

ไตรภูมิพระร่วง

ของ

พระญาลิไทย

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

สำนักพิมพ์ คลังวิทยา
เลขที่ ๗๒๔ วังบูรพา พระนคร โทร. ๒๔๕๕๖

จัดพิมพ์จำหน่าย

ราคา ๓๐ บาท

ไตรภูมิพระร่วง

ของ

พระญาลิไทย

เลขหมู่หนังสือ ๒๙๔.๓๑๒๓

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๕๕

ในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประสานศรีใส
และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด

พิมพ์ครั้งที่แปด ๑๐๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๕

สำนักพิมพ์คลังวิทยา พิมพ์จำหน่าย

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา ๒๙๓/๑๒—๑๓ ถนนอิสรภาพ ธนบุรี
นายศิริชัย หล่อกุลแสง ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๕ โทร. ๖๖๐๐๕๘

คำนำ

สำนักพิมพ์คลังวิทยา ได้แจ้งแก่กรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ของพระญาลิไทย เพื่อจำหน่ายเผยแพร่แก่ผู้สนใจทั่วไป กรมศิลปากรพิจารณาแล้วเห็นควรอนุญาตให้จัดพิมพ์จำหน่ายเผยแพร่ได้

เรื่องไตรภูมิพระร่วงนี้ นับเป็นหนังสือเก่าครั้งกรุงสุโขทัย ได้ตีพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรกในงานพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประสานศรีใส และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ พิมพ์ครั้งที่สอง สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร พิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ พิมพ์ครั้งที่สาม องค์การค้าของคุรุสภาพิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ พิมพ์ครั้งที่สี่ สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร พิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ พิมพ์ครั้งที่ห้า องค์การค้าของคุรุสภา พิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ พิมพ์ครั้งที่หก สำนักพิมพ์คลังวิทยา พิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ พิมพ์ครั้งที่เจ็ด สำนักพิมพ์บรรณาคาร พิมพ์จำหน่าย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ การพิมพ์ครั้งนี้จึงนับเป็นการพิมพ์ครั้งที่แปด

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้นำบานแพนก ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มาตีพิมพ์ไว้ข้างหน้าของหนังสือนี้ เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้ทราบประวัติและความสำคัญของหนังสือเรื่องนี้ กับได้นำภาพนรกสวรรค์บางภาพมาพิมพ์แทรกไว้ในเรื่องด้วย กรมศิลปากรหวังว่าคงเป็นที่พอใจของบรรดานักวรรณคดีและท่านผู้สนใจทั่วกัน.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

กรมศิลปากร

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕

บานแพนก

หนังสือไตรภูมิฉบับนี้ ว่าเป็นของพระเจ้ากรุงศรีสัชนาลัยสุโขทัย ผู้ทรงพระนามว่าพระญาลิไทยได้แต่งขึ้นไว้เมื่อปีระกาศักราชได้ ๒๓ ปี ต้นฉบับหอพระสมุดวชิรญาณได้มาจากเมืองเพชรบุรี เป็นหนังสือ ๑๐ ผูก บอกไว้ข้างท้ายว่า พระมหาช่วยวัดปากน้ำ ชื่อวัดกลาง (คือวัดกลางเมืองสมุทรปราการเดี๋ยวนี้) จารขึ้นไว้ในรัชกาลเจ้ากรุงธนบุรีเมื่อ ณ เดือนสี่ ปีจอสัมฤทธิศกจุลศักราช ๑๑๕๐

เมื่ออ่านตรวจดู เห็นได้ว่า หนังสือเรื่องนี้เป็นหนังสือเก่ามาก มีศัพท์เก่า ๆ ที่ไม่เข้าใจและที่เป็นศัพท์อันเคยพบแต่ในศิลาจารึกครั้งกรุงสุโขทัยหลายศัพท์ น่าเชื่อว่าหนังสือไตรภูมินี้ ฉบับเดิมจะได้แต่งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยจริง แต่คัดลอกสืบกันมาหลายชั้นหลายต่อ จนวิปลาสคลาดเคลื่อน หรือบางทีจะได้มีผู้ดัดแปลงสำนวนและแทรกเติม ข้อความเข้าเมื่อครั้ง

กรุงเก่าบ้าง ก็อาจจะเป็นได้ ถึงกระนั้นโวหารหนังสือเรื่องนี้ยังเห็นได้ว่าเก่ากว่าหนังสือเรื่องใด ๆในภาษาไทย นอกจากศิลาจารึกที่ได้เคยพบมา จึงนับว่าเป็นหนังสือเรื่องดีด้วยอายุประการ ๑

ว่าถึงผู้แต่งหนังสือไตรภูมินี้ พระเจ้าแผ่นดินสยามที่ได้ครอบครองราชสมบัติครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ตามที่สอบในศิลาจารึกประกอบกับหนังสืออื่น ๆ ได้ความว่ามี ๖ พระองค์คือ

๑. ขุนอินทราทิตย์

หนังสือตำนานพระสิหิงค์เรียกว่า พระเจ้าไสยณรงค์ หนังสือชินกาลมาลินีเรียกว่า โรจนราชา เสวยราชย์เมื่อใดอยู่ในราชสมบัติเท่าใดไม่ปรากฏ

๒. ขุนบานเมือง

หนังสืออื่นเรียก ปาลราช เป็นราชบุตรของขุนอินทราทิตย์ ศักราชไม่ปรากฏเหมือนกัน

๓. ขุนรามคำแหง

หนังสืออื่นเรียก รามราช เป็นราชบุตรขุนอินทราทิตย์ เสวยราชย์เมื่อไรไม่ปรากฏ แต่เมื่อจุลศักราช ๖๕๔ ขุนรามคำแหงครองราชสมบัติอยู่

๔. พระญาเลลิไทย หรือ เลือไทย

หนังสืออื่นเรียก อุทโกสิตราชบ้าง อุทกัช์โฌต์ถตราช บ้าง หมายความว่าพระยาจมน้ำ เห็นจะเป็นพระร่วงองค์ที่ว่าจมน้ำหายไปในแก่งหลวง เป็นราชบุตรขุนรามคำแหง ศักราชเท่าใดไม่ปรากฏ

๕. พระญาลิไทย หรือฤไทยราช หรือฤาไทยไชยเชฐ พระนามเต็มตามที่ถวายเมื่อราชาภิเษกว่า ศรีสุริยพระมหาธรรมราชาธิราช ซึ่งแต่งหนังสือไตรภูมินี้ เป็นราชบุตรพระญาเลลิไทย หนังสืออื่นเรียก ลิไทยราช เมื่อจุลศักราช ๖๗๙ เสวยราชย์อยู่ สิ้นพระชนม์เมื่อจุลศักราช ๗๐๑

๖. พระเจ้าศรีสุริยพงษ์รามมหาธรรมิกราชาธิราช

นอกจากศิลาจารึก หนังสืออื่นไม่ได้กล่าวถึง เป็นราชบุตรพระญาลิไทย เสวยราชย์เมื่อจุลศักราช ๗๐๑ อยู่จนเสียพระนครแก่สมเด็จพระบรมราชาธิราชกรุงศรีอยุธยา เมื่อจุลศักราช ๗๓๐

บรรดาพระเจ้ากรุงสุโขทัย ดูเหมือนจะปรากฏพระนามในนานาประเทศ แลข้าขัณฑสีมาเรียกว่า สมเด็จพระร่วงเจ้า

ต่อ ๆ กันมาทุกพระองค์ ไม่เรียกแต่เฉพาะพระองค์หนึ่งพระองค์ใดใน ๖ พระองค์นั้น และมูลเหตุไม่น่าเชื่อว่าเกี่ยวแก่เรื่องนายร่วง นายคงเครา อะไรอย่างที่เพ้อในหนังสือพงศาวดารเหนือซึ่งคนภายหลังอธิบาย เมื่อยังอ่านอักษรจารึกศิลาไม่ออก เพราะฉะนั้นเมื่อพิมพ์หนังสือนี้ จึงให้เรียกว่าไตรภูมิพระร่วง จะได้เป็นคู่กับหนังสือสุภาษิตพระร่วง ซึ่งคนภายหลังได้แต่งเป็นสำนวนใหม่เสียแล้ว

ในศิลาจารึก ปรากฏว่าพระญาลิไทยอยู่ในราชสมบัติกว่า ๓๐ ปี และทรงเลื่อมใสในพระศาสนามาก อาจจะให้แต่งหนังสือเช่นเรื่องไตรภูมินี้ได้ด้วยประการทั้งปวง แต่ศักราชที่ลงไว้ในหนังสือ ว่าแต่งเมื่อปีระกา ศักราชได้ ๒๓ ปีนั้น จุลศักราช ๒๓ เป็นปีระกาจริง แต่เวลาช้านานก่อนรัชกาลพระญาลิไทยมากนัก จะเป็นจุลศักราชไม่ได้ เดิมเข้าใจว่าจะเป็นพุทธศักราชหรือมหาศักราช แต่ถ้าหากผู้คัดลอกที่หลังจะตกตัวเลขหน้าหรือเลขหลังไปสองตัว ลองเติม ลองสอบดูหลายสถาน ก็ไม่สามารถจะหันเข้าให้ตรง หรือแม้แต่เพียงจะให้ใกล้กับศักราชรัชกาลของพระญาลิไทย ตามที่รู้ชัดแล้ว

ในศิลาจารึกได้ ศักราช ๒๓ นั้นจะเป็นศักราชอะไร ต้องทิ้งไว้ให้ท่านผู้อ่านสอบหาความจริงต่อไป

เรื่องไตรภูมิ เป็นเรื่องที่นับถือกันแพร่หลายมาแต่โบราณ ถึงคิดขึ้นเป็นรูปภาพเขียนไว้ตามฝาผนังวัด และเขียนจำลองลงไว้ในสมุด มีมาแต่ครั้งกรุงเก่ายังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้แต่ที่เป็นเรื่องหนังสือในครั้งกรุงเก่า จะมีฉบับอื่นนอกออกไปจากไตรภูมิพระร่วงฉบับนี้หรือไม่มี ไม่ทราบแน่ ด้วยยังไม่ได้พบหนังสือเรื่องไตรภูมิครั้งกรุงเก่า นอกจากที่เขียนเป็นรูปภาพไว้ในสมุด แต่ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เมื่อปีเถาะจุลศักราช ๑๑๔๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้พระราชาคณะและราชบัณฑิตช่วยกันแต่ง หนังสือไตรภูมิขึ้นจบ ๑ ต่อมาอีก ๑๙ ปี เมื่อปีจอจุลศักราช ๑๑๖๔ ทรงพระราชดำริว่าหนังสือไตรภูมิที่ได้แต่งไว้แล้วคารมไม่เสมอกัน ทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาธรรมปรีชาแต่งใหม่อีกครั้ง ๑ แต่ในบานแพนกพระราชดำริเรื่องแต่งหนังสือไตรภูมิ ทั้ง ๒ ฉบับนั้น ไม่ได้กล่าวให้ปรากฏว่ามีหนังสือไตรภูมิของพระญาลิไทยเลย แม้เพียงแต่จะว่าไตรภูมิของเก่าเลอะเทอะวิปลาสจึงให้แต่งใหม่ก็ไม่มี ไตรภูมิฉบับซึ่งหอพระสมุดได้มาจาก

เมืองเพชรบุรีนี้ก็เป็นหนังสือจารแต่ครั้งกรุงธนบุรี เห็นจะซุกซ่อนอยู่แห่งใดที่เมืองเพชรบุรีในเวลานั้น ไม่ปรากฏในกรุงเทพฯ จึงมิได้กล่าวถึงในบานแพนก โดยเข้าใจกันในครั้งนั้น ว่าหนังสือไตรภูมิของเดิม จะเป็นฉบับพระญาลิไทยนี้ก็ตาม หรือฉบับอื่นครั้งกรุงเก่าก็ตาม สาบสูญไปเสียแต่เมื่อครั้งเสียกรุงเก่า จึงโปรดให้แต่งขึ้นใหม่ อย่างไรก็ดี หนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้เป็นหนังสือเก่าซึ่งมีต้นฉบับแต่ในหอพระสมุดวชิรญาณจบ ๑ กับมีผู้ได้จำลองไว้ที่เมืองเพชรบุรีอีกจบ ๑ สมควรจะพิมพ์ขึ้นไว้ให้แพร่หลายมั่นคงอย่าให้สาบสูญไปเสีย กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณคิดเห็นดังนี้ เมื่อเจ้าภาพในงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประสานศรีใส พระองค์เจ้าประไพศรีสอาด มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือแจกในงานพระเมรุ พระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองพระองค์นั้น มาขอความแนะนำ กรรมการจึงได้เลือกเรื่องไตรภูมิพระร่วงให้พิมพ์ ด้วยเห็นความสมควรมีอยู่หลายประการ คือ

เป็นหนังสือเก่า ยังไม่มีใครจะได้เคยพบเห็น ประการ ๑

เป็นหนังสือหายาก ถ้าไม่พิมพ์ขึ้นไว้จะสูญเสียประการ ๑

เป็นหนังสือชนิดที่ไม่มีใครจะพิมพ์ขาย เพราะจะไม่มีใครซื้อ ควรพิมพ์ได้แต่ในการกุศล ประการ ๑

ถ้าท่านผู้ใดอ่านหนังสือนี้เกิดความเบื่อหน่าย ขอจงได้คิดเห็นแก่ประโยชน์ที่ได้พรรณนามาแล้ว และอนุโมทนาเฉพาะต่อที่ความเจตนาจะรักษาสมบัติของภาษาไทยมิให้สาบสูญเสียนั้นเป็นข้อสำคัญ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้ ต้นฉบับเดิมเป็นอักษรขอม และมีวิปลาสมากดังกล่าวมาแล้ว ในการคัดเป็นหนังสือไทย นอกจากตัวอักษรแล้ว ไม่ได้แก้ไขถ้อยคำแห่งหนึ่งแห่งใดให้ผิดจากฉบับเดิมเลย แม้คาถานมัสการเอง ถ้าจะแปลเป็นภาษาไทยจะต้องแก้ไขของเดิมบ้าง จึงมิได้ให้แปล ทิ้งไว้ทั้งรู้ว่าบางแห่งผู้ลอกคัดจะเขียนผิดต่อ ๆ กันมาแต่ก่อน ขอให้ท่านผู้อ่านพิจารณาดูตามอัตโนมัติ แห่งตน ๆ เทอญ ฯ

หอพระสมุดวชิรญาณ

๓

วันที่ ๑ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๑

บานแพนกเดิม

เนื้อความไตรภูมิกถานี้ มีในกาลเมื่อใดไส้ และมีแต่ในปีระกาโพ้นเมื่อศักราชได้ ๒๓ ปี ปีระกาเดือน ๔ เพ็งวัน พฤหัสบดีวาร ผู้ใดหากสอดรับมิได้ไสร้น เจ้าพระยาเลไทยผู้เป็นลูกแห่งเจ้าพระญาเลลิไทย ผู้เสวยราชสมบัติในเมืองศรีสัชชนาไลยและสุกโขทัย และเจ้าพระญาเลลิไทยนี้ ธเป็นหลานเจ้าพระญารามราชผู้เป็นสุริยวงษ์ และเจ้าพระญาเลไทยได้เสวยราชสมบัติในเมืองสัชชนาไลยอยู่ได้ ๖ เข้า จึงได้ไตรภูมิถามุนใส่เพื่อใด ใส่เพื่อมีอัตถพระอภิธรรมและจะใคร่เทศนาแก่พระมารดาท่าน อนึ่งจะใคร่จำเริญพระอภิธรรมโสด พระธรรมไตรภูมิกถานี้ ธเอาออกมาแต่พระคัมภีร์ใดบ้างเล่า เอามาแต่ในพระอัตถกถาพระจตุราคนั้นก็มีบ้าง ฯ ในอัตถกถาฎีกาพระอภิธรรมวดารก็มีบ้าง ฯ พระอภิธรรมสังคหก็มีบ้าง ฯ ในพระสุมังคลวิลาสินีก็มีบ้าง ฯ ในพระปปัญจสูทนีก็มีบ้าง ฯ ในพระสารัตถปกาสินีก็มีบ้าง ฯ ในพระมโนรถปุรณีก็มีบ้าง ฯ ในพระสิโนโรณปกาสินีก็มีบ้าง ฯ ในพระอัตถกถาฎีกาพระวินัยก็มีบ้าง ฯ ในพระธรรมบทก็มีบ้าง ฯ ในพระธรรมมหากถาก็มีบ้าง ฯ ในพระ

มธุรัตถปรุณวิลาสินีกมีบ้าง ฯ ในพระธรรมชาดกกีกมีบ้าง ฯ ในพระชินาลังการีกมีบ้าง ฯ ในพระสารัตถทีปนีกมีบ้าง ฯ ในพระพุทธวงษ์กมีบ้าง ฯ ในพระสารสังคหีกมีบ้าง ฯ ในพระมิลินทปัญหาีกมีบ้าง ฯ ในพระปาเลยยกะกีมีบ้าง ฯ ในพระมหานิทานีกมีบ้าง ฯ ในพระอนาคตวงษ์กีมีบ้าง ฯ ในพระจริยาปีฎกกีมีบ้าง ฯ ในพระโลกบัญญัติกีมีบ้าง ฯ ในพระมหากัลปีกีมีบ้าง ฯ ในพระอรุณวัตติกีมีบ้าง ฯ ในพระสมันตปาสาทิกากีมีบ้าง ฯ ในพระจักษณาภิธรรมกีมีบ้าง ฯ ในพระอนุฎีกาหิงสธรรมกีมีบ้าง ฯ ในพระสาริกวินจฉัยกีมีบ้าง ฯ ในพระโลกปปัตติกีมีบ้าง ฯ และพระธรรมทั้งหลายนี้ เอาออกมาแลแห่งแลน้อยและเอามาผสมกัน จึงสมมุติชื่อว่าไตรภูมิกถาแล ฯ พระธรรมทั้งหลายนี้เจ้าพระญาเลไทยอันเป็นกระบัตรพงษ ดังหรือละมาอาจผูกพระคัมภีร์ไตรภูมิกถานี้ได้ไส้ เพราะเหตุท่านนั้นทรงพระปีฎกไตรธรรมธะได้ฟังได้เรียนแต่สำนักนิพระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย คือว่ามหาเถรมุนีฟังเป็นอาทิครูมเรียนแต่พระอโนมทัสสี และพระมหาเถร-ธรรมปาลเจ้าบ้าง ฯ พระมหาเถรสิทธัฏฐเจ้าบ้าง พระมหาเถรพงษะเจ้าบ้าง ฯ พระมหาเถรปัญญาญาณทันธส ฯ เรียนแต่ราชบัณฑิตย์ ผู้ ๑ ชื่ออุปเสนราชบัณฑิตย์ ผู้ ๑ ชื่อทราย

สารบาญ

	หน้า
บานแพนก	(๑)
บานแพนกเดิม	(๕)
เตภูมิกถา	๑
นรกภูมิ	๕
ติรัจฉานภูมิ	๓๖
อสุรกายภูมิ	๖๑
มนุสสภูมิ	๗๐

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

เตภูมิกกถา

คาถานมัสการ

วันน์ทิต์วา สิรสา พุท์ธ์ สหัส์ส ธัมม์ คณมุต์ตม์(๑)
อิท์ ติส์ เขป์ ปวักข์ามิ กถ์ อิธ ฯ
สุจิร ภฏิตุกาม์ สัช์ชนาลิยสโม์ห์
มธุร สมคนาน์ ปารมี ปารุพ์หถา
คุณย์ สรคัน์ธ์ กัณ์ณิกา ฉกวัณ์ณ์
ชณจรณสโวช์ ปีติปาโมช์เฌ ภิวัณ์เท
วิกสิตวิทิตาน์ สัช์ชราโธรุณ์ณน์
สัช์ชนหทยสา เม สาวนาภาเม กุสลยุเทน์ต์
มกุสลติมรัน์ธ์ ธสน์ ปาภูต์
มุนิวร มวลัต์ถ์ ธัม์มทีปภิวัน์เทมิ
สชนมนสโรช์ พุท์ ธิวารี สชผล
อุภริยภชิต์ต์ ธัม์มสการ สักต์
วิมลธวลสิส์ รสิธัญ์ญายุเปต

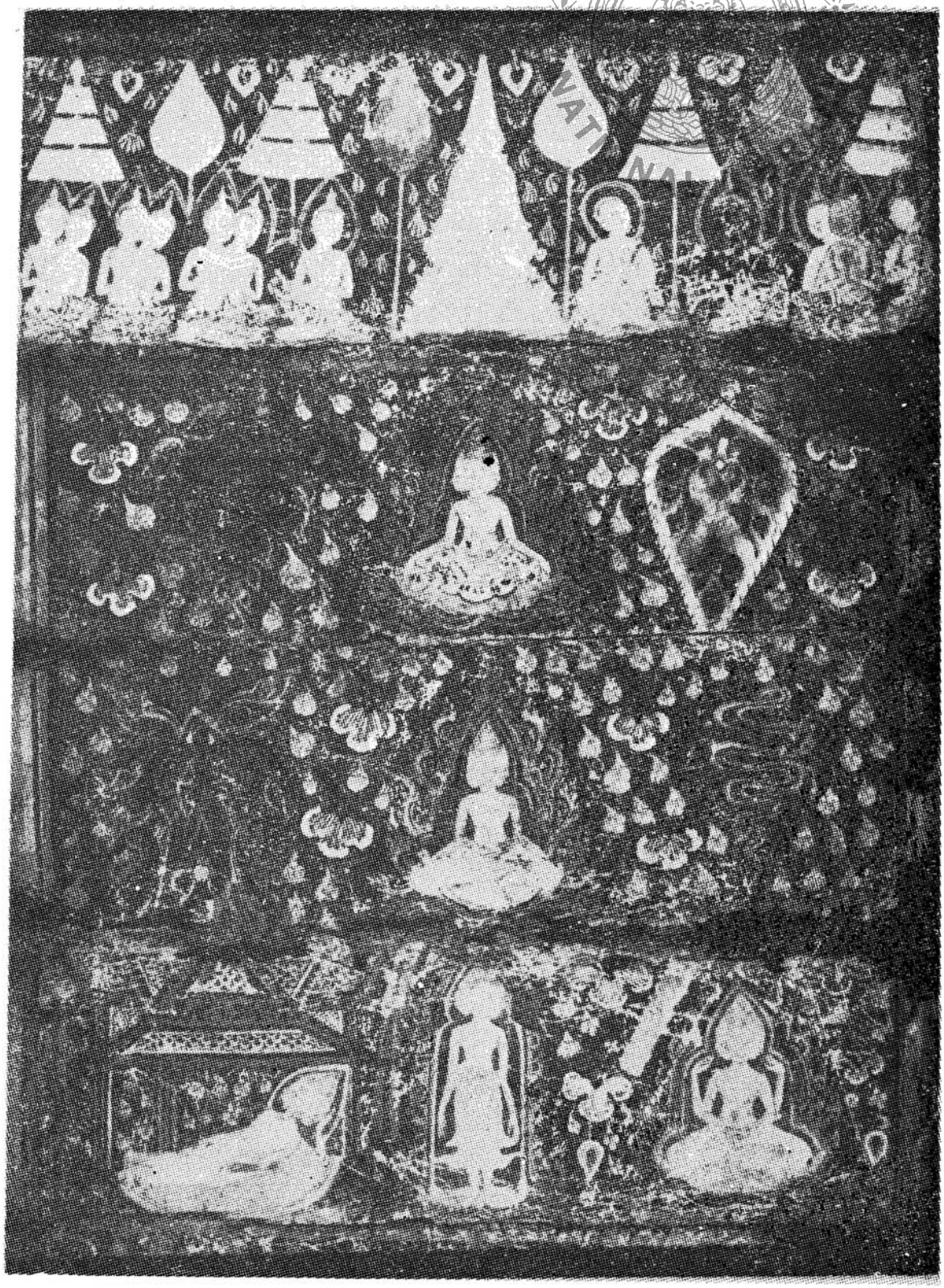
---

(๑) ฉบับหนึ่งเป็น ๑ คณุต์ตม์

สสธรวรสย์ อุต์ตมัค์เค ภิวัน์เท
ชโนรณาวิณารวิภเวน์โต เห อปาสาบั้ญ์ญวา
สัท์ธามลผลาพุท์ธ์ พาหุสัจ์จธนาลโย
กูปภูบั้นธยัน์โตโย ราชาสุนุรัท์ธชโก
สุโขเทย์ยนิรินัท์ส ลิเทย์โยนามอัต์รโช
อภิราโมมหาบั้ญ์โญ อิติมาจวิสารโธ
ทานาสีลคุณูเปโต มาตาบีตุภโรบีจ
ธัม์มธโรสกุสโล สัพ์พสัต์เถจสุปากโฏ
อยุภูมิกถานาม รัญ์ญา เภเทนจ
สัช์ชนาลัย์ยธรัม์หิ ฉบีตาทยภาสโต
พุช์ฌิตุสาสนัญ์เจว สักกัจ์จสัพ์พโสเจทา ฯ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL

แผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ว่าด้วยตอนพิริยะกถาถึงเทวกถา
พระยานครศรีธรรมราชให้หอพระสมุด ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕

เตภูมิกถา

อันว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมจะเวียนวนไปมา และเกิดในภูมิ ๓ อันนั้นแล ฯ อันใดแลชื่อภูมิ ๓ อันนั้นเล่า อนึ่งชื่อว่ากามภูมิ อนึ่งชื่อว่ารูปภูมิ อนึ่งชื่อว่าอรูปภูมิ ณ กามภูมินั้นยังอันเป็นประเภท ๑๑ อันใดโสด อนึ่งชื่อว่านรกภูมิ อนึ่งชื่อว่าเปรตวิสัยภูมิ อันหนึ่งชื่อว่าสุรกายภูมิ ๔ อนึ่งชื่อว่าอบายภูมิก็ว่า ชื่อทุคติภูมิก็ว่า ฯ อนึ่งชื่อมนุสสภูมิ อนึ่งชื่อจาตุมหาราชิกาภูมิ อนึ่งชื่อตาวติงษภูมิ อนึ่งชื่อยามาภูมิ อนึ่งชื่อตุสิตาภูมิ อนึ่งชื่อนิมมานรดีภูมิ อนึ่งชื่อปรมิตวสวัตติภูมิ ๗ อนึ่งชื่อสุคติภูมิผสมภูมิทั้ง ๑๑ แห่งนี้ชื่อกามภูมิแล ฯ ในรูปภูมินั้นยังมีภูมิอันเป็นประเภท ๑๖ อนึ่งโสด อนึ่งชื่อพรหมปาริสัชชาภูมิ อนึ่งชื่อพรหมปโรหิตาภูมิ อนึ่งชื่อมหาพรหมาภูมิ และพรหม ๓ อันนี้ชื่อปฐมฌานภูมิแล ฯ อนึ่งชื่อปริตตาภาภูมิ อนึ่งชื่อกัปปมานาภาภูมิ อนึ่งชื่ออาภัสสราภูมิ และพรหม ๓ ชั้นนี้ชื่อว่าทุติยฌานภูมิแล ฯ อนึ่งชื่อปริตตสุภาภูมิ อนึ่งชื่ออัปปมานสุภาภูมิ อนึ่งชื่อสุภกิณหภูมิ และพรหม ๓ ชั้นนี้ชื่อตติยฌานภูมิแล ฯ อนึ่งชื่อเวหัปผลาภูมิ ชื่อว่าอสัญญีสัตตาภูมิ อนึ่งชื่ออวิหาภูมิ อนึ่งชื่อ

ตัปปาภูมิ อนึ่งชื่อทัสสาภูมิ อนึ่งชื่อสุทัสสีภูมิ อนึ่งชื่อ
อกนิฏฐาภูมิ ทั้ง ๗ ชั้นนี้ชื่อจตุตถฌานภูมิแล ฯ แต่อเวหาภูมินั้น
เถิงอกนิฏฐาภูมิ ๕ ชั้นนั้นชื่อปัญจสุทธาวาศแลฯ ผสมทั้ง ๑๖ ชั้น
นี้ชื่อรูปภูมิแล ฯ และในอรูปภูมินั้นยังมีประเภททั้ง ๔ อันโสด
อนึ่งชื่ออากาสานัญจายตนภูมิ อนึ่งชื่อวิญญาณญจายตนภูมิ
อนึ่งชื่ออากิญจัญญายตนภูมิ อนึ่งชื่อเนวสัญญานาสัญญายตน
ภูมิแล ฯ จึงผสมภูมิทั้งหลายนี้ได้ ๓๑ จึงชื่อว่าไตรภูมิแล ฯ
และสัตว์ทั้งหลายอันจักเอาโยนิปฏิสนธิเกิดในภูมิ ๑ นี้ มีโยนิ
ปฏิสนธิเท่าใดเล่า มีโยนิปฏิสนธิ ๔ อัน อนึ่งชื่ออัณฑชโยนิ
อนึ่งชื่อชลามพุชโยนิ อนึ่งชื่อสังเสทชโยนิ อนึ่งชื่ออุปปาติกโยนิฯ
อนึ่งชื่ออัณฑชโยนินั้น คือสัตว์อันเป็นแต่ไข่ เป็นต้นว่างูและ
ไก่ และนกและปลาทั้งหลายนั้นแล ฯ อนึ่งอันชื่อว่าชลามพุชนั้น
ได้แก่สัตว์อันเป็นแต่บุ่มเบือกและมรกอันหุ้มห่อนั้น เป็นต้นว่า
ช้างและม้าวัวควายแล ฯ สังเสทชโยนินั้นได้แก่สัตว์อันเป็นแต่
ใบไม้และละอองดอกบัวและหญ้าเหน้าเนื้อเหน้าเหงื่อไคนั้น เป็น
ต้นว่าหนอนและแมลงบุ้งรันยุงปลาแล ฯ สัตว์อันเอาปฏิสนธิใน
ในโยนิ ๓ อันนี้ คือเกิดแต่รกหุ้มห่อก็ดี เกิดแต่ไข่ก็ดี เกิดแต่เหงื่อ
และไคก็ดี ๓ อันนี้ จึงค่อยใหญ่ขึ้นโดยอันดับแล ฯ อนึ่งและ
ชื่อว่าอุปปาติกโยนินั้น หากเกิดเป็นตัวเป็นตนใหญ่แล้วทีเดียว

นั้น เป็นต้นว่าเทพยดาและพรหมและสัตว์แห่งนรกนั้นแล ฯ อันว่าปฏิสนธิมี ๒๐ อันแล อนึ่งชื่ออกุศลวิบากอุเบกขาสันติรณปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออกุศลวิบากสันติรณปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อโสมนัสสหคตญาณสัมปยุตตอสังขารวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อโสมนัสสหคตญาณสัมปยุตตสสังขารวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อโสมนัสสหคตญาณวิปปยุตตอสังขารวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งโสมนัสสหคตญาณวิปปยุตตสสังขาริกวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออุเบกขาสหคตญาณวิปปยุตตอสังขาริกวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออุเบกขาสหคตญาณสัมปยุตตสสังขาริกวิบากปฏิสนธิ ฯ แต่ ๑๐ อันนั้นชื่อกามาพจรปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออุเบกขาสหคตญาณวิปปยุตตอสังขาริกวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออุเบกขาสหคตญาณสัมปยุตตสสังขาริกวิบากปฏิสนธิ ฯ แต่ ๑๐ อันนั้นชื่อกามาพจรปฏิสนธิ ฯ แต่ฝูงอันยังกามราคย่อมเอาปฏิสนธิ ๑๐ อันนั้นแล ฯ อนึ่งชื่อวิตักกาปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อวิจาราวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อปีตาทิวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออสุขาทิวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออุเบกขากัคคตาวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อรูปเมวปฏิสนธิ ฯ แต่ฝูงพรหม ๖ อันนั้น ย่อมเอาปฏิสนธิด้วยปฏิสนธิ ๖ อันนั้นแล ฯ อนึ่งชื่ออากาสานัญจายตนวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อวิญญานัญจายตนวิบากปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออากิญจัญญายตนวิบากปฏิสนธิ ฯ

อนึ่งชื่อเนวสัญญานาสัญญายตนวิบากปฏิสนธิ ฯ แต่ฝูง ๔ อันนี้ชื่ออรูปาวจรปฏิสนธิ แต่หมู่พรหมอันหารูปบมิได้และมีแต่จิตรย่อมเอาปฏิสนธิ ๔ อันนี้แล ฯ ผสมปฏิสนธิทั้งหลายได้ ๒๐ จำพวกดังกล่าวมานี้แล ฯ สัตว์ทั้งหลายอันเกิดในนรกภูมิ ย่อมเอาโยนิด้วยปาฏิกโยนิอันเดียวไส้ หยมว่าเขาเอาโยนิด้วยอุปปาฏิกโยนินั้น เพื่อเขาภูลเกิดเป็นรูปกายเทียว เอาปฏิสนธิก็เอาด้วยอกุศลวิบากอุเบกขาสหคตสันติรณปฏิสนธิ สัตว์ทั้งหลายอันเกิดในเปรตวิไสยภูมิก็เอาปฏิสนธินั้นแล ฯ ปฏิสนธินั้นคือใจอันเอาปฏิสนธินั้นพิจารณาด้วยบาปและอุเบกขา จึงเอาปฏิสนธิและเกิดที่นั้น ฯ สัตว์อันเกิดในติรัจฉานภูมิ สัตว์อันเกิดในอสุรกายภูมิทั้ง ๓ ภูมินี้ย่อมเอาปฏิสนธิดังกันแล ฯ เอาโยนิ ๔ จำพวกนั้นได้ทุกอัน และลางคาบเอาด้วยชลามพุชโยนิก็มี ลางคาบเอาด้วยสังเสทชโยนิก็มี ลางคาบเอาด้วยอุปปาติกโยนิก็มี เอาปฏิสนธิด้วยอกุศลวิบากอุเบกขาสหคตสันติรณอันเดียวไส้ ผิว่าผู้มีบุญยังมีปฏิสนธิ ๙ จำพวก สัตว์อันเกิดในมนุสภูมิโยนิด้วยปฏิสนธิ ๑๐ อันนั้นได้ทุกอันแล เอาปฏิสนธิพิจารณาบุญและเอาปฏิสนธิ ๙ จำพวก ฯ ผิฝูงคนอันมีมลทินและฝูงวินิบาติกาสูรเอาปฏิสนธิที่เดียว ด้วยอกุศลวิบากอุเบกขาสหคตสันติรณอันเดียวไส้ ส่วนปฏิสนธินั้นว่าดังนี้ ฯ เอาปฏิ-

สนธินั้นพิจารณาบาปและเอาปฏิสนธิจึงเกิดที่นั้น ฯ ปฏิสนธินั้นแต่ ๔ จำพวกนั้นเอามิได้ คนผู้รู้หลักมีปรีชารู้บุญรู้ธรรมเป็นต้นว่าโพธิสัตว์ เอาปฏิสนธิด้วยปฏิสนธิ ๙ จำพวกนั้นแล ฯ ฝูงใดควรแก่ปฏิสนธิอันใดก็เกิดด้วยปฏิสนธิอันนั้นแล ฯ อันว่าปฏิสนธิ ๙ อันนั้น อันหนึ่งชื่อโสมนัสสสหคตญาณสัมปยุตต–อสังขาริกวิบากปฏิสนธิ ฯ ปฏิสนธินั้นดังนี้ ใจอันเอาปฏิสนธินั้นเห็นและรู้ด้วยปัญญา อันหาบุคคลบอกบมิได้และยินดีจึงเอาปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อโสมนัสสสหคตญาณสัมปยุตตสสังขาริก–วิบากปฏิสนธิ ฯ ปฏิสนธิว่าอันนี้ จิตรอันเอาปฏิสนธินั้นมีคนบอกจึงจะเห็นแล เอารูปด้วยปรีชาและยินดีจึงเอาปฏิสนธิ ฯ อนึ่ง ชื่อว่าโสมนัสสสหคตญาณวิปปยุตตอสังขาริกวิบากปฏิสนธิ จิตรอันเอาปฏิสนธิบมิรู้แท้ หาบุคคลบอกบมิได้ และยินดีจึงเอาปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่อโสมนัสสสหคตญาณวิปปยุตตสสังขาริกวิบากปฏิสนธิ จิตรอันเอาปฏิสนธินั้นบมิรู้แท้และมีผู้บอกจึงยินดีจึงเอาปฏิสนธิ ฯ อนึ่งชื่ออุเบกขาสหคตญาณสัมปยุตตอสังขาริกวิบากปฏิสนธิ จิตรนั้นปฏิสนธินั้นแท้และรู้ด้วยปรีชาหาบุคคลบอกบมิได้ จึงเอาปฏิสนธิด้วยจิตรอันประกอบ ฯ อนึ่งชื่ออุเบกขาสหคตญาณสัมปยุตตสสังขาริกวิบากปฏิสนธิ จิตรอันเอา

ปฏิสนธินั้นคนบอก จึงจะเห็นและรู้ด้วยปรีชาจึงเอาปฏิสนธิด้วย
อันจักวาย ๆ อนึ่งชื่ออุเบกขาสหคตญาณวิปปยุตตอสังขาริก-
วิบากปฏิสนธิ จิตรอันเอาปฏิสนธินั้นบมิรู้แท้ และหาคนบอก
บมิได้จึงปฏิสนธิด้วยใจอันประกอบ ๆ อนึ่งชื่ออุเบกขาสหคตญาณ
วิปปยุตตสสังขาริกวิบากปฏิสนธิ ใจอันเอาปฏิสนธินั้นมีคนบอก
บมิรู้แท้จึงเอาปฏิสนธิด้วยใจอันประกอบ ๆ สัตว์อันเกิดในกาม
พจรภูมิ เป็นต้นว่า จาตุมหาราชิกาภูมิเอาปฏิสนธิโยนิด้วยอุปปา
ติกโยนิอันเดียวไส้ เอาปฏิสนธิด้วยปฏิสนธิ ๘ อันดังกล่าวมา
นั้นแล ๆ ผสมปฏิสนธิในกามาพจรภูมิได้ ๑๐ จำพวก ผสม
กับโยนิ ๔ จำพวก ๆ สัตว์อันเกิดในปถมฌานภูมิเป็นพรหม
นั้นเอาโยนิด้วยอุปปาติกโยนิไส้ ๆ เอาปฏิสนธิด้วยวิตกวิจาร
ปีติสุข เอกัคคตา สหิตำปถมฌานวิบากปฏิสนธิจิตร ใจอันเอาปฏิ
สนธินั้นรำพึงดูและพิจารณาจึงมักยินดียินสุขนัก หน้าตาและตน
และใจเป็นอันเดียวจึงเอาปฏิสนธิ ผิรำพึงปฏิสนธิน้อยไปได้
เกิดในพรหมปาริสัชชาภูมิ ผิรำพึงทรามไปไส้ได้ไปเกิดใน
พรหมปโรหิตาภูมิ ผิรำพึงนักหนาไส้ได้ไปเกิดในมหาพรหม
ภูมิ ๆ ทั้ง ๓ นี้ชื่อปถมฌานภูมิแล ๆ สัตว์อันเกิดในทุติย-
ฌานภูมิ เป็นพรหมด้วยอุปปาติกโยนิอันเดียวแล ๆ เอาปฏิ-
สนธิด้วยวิจารปีติสุเขกัคคตาสหิตำทุติยฌานวิบากปฏิสนธิจิตร ๆ

อันเอาปฏิสนธินั้น พิจารณาจึงมักยินดียินสุขนักหนา จึงตาตนใจไปอันเดียวจึงเอาปฏิสนธิ ผิว่ารำพึงปฏิสนธินั้นสะหน่อยไส้ได้ไปเกิดในพรหมปริตตาภาภูมิ ผิรำพึงทรามไส้ได้ไปเกิดในพรหมอัปปมาณาภาภูมิ ผิรำพึงนักหนาไส้ได้ไปเกิดในพรหมอาภัสสราภูมิ ๆ ทั้ง ๓ ชั้นชื่อทุติยฌานภูมิแล ฯ สัตว์อันเกิดในตติยฌานภูมิเป็นพรหมเอาโยนิด้วยอุปปาติกโยนิอันเดียว และเอาปฏิสนธิด้วยปีติสุเขกัคคตาสหิตตติยฌานวิบากปฏิสนธิ จิตตำใจอันเอาปฏิสนธินั้นบมิรำพึงพิจารณาเลย เห็นสากแสกยินดีสุขนักหนาจึงเอาปฏิสนธิ ฯ ผิรำพึงปฏิสนธินั้นสะน้อยไส้ได้ไปเกิดในพรหมปริตตสุภาภูมิ ผิรำพึงทรามไส้ได้ไปเกิดในพรหมอัปปมาณสุภาภูมิ ผิรำพึงนักหนาไส้ ได้ไปเกิดในพรหมสุภกิณหาภูมิ ภูมิทั้ง ๓ ชั้นชื่อตติยฌานภูมิแล ฯ สัตว์อันเกิดในจตุตถฌานภูมิเป็นพรหมเอาโยนิอันเดียวไส้ ฯ เอาปฏิสนธิด้วยอุเบกขาสหิตจตุตถัชฌานวิบากปฏิสนธิจิตร ใจอันเอาปฏิสนธินั้นเห็นปฏิสนธินั้นสุขแท้ และเพื่อตำตนไปด้วยอุเบกขายินดีจึงเอาปฏิสนธิและได้ไปเกิดในเวหัปผลาภูมิ ฯ สัตว์อันเกิดเอาปฏิสนธิในอสัญญีภูมินั้นเอาปฏิสนธิอันเดียวไส้ ฯ ปฏิสนธิ ๖ คำพวกนี้ชื่อรูปาวจรปฏิสนธิแล ฯ สัตว์อันเอาปฏิสนธิในอรูปาวจรภูมิ ๔ ชั้น อันหนึ่งชื่อปัญจมฌานนั้นเอาปฏิสนธิในอากาสา

นัญจายตนภูมินั้น เอาปฏิสนธิด้วยอากาสานัญจายตนวิบาก ปฏิสนธิอันเดียวนั้นไส้ ใจอันเอาปฏิสนธิว่าบมิรู้ครนอันใดเลย เอาอากาสานัญจายตน ฯ เอาใจจับอยู่ในอากาศน้อยหนึ่งจึงเอาปฏิสนธิ ว่าบมิเห็นอากาศเลยจึงเอาปฏิสนธิ ฯ สัตว์อันเอาปฏิสนธิในอากิญจัญญายตนภูมินั้น เอาอากิญจัญญายตนวิบาก ปฏิสนธิอันเดียวนั้นไส้ ใจอันเอาปฏิสนธินั้น เอาปฏิสนธิด้วยวิญญาณอันละเอียดแลจึงเอาปฏิสนธิ ฯ สัตว์อันเอาปฏิสนธิในเนวสัญญานาสัญญายตนภูมินั้น เนวสัญญานาสัญญายตนวิบาก ปฏิสนธิอันเดียวนั้นไส้ ใจอันเอาปฏิสนธิดังจักมีดังจักบมีจึงเอาปฏิสนธิ ฯ แต่ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเอาโยนิปฏิสนธิแห่งภูมิ ๓๑ เป็นประเภทในไตรภูมิดังกล่าวมานี้แล ฯ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

แผนที่ไตรภูมิโลกสัณฐาน ฉบับพระยานครศรีธรรมราช ให้หอพระสมุดฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕

นรกภูมิ

สัตว์อันเกิดในนรกภูมินั้น เป็นด้วยอุปปาติกโยนิ ภูล เป็นรูปได้ ๒๙ คาบสันคาบเดียว รูป ๒๙ นั้นคืออันใดบ้าง คือปถวี อาโป เตโช วาโย จักขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย มน รูป สัทท คันธรส โผฏฐัพพ อิตถีภาว บุรุษภาว หทย ชีวิตินทรีย อาหาร ปริจเฉท กายวิญญัตติ วจีวิญญัตติ ลหุตา กัมมัญญตา อุปจจโย สันติ รูปัสส ชรโต ฯ อันว่าปถวีรูปนั้น คือกระดูกและหนังแล ฯ อาโปรูปนั้น คือน้ำอันไหลไปมาในตนนั้นแล ฯ เตโชรูปนั้น คือว่าไฟอันร้อนและเกิดเป็นเลือดในตนแล ฯ อันว่าวาโยรูปนั้น คือลมอันทรงสกลและให้ตึงเนื้อตึงตนแล ฯ จักขุรูปนั้น คือตาอันแต่งดู ฯ โสตรูปนั้น คือหูอันได้ฟังนั้น ฯ ฆานรูปนั้น คือจมูกอันแต่งดมให้รู้รสทั้งหลาย ฯ ชิวหารูปนั้น คือลิ้น อันรู้จักรสส้มและฝาดและรสทั้งหลายนั้น ฯ กายรูปนั้นคือรูป คือรูปอันรู้เจ็บรู้ปวดอันถูกต้อง ฯ รูปารูปนั้น คือรูปอันเห็นแก่ตา ฯ สัททารูปนั้นคือรูปอันได้ยินดี ฯ คันธารูปนั้น คือรูปอันเป็นกลิ่นเป็นคันธอันหอม ฯ รสารูปนั้นเป็นรส ฯ โผฏฐัพพารูปนั้น คือรูปอันถูก

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ต้อง ๆ อิตถีรูป คือรูปเป็นผู้หญิง ๆ บุรุษรูปนั้น คือรูปอันเป็นผู้ชาย ๆ ทหยรูปนั้น คือรูปอันเป็นต้นแก่รูปทั้งหลายอันอยู่ภายใน ๆ ชีวิตินทรียรูปนั้น คือชีวิตอันอยู่ในรูปทั้งหลาย ๆ อาหารรูปนั้น คืออาหารอันกิน ๆ ปริจเฉทรูปนั้น คือรูปที่ต่อที่ติดกัน ๆ กายวิญญัตติรูปนั้น คือรูปอันรู้แต่ตน ๆ วจีวิญญัตติรูปนั้น คือรูปอันรู้แต่ปาก ๆ รูปัสสรูปลหุตารูปนั้น คือรูปอันรู้พลัน ๆ รูปัสสมุทุตารูปนั้น คือรูปอันอ่อน ๆ รูปัสสกัมมัญญตารูปนั้น คือรูปอันควรรูป ๆ รูปัสสอุปจจโยรูปนั้น คือรูปอันให้เป็นอีก ๆ รูปัสสสันตตินั้น คือรูปอันสืบอันแท่งดังฤๅจงว่าสืบว่าแท่งนั้นสืบหลากวันคืนนั้นแล ๆ รูปัสสชรตารูปนั้น คือรูปอันแก่อันเฒ่า ๆ รูปัสส อนิจจตารูปนั้น คือรูปอันยินดีรูปอันจะใกล้ตายนั้น และรูปทั้ง ๒๗ รูปนี้มีแก่สัตว์ในนรกแล ๆ ฝูงสัตว์อันไปเกิดในที่ร้ายที่เป็นทุกข์ลำบากใจเขานั้นเพื่อใจเขาร้าย และทำบาปด้วยใจอันร้ายมี ๑๒ อันแล ๆ อนึ่งคือโสมนัสส สหคตทิฏฐิคตสัมปยุตตอสังขาริกเมกๆ ใจนี้มีรู้ว่าบาปและกระทำบาปด้วยใจอันกล้าและยินดี ๆ อนึ่งคือโสมนัสสสหคตทิฏฐิคตสสังขาริกเมกๆ ใจอันหนึ่งมีรู้ว่าบาปและยินดีและกระทำบาปนั้น เพื่อมีผู้ชักชวน ๆ อนึ่งคือ โสมนัสสสหคตทิฏฐิคตวิปปยุตตอสังขาริกเมกๆ ใจอันหนึ่งรู้ว่าบาปและ

กระทำด้วยใจของตนเองอันกล้าแข็งและยินดี ฯ อนึ่งคือโสมนัสสสหคตทิฏฐิคตวิปปยุตตสสังขาริก ใจอันหนึ่งรู้ว่าบาปและยินดีกระทำบาป เพื่อมีผู้ชักชวน ฯ อนึ่งคืออุเบกขาสหคตทิฏฐิคตสัมปยุตตอสังขาริก ใจอันหนึ่งรู้ว่าบาปและกระทำเพื่อมีผู้ชวน และกระทำด้วยใจอันร้ายใจกล้าบมียินดียินร้าย ฯ อนึ่งคืออุเบกขาสหคตทิฏฐิคตสัมปยุตตสสังขาริก ใจอันหนึ่งรู้ว่าบาปและกระทำเพื่อมีผู้ชวน และกระทำด้วยใจอันร้ายและใจกล้า ฯ อนึ่งคืออุเบกขาสหคตทิฏฐิคตวิปปยุตตอสังขาริก ใจอันหนึ่งรู้ว่าบาปและกระทำเองกับด้วยใจอันร้ายอันกล้า ฯ อนึ่งคืออุเบกขาสหคตทิฏฐิคตสสังขาริก ใจอนึ่งรู้ว่าบาปมีผู้ชวนและกระทำด้วยใจอันกล้า ฯ อนึ่งคือโทมนัสสสหคตปฏิฆสัมปยุตตอสังขาริก ใจอนึ่งประกอบไปด้วยโกรธขึ้งเคียดกระทำบาปด้วยใจอันกล้าแข็งเองและร้าย ฯ อนึ่งคือโทมนัสสสหคตปฏิฆสัมปยุตตสสังขาริก อนึ่งกอบไปด้วยโกรธขึ้งเคียดกระทำบาปเพื่อเหตุมีผู้ชวน ฯ อนึ่งคืออุเบกขาสหคตวิจิกิจฉาสัมปยุตตำ ใจอนึ่งบมิเชื่อบุญและกระทำบาปด้วยใจประกลาย ฯ อนึ่งคืออุเบกขาสหคตอุทธัจจสัมปยุตติ ใจอันหนึ่งย่อมขึ้นไปฟุ้งดังก้อนเถ้าและเอาก้อนเส้าทอดลงย่อมปาลงทุกเมื่อ และกระทำบาปด้วยใจประกลาย ฯ ใจร้ายทั้ง ๑๒ นี้ผิและมีแก่คนผู้ใดผู้นั้นได้ไปเกิด

ในที่ร้ายเบื้นต้นว่าจตุราบายแล ฯ เหตุการเท่าใดและมีใจร้ายฝูงนั้นแก่สัตว์ทั้งหลาย เหตุการนั้นยังมี ๓ อัน อันหนึ่งชื่อว่าโลโภเหตุ อันหนึ่งชื่อว่าโทโสเหตุ อันหนึ่งชื่อว่าโมโหเหตุ ฯ อันชื่อว่า โลโภเหตุนั้น เพื่อมักได้สินท่าน มักฆ่ามักตีท่านเพื่อจะเอาสินท่านและใจนั้นชวนกระทำบาป ฯ อันชื่อว่าโทโสเหตุนั้นเพื่อตู่ท่านถูกใจ ชิงเคียด หิงษาแก่ท่าน มักคุมนุคุมโทษชวนใจกระทำบาป ฯ อันชื่อว่าโมโหเหตุนั้นบมิรู้บุญธรรมใจพาลใจหลงไปกระทำบาปไปชวนพบทุกเมื่อแล ฯ เพราะเหตุ ๓ อันนี้แล หากพาสัตว์ทั้งหลายไปเกิดในที่ร้ายคือจตุราบายแล ฯ ด้วยสุภาวกระทำบาปฝูงนั้นมี ๑๐ จำพวกโสด กาเยนติวิธกัมมำ ปาณาติปาตา อทินนาทานา กาเมสุมิจฉาจารา ฯ วาจากัมมำ จตุพพิธมุสาวาทาผรุสวาจาเปสุญญาวาจาสัมผัปปลาปาวาจา ฯ มนสาติวิธญเจว มิจฉาทิฐิพยาปาทวิหิสา ทสกัมมปถาอิเม ฯ สุภาวอันกระทำบาปด้วยตน ๓ จำพวก ฯ สุภาวอันกระทำบาปด้วยปาก ๔ จำพวก ฯ สุภาวอันกระทำบาปด้วยใจ ๓ จำพวก ฯ ผสมเข้าด้วยกันเป็น ๑๐ จำพวกแล ฯ อันว่ากระทำบาปด้วยตัวมี ๓ จำพวกนั้นฉันนี้ คือว่าฆ่าคนและฆ่าสัตว์อันรู้ดิ้งด้วยมือด้วยตีนตน ฯ อันหนึ่งคือว่าลักเอาสินท่านอันท่านมิได้ให้แก่ตนและเอาด้วยตีนมือตน ฯ อันหนึ่งคือทำชู้ด้วยเมียท่านผู้อื่น ฯ อันว่าทำบาป

ด้วยปากมี ๔ จำพวกนั้นฉันนี้ อนึ่งคือว่ากล่าวถ้อยคำมุสาวาท และส่อเสียดเอาทรัพย์สิ่งสินของท่าน ๑ ฯ อนึ่งคือว่ากล่าวถ้อยคำอันท่านบมิพึงเอานั้น ๑ ฯ อนึ่งคือว่ากล่าวถ้อยคำติเตียนนินทาท่านและกล่าวคำอันบาดเนื้อผิดใจท่าน กล่าวถ้อยคำอันหยาบช้าและยุยงให้ท่านผิดใจกัน อนึ่งคือกล่าวดำประหลกหยอกเล่นอันมิควรกล่าว และกล่าวอันเป็นถ้อยคำติรัจฉานกถานั้นแล ฯ อันว่าเกิดบาปด้วยใจนั้นมี ๓ จำพวก อนึ่งคือมิจฉาหิงษาทิฏฐิถือมั่นบมิชอบบมิพอและว่าชอบว่าพอ อันชอบพอและว่าบมิชอบมิพอนั้น อนึ่งคือว่าเคียดฟุนแก่ผู้ใดและถือมั่นว่าเป็นข้าศึกตนต่อตายสู้ความโทษให้ร้าย และคุมความเคียดนั้นไว้มั่นคง ฯ อนึ่งคือว่าปองจะทำโทษโภยท่านจะใคร่ฆ่าพันเอาทรัพย์สินท่าน ฯ สุภาวอันเป็นบาปนั้นมี ๑๐ จำพวกดังกล่าวมานี้แล ฯ และแต่ใจบาปทั้งหลายดังกล่าวมานี้แลยังมีเพื่อใจอันเป็นเจตสิกแต่งมายังใจให้กระทำบาปนั้น ๒๗ นั้น คือ ผัสโส เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทริยं มนสิกาโร วิตักโก วิจาโร อธิโมกโข วิริยं ปีติ ฉันโท โมโห อหิริกं อโนตตัปปं อุทธัจจं โลโภ ทิฏฐิ มาโน โทโส อิสสา มัจฉริยं กุกกุจจं ถีน มิทธं วิจิกิจฉา อันนี้ ฯ ผัสโส มาให้ต้องใจ ฯ เวทนามาให้เสวย ฯ สัญญาให้รู้ ฯ เจตนาให้รำพึง ฯ

เอกัคคตาให้ถือมั่น ฯ ชีวิตินทรีย์แต่ให้เป็นเจตสิก ฯ มนสิการมั่วมูนไป ฯ วิตักกแต่ตริบริหำน้ำบาป ฯ วิจารให้พิจารณาแก่บาป ฯ อธิโมก์โขนั้นให้จำเหตุเฉพาะแก่บาป ฯ วิริยให้พยายามทำบาป ฯ ปีตินั้นให้ชื่นชมยินดีกระทำบาป ฯ ฉันทะนั้นเหนี่ยวแก่บาป ฯ โมโหนั้นให้หลงแก่บาป ฯ อหิริกนั้นให้บมีความละอายแก่บาป ฯ อโนต์ตัปปนั้น บมิให้กลัวแก่บาป ฯ อุทธัจจ์ให้ชื่นพุ่ง ฯ โลโภนั้นให้โลภ ฯ ทิฏฐินั้นให้ถือบาปมั่น ฯ มานะนั้นให้ดูดันเยียสำหาว ฯ โทโสนั้นให้เคียดฟูน ฯ อิส์สานั้นให้ริษยาหิงษาเบียดเบียนหวงแหน ฯ มัจฉริยนั้นให้ตระหนี่ ฯ กุกกุจจนั้นให้สนเท่ห์ ฯ ถีนนั้นให้เหงาเหงียบบมิให้รู้สึกตน ฯ มิท์ธนั้นให้หลับ ฯ วิจิกิจฉานั้นท่านว่าชอบว่าพอกิดบมิให้ยินดี ฯ เพราะใจนั้นพุ่งซ่านชวนทำบาปนั้นได้ ๒๗ ดังกล่าวมานี้แล ฯ ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันได้กระทำบาปด้วยปากด้วยใจดังกล่าวแล้วนี้ ย่อมได้ไปเกิดในจตุราบายมีอาทิคือนรกใหญ่ ๘ ขุมนั้น ฯ สัญชีโวกาล สุต์โตจ สังฆาโฏ โรรุโว ตถา มหาโรรุวตาโปจ มหาตาโปจาติ วีจิโย ฯ อนึ่งชื่อสัญชีพนรก อนึ่งชื่อกาลสูตตนรก อนึ่งชื่อมหาดาปนรก อนึ่งชื่อสังฆาฏนรก อนึ่งชื่อโรรุพนรก อนึ่งชื่อดาปนรก อนึ่งชื่อมหาอวีจีนรก ฝูงนรกใหญ่ ๘ อันนี้อยู่ใต้แผ่นดินอันเราอยู่นี้

และถัดกันลงไป และนรกอันชื่อว่าอวิจีนรกนั้นอยู่ใต้นรกทั้งหลาย และนรกอันชื่อว่าสัญชีพนรกนั้นอยู่ตรงเหนือนรกทั้ง ๗ อันนั้น ฝูงสัตว์อันเกิดในนรกอันชื่อว่าสัญชีพนรกนั้นยืนได้ ๕๐๐ ปี ด้วยปีในนรก และเป็นวัน ๑ คืน ๑ ในนรกได้ ๙ ล้านปี ในเมืองมนุษย์นั้น ๕๐๐ ปี ในสัญชีพนรกได้ล้าน ๖ แสนล้านหยิบหมื่นปีในเมืองคนนั้น ๑,๖๒๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ฯ ฝูงสัตว์อันเกิดในกาลสูตตนรกนั้นยืนได้ ๑,๐๐๐ ปี ในนรกนั้นวัน ๑ คืน ๑ ในกาลสูตตนรกนั้นได้ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์ ๑,๐๐๐ ปี ในนรกได้มหาปทุมปทุมประติทธ ๑๒,๙๖๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี ในมนุษย์ ฯ ฝูงสัตว์อันเกิดในสังฆาฏนรกนั้นยืนได้ ๒,๐๐๐ ปีในสังฆาฏนรก วัน ๑ คืน ๑ ได้ ๑๔๕,๐๐๐,๐๐๐ ปี ในมนุษย์ ๒,๐๐๐ ปี ในสังฆาฏนรกนั้นเป็นปีนั้นได้ ๑๐๓,๖๘๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ เป็นปีในมนุษย์แล ฯ ฝูงสัตว์อันเกิดในโรรุพนรกยืนได้ ๔,๐๐๐ ปีในโรรุพนรก ๑ วัน ๑ คืนได้ ๕๗๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์นั้น ทั้ง ๔,๐๐๐ ปีในโรรุพนรกนั้นได้ปี ๘๒๙,๔๔๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์เรานี้แล ฯ ฝูงสัตว์อันเกิดในมหาโรรุพนรกนั้นยืนได้ ๘,๐๐๐ ปี ในนรก วัน ๑ คืน ๑ ในนรกนั้นได้ ๒๓๐,๕๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์นั้น ทั้ง ๘,๐๐๐ ปี

ในนรกนั้นได้ ๖,๖๓๕,๕๒๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ปี ในมนุษย์เรานี้แล ฯ ฝูงสัตว์อันเกิดในดาปนรกนั้นยืนได้ ๑๖,๐๐๐ ปีในนรก วัน ๑ คืน ๑ ในดาปนรกนั้นได้ ๙,๒๑๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์ ทั้ง ๑๖,๐๐๐ ปีในดาปนรก ๕๓,๐๙๕,๑๖๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์เรานี้แล ฯ ฝูงสัตว์อันเกิดในนรกอันชื่อว่า มหาดาปนรกนั้นแล ฯ จะนับปีและเดือนอันเสวยทุกข์ในนรกนั้น บมิถ้วนย่อมนับด้วยกัลป ๑ แล ฯ ฝูงนรกใหญ่ ๘ อันนี้ย่อมเป็น ๔ มุมและมีประตูอยู่ ๔ ทิศ พื้นหนต่ำกว่าเหล็กแดงและฝาอันปิดเบื้องบนก้อนเหล็กแดง และนรกฝูงนั้นโดยกว้างและสูงเท่ากันเป็นจตุรัส และด้านละ ๑,๐๐๐ โยชน์ ด้วยโยชน์ ๗,๐๐๐ วา โดยหนาทั้ง ๔ ด้านก็ดี พื้นเบื้องต่ำก็ดี ฝาเบื้องบนก็ดี ย่อมหนาได้ละ ๗ โยชน์ และนรกนั้นบมีที่เปล่าสักแห่ง เทียรย่อมฝูงสัตว์นรกทั้งหลายหากเบียดเสียดกันอยู่เต็มนรกนั้น และไฟนรกนั้นบมิดับเลยสักคาบแล ไหม้อยู่รอดชั่วต่อสิ้นกัลปแล กรรมบาปคนฝูงนั้นหากไปเป็นไฟลุกในตัวตนนั้นเป็นพื้นลุกเองไหม้ไฟนั้นแลบมิแล้วสักคาบเพื่อดังนั้นแล นรกใหญ่ ๘ อันนั้นมีนรกใหญ่อยู่รอบแล ๑๖ อันอยู่ทุกอันแลอยู่ละด้าน ๔ อันแล นรกบ่าว ๔ ฝูงนั้นยังมีนรกเล็กน้อยอยู่

รอบนั้นมากนักจะนับบมิถ้วนได้เลย ประดุจที่บ้าน ๆ นอกและในเมือง ๆ มนุษย์เรานี้แล ฯ ฝูงนรกบ่าวนั้นโดยกว้างได้แล ๑๐ โยชน์ทุกอันแล ฝูงนรกบ่าวนั้นอีกนรกหลวงได้ ๑๓ อัน แต่นรกใหญ่ ๔๘ อันนั้นหายมบาลอยู่นั้นบมิได้ไส้ ที่ยมบาลอยู่นั้นแต่ฝูงนรกบ่าวและนรกเล็กทั้งหลาย ๆ หากมียมบาลอยู่ไส้ แต่ฝูงนรกบ่าวมียมบาลอยู่ดังนั้นแลเรียกชื่อว่าอุสุทธนรกผู้ ๔ อันเป็นยมบาลดังนั้น เมื่ออยู่เมืองคนบาปเขาก็ได้ทำบุญเขาก็ได้ทำ ปางเมื่อตายก็ได้ไปเกิดในนรกนั้น ๑๕ วัน และมียมบาลฝูงอื่นมาฆ่าฟันพุ่งแทงกว่าจะถ้วน ๑๕ วันนั้นแล้วจึงคืนมาเป็นยมบาล ๑๕ วัน เวียนไปเล่าเวียนมาเล่าดังนั้นหนานานนัก เพราะว่าไป่มิสิ้นบาปอันเขากระทำนั้นดุจว่ามานักเป็นจำพวกหนึ่ง อันนี้ชื่อว่าเปรตวิมานนั้นแล ฯ ลางคนนั้นกลางวันเป็นเปรต ครั้นกลางคืนเป็นเทวดา ฯ ลางคนกลางวันเป็นเทวดา ครั้นกลางคืนเป็นเปรต ฯ ลางคนเดือนขึ้นเป็นเปรตเดือนแรมเป็นเทวดา ฯ ลางคนเดือนขึ้นเป็นเทวดาเดือนแรมเป็นเปรต ฯ ด้วยบาปกรรมเขาฝูงนี้ไป่บมิสิ้นเป็นดังนี้ทุกเดือนหลายปีนักแล ฯ ฝูงเปรตฝูงนั้นและยมบาลตู่คู่กันแลยังไป่บมิสิ้นกรรมดังนั้น ยังเวียนไปมาเป็นคนนรกเป็นยมบาลทุกเมื่อบมิได้อยู่สักคาบผิว่าสิ้นกรรมนั้น จึงเป็นยมบาลแล้วก็ตายไปเกิดเป็น

แห่งอื่นแล ฯ แลมีเมืองพระญายมราชนั้นใหญ่นักและล้อมรอบประตูนรกทั้ง ๔ ประตูนรกนั้นแล พระญายมราชนั้นทรงธรรมนักหนา พิจารณาถ้อยความอันใด ๆ และบังคับโจทและจำเลยนั้นด้วยสัจซื่อและชอบธรรมทุกอันทุกเมื่อ ผู้ใดตายย่อมไปไหว้พระญายมราชก่อน ฯ พระญายมราชจึงถามผู้นั้นยังมีงได้กระทำบาปฉันใด แลมีงเร่งคำนึงดูแลมีงว่าโดยสัจโดยจริง ฯ เมื่อดังนั้นเทวดาทั้ง ๔ องค์อันแต่งมาซึ่งบาญชบุญและบาปแห่งคนทั้งหลายก็ได้ไปอยู่ในแห่งนั้นด้วย แลถือบาญชีอยู่แห่งนั้น ผู้ใดกระทำบุญอันใดไส้ เทพยดานั้นเขียนชื่อผู้นั้นในแผ่นทองสุกแล้วทูนใส่เหนือหัวไปถึงพระญายมราช ๆ ก็จบใส่หัวแล้วก็สาธุการอนุโมทนายินดีแล้วก็วางไว้แท่นทองอันประดับนี้ด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะ และมีอันเรืองงามแล ผู้ใดอันกระทำบาปไส้ เทวดานั้นก็ตราบาญชีลงในแผ่นหนังหมาแลเอาไว้แห่ง ๑ เมื่อพระญายมราชถามดังนั้น ผู้ใดกระทำบุญด้วยอำนาจบุญผู้นั้นหากรำพึงรู้ทุกอันแลกล่าวแก่พระญายมราชว่า ข้าได้ทำบุญธรรมดังนั้นเทพยดาถือบาญชีนั้นก็หมายบาญชีในแผ่นทองนั้นก็ดูจความอันเจ้าตัวกล่าวนั้น พระญายมราชก็ชี้ให้ขึ้นไปสู่สวรรค์อันมีวิมานทองอันประดับนี้ด้วยแก้ว ๗ ประการ แลมีนางฟ้าเป็นบริวารแลมีบริโภคเทียรย่อมทิพย์ แลจะกล่าวเถิง

ความสุขนั้นบมิได้เลย ฯ ผิแลผู้ใดกระทำบาปนั้นบันดาลตู่ตนมันเองนั้นแลมันมิอาจบอกบาปได้เลย จึงเทพยดานั้นเอาบาญชีในแผ่นหนังหมามาอ่านให้มันฟัง มันจึงสารภาพว่าจริงแล้ว พระญายมราชและเทพยดานั้น ก็บังคับแก่ฝูงยมบาลให้เอามันไปโดยบาปกรรมมันอันหนาและเบานั้นแล ฯ บังคับอันควรในนรกอันหนักและเบานั้นแลความทุกขเวทนาแห่งเขานั้นจะกล่าวบมิถ้วนได้เลย ฯ ผู้กระทำบุญก็ได้กระทำบาปก็ได้กระทำ เทพยดานั้นจะชักบุญและบาปนั้นมาดูทั้งสองฝ่าย ๆ ใดหนักก็ไปฝ่ายนั้นแล้วแม้นว่าผู้บุญหนักแลไปสวรรค์ก่อน เมื่อภายหลังยังจะมาใช้บาปตนนั้นเล่าบมิอย่าเลย ฯ ผู้ส่วนผู้บาปหนักและไปในนรกก่อนแลเมื่อภายหลังนั้นจึงจะได้เสวยบุญแห่งตนนั้นบมิอย่าแล ฯ อันว่าคนผู้กระทำบุญกระทำบาปเสมอกันดังนั้นไส้ พระญายมราชและเทพยดาถือบาญชีนั้นบังคับให้เบื้นยมราชเบื้นยมบาล ๑๕ วัน มีสมบัติทิพยดุจเทพยดา และตกนรก ๑๕ วันนั้น ต่อสิ้นบาปมันนั้นแล ฯ คนผู้ใดเกิดมาและมิรู้จักความบุญและมิรู้จักคุณพระ-พุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และมิได้ให้ทานตระหนี่ทรัพย์และเมื่อท่านจะอวยทานไส้ มันห้ามปรามท่าน อนึ่งมันมิรู้รักพี่รักน้องบมิรู้เอ็นดูกรุณา เที่ยรย่อมฆ่าสิ่งสัตว์อันรู้ติงและลักเอาสินท่านอันท่านเจ้าสินมิได้ให้แก่ตน มักทำชู้ด้วยเมียท่านและลอบรักเมีย

ท่านผู้อื่น และเจรจาเลาะและลู่ยล่ายมักกล่าวความร้าย ส่อเสียด เบียดเบียฬท่าน กล่าวความสระประมาทท่านและกล่าวความหยาบช้ากล้าแข็ง ให้ท่านบาดเนื้อผิดใจให้ท่านได้ความเจ็บอาย และกล่าวความมุสาวาทโลเลอันมิได้เป็นประ โยชน์เป็นติรัจฉานกถา และมักกินเหล้าเมามายและมิได้ยำเกรงผู้เฒ่าผู้แก่สมณะพราหมณาจารย์ อันว่าคนผู้กระทำร้ายฉันนี้ไส้ ครั้นว่าตายไปก็ได้ไปเกิดในนรกอันใหญ่ ๘ อันนั้นแล อันว่าความอันเขาเจ็บปวดทนทุกขเวทนาแห่งเขานั้นจะกล่าวบมิได้เลย ฯ ในฝูงนรกเล็กอันอยู่เป็นบริวารนรกบ่าวนั้นมากนัน เรามิอาจกล่าวได้เลย แต่ว่าจะกล่าวแต่ฝูงนรกบ่าว ๑๖ อัน อยู่ล้อมรอบสัญชีพนรกอัน อยู่บนนรก ทั้งหลายอันพระมาตะลีนำพระเจ้าเนมีราชไปทอดพระเนตรนั้น เมื่อไปดูสัญชีพนรกอันใหญ่อันอยู่ท่ามกลางนั้นให้ดูแต่นรก ๑๖ อันอยู่รอบสัญชีพนรกนั้นชื่ออุสุทธนรก แลนรกอันเป็นอาทิชื่อไพตรณีนรก คนหมู่อยู่ในแผ่นดินนี้แม้นเป็นดีมีเข้าของมากไพร่ฟ้าข้าไทยมากหลายนั้น มากหลายนั้นมักกระทำร้ายแก่คนผู้อื่น ชิงเอาทรัพย์เข้าของ ๆ ท่านผู้อื่นด้วยตนมีกำลังกว่า ครั้นว่าตายได้ไปเกิดในนรกอันชื่อเวตรณีนั้นยมบาลอยู่ในเวตรณีนั้นเทียรย่อมถือไม้ค้อน มีดพร้า หอกดาบ หลาว แหลน เครื่องฆ่า เครื่องแทง เครื่องยิง เครื่องตีทั้งหลาย

หอสมุดแห่งชาติ

ตำราภาพไตรภูมิฉบับหลวง กรุงธนบุรี
สมบัติเดิมของหอพระสมุด ฯ

ฝูงนั้นย่อมเหล็กแดงและมีเปลวพุ่งขึ้นไปดังไฟฟ้าลุกดังนั้นบมิวาย แล ยมบาลจึงถือเครื่องทั้งนั้นไล่แทงไล่ตีฝูงคนนรกด้วยสิ่งนั้น เขาก็เจ็บปวดเวทนานักหนาอดทนบมิได้เลย ในนรกนั้นมีแม่น้ำใหญ่อันชื่อว่าไพตรณีและน้ำนั้นเค็มนักหนา ครั้นว่าเขาแล่นหนีน้ำนั้นเล่าหวายเครือหวายดาสไปมา แลหวายนั้นมีหนามอันใหญ่เท่าจอบเที่ยรย่อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกทุกเมื่อแล ลงน้ำนั้นก็ขาดดังท่านเอามีดกรดอันคมมาแล่มากันเขาทุกแห่ง แลเครือหวายเที่ยรย่อมขวากใหญ่ แลยาวย่อมเหล็กแดงลุกเป็นเปลวไฟไปไหม้ตัวเขาดังไฟไหม้ต้นไม้ในกลางป่า ครั้นว่าตัวเขาตระหลอดตกลงหนามหวายนั้น ลงไปยอกขวากเหล็กอันอยู่ใต้นั้น ตัวเขานั้นก็ขาดห้อย ณ ทุกแห่ง เมื่อขวากเหล็กนั้นยอกตัวเข้าดังท่านเสียบปลานั้นแล บัดเดี๋ยวหนึ่งเปลวไฟไหม้ขาวขึ้นมาแล้ว ลุกขึ้นเป็นไฟไหม้ตนเขาหึงนานนักแล ตนเขานั้นสุกเน่าเปื่อยไปสิ้น ใต้ขวากเหล็กในน้ำเวตรณีนั้น มีใบบัวหลวงและใบบัวนั้นเที่ยรย่อมเหล็กเป็นคมรอบนั้น ดังคมมีดและใบบัวนั้นเป็นเปลวลุกอยู่บมิดับเลยสักคาบ ครั้นว่าตนเขานั้นตระหลอดจากขวากเหล็กนั้นตกลงเหนือใบบัวเหล็กแดงนั้น ใบบัวเหล็กแดงอันคมนั้น ก็บาดขาดวิ่นทุกแห่งดังท่านกันขวางกันยาวนั้นไส้ เขาตกอยู่ในใบบัวเหล็กแดงนั้นช้านานแล้ว จึง

ตระหลอดตกลงไปในน้ำ ๆ นั้นเค็มนักหนาแล แสบเนื้อแสบตัว เขาสาหัสดังปลาอันคนตีทับนบกนั้น บัดเดี๋ยวแม่น้ำนั้นก็กลายเป็นเปลวไฟไหม้ตนเขานั้น ดูควันฟุ้งขึ้นทุกแห่งรุ่งเรืองเทียรย่อมเปลวไฟ ในพื้นแม่น้ำเวตรณีนั้นเทียรย่อม คมมีดหงายขึ้นทุกแห่งคมนักหนา เมื่อคนนรกนั้นร้อนด้วยเปลวไฟไหม้ดังนนเขาจึงคำนึงในใจว่า มากูจะดำน้ำนี้ลงไปชรอยจะพบน้ำเย็นภายใต้โพ้น แลจะอยู่ได้แรงใจสะน้อยเขาจึงดำน้ำลงไปในพื้นน้ำนั้น จึงถูกคมมีดอันหงายอยู่ใต้น้ำนั้น ตัวเขาก็ขาดทุกแห่งดังท่านแสร้งกันเขานั้นยิ่งแสบสาหัส แลร้องลั่นร้องตายเสียงแรงแข็งนักหนา บางคาบน้ำพัดตัวเขาพุ่งขึ้นลางคาบพัดตัวเขาดำลงนั้นเอง เทียรย่อมทุกขเวทนานักหนา ฝูงอันเกิดในนรกอันชื่อว่าเวตรณีนั้นเป็นทุกข์เจ็บปวดดังกล่าวมานี้แล ฯ นรกอันเป็นคำรบ ๒ นั้นชื่อว่า สุนักขนรก คนผู้ใดกล่าวคำร้ายแก่สมณพราหมณ์ผู้มีศีล และพ่อแม่และผู้เฒ่าผู้แก่ครูบาทยาย คนผู้นั้นตายไปเกิดในนรกอันชื่อว่าสุนักขนรกนั้นแล ในสุนักขนรกนั้นมีหมา ๔ สิ่ง หมาจำพวก ๑ นั้นขาว หมาจำพวก ๑ นั้นแดง หมาจำพวก ๑ นั้นดำ หมาจำพวก ๑ นั้นเหลือง แลตัวหมาผู้นั้นใหญ่เท่าช้างสารทุกตัว ฝูงแร้งและกาอันอยู่ในนรกนั้นใหญ่เท่าเกวียนทุก ๆ ตัว ปากแร้งและกาและตีนนั้น เทียรย่อมเหล็ก

แดงลุกเป็นเปลวไฟอยู่บมิได้เหือดสักคาบ แร้งแลกาหมาฝูงนั้นเทียรย่อมจิกแหก หัวอกขบตอดคนทั้งหลายในนรกนั้นด้วยกรรมบาปของเขานั้นแล มิให้เขาอยู่สบาย แลให้เขาทนเจ็บปวดสาหัส ได้เวทนาพันประมาณทนอยู่ในนรกอันชื่อสุนักขนรกนั้นแล ฯ นรกบ่าวอันดับนั้นไปเป็นคำรบ ๓ ชื่อว่าโสรชตินรก คือผู้ใดกล่าวร้ายแก่ท่านผู้มีศีล อันท่านบมิได้ให้ความผิดแก่ตนแต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย แลมากล่าวร้ายแก่ท่านดจดังเอาหอกมาแทงหัวใจท่านให้ได้ความเจ็บอาย คนผู้นั้นครั้นว่าตายก็ได้ไปเกิดในนรกนั้นแล ในพื้นนรกนั้นย่อมเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกอยู่บมิเหือดเลยสักคาบ ฝูงนรกนั้นใส่เหยียบเหนือแผ่นเหล็กแดงนั้น แลฝูงยมบาลถือค้อนเหล็กแดงอันใหญ่เท่าลำตาลไล่ตีฝูงคนนรกนั้น ๆ ก็แล่นไปบนแผ่นเหล็กแดง ๆ ลุกเป็นไฟเร่งไหม้ตนเขาแลร้อนเวทนานักหนาแล ยมบาลไล่ตีคนนรกนั้นเนื้อและตนเขานั้นก็แหลกเป็นภัสมะไปสิ้นบัดเดี๋ยวไส้ ก็เกิดเป็นตนเขาคืนมาดังเดิยวนั้นเล่า เพราะว่าบาปกรรมแห่งเขาไป่มิสิ้นตราบใดแล ทนเวทนาไปในนรกอันชื่อว่าโสรชตินรกตราบนั้นแล ฯ นรกบ่าวอันเป็นคำรบ ๔ นั้น ชื่อว่าอังคารกาสุมนรก คนผู้ใดแลชักชวนท่านผู้อื่นว่าจะกระทำบุญและทานเอาทรัพย์มาให้แก่ตนว่าให้ทำบุญ แลตนมิได้กระทำบุญและลวงเอาทรัพย์ของ

ท่านมาไว้เป็นอนาประโยชน์แก่ตนคนผู้นั้นตายไปได้เกิดในนรกอันชื่อว่าอังคารกาสุมนรกนั้น แลฝูงยมบาลอันอยู่รักษานรกนั้นบ้างถือหอกดาบบ้างถือค้อนเหล็กแดงลุกเป็นเปลว ไฟ ไล่ขับต้อนบ้าง แทงบ้าง พ้นบ้าง ตีบ้าง ไล่ผลักไสให้ตกลงในหลุมถ่านไฟอันแดง แลถ่านไฟอันแดงนั้นให้มันเขา ๆ ร้อนทนเวทนานักหนา ฝูงยมบาลจึงเอาจะหวักเหล็กอันใหญ่ตักเอาถ่านไฟแดงหล่อรดเหนือหัวเขาลง เขาก็มิอาจจะอดร้อนได้ เขาก็ร้องไห้ด้วยเสียงอันแข็งนักหนา แลกรรมบาปแห่งเขานั้นจึงมิให้เขาตาย ครั้นเขาตายจากขุมถ่านไฟนั้น ๆ อันดับนั้นเป็นคำรบ ๕ ชื่อว่าโลหกุมภีนรก แลคนผู้ใดอันตีสมณพราหมณ์ผู้มีศีลไส้ คนผู้นั้นตายได้ไปเกิดในโลหกุมภีนรก ๆ มีเหล็กแดงอันใหญ่เท่าหม้ออันใหญ่นั้น แลเต็มด้วยเหล็กแดงเชื่อมเป็นน้ำอยู่ ฝูงยมบาลจับ ๒ ตน คนนรกผันตนขึ้นแลหย่อนหัวเบื้องต่ำแล้วและพุ่งตัวคนนั้นลงในหม้ออันใหญ่นั้น แลสัตว์นั้นร้อนนักหนาดิ้นไปมาอยู่ในหม้อนั้นทนเวทนาอยู่ดังนั้นหลายคาบ หลายคราแลทนอยู่กว่าจะสิ้นอายุสัตว์ ในนรกอันชื่อว่าโลหกุมภีนรกนั้นแล ๆ นรกบ่าวอันดับนั้นเป็นคำรบ ๖ ชื่อว่าโลหกุมภีนรก แลคนผู้ใดอันฆ่าสัตว์อันมีชีวิตเชือดคอสัตว์นั้นให้ตายไส้ คนผู้นั้นครั้นว่าตายไปเกิดในนรกนั้น แลสัตว์นรกนั้นมีตัวอันใหญ่และสูง

ได้ ๖ พันวา ในนรกนั้นมีหม้อเหล็กแดงใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่ แลฝูงยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงอันลุกเป็นเปลวไฟไล่กระวัดรัดคอเข้าแล้ว ตระบิดให้คอเขานั้นขาดออกแล้ว ๆ เอาหัวเขาทอดลงในหม้อเหล็กแดงนั้น เมื่อแลหัวเขาด้วนอยู่ดังนั้นไส้ บัดเดี๋ยวก็บังเกิดหัวอันหนึ่งขึ้นมาแทนเล่า ฝูงยมบาลจึงเอาเชือกเหล็กแดงบิดคอให้ขาดแล้ว เอาหัวทอดลงในหม้อเหล็กแดงอีกเล่า แต่ทำอยู่ดังนี้หลายคาบหลายคราวนัก ตราบเท้าสิ้นอายุ แลบาปกรรมแห่งเขานั้นแล ๆ นรกบ่าวอันดับถัดนั้นเป็นคำรบ ๗ ชื่อว่าถูสปลาจนรก แลคนฝูงใดเอาข้าวลีบกีดแกลบกีดฟางกีด มาระคนปนด้วยข้าวเปลือกแลเอาไปพรางขายแก่ท่านว่าข้าวดี คนฝูงนั้นตายได้ไปเกิดในนรกนั้น ๆ มีแม่น้ำอันหนึ่งเล็งเห็นมานั้นไส้งามดีไหลไปบมิขาดสักคาบ ในพื้นน้ำนรกนั้นดาษไปด้วยเหล็กแดงเป็นเปลวไฟลุกไหม้ตนคนนั้น เขาร้อนเนื้อตนเขานักหนา แลเขากระหายอยากน้ำนักหนาเพียงไส้จะขาดออก เขาจึงเอามือทั้ง ๒ พาดเหนือหัวเขาแล้วร้องไห้แล่นไปเหนือเหล็กแดงดังไฟก็เร่งไหม้ตีนเขา ๆ แล่นไปสู่แม่น้ำอันใสงามนั้น เขาโจนลงในน้ำนั้น บัดเดี๋ยวน้ำนั้นก็กลายเป็นไฟขึ้นทั้ง ๒ ฟากนั้นมาไหม้ตนเขากลายเป็นข้าวลีบ แลแกลบก็เป็นไฟมาไหม้ตัวเขาลุกนักหนาแล ๆ เขานั้นให้อยากน้ำ

นักหนา อดบมิได้เขาก็ร้องไห้แล้วเขากำเอาข้าวลีบและแกลบนั้นให้กิน เมื่อกินครั้นว่ากลืนข้าวลีบและแกลบนั้นเข้าไปเถิงท้องแล้วดังนั้น ก็กลายเป็นไฟออกเบื้องทวารภายต่ำ แลเป็นไฟข้าวลีบและแกลบพุ่งออกจากตัวเขานั้น เขาก็ร้องไห้นักหนา อดบมิได้จึงเอามือมาพาดเหนือหัว แล้วร้องไห้ด้วยเสียงแรงนักหนาสันกาลหึงนานนัก ฯ แลนรกบ่าวอันเป็นคำรบ ๗ นั้นชื่อลคติหสลนรกนั้น คนฝูงใดเร่งลักสินท่าน แลคนฝูงกล่าวร้ายแก่เขาผู้เป็นโจรแลให้เจ้าของแพ้แรง พรางเอาของท่านสันบมิได้ ให้เขาโสด คนฝูงนั้นตายได้ไปเกิดในนรกนั้น แลยมบาลฝูงรักษานรกนั้นยืนอยู่รอบคนทั้งหลายหมู่ตกนรกนั้น ฯ ระแวดระวังขับเนื้อทั้งหลายในกลางบ่าทุกแห่งทุกพายแลมิให้หนีรอดได้นั้น ฝูงยมบาลเอาหอกชนักไล่แทงไล่พุ่งเขาทั้งหลาย ๆ ที่ถูกบาดเจ็บทั่วตัวคนฝูงนั้น หลายแห่งนั้นดุจดังใบตองแห้งอันท่านเอามาสับให้แหลกนั้นแล ฝูงคนนรกทั้งหลายนั้นก็แหลกไปดุจดังนั้นแล ฯ นรกบ่าวอันดับเป็นคำรบ ๘ นั้นชื่อสลกัตตนรก คนฝูงใดฆ่าปลาแลหาบมาขาย ในกลางตระหลาดไส้ตาย ได้ไปเกิดในนรกนั้นฝูงยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงคล้องคอ แล้วลากเอาไปทอดลงเหนือแผ่นเหล็กแดงแล้วจึงแทงด้วยหอกชนัก แล้วจึงฟันด้วยพร้า แล่เอาเนื้อเขาออกเรียงขาย ดังท่านเรียงชื่นเนื้อชื่นปลา

ขายกลางตระหลาดนั้นแล แล้วก็คืนเข้าเป็นตัวดังเก่าเล่าแล ฯ นรกบ่าวอันดับนั้นอันเป็นคำรบ ๑๐ นั้นชื่อว่าโมราปมิลหนรก คนฝูงท่านท้าวพระญาใช้ห้ไปสิ่งสารากร แก่ไพร่ฟ้าราษฎรกรมทั้งหลาย แลเรียกเอามากกว่ากำหนดท่าน แลกล่าวร้ายแก่ท่านเป็นต้นว่าฆ่าท่านตีท่านผู้มีไมตรีรักตน แลเป็นมิตรโทษทรหดดังนั้น ครั้นตายไปเกิดในนรกนั้น บาปกรรมอันกระทำคุกคามคำรามแก่เขาว่าจะใส่ขอและคาผูกตีนและมือเขา ทำข่มเหงเอาแก่เขา แลคนหมู่กระทำร้ายแก่ผู้รักตน แลกระทำแก่ท่านเป็นต้นว่าฆ่าท่านตีท่านผู้มีไมตรีและเป็นมิตรโทษดังนั้น ครั้นว่าตายไปเกิดในนรก คนนรกนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่ง แลเต็มไปด้วยลามก อาจมและเหม็นนักหนา แม้นว่าอยู่ไกลได้ ๑๐๐ โยชน์ ๑ ก็ยังเหม็นอยู่เลย เขายืนอยู่นักหนา เขาอดบมิได้ เขาก็กินอาจมนั้นต่างข้าวต่างน้ำทุกวารแล ฯ นรกบ่าวอันดับนั้นเป็นคำรบ ๑๑ ชื่อโลหิตบุพนรกนั้น คนฝูงกระทำร้ายแก่พ่อแม่และสงฆ์ และคนผู้มีคุณและท่านผู้มีศีลกด คนฝูงนั้นตายไปเกิดในนรกนั้น คนในนรกนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อัน ๑ เทียรย่อมเต็มไปด้วยเลือดและหนองทั้งหลาย แลเขานั้นหาอันจะกินบมิได้ แลร้อนใจเพื่ออยากนั้นนักหนา คนนรกนั้นจึงกินเลือดและหนองนั้น เมื่อเขากินเลือดและหนองนั้นเข้าไปเถิง

ท้องเขาไส้ ก็กลายเป็นไฟไหม้แลลอดลงไปใต้ท้ายทวารหนัก ต่ำเป็นไฟพุ่งออก ฯ นรกบ่าวอันดับนั้นเป็นคำรบ ๑๒ ชื่อโลหพลิสนรก คนฝูงอันเจรจาซื้อสิ่งสินท่านแลไปพลางว่าจะให้เบี้ยให้เงินท่าน แลตนใส่กลเอาสินท่านด้วยตราชั่งก็ดี ด้วยทนานก็ดี ก็ใส่กลให้เขาพลั้งเขาพลาดแลประบัดสิ่งสินเขา แลบมิได้ให้เงินแก่เขา ครั้นว่าตายได้ไปเกิดในนรก ฝูงยมบาลเอาคีมคาบลิ้นเขาชักออกแล้วเขาเอาเบ็ดเกี่ยวลิ้นเขา ลำเบ็ดนั้นใหญ่เท่าลำตาล เทียรย่อมเหล็กแดงลุกบมิเหือดสักเมื่อ ฝูงยมบาลเขาลากไปผลักไป ให้ล้มหงายเหนือแผ่นเหล็กแดงเป็นเปลวพุ่งไหม้ตนเขาโสด ฝูงยมบาลเถือเอาหนังเขาออกแลชิงดังชิงหนังวัว ฝูงคนนรกอดเจ็บบมิได้ร้องไห้นักหนา แลมีตนอันสั้นระทดดังปลาอันหักคอนั้น แลขึ้นเหนือบกนั้นเขาย่อมรากเลือดออกดังนั้นหลายคาบแก่เขาแล ฯ นรกบ่าวอันดับนั้นเป็นคำรบ ๑๓ ชื่อว่าสังฆาฏนรกผู้ชายแรงทำชู้ด้วยเมียท่าน ผู้หญิงทำชู้จากผัวตน ครั้นว่าตายไปเกิดในนรกนั้น ๆ มีผู้หญิงก็หลาย มีผู้ชายก็มาก ฝูงยมบาลเอาหอกแทงตนเขาบาดขาดวิ่นนักหนา มีเลือดและน้ำหนองย้อยนักหนา ดุจดังวัวอันท่านเอาหอกแทงเป็นหลายแห่ง แลมีเลือดอันย้อยเต็มตัวทุกแห่ง แลตัวคนนรกนั้นจมอยู่ในแผ่นเหล็กแดงจมลงครึ่งตน เขาทุกคนเทียร

ย่อมเอามือพาดเหนือหัวเขาร้อง ให้อยู่นักหนา ตนเขาผู้งอยู่ในนั้นดังคนแสร้งผู้งไว้แล ยังมีเขาเหล็กแดงอัน ๑ ลุกเป็นเปลวไฟแลกลิ้งเข้ามาแลมีเสียงอันดังเสียงฟ้า แลกลิ้งมาทั้งสองข้างหนีบตนเขาดังท่านหีบอ้อยดังนั้นเป็นหลายคาบแล ฯ นรกบ่าวถัดนั้นเป็นคำรบ ๑๔ ชื่อวสิรนรก คนฝูงอันกระทำชู้ด้วยเมียท่านตายไปเกิดในนรกนั้นแล ฯ นรกนั้นเทียรย่อมผู้หญิงก็หลายผู้ชายก็หลายนัก ยมบาลจับ ๒ ตีนเข้า แลหย่อนหัวลงในขุมนรกนั้น แล้วจึงเอาค้อนเหล็กแดงตีตนเขา ให้ยับย่อยไปเล่าแล ฯ นรกบ่าวถัดนั้นอันคำรบ ๑๕ ชื่อโลหสิมพลีนรก ฝูงคนอันทำชู้ด้วยเมียท่านก็ดี แลผู้หญิงอันมีผัวแล้วแลทำชู้จากผัวก็ดี คนฝูงนั้นตายไปเกิดในนรกนั้น ๆ มีป่าไม้งวบ่า ๑ หลายต้นนัก แลต้นงวนั้นสูงได้แสโยชน์ แลหนามงวนั้นเทียรย่อมเหล็กแดงเป็นเปลวลุกอยู่ แลหนามงวนั้นยาวได้ ๑๖ นิ้วมือเป็นเปลวไฟลุกอยู่บห่อนจะรู้ดับสักคาบแล ในนรกนั้นเทียรย่อมฝูงหญิงฝูงชายหลายแลคนฝูงนั้นเขาได้รักใคร่กันดังกล่าวมาดุจก่อนนั้นแล ลางคาบผู้หญิงอยู่บนปลายงวผู้ชายอยู่ภายต่ำ ฝูงยมบาลเขาก็เอาหอกดาบหลาวแหลนอันคมเทียรย่อมเหล็กแดงแทงตีนผู้ชายนั้น จำให้ขึ้นไปหาผู้หญิงชู้ของสูอันอยู่บนปลายงวโพ้นเร็วอย่าอยู่ แลฝูงผู้ชายทนเจ็บบมิได้จึงบินขึ้นไปบนต้น

งวนั้น ครั้นว่าขึ้นไปได้หนามงวนั้นบาดทั่วตนเขาขาดทุกแห่ง แล้วเป็นเปลวไฟไหม้ตนเขา ๆ อดบมิได้จึงบ่ายหัวลงมา ฝูงยมบาลก็เอาหอกแทงซ้ำเล่า ร้องว่าสูเร่งขึ้นไปหาชู้สูที่อยู่บนปลายงวโพ้นสูจะลงมาเยียใดเล่า เขาอดเจ็บบมิได้ เขาเถียงยมบาลว่า ตูมิขึ้นไปเขาก็มิขึ้นไป แลหนามงวบาดทั่วทั้งตัวเขา ๆ เจ็บปวดนักหนาดังใจเขาจะขาดตาย แลเขากลัวฝูงยมบาลเขาจึงขึ้นไปเถิงปลายงวนั้น ครั้นจะใกล้เถิงผู้หญิงนั้นไส้ก็แลเห็นผู้หญิงนั้นกลับลงมาอยู่ภายต่ำเล่า ยมบาลหมู่ ๑ แทงตีนผู้หญิงให้ขึ้นไปหาผู้ชายผู้เป็นชู้สูอันอยู่บนปลายงวนั้นเล่าแลว่าเมื่อเขาขึ้นเขาลงหากันอยู่ฉันนั้นเขาบมิได้พบกัน ยมบาลขับผู้หญิงผู้ชายจำให้ขึ้นให้ลงหากัน ดังนั้นหลายคาบ หลายคราลำบากนักหนาแล ฯ นรกบ่าวถัดนั้นเป็นคำรบ ๑๖ ชื่อว่ามิจฉาทิฏฐินรกแล ฝูงใดอันอยู่ในเมืองมนุษย์นี้ย่อมถือมิจฉาทิฏฐิ ๆ มีสองประการ ๆ หนึ่งชื่อเหตุทิฏฐิ อนึ่งชื่อรสาทิฏฐิ หมู่มิจฉาทิฏฐินี้บุญเขาบมิรู้จักบาปเขากระทำ ฝูงคนนรกนั้นโสดความเขาร้ายในนรกนั้น แลมียมบาลนั้นใหญ่นักหนาเทียรย่อมถือหอกดาบและหลาวแหลน และค้อนเหล็กแดงเทียรย่อมลุกเป็นเปลวไฟอยู่ทุกคาบ เขาทิ่มเขาแทงเขาฆ่าเขาฟัน และฝูงคนนรกนั้นเจ็บปวดเวทนากว่าตนพันประมาณ ดูลำบากนักเทียร

ย่อมทนทุกข์มากกว่านรกทั้งหลายอันกล่าวแล้วนั้นแล ฯ อันกล่าวแล้วนี้คือนรกบ่าว ๑๖ อัน ๆ อยู่รอบสัญชีพนรกอันอยู่บนนรกทั้งหลายนั้นไส้ และนรกบ่าวทั้งหลายซึ่งอยู่รอบนรกใหญ่ ๗ อันนั้นซึ่งอยู่ใต้สัญชีพนรกลงไปภายใต้นั้น เราบมิกล่าวเถิงได้เลยร้ายกว่านี้ยิ่งนักหนาแล ฯ

อันว่าโลกันตนรกนั้นมีดังนี้ ฝูงจะกล่าวพาลหลงทั้งหลายนี้แล ๓ อันอยู่ใกล้กันดังเกวียน ๓ อันแลวางไว้ข้างกันดังบาตร ๓ ลูกอันไว้ใกล้กันนั้นหว่างจักรวาฬ ๓ อันและมีนรกชื่อว่าโลกันตนรกแล อันแลอันในโลกันตนรกนั้นกว้างได้ ๙,๐๐๐ โยชน์ ด้วยหลายนักหนาและจะนับบมิได้ มีคูลึกวงรีหาพื้นน้ำบมิได้หาฝาเบื้องบนบมิได้ไส้ เมื่อใต้น้ำอันชูแผ่นดินนี้หากเป็นพื้นขึ้นชื่อว่าโลกันตนรกนั้น และเบื้องบนนั้นเป็นปล่องขึ้น ไปถึงพรหมโลกอันว่าจะมีวิมานอยู่ตรงบนโลกันตนรกขึ้นไปนั้นหาบมิได้ เนตรแลในโลกันตนรกนั้นมืดนักหนา ฝูงสัตว์ซึ่งได้ไปเกิดในโลกันตนรกนั้นดังหลับตาอยู่เมื่อเดือนดับนั้นแลเมื่อดาวเดือนแลตระวันอันไปส่องให้คนทั้งหลาย ๔ แผ่นดินนี้ให้เห็นหนทุกแห่ง ดังนั้นก็มิอาจส่องให้เห็นหนในโลกันตนรกนั้นได้ เพราะว่าเดือนและตระวันอันเป็นไฟและส่องให้คนทั้งหลาย ๔ แผ่นดินนี้ไปส่องสว่างกลางหาวแต่เพียงปลายเขายุคุนธรไส้ และส่องสว่างไป

แต่ในกำแพงจักรวาพ และโลกันตนรกนั้นอยู่นอกกำแพงจักรวาพไส้ อยู่หว่างเขาจักรวาพภายนอกเรานี้จึงบมิได้เห็นหนไส้เพื่อดังนั้นแล ฯ เพราะว่าเดือนแลตระวันมิได้ส่องได้ เพราะว่าปลายเขากำแพงจักรวาพนั้นสิสูงกว่าปลายเขายุคนธรอันเพียงหนทางเดือนตระวันส่องไปนั้นแล ฯ ถ้าและว่าต่อเมื่อใดโพธิสัตว์ผู้จะลงมาอุบัติตรัสแก่สัพพัญญุตญาณ และเมื่อท่านเสด็จลงไปเอาปฏิสนธิในครรภ์พระมารดานั้นก็ดี แลเมื่อท่านสมภพจาตุโกรธรนั้นก็ดีแล เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสแก่สัพพัญญุตญาณนั้นก็ดีแล เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาพระธรรมจักรนั้นก็ดีแล เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่นิพพานนั้นก็ดี ในกาล ๕ ที่นี้ในโลกันตนรกนั้นจึงได้เห็นหนแท้นักหนา คนซึ่งอยู่ในนรกนั้นจึงได้เห็นกัน และสัตว์ในโลกันตนรกก็คิดว่าฉันนี้กูเดียว ว่าแต่กูมาอยู่ที่นี้คนเดียวดอกหรือ ว่ามิรู้คนทั้งหลายก็ย่อมมาอยู่ในนรกที่ร้ายนี้มากดุจเดียวแลหรือ ฯ อันว่าเขาและบ่อนกันดังนั้นก็ดีบมิได้เห็นอยู่นาน เห็นเรวประมาณดีดนิ้วมือเดียวไส้ เห็นปานดังสายฟ้าแมลบคาบเดียวไส้ เมื่อดังนั้นเขาทั้งหลายนั้นมิได้ว่าอันใด ครั้นเขาว่าแต่เท่านั้นแล้วไส้ก็กลับมืดไปดังเก่าเล่าแล ฯ ผิเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาธรรมจักรนั้น ยังค่อยเรืองอยู่เว้นนานกว่าทุกคาบสะน้อยแสนสายจึงวายเรือง คนฝูงใดอันกระทำ

ร้ายแก่พ่อและแม่และสมณพราหมณาจารย์ผู้มีศีล และยุยงพระสงฆ์ให้ผิดกัน ครั้นว่าตายไปเกิดในนรกอันชื่อว่าโลกันตนรกนั้น และตนเขานั้นใหญ่นักหนาโดยสูงได้ ๖,๐๐๐ วา เล็บตีนเล็บมือเขานั้นดังดังคาว และใหญ่ยาวนักหนา สมควรด้วยตัวอันใหญ่นั้น เล็บนั้นสมนักหนา ผิและเกาะแห่งใดก็ติดอยู่แห่งนั้น เขาเอาเล็บเขานั้นเกาะกำแพงจักรวาฬนั้นหน่วงอยู่และเขาห้อยตนเขาอยู่ดังดังคาวนั้นแล เมื่อเขาอยากอาหารไส้เขามิได้ไปหาเพื่อจะหากิน ครั้นได้ต้องมือกันเข้าไส้ใจเขานี่กว่าเขากิน ก็จับกุมกันกินคนผู้หนึ่งนี่กว่าเขากิน จึงคนทั้งสองนั่นก็จับกุมกันกิน ต่างคนต่างตระครุบกันกินก็รัดเอาด้วยกันทั้งสองคนในน้ำอันชแผ่นดิน เมื่อเขาตกลงในน้ำนั้นดุจลูกไม้อันใหญ่แลหล่นลงในน้ำนั้น และใต้น้ำนั้นโสดแต่แรกตั้งแผ่นดินแดดบ่อนจะไปต้องน้ำนั้นได้สักคาบหนึ่งเลย และน้ำนั่นเย็นนักหนา ครั้นว่าตกลงมาในน้ำนั้นบัดเดี๋ยวใจไส้ ตนเขาก็เปื่อยแหลกออกไปสิ้นดังก้อนอาจมซึ่งตกลงในน้ำนั่นก็ตายบัดใจ แล้วจึงกลายเป็นตนเขาขึ้นอีกเล่าโสด เขาจึงบินขึ้นไปเกาะกำแพงจักรวาฬภายนอกนั้นอยู่ดังก่อนเล่าแล แต่เขาตายเขาเป็นอยู่ดังนั้นหลายคาบหลายครานักหนาแล แต่เขาทนทุกขเวทนาอยู่ในนั้นช้านานนักชั่วพุทธันดรกัลปหนึ่งแล ฯ

ฝูงสัตว์อันเกิดในมหาอวิจีนรกนั้น ทนทุกขเวทนาคาบหึ่งนานสิ้นกัลป ๑ จึ่งพ้นแล กัลป ๑ นั้นช้าหึ่งนานประมาณเท่าใดเล่า และจะนับด้วยปีและเดือนไส้บมิอาจนับได้เท่าเว้นไว้แต่อุประมาให้รู้ ๆ ว่ายังมีภูเขาอันหนึ่งโดยสูงไส้ได้โยชน์ ๑ โดยรอบเขานั้นไส้ได้ ๓ โยชน์แล ถึงร้อยปีเอาผ้าทิพย์อันอ่อนดังควันไฟมากวาดภูเขาแต่แลคาบ เมื่อใดภูเขานั้นราบเพียงแผ่นดิน จึงเรียกว่าสิ้นกัลป ๑ แล ๆ

ผิแลมีผู้โจทนาว่าดังนี้ ว่าคนอันทำได้กระทำบาปอันเป็นบัญจานันตริยกรรมแลได้ไปตกในนรกอันชื่อว่ามหาอวิจีนรกนั้นดังฤๅและจะนับถ้วนกัลปดังกล่าวนั้นเลย เพราะว่ากัลปหนึ่งพ้นไปแล้ว ๓ ส่วน และยังส่วนเดียวไส้และไฟจักไหม้กัลป ๆ ท่านผู้เฉลยว่าฉันนี้ฝูงที่ไปตกในมหาอวิจีนรกตราบใดแลไปบมิถ้วนกัลปดังกล่าวนั้น ผิแลไฟกัลปมาก็ดีบมิไหม้คนนรกนั้นได้เพื่อดังฤๅไส้ ครั้นว่าไฟกัลปไหม้มาเถิงมหาอวิจีนรกนั้นและว่ายังมีลมอันหนึ่งเป็นบาปก็พัดเอาตัวสัตว์อันอยู่ในอวิจีแลไปบมิถ้วนกัลปนั้นก็พัดเอาสัตว์นั้น ไปไว้มหาอวิจี นรกอันมีใน จักรวาฬอันอื่นที่ไฟไหม้ไปบมิเถิงนั้น ลมพัดเอาเขาไปพลันนัก ผิจะอุปมาดุจนกตัว ๑ จับต้นไม้อันสูงและสูงเท่าใดก็ดี ครั้นว่านกนั้นบมิไปจากต้นไม้นั้นตราบใด ยังเห็นเงานกตกอยู่ที่กลางดินนั้น

พร้อมกันบมิทันรู้ว่าอันก่อนอันหลังนั้น และมีฉันใดคนอันจากอวิจีอยู่ในจักรวาฬอันไฟไหม้นั้น แลไปอยู่ในอวิจีอันอื่นในจักรวาฬอันอื่นอันไฟไหม้บมิเถิงนั้นดุจดังเงานก สัตว์คนนรกนั้น ตราบได้บมิถ้วนกัลปดังกล่าวมานั้นบมิพ้น ฯ บาปอันใดและบาปแห่งพระเทวทัต อันได้ ไฟไหม้ อยู่ใน มหาอวิจีนรก นั้นไกลแต่เราอยู่นี้ไปเถิงยมโลกย์ได้ ๑๕๐ โยชน์ แต่ยมโลกย์ลงไปเถิงอวิจีได้พันโยชน์ลมอันจรดได้โยชน์ และแผ่นดินอันเราอยู่นี้ โดยกว้างได้หมื่นโยชน์ โดยหนาได้ ๒๔,๐๐๐ โยชน์ และน้ำอันทรงแผ่นดินไว้หนาได้ ๔๘๐,๐๐๐ โยชน์ ลมอันทรงน้ำและแผ่นดินไว้บมิให้จมบมิให้ไหว โดยหนาได้ ๘๖๐,๐๐๐ โยชน์ ฝูงนรกทั้งหลายนั้นย่อมอยู่ใต้แผ่นดินที่เราอยู่นี้แล ฯ กล่าวเถิงฝูงสัตว์อันเกิดในนรกภูมิ อันเป็นปถมกัณฑ์โดยสังเขปกถาเท่านี้แล ฯ

NATIONAL LIBRARY

ติรัจฉานภูมิ

และสัตว์อันเกิดในติรัจฉานภูมินั้น ลางคาบเป็นด้วยอัณฑชะโยนิ ลางคาบเป็นด้วยชลามพุชะโยนิ ลางคาบเป็นด้วยสังเสทชะโยนิ ลางคาบเป็นด้วยอุปปาติกโยนิ แต่สิ่งอันดังนี้ชื่อติรัจฉาน มีอาทิคือว่าครุฑแลนาคสังห์ช้างม้าวัวควายเนื้อถกทุกสิ่ง เบ็ดและห่านไก่และนกและสัตว์ทั้งหลาย ผู้งนสิ่งอันมี ๒ ตีนก็ดี ๔ ตีนก็ดี หลายตีนก็ดี เที่ยรย่อมเดินไปมาและคว่ำมาอกลงเบื้องต่ำ และฝูงตกนรกชื่อติรัจฉาน อันว่าฝูงติรัจฉานนั้นเที่ยรย่อมพลันด้วย ๓ ชื่อ อนึงชื่อกามสัญญา อนึงชื่ออาหารสัญญา อนึงชื่อมรณสัญญา ฯ อันชื่อว่ากามสัญญานั้น เขาพลันด้วยกามกิเลสแล ฯ อันชื่อว่าอาหารสัญญานั้นเขาพลันด้วยอาหารนั้นหากมี ฯ อันชื่อว่ามรณสัญญา เขาพลันด้วยความตาย คืออายุสม์แห่งเขาน้อย เขาอ่อนด้วยพลันสามนชื่อทุกเมื่อ ฯ อันว่าติรัจฉานนี้แลจะมีธรรมสัญญานั้นหาบมิได้มากนักหนาแล ฯ อันว่าธรรมสัญญานั้นรู้จักบุญจักธรรม เลือกติรัจฉานจะรู้จักบุญจักธรรมไซ้ ฯ อันว่าเป็นติรัจฉานนับห่อนจะเลยงตนด้วยค้าและขาย และทำไร่ไถนาเลยงชีวิตหาบมิได้ ฯ ลางสิ่งกินลำเชือกเขากิน

ใบเชือกเขากินใบไม้ ฯ มีลางสิ่งกินแต่เพื่อนฝูงตนเอง มีลางสิ่งกินอันบแรงหลักฐานเขา เนออันบแรงนั้นกลัวเขาก็แล่นไปเร้นที่ลับเขาไล่ทันจึงกินสิ่งนั้น ฝูงติรัจฉานนั้นย่อมข้าศึกอันรู้พึงมาเลียงตนรอดชั่วตนเขา เมื่อเขาตายไปแลเขาย่อมไปเกิดในจตุราบายไส้ เลือกแลนักจริงสัตว์จะได้เกิดเมืองพ้าไส้ ฝูงนั้นเดินไปมาย่อมท้อกลงต่ำดังนั้นมีสิ่งร้ายไส้ ฯ ชื่งว่าสิ่งอันดีนั้นคือราชสีห์ อันว่าราชสีห์นั้นมี ๔ สิ่ง (๑ หนึ่งชื่อติณะสิงหะ) สิ่งหนึ่งชื่อกาละสิงหะ (สิ่งหนึ่งชื่อบัณฑระสิงหะ) สิ่งหนึ่งชื่อไกรสรสิงหะ ฯ อันว่า (ติณสิงหะ) นั้นมีตนมันดังบีกนกเขา ย่อมกินแต่หญ้าเป็นอาหาร กาลสีหะนั้นต่ำดังวัวต่ำ ย่อมกินหญ้าเป็นอาหาร บัณฑรสีหะนั้นมีตนเหลืองดังใบ ย่อมกินเนื้อเป็นอาหาร ไกรสรสีหะนั้นมีผีปาก แลปลายตีนทั้ง ๔ นั้น แดง ดัง ท่าน เอาน้ำครั่งละลายด้วยน้ำชาดหรคุณทา ทั้งปากทั้งท้องแดงดังนั้นโสดเป็นแนวแดงแต่หัวตลอดรอบบนหลังอ้อมลงในแค่งซาบ สอดหลังแดงดังรส เอวนั้นงามดังท่านแสร้งแต่ง ตนราชสีห์นั้นมีสร้อยอันอ่อนดังนั้น งามดังท่านเอาผ้าแดงอันมีค่าได้แสนตำลึงทองแลเอามาพาดเหนือตนไกรสรสิงหะนั้น ในตัวไกรสรสิงหะ

(=) ในวงเล็บนั้น ฉบับเดิมตกทั้ง ๓ จึงเพิ่มให้ครบ

นั้นที่ขาวก็ขาวนักดังหอยสังข์อันงามท่านผินใหม่ ผิเมื่อไกรสร
สิงหะนั้นออกจากคูหาทองก็ดีเงินก็ดีคูหาแก้วก็ดี อันเป็นที่อยู่
แห่งไกรสรสิงหะนั้น ตนจึงไปยืนอยู่เหนือแผ่นศิลาเหลืองอันเรือง
งามดังทอง ที่ตน ๒ ตนหลังเหยียบเพียงกันและเหยียบสองตน
หน้าจึงขัดขนหลังนั้น และเหยียบสองตนเบื้องหน้าจึงฟุบสองตน
หลังลงและยืนตัวขึ้นแล้วจึงกระทำเสียงออกดังเสียงฟ้าลั่น แล้ว
จึงสั่งขนฟุ้งในตนเสีย แล้วจึงแต่งตนไปเดินเล่นไปมาดังลูกวัว
แล่นนั้น เมื่อไกรสรสิงหะนั้นเดินไปเดินมาครั้นดูพลันงามนัก
ดังผู้มีกำลังและถือดุ้นไฟแกว่งไปโดยกำลัง เมื่อเดือนดับนั้นแล
เมื่อเดินบ่ายไปบ่ายมาดังนั้นก็ร้องด้วยเสียงอันแรง ๓ คาบ และ
เสียงนั้นไปไกลได้ ๓ โยชน์แล แต่บรรดามีสัตว์ ๒ ตน ๔ ตน
อยู่แห่งใด ๆ ก็ดี และเสียงได้ยินเถิงใด ๆ กลัว มีตัวนั้นสั่นแล
ตกใจสลบอยู่บมิรู้สึกตนเลย เขาหนีจากที่นั้นสิ้นแล แต่ฝูงสัตว์
ซึ่งว่าอยู่ในถ้ำ ก็ดำหนีลงไปเถิงพื้นถ้ำพื้นพ่าง แลครางอยู่
ช้างสารอยู่ในบ่าครั้นได้ยินกล่าวและร้องจำร้อง ผ่ากลางบ่าผิมี
ช้างบ้านอันหาญผูกด้วยเชือกเหล็กอันมั่นก็ดี ครั้นว่าได้ยินเสียง
ไกรสรสิงหะนั้นก็ตนนักดังเชือกจะขาด ออกทั้งขเยียวราดแล่น
หนีไปสิ้นแต่ไกรสรสิงหราชดังกันเองแล และฝูงม้าแก้วอันชื่อ
ว่าพลาหกตระกูล และผู้มีบุญคือโพธิสัตว์และอรหันตาขีณาสพ

เจ้า หากจะพังเสียงไกรสรสิงหะนั้นได้ไส้ และไกรสรสิงหะนั้นเมื่อยืนอยู่ในที่เล่นนั้นและเดินเบื้องซ้ายเบื้องขวาไกลได้และชั่ววัวมอ เมื่อขนมาเบื้องบนลางคาบสูงได้และชั่ววัวมอ ลางคาบเดินสูงขึ้นได้ ๗ ชั่ววัวมอ เมื่อเดินเบื้องหน้าเหนือที่เพียงไกลได้ ๑๖ ชั่ววัวมอ ลางคาบไกลได้ ๒๐ ชั่ววัวมอไส้ ผิอยู่เหนือหลังก็ดีเหนือเขาก็ดีและเดินหนต่ำ ลางคาบไกลได้ ๑๖ โยชน์ ลางคาบได้ ๗๐ โยชน์ ผิเมื่อเดินไปในกลางหาวและมันแลเห็นต้นไม้ใหญ่ออกมันหลีกผิดเบื้องซ้ายเบื้องขวาก็ดี ยังได้แลชั่ววัวมอเลย และเมื่อหยุดแห่งเมื่อร้องด้วยเสียงแรง ๓ คาบดังนั้น ครั้นว่าหายร้องไส้มันจึงเต้นแล่นไปหน้าได้แล ๓ โยชน์ เมื่อมันเดินไปนั้นเร็วนักแล ฯ สวนลมบันริเรียนอยู่พังมันได้ยินเสียงภายหลังเล่าเพราะมันเร็วนัก ฯ อันว่าไกรสรสิงหะนั้นมีกำลังนักหนาดังกล่าวมานแล ฯ แต่ติรัจฉาน ๔ ตีน เท้าอย่านับช้างแก้วทั้งหลาย อันว่าจะไปลวงอากาศนั้นแลจะยิ่งกว่าไกรสรสิงหะนหาบมิได้เลย ฯ ฝูงช้างแก้วนั้นมี ๑๐ จำพวก จำพวกหนึ่งชื่อเหกาลาพกหัตถีกูล สิ่งหนึ่งชื่อกังเขยกหัตถีกูล สิ่งหนึ่งชื่อจันทรหัตถีกูล สิ่งหนึ่งชื่อตามพหัตถีกูล สิ่งหนึ่งชื่อมังคลหัตถีกูล สิ่งหนึ่งชื่อคันธหัตถีกูล สิ่งหนึ่งชื่อมังคลหัตถีกูล สิ่งหนึ่งชื่อโปจหัตถีกูล สิ่งหนึ่งชื่ออุโบสถหัตถีกูล

สิ่งหนึ่งชื่อฉัททันตกุล ฝูงช้างนั้นโสดเทียรย่อมอยู่ในคูหาทอง และใหญ่งามนักหนา แดงแลวอบโสด แต่ติรัจฉานอันหาตีนบมิได้ปลาใหญ่ ๆ ๗ ตัว ๆ หนึ่งชื่อติรนยาวได้ ๗๕ โยชน์ ตัวหนึ่งชื่อติบังคลนั้นยาวได้ ๒๕๐ โยชน์ ตัวหนึ่งชื่อติรบังคลยาวได้ ๕๐ โยชน์ ตัวหนึ่งชื่ออานนท์ ตัวหนึ่งชื่อนิรย ตัวหนึ่งชื่ออชนาโรหน ตัวหนึ่งชื่อมหาติ และปลา ๔ ตัวนั้นย่อมยาวและตัวและ ๑,๐๐๐ โยชน์ ผิเมื่อปลาตัวชื่อติมิรบังคลอันยาวได้ ๕,๐๐๐ โยชน์และติงบีกซ้ายก็ดี ติงบีกขวาก็ดี และติงปลายหางก็ดี ติงหัวก็ดี และน้ำในสมุทรนั้นก็สะเทือนดีฟองดังหม้อแกงเดือดไกลได้ ๔๐๐ โยชน์ ผิมันติงบีกทั้งสองข้างและแกว่งหางแกว่งหัววัดแวงดีน้ำเล่น น้ำนั้นสะเทือนดินดีฟองไกลได้ ๗๐๐ โยชน์ ลางคาบดีฟองไกลได้ ๙๐๐ โยชน์ แรงปลาตัวอันชื่อติมิรบังคลนั้นมีกำลังดังกล่าวนแล ฯ และปลา ๔ ตัวนั้นยังใหญ่กว่านี้ยิ่งมีกำลังนักแล ฯ ฝูงติรัจฉานดังครุฑราชดังเมื่อเป็นดุจดังติรัจฉานทั้งหลายแล เครื่องเขากินเขาอยู่นั้นดังเทพยดาในสวรรค์ไส้ และมีเดชะตระบะศักดานุภาพ รู้หลักรู้นิมิตดังเทพยดาในสวรรค์ โสดดังนั้นเรียกเขาชื่อเทพโยนิแล ฯ และตีนเขาพระสุเมรุราชนั้น มีสระใหญ่อันหนึ่งได้ชื่อว่าสิมพลีสระโดยกว้างได้ ๕๐๐ โยชน์ รอบนั้นเทียร

ย่อมบ่าไม้งัวเป็นรอบ ปลายไม้งัวนั้นสูงเพียงกัน ดังแสร้งปลูกและเห็นเขียวงามและพึงพอใจนักหนาแล มีงัวใหญ่ต้นหนึ่งโดยธรรมดาใหญ่เท่าไม้ชมพูทวีปเรานี้แล ต้นงัวนั้นใหญ่ฝูงงัวนั้นเป็นหนารอบ ฝูงสระนั้น ๆ เป็นที่อยู่แก่ฝูงครุฑทั้งหลายนั้น และสัตว์อันมีปีกและจะเสมอด้วยครุฑหาบมิได้เลย ครุฑราชตัวเป็นพระญาแก่ครุฑทั้งหลายนั้น มีตนนั้นใหญ่ได้ ๕๐ โยชน์ ขนปีกซ้ายก็ดีขนปีกขวาก็ดหางก็ดคอก็ดีย่อมยาว ๕๐ โยชน์ ปากนั้นยาวได้ ๙ โยชน์และตีนทั้งสองยาวได้ ๑๒ โยชน์แล ผิแลเมื่อครุฑนั้น กางปีกไปล่วงกลางหาวเต็มที่ไปได้ ๗๐ โยชน์ ผิเมื่อครุฑนั้นอ้าปีกออกให้เต็มที่ได้ ๗๐ โยชน์ ตนครุฑนั้นมันใหญ่ดังนั้นเรี่ยวแรงนักหนาแล ผิแลเมื่อจะเฉี่ยวเอานาคในกลางมหาสมุทร น้ำสมุทรนั้นแตกออกทั้งรอบนั้นทุกแห่งได้แล ๑๐๐ โยชน์ มันจึงเอาเล็บรัดเอาหางนาคนั้นพาบินไปกลางหาวเอาหัวนาคหย่อนลงมาเบื้องต่ำจึงพาไปยังที่อยู่แล้วกิน เมื่อครุฑราชเอานาคกินดังนั้น เอาแต่นาคอันเท่าตนและน้อยกว่าตนดังนั้นบมิได้เอากินไส้ แลใหญ่กว่าตนนั้นก็เอากินบมิได้แล ฯ ครุฑราชอันเป็นชลามพุชโยนิและอัณฑชะโยนิใดไส้ อันจะเอานาคอันสังเสทชโยนิแลอุปปาติกโยนินั้นดีกว่าตน ดังนั้นบมิได้ ฝูงครุฑก็ดีเทียรย่อมเป็นในโยนิ ๔ อันแล ฯ เมื่อไฟไหม้กัลป

แล้วแลตั้งแผ่นดินใหม่ บมิได้ตั้งทุกแห่งบมิเป็นโดยธรรมดา แต่ก่อนมีที่เปล่า ยังมีลางแห่งเปล่าโดยกว้างโดยสูงได้แล ๓๐๐ โยชน์ก็ยังมี ลางแห่งโดยกว้างโดยสูงแลได้ ๕๐๐ โยชน์ก็มี ลางคาบลางแห่งโดยกว้างโดยสูงได้ ๗๐๐ โยชน์ก็มี แลที่นั้นกลายเป็นแผ่นดินเสมอกันทุกแห่ง เลื่อมขาวงามดังแผ่นดินเงินยวงมีหญ้าแพรกเขียวมันเหมือนตามกันโดยสูง ๔ นิ้วมือ เขียวงาม ๓ นิ้วมือ ดังแผ่นแก้วไพฑูรย์ฉันนั้นแล ฯ ดูรุ่งเรืองทั่วแผ่นดินมีเหมือนดังนั้นทุกแห่ง และมีสระหลายอันเกลื่อนย่อมดาษไปด้วยดอกบัว ๕ สิ่งแลดูงามนักหนา มีฝูงต้นไม้ทั้งหลายเป็นต้นเป็นลำงามแลมิได้เป็นด้วงเป็นแลง แลเป็นลูกเป็นดอกดูตระการงามนักหนา แลมีเขาเกาะล้อมเป็นวลัยลางสิ่งเป็นดอกแดง ลางสิ่งเป็นดอกขาว ลางสิ่งเป็นดอกเหลือง ดูรุ่งเรืองงามแต่ที่นั้นทุกแห่งดังท่านแสร้งแต่งไว้ แลแห่งนั้นเรียกชื่อว่านาคพิภพแลเป็นที่อยู่แก่ฝูงนาคทั้งหลายแล แลมีปราสาทแก้วแลมีปราสาทเงินแลมีปราสาททองงามนักหนา แลมีที่อันเปล่าอยู่นั้นลางแห่งหาสิ่งอันจะอยู่บมิได้ หากเป็นที่กลวงอยู่เปล่าอยู่ใส้ในใต้เขาพระหิมพานต์กว้างได้ ๕๐๐ โยชน์ เป็นเมืองแห่งนาคราชจำพวก ๑ อยู่แห่งนั้น แลมีแก้ว ๗ ประการเป็นแผ่นดินงามดังไตรตรึงษ์อันเป็นที่อยู่แห่งพระอินทร์เจ้านั้น แลมีสระใหญ่ ๆ นั้นหลายอัน

อยู่ทุกแห่ง แลเบื้นที่อยู่แห่งฝูงนาคแต่ไปเล่นทุกตาไป แลน้ำนั้นใสงามบมิขระไชรยดุจแผ่นแก้วอันใหญ่และท่านขัดหลายครา แลมีท่าอันราบนักหนา ที่นาคแรงอาบแรงเล่นนั้นมีฝูงปลาใหญ่ไหลไปขบปลาเล็กแฝงจอกดอกบัว ๕ สิ่งบานอยู่ตูตระการทุกแห่ง ดอกบัวหลวงดอกใหญ่เท่ากงเกวียน ผิเมื่อน้ำสะเทือนไหวไปมา ดูงามนักหนาดังแสร้งแต่งไว้นั้นแล ฯ นาคจำพวกหนึ่งในสมุทร ถ้าแลเมื่อใดฝูงนาคตัวเมียแลมีครรภ์แก่ แลเขาคำนึงในใจเขาว่าฉันนี้ผิแลว่าออกลูกในกลางสมุทรนี้ ๗ ตีฟองนักหนา แลอีกทั้งนกน้ำกตีฟองด้วยลมปีกครุฑโสดฝูงตัวมีครรภ์อันแก่นั้นเขาก็ดำน้ำลงไปออกจากแม่น้ำใหญ่ ๕ อัน อันชื่อว่า คงคา ยมนา อจิรวตี สรภู มหิ มหานทีอันใหญ่ไปสู่มหาสมุทรใหญ่นั้น จึงดำน้ำนั้นขึ้นไปเถิงบ่าใหญ่อันชื่อพระหิมพานต์นั้นมีถ้ำคูหาดำหมู่ครุฑไปบมิเถิง จึงคลอดลูกไว้ในที่แห่งนั้น แล้วแลอยู่เลี้ยงดูลูกในที่นั้น ต่อเมื่อลูกตนนั้นกล้าแล้วจึงพาไปยังน้ำลึกเพียงหน้าแข้ง แลสอนให้ว่ายน้ำแรงว่ายวันแรงพาไปเถิงที่น้ำลึกแลน้อยถ้วน ๒ ครั้นว่าเห็นลูกตนนั้นใหญ่แลรู้ว่ายดีแล้วจึงพาลูกนั้นว่ายแม่น้ำใหญ่ตามไปตามมา ผิว่าลูกนั้นตามพลันแล้วนาคนั้นจึงนฤมิตให้ฝนนั้นตกหนัก และให้น้ำนั้นนองเต็มบ่าพระหิมพานต์ค่าน้ำสมุทรแล้ว จึงนฤมิตปราสาททองคำอันประดับ

ด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะอันรุ่งเรืองงามนักหนาแล ในปราสาทนั้น มีเครื่องประดับนั้นแลเครื่องบริโภค ทั้งเครื่องกินเครื่องอยู่นั้น เทียรย่อมเป็นทิพย์ทุกประการดังวิมานเทพยดาในสวรรค์นั้นแล ฯ นาคนั้นจึงเอาลูกตนขึ้นอยู่บนปราสาทนั้นแล้ว แล้วจึงเอาปราสาทนั้นลอยล่องน้ำลงมาถึงมหาสมุทรที่ลึกได้ ๑,๐๐๐ วา จึงพาเอาปราสาทแลลูกตนนั้นดำน้ำลงไปอยู่สมุทรนั้นแล ฯ นาคนั้นยังมีสองสิ่ง ๆ หนึ่งชื่อ ถลชะ สิ่งหนึ่งชื่อ ชลชะ ฯ นาคอันชื่อถลชะนั้นฤทธิตนได้แต่บนบกไส้ แลในน้ำนั้นฤทธิบมิได้ ฯ นาคอันชื่อชลชะนั้นฤทธิตนได้แต่ในน้ำ แลบนบกไส้ตนฤทธิบมิได้ ที่เขาเกิดที่เขาตายก็ดีที่เขานอนก็ดีที่เขาสมาคมด้วยกันนั้นก็ดี ที่เขาลอกคราบเขาก็ดี แลในสถานทั้งนี้แลเขาอยู่แห่งใดแห่งหนึ่งก็ดี เขาบมิอาจนฤมิตตนเขาให้เป็นอันอื่นไส้หาบมิได้ ผิแลเขาไปสถานแห่งอื่นไส้เขาจึงนฤมิตตนเขาให้เป็นอันอื่นไปแล แม้นว่าเขาจะนฤมิตตนเขาให้งามดังเทพยดาก็ได้แล ผินาคตัวเมีย จะนฤมิต ตนให้ งามดัง นางเทพยธิดา อัปสร ก็ได้แล ฯ ผิเมื่อ นาค นั้น จะ ไป ล่าหากิน แลเป็น สิ่งใด อันหา เหยื่อกินได้ง่ายนั้นไส้ เขาก็ย่อมนฤมิตตนเขาเป็นสิ่งนั้นแล แล้วเขาจึงเที่ยวขึ้นมาล่าหากินในแผ่นดินนี้ ลางคาบเขาเป็นงูไซ ลางคาบเขา

เป็นงูกระสา ลางคาบเขาเป็นงูเห่า ลางคาบเขาเป็นงูเขียว ลางคาบเขาเป็นงูอื่น ลางคาบเขาเป็นสัตว์อื่น แลเขาล่าหากินแลเหตุว่าเขานั้นชาติติรัจฉานแล ฯ แต่แผ่นดินอันเราอยู่นี้ลงไปเถิงนาคพิภพอันชื่อว่าติรัจฉานภูมินั้นโดยลึกได้โยชน์ ๑ แล ผิจะนับด้วยวาได้ ๗,๐๐๐ วาแล ฯ แต่ติรัจฉานคือราชหงส์อันอยู่ในเขาคิชฌกูฏแลอยู่ในคูหาคำก็ดี อันอยู่ในปราสาททั้งหลายด้วยฝูงนกก็ดี อยู่ด้วยหมู่สัตว์ในป่าพระหิมพานต์นั้นก็ดี กมอยู่เป็นอันมากนักหนาแล แลอยู่ในบ้านในเมืองไส้ คือว่าเบ็ดแลไก่อันคนเลี้ยงกินดังนี้ก็ดี แลอย่างว่านกว่าหมานั้นก็ดี ฯ ครุฑกินนาค ๆ นั้นกินกบกินเขียด กบแลเขียดนั้นกินแมลงปุ้งก็ดี ฯ แลติรัจฉานลางสิ่งย่อมกินติรัจฉานอันน้อยกว่าตน ฯ ส่วนว่าเสือโคร่งเสือเหลืองอันเป็นตัวเมียนั้น ครั้นว่าเขามีลูกมีเต้าเลี้ยงกันดังนั้น แลเมื่อเขาไปล่าหากินไส้ เขาอยากพ้นกว่าอยากนัก เขาอดบมิได้เขาเห็นลูกเขาเข้ามาสู่เขาเพื่อความรักจะกินนมดังนั้น แลเขาบมิได้รักลูกเขาเลยเขาก็กินลูกเขาเอง เพราะว่าเขาอยากนักแลเขาอดบมิได้แล ฯ ติรัจฉานลางจำพวกเป็นนอกเนื้อลางจำพวกเป็นในเนื้อติรัจฉานเองโสด ลางจำพวกเป็นที่ร้ายแลมันหากเลี้ยงตนเอง ผิเมื่ออันร้ายสิ้นเข้าหาจะกินบมิได้เขาก็ตายในที่ร้ายนั้น ฯ ลางจำพวกนกเป็นในท้องเรานี้

ได้ ๗ ครอก มีหนอนฝูงอื่นออกลูกออกเต้าหากตายในท้องเรานั้นก็มีแล แลในท้องสิ่งอื่นใหญ่กว่าคนนั้น ในท้องเขาเป็นขี้เป็นเรือนในท้องนั้น ยังมีหลายกว่านกมคอว่าไส้เดือนอันมีในท้องคนนั้นแล ฯ ฝูงสัตว์ลางจำพวกโสด มีขนมีเลบมีหนังมีเนื้อมีเอ็นมีกระดูกมีเขามีงาอันจักเข้าการตน แม้นชื่อว่าสัตว์นั้นบมีความผิดเข้าสักสิ่งก็ดี ฝูงอื่นไปล่าฆ่าแทงตีสัตว์ฝูงได้เอามาเป็นประโยชน์แก่ตน ลางจำพวกดังวัวควายช้างม้า และมาให้คนทั้งหลายใช้ต่างทำนักหนาโสด แลจะอยู่พักก็บมิได้เลยสักคาบ ผิแลว่าอยากหญ้าแลอยากน้ำแลจะอยู่กินก็ดี เขาก็ตีด่าจำใจโสด กล่าวเถิงฝูงเกิดในติรัจฉานภูมินั้น อันเป็นทุติยด้วยสังเขปแล้วเท่านี้แล ฯ

สมาคมสังฆาตี NATIONAL LIBRARY

เปตภูมิ

สัตว์อันเกิดในเปตภูมิก็เอาโยนิทั้ง ๔ นั้นทุกอันแล ฝูงเปรตอันมีดังนี้อยู่รอบเมืองราชคฤหนครนั้น ภายนอกเมืองราชคฤห์นั้นมีถิ่นฐานบ้านเมือง ฝูงเปรตอยู่แห่งนั้นเรียกชื่อว่าเปรตยมโลกย์แล อันว่าเปรตชื่อว่ายมโลกย์นั้น แลมีฝูงเปรตอยู่มากมายนักหนาแล เปรตลางจำพวกอยู่ในกลางสมุทร เปรตลางจำพวกอยู่เหนือเขา เปรตลางจำพวกอยู่กลางเขา และเปรต ๓ จำพวกนี้ จำพวก ๑ ชื่อตรีเหตุปฏิสนธิ จำพวก ๑ นั้นมีปราสาทแก้วแลมีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีคูล้อมรอบดูงามนักหนาแล ฯ เปรตจำพวก ๑ มีช้างม้าข้าคนมียวยานคานหามทอง ขี่เที่ยวไปโดยอากาศ แม้นชื่อว่าเปรตฝูงนั้นแม้นจะเป็นมียศศักดิ์เท่าใด ๆ ก็ดี บมิดุจเทวดาในสวรรค์แล ฝูงเปรตลางหมู่เป็นดังนั้นก็นานนักหนาแล ฝูงเปรตลางจำพวกเมื่อเดือนแรมเป็นเปรต เมื่อเดือนขึ้นเป็นเทพยดา ฝูงเปรตลางจำพวกเมื่อเดือนขึ้นเป็นเปรต เมื่อเดือนแรมเป็นเทพยดา ฝูงเปรตลางจำพวกเมื่อเดือนขึ้นเป็นเปรตเมื่อเดือนแรมเป็นเทพยดา ฝูงเปรตลางจำพวกเป็นเปรตนานนักรอดชั่วพุทธันดรกัลปโสด เปรตลางจำพวกที่เป็นเปรตตรีเหตุปฏิสนธินั้นก็รู้พระจตุราริย-

สัจธรรม เปรตลางจำพวกไปอยู่แฝงต้นไม้ใหญ่ เปรตลางจำพวกอยู่แทบที่ราบ แลย่อมกินอันร้ายเป็นอาหารเลี้ยงตน เขา เปรตลางจำพวกมีปราสาทที่พย์มีเครื่องกินนั้นย่อมเป็นดังเทพยดา ฝูงผีเสือลางจำพวกอยู่ในต้นไม้แลย่อมกินข้าวเป็นอาหาร ฝูงผีเสือเป็นตรีเหตุปฏิสนธิก็รู้พระจตุราริยสัจธรรม ฯ แลฝูงผีทั้งหลายอยู่ในแผ่นดิน อันชอบที่สาจซ่อนตนอยู่ แม้นว่าอยู่ลับต้นไม้รากไม้น้อยหนึ่งก็ดี คนทั้งหลายบมิเห็นตัวเขาเลย ฯ ฝูงเปรตแลฝูงผีเสือทั้งหลาย เมื่อจะตายเขากลายเป็นมดตะนอยดำ ลางคาบเป็นตะเข็บแลแมลงป่อง แมลงเม่า ลางคาบเป็นตักแตนเป็นหนอน ลางคาบเป็นเนื้อแลนกแสกน้อยดังฝูงนกจิบนกจาบนั้น ลางคาบกลายเป็นเนื้อเถือน ผิแลว่าเขาตายไส้เนื้อเขากลายเป็นดังนั้นทุกเมื่อแล ฯ เปรตลางจำพวกยืนได้ ๑๐๐ ปี ลางจำพวกยืนได้ ๑,๐๐๐ ปี ลางจำพวกยืนชั่วพุทธันดรกัลป ฯ แม้นว่าข้าวเมล็ด ๑ ก็ดี น้ำหยาด ๑ ก็ดี แลจะได้เข้าไปในปากในคอเขานั้นหาบมิได้เลย ฯ เปรตลางจำพวกตัวเขาใหญ่ปากเขาน้อยเท่ารูเข็มนั้นก็ม ฯ เปรตลางจำพวกผอมนักหนาเพื่ออาหารจะกินบมิได้ แม้นว่าจะขอดเอาเนื้อน้อย ๑ ก็ดี เลือดหยด ๑ ก็ดบมิได้เลย เท่าว่ามีแต่กระดูกและหนังพอกกระดูกภายนอกอยู่ไส้ หนังท้องนั้นเหียวติดกระดูก

สันหลังแลตานั้นลึกและกลวงดังแสร้งควักเสีย ผมเขานั้นยุ่งรุ่ยร่ายลงมาปกปากเขา มาตรว่าผ้าร้ายน้อย ๑ ก็ดี แลจะมีปกกายเขานั้นก็หาบมิได้เลยเทียรย่อมเปลือยอยู่ชั่วตน ตัวเขานั้นเหมือนสาบพึงเกลียดนักหนาแล เขานั้นเทียรย่อมเดือดเนื้อร้อนใจเขาแล เขาร้องไห้ร้องครางอยู่ทุกเมื่อแล เพราะว่าเขาอยากอาหารนักหนาแล ฝูงเปรตทั้งหลายนั้นเขายังหาแรงบมิได้ เขาย่อมนอนหงายอยู่ไส้ เมื่อแลฝูงนั้นเขานอนอยู่แลหูเขานั้นได้ยินประดุจเสียงคนร้องเรียกเขาว่า สูทั้งหลายเอ๋ยจงมากินข้าวกินน้ำ แลฝูงเปรตทั้งหลายนั้นเขาได้ยินเสียงดังนั้นเขาก็ใส่ใจเขาว่ามีข้าวมีน้ำ จึงเขาจะลุกไปหากินไส้ก็ยังหาแรงบมิได้ เขาจะชวนกันลุกขึ้นต่างคนต่างก็ล้มไปล้มมา และบางคนล้มคว่ำบางคนล้มหงาย แต่เขาทนทุกข์อยู่ฉันนั้นหลายคาบนักแล แต่เขาล้มพักกันหกไปหกมาและค่อยลุกไปดังนั้น แลเขาได้ยินดังนั้นแลเขามิใช่ว่าแต่คาบเดียวไส้ ได้ยินอยู่ทั้งพันปีนั้นแล ผิแลว่าเขาอยู่เมื่อใดหูเขานั้นเทียรย่อมได้ยินดังนั้นทุกเมื่อ ครั้นว่าเขาลุกขึ้นได้ เขาเอามือทั้งสองพาดเหนือหัวแล้วแล่นชื่นชมดีใจไปสู่ที่เสียงเรียกนั้น เร่งไปเร่งแลหาที่แห่งใดแลจักมีข้าวแลน้ำไส้ก็หาบมิได้ เขาจึงร่ำร้องไห้ด้วยเสียงแรงแล้วเขาเป็นทุกข์นักหนา เขาก็ล้มนอนอยู่เหนือแผ่นดินนั้นแล เปรตทั้งหลาย

เมื่อเขาแล่นไปดังนั้นไกลนักหนาแล เปรตเหล่านี้ไส้เมื่อเป็นคนอยู่นั้นมักริษยาท่าน เห็นท่านมีดูมิได้ เห็นท่านยากไร้ดูแคลน เห็นท่านมีทรัพย์สินจะใคร่ได้ทรัพย์สิน ท่านย่อมริกระทำกลที่จะเอาสินท่านนั้นมาเป็นสินตนแลตระหนี่มิได้ให้ทาน ครั้นว่าเห็นเขาจะให้ทานตนย่อมห้ามปรามมิให้เขาให้ทานได้แล ฉ้อเอาทรัพย์สินสงฆ์มาไว้เป็นประโยชน์แก่ตน คนจำพวกนี้แลตายไปเกิดเป็นเปรตอยู่ที่ร้ายนักดังนั้นทุกตนแล ฯ แลเปรตจำพวก ๑ มีตัวดังมหาพรหมแลงามดังทอง แลปากนั้นดังปากหมู แลอดอยากนักหนาหาอันจะกินบมิได้สักสิ่งสักอัน เขานั้นมีตนงามดังทองนั้นเพื่อดังฤๅสิ้น เมื่อก่อนเขาได้บวชเป็นชีจำศีลบริสุทธิ์ ฯ อันว่ามีปากดังปากหมูนั้น เพราะว่าเขาได้ประมาทและกล่าวขวัญครูบาอาจารย์แลเจ้ากูสงฆ์ผู้มีศีล ฯ เปรตจำพวก ๑ ตัวงามดังทอง แลปากนั้นเหม็นนักหนา หนอนออกเต็มปาก แลหนอนนั้นย่อมบ่อนกินปากเขาเจาะกินหน้าตาเขา ๆ มีตัวงามดังทองนั้นเพราะเขาได้รักษาศีลเมื่อก่อนแล ปากเขาเหม็นเป็นหนอนออกบ่อนกินปากเขานั้น เพราะว่าเขาได้ติเตียนยุยงสงฆ์เจ้าให้ผิดกัน ฯ เปรตฝูงผู้หญิงจำพวก ๑ เทียรย่อมเปลือยอยู่ แลมีตนอันเหม็นนักหนา ทั่วสารพางค์แลมีแมลงวันตอมอยู่

เจาะกินตนเขามากนักแล ตนเขานั้นผอมนักหนาหาเนื้อบมิได้เลยสักหยาดเท่าว่ามีแต่เอ็นแลหนังพอกกระดูกอยู่ไส้ เปรตเหล่านั้นอดอยากนักหนาหาสิ่งอันจะกินบมิได้เลยสักหยาด แลเมื่อเขาจะคลอดลูกแลลูกเขานั้นได้แลเจ็ด ๆ คน เขาหากกินเนื้อลูกเขานั้นเองเขาก็บมิอิ่มโสด เมื่อเขาคลอดลูกเขาได้แลเจ็ดคนโสดเขาหากกินลูกเขาเองก็บมิรู้อิ่มโสด ฯ แลเขากินเนื้อลูกเขานั้นเพราะเขาอยากนักเขาอดอยากบมิได้แล เปรตฝูงนี้เมื่อเขาเป็นคนอยู่นั้น เขาให้ยาแก่ผู้หญิงอันมีท้องนั้นกินแลให้ลูกเขาตกจากครรภ์แล้ว ๆ เขาทนสบถว่าฉันนี้ ผิว่ากูให้ยาตนกินแลให้ลูกตนตกไส้แล ให้กูเป็นเปรตมีเนื้อตัวอันเหม็นแลมีแมลงวันอยู่เจาะตอมกูกินทุกเมื่อแลให้กูคลอดลูกกูเมื่อเช้า ๗ คนทุกวัน แลให้กูกินเนื้อลูกกูเองทุกวันจงอย่ารู้สิ้นสักคาบเลย ด้วยบาปกรรมอันเขาได้ให้ยาแก่ผู้หญิงอันมีครรภ์นั้นกินแลให้ลูกเขาตกจากครรภ์แล้ว ๆ เขาได้สบถดังนั้นเขาก็อยู่เปลือยแลมีแมลงวันตอมตนเขา ๆ ผอมหาเนื้อบมิได้ แลย่อมฉีกเนื้อลูกตนกินเองทุกวันเสมอวันแล ๑๕ คน เพื่อดังนั้นแล ฯ เปรตฝูงหญิงจำพวกนี้ย่อมอยู่เปลือยบมิงามสักแห่งเทียร ย่อมอยากเผ็ดนักหนาแล ครั้นว่าเขาเห็นข้าวแลน้ำมาซึ่งหน้าเขา ครั้นเขาหยิบเอามากินไส้ ข้าวแลน้ำนั้นก็กลายเป็นก้อนอาจมเป็น

เลือดเป็นหนองไป ฯ ครั้นเขาเห็นผ้ามาซึ่งหน้าเขา ครั้นเขาเอาผ้านั้นมาห่มไส้ ผ้านั้นก็กลายเป็นแผ่นเหล็กแดงไหม้ทั้งตัวเขาทุกแห่งแล เปรตฝูงนี้เมื่อเขาอยู่เป็นคนไส้ ผัวเขานั้นให้ข้าวน้ำผ้าผ่อนเป็นทานแก่สงฆ์แลเขาชังเคียดด่าทอผัวตนด้วยถ้อยคำว่าฉันนี้ อันมึงทำบุญให้ทานข้าวน้ำผ้าผ่อนทั้งนี้แก่ชีนั้น จงกลายเป็นลามกอาจมแลเป็นเลือดเป็นหนองให้มึงกินจงทุกคำเถิด แลผ้าผ่อนนั้นจงกลายเป็นเหล็กแดงไหม้มึงจงทุกแห่งเถิด ด้วยบาปกรรมอันตนได้ด่าผัวแช่งผัวเขาดังนั้น เหตุเขาได้กระทำแลได้เป็นเปรตเพื่อดังนั้นแล ฯ เปรตจำพวก ๑ มีตนใหญ่สูงเพียงลำตาล แลมีผมนั้นหยาบนัก แลมีตัวนั้นเหม็นนักหนาหาที่จะดีบมิได้สักแห่ง เขานั้นอดอยากเผ็ดเร็ดไร้นักหนา แม้นว่าข้าวเม็ด ๑ ก็ดี น้ำหยาด ๑ ก็ดี ก็มิได้เข้าท้องเลยสักน้อยแล เปรตฝูงนี้เมื่อกำเนิดเกิดก่อน เขานี้ตระหนี่นักแล เขาบมิมักกระทำบุญให้ทานเลย เขาเห็นท่านกระทำบุญให้ทานไส้ มันย่อมห้ามปรามเสียมิให้ท่านทำบุญให้ทานได้ ด้วยบาปกรรมอันตนตระหนี่แลมิมักทำบุญให้ทานดังนั้น เขาได้ไปเป็นเปรตแลอดอยากนักหนา อาหารจะกินไส้ก็หาบมิได้สักอันนั้น เพราะบาปแลกรรมเขาอันได้กระทำบมิดีนั้นแล ฯ เปรตจำพวก ๑ ไส้เขาเทียรย่อมเอาสองมือกอบเอาข้าวลีบอันลุกเป็นไฟนั้นมาใส่

บนหัวตนเองอยู่ทุกเมื่อไส้ เปรตจำพวกนี้เมื่อกำเนิดเขากระทำก่อนนั้นเขาเอาข้าวลีบปนข้าวดี แล้วเอาไปลวงขายแก่ท่าน ๆ และด้วยบาปกรรมเขาดังนี้เขาจึงเอามือเขากอบเอาข้าวลีบเป็นไฟนั้นมาใส่เหนือหัวเองไว้ลุกเป็นไฟไหม้หัวเขาอยู่ทุกเมื่อ เพราะบาปกรรมเขาได้กระทำเขาจึงทนทุก ๆ เมื่อดังนี้แล ฯ เปรตจำพวก ๑ เขาย่อมเอาค้อนเหล็กอันแดงตีหัวเขาเองอยู่ทุกเมื่อบมิวายไส้ แลเปรตจำพวกนี้เมื่อกำเนิดเขาแต่ก่อนไส้ เขาได้ตีหัวพ่อแม่แห่งเขาด้วยมือก็ดี ด้วยไม้ก็ดี ด้วยเชือกก็ดี ด้วยบาปกรรมเขาอันได้ตีหัวพ่อแม่เขานั้น เขาก็เอาค้อนเหล็กแดงตีหัวเขาเองอยู่ทุกเมื่อเพื่อบาปกรรมเขาทำเองนั้นแล ๆ แลเปรตจำพวก ๑ นั้นอดอยากนักหนา แลเห็นข้าวน้ำเป็นอันหวานอันนี้แลมีรสนักเปรตนั้นจึงเอามากิน ครั้นว่ากินเข้าไปนั้น ๆ ก็กลายเป็นลามกอาจมเป็นเน่าเป็นหนอนเหม็นนักบมิวายสักคาบ ด้วยบาปเขาเองแต่ก่อนโพ้น เขาเห็นท่านมาขอทานข้าวแก่เขา แลข้าวเขามีอยู่ไส้แลเขาพราะเสียว่าข้าวข้าหามิได้ ผู้นั้นก็เร่งขอซ้ำเล่า เขานั้นมิให้จึงสบถว่าดังนี้ ผิแลว่ามีข้าวแลกูพรางว่าหามิได้ไส้แลขอให้กูกินลามกอาจม อันระคนด้วยเหน้าแลหนอนอันเหม็นนักหนานั้นเถิด ด้วยบาปกรรมเขาอันได้สบถแลพรางท่านว่าหาบมิได้นั้น ครั้นว่าตายไปเป็นเปรตอยู่ เขาก็ทนทุกข์กินแต่ลามก

อาจมอันระคนด้วยเหน้าแลหนอนเหม็นนักหนาอยู่ดังนั้นทุกเมื่อ เพื่อบาปแห่งเขาได้พรางแลทนสบถนั้นแล ฯ แลเปรตฝูงหญิงจำพวก ๑ เล่า เทียรย่อมมีเล็บมืออันใหญ่ยาวแลคมดังมีดกรีดนั้น ย่อมขูดเอาเนื้อแลหนังของตนกินเองทุกเมื่อแล เปรตฝูงนี้เมื่อชาติก่อนโพ้น เขาได้ลักเนื้ออันเป็นส่วนของผู้อื่นนั้นมากิน ครั้นว่าท่านเจ้าของถามตนไส้ ตนมิรับ ๆ แต่ว่าข้ามิได้ลักของท่าน มันจึงสบถว่าฉันนี้ผิแลว่าข้าได้ลักของท่านกินจริงไส้ ขอให้กูเอาเล็บมือกูขูดเนื้อแลหนังกูกินเถิด ครั้นว่าตายไปเป็นเปรตอยู่ ก็เอาเล็บมือตนขูดเนื้อตนหนังตนกินเองอยู่ทุกเมื่อ เพื่อบาปตนลักของท่านแลสบถให้ท่านเชื่อตนนั้นแล ฯ ยังมีเปรตจำพวก ๑ เมื่อกลางวันไส้ เขายิงเขาตี เขาด่าเขาฆ่าเขาแทงต้น แลมีหมาใหญ่เท่าช้างสารมันไล่ขบไล่กัดกินเนื้อเขา ๆ ลำบากทนทุกข-เวทนานักหนาอยู่ฉันนี้ทุกเมื่อๆ กลางคืนไส้เขาได้เป็นเทพยดา แลมีนางฟ้าเผ้าจำเริญ แลได้เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์ดังเทพยดาแล เขาเป็นดังนี้ทุกวารทุกเดือน ตราบเท่าสิ้นบาปกรรมเขานั้น อันว่าเปรตฝูงนี้ไส้ เมื่อก่อนเป็นพราน เมื่อกลางวันเขาเข้าป่าล่าเนื้อเมื่อกลางคืนไส้เขาจำศีล ด้วยบาปกรรมเขา อันได้ฆ่าเนื้อเมื่อกลางวันนั้นแล จึงท่านได้ฆ่าได้ตีได้พุ่งได้แทง แลจึงมีหมาเท่า

ช้างสารไล่ขบกินเนื้อเขาดังนี้ เพราะว่าเปรตฝูงนี้ทำบาปกลางวันไส้จึงได้ทนทุกข์กลางวันเพื่อดังนั้นแล ฯ แลด้วยผลบุญอันเขาได้จำเริญศีลเมื่อกลางคืนนั้นเขาจึงได้เป็นเทพยดา แลมีนางฟ้าเผ้าจำเริญเสวยสมบัติอันเป็นทิพย์เมื่อกลางคืนนั้นทุกคืนไส้ ได้ด้วยกุศลผลบุญอันเขาได้จำศีลนั้นแล ฯ แลมีเปรตจำพวก ๑ มีวิมานดังเทพยดา แลมีเครื่องประดับนิด้วยเทียรย่อมแล้วไปด้วยเงินแลทองของแก้ว แลเครื่องประดับนิอาภรณ์ไส้แล้วด้วยแก้วสัตต-พิธรัตนะแลมีนางฟ้าหมื่น ๑ ห้อมล้อมเป็นบริวาร เปรตนั้นอยากเผ็ดเร็ดไร้นักหนาหาอาหารจะกินบมิได้ แลย่อมเอาเล็บมือของตนอันคมดังมีดกรีดนั้น มาข่วนมาขุดเอาเนื้อแลหนังของตนออกมากินต่างอาหารไส้ เปรตเหล่านี้เมื่อก่อนโพ้นมันได้เป็นนายเมืองแลแต่งบังคับความราษฎรทั้งหลายไส้ แลมันย่อมมักกินสินจ้างของเขา ที่ผู้ขอบไส้มันว่าผิด ที่ผู้ผิดไส้มันว่าชอบ มันมิได้กระทำโดยแพ่งธรรมหามิได้แล ฯ ยังมีในกาลวันหนึ่งไส้ พอเป็นวันจำศีล พระญาผู้เป็นเจ้าเมืองนั้นอธิษฐานศีล ๘ อันแล ฝูงขุนนางอีกด้วยมุนนายทั้งหลาย ก็จำศีลด้วยพระญา ผู้เป็นเจ้าเป็นนายเมืองนั้นทุกคน ส่วนว่านายเมืองนั้นมิได้จำศีลไส้ แลนายเมืองนั้นมันไปเผ้าพระญาด้วยมันกับคนทั้งหลาย ซึ่งเป็นข้าเผ้านั้น พระญาก็ตรัสถามมันว่าดังนี้ มึงจำศีลหรือว่ามึงมิได้จำศีล แล

นายเมืองนั้นมันมิได้จำศีลไส้ มันก็ละอายแก่คนทั้งหลาย มันก็กราบทูลแด่พระญาว่าข้าพระเจ้าได้จำศีล ฯ ยังมีเกลอมันคน ๑ อยู่แทบข้างมันนั้น เกลอคนนั้นรู้ใจมันว่ามันรู้มิจำศีลมิรู้ทำบุญทำธรรมจึงเกลอผู้นั้นก็ค่อยลอบถามมันว่า เกลอเหยเกลอจำศีลจริงหรือ มันก็บอกแก่เกลอมันตามจริงว่า มิได้จำศีล ครั้นว่ากูจะว่ากูมิได้จำศีลไส้กูจะได้ความละอายแก่คนทั้งหลาย แลกูก็สับปลับว่ากูได้จำศีลแล ฯ เกลอมันจึงว่าแก่มันฉันนี้ ผิแลว่าดังนั้นแต่วันนี้ไป พหน้าเถิงคนกัดเถิงค่ากัด เกลออย่ากินข้าวเพราเลย เกลออดข้าวเพราให้เถิงรุ่ง ครั้นว่ารุ่งแล้วจึงกินข้าวได้บุญแก่เกลอแล หนึ่งเกลอก็ได้กราบทูลท่านแล้วว่าเกลอได้จำศีลด้วยท่านทั้งหลาย ๆ จะว่าแก่สหายว่า สหายพรางเจ้าพรางนายไส้ ฯ นายเมืองมันจำความเกลอมัน มันก็เห็นความด้วย วันนั้นมันก็อดข้าวเพรานอนในกลางคืนวันนั้น เหตุว่ามันมิเคยอดข้าวเพรา ครั้นว่ามันอดข้าวเพรานอน ลมก็ถอดตนมัน ๆ ก็ตายในกลางคืนวันนั้นแล ด้วยบาปกรรมของมันที่มันเป็นนายเมืองแลกินสินจ้าง แลมิบังคับความโดยคลองธรรม ดังนั้น มันจึงเป็นเปรตอยากเผ็ดเร็ดไร้ใหญ่หลวงนักหนา หาอาหารจะกินบมิได้เลยสักหยาดแล ย่อมเอาเล็บมือของตนอันคมดังมีดตรีแล่ขอดเอาเนื้อหนังของตนกินเองทุกเมื่อดังนั้น เพราะบาปกินสินจ้าง

บังคับความมิโดยคลองธรรมนั้นแล ฯ ด้วยผลบุญอันได้ฟังคำสหายให้โอวาทสั่งสอน แลได้จำศีลแลอดข้าวเพราเถิงตัวตาย ดังนั้น มันก็ได้วิมานแลเครื่องประดับบันดนอันแล้วไปด้วยสัตตพิธรัตนะแลมีนางฟ้าหมื่น ๑ เป็นบริวารนั้นไส้ ได้ด้วยบุญอันจำศีลนั้นแล ฯ แลยังมีเปรตจำพวก ๑ ไส้ ย่อมกินแต่เศลษม์แลรากแลน้ำลายกินไคกินน้ำเหน้าน้ำหนอง และกินลามกอาจมอันร้ายแลเหม็นนั้นอยู่ทุกเมื่อแล เปรตนั้นเมื่อชาติก่อนนั้นเขาย่อมเอาข้าวแลน้ำอาหารอันเป็นเดนเป็นชานนั้นไส้ แลเอาไปให้แก่พระสงฆเจ้าผู้มีศีล ด้วยบาปกรรมอันเขาได้ให้ข้าวแลน้ำอาหารที่เป็นเดนเป็นชานนั้นแก่พระสงฆเจ้าฉันนั้น ครั้นว่าเขาตายจึงได้เป็นเปรต ก็กินแต่เศลษม์แลรากแลน้ำลายน้ำเหน้าน้ำหนองลามกอาจมอันเหม็นเป็นอาหารทุกเมื่อ เพื่อบาปกรรมเขาดังนั้นแล ฯ ยังมีเปรตจำพวก ๑ เล่าเขาเที่ยรย่อมกินแต่น้ำหนองเหน้าแลหมาเหน้าหมาพอง อันเขาเอาไปทอดเสียในป่าช้านั้นทุกเมื่อแล เปรตผู้นั้เมื่อชาติก่อนโพ้นเขาย่อมได้เอาเนื้อช้างเนื้อหมาแลเนื้อสัตว์ทั้งหลาย อันมีเลบก็ดี หาเลบมิได้ก็ดี ในลักขณะพระวินัยอันพระพุทธเจ้าบัญญัติไว้มิให้พระสงฆเจ้าฉันไส้ แลเขาได้เอามาอำพรางให้พระสงฆเจ้าฉัน ด้วยความอำพรางให้ท่าน

ฉันนั้น ครั้นว่าตนตายได้เป็นเปรตจำพวกนั้น เพราะว่าบาปกรรมอันเขาได้พรางพระสงฆเจ้าแลให้มีใจโมหดังนั้น จึงเขาได้กินแต่น้ำเลือดน้ำหนองหมาเหน้าหมาพองเป็นอาหารทุกเมื่อ เพื่อบาปกรรมเขาเพราะเขาอำพรางพระสงฆเจ้าให้ฉันนั้นแล ฯ ยังมีเปรตจำพวก ๑ เล่า แลมีเปลวไฟพุ่งออกแต่อกแลลิ้น แต่ปากแห่งเขาแล้ว ๆ เปลวไฟนั้นลามไหม้ทั้งตัวเขาทุกแห่งแล เปรตจำพวกนี้เมื่อชาติก่อนโพ้นไส้ เขาได้ด่าแลสบประมาทพระสงฆ์เจ้าอันหนึ่งเขากล่าวคำมุสาวาทแก่พระสงฆผู้เฒ่าผู้แก่ผู้มีศีลด้วยคำอำพรางท่านก็ดี ครั้นตายไปเป็นเปรตอยู่ด้วยบาปกรรมเขา อันเขาได้ด่าทอไส้ แลกล่าวประมาทแลกล่าวใส่ความแก่ท่าน แลพรางท่านผู้มีศีลดังนั้น แลเปลวไฟจึงพุ่งออกแต่อกแต่ปาก แต่ลิ้นแลลามไปไหม้ทั่วตัวเขาดังนั้นทุกเมื่อ เพื่อบาปกรรม เขาได้กระทำดังกล่าวมานี้แล ฯ

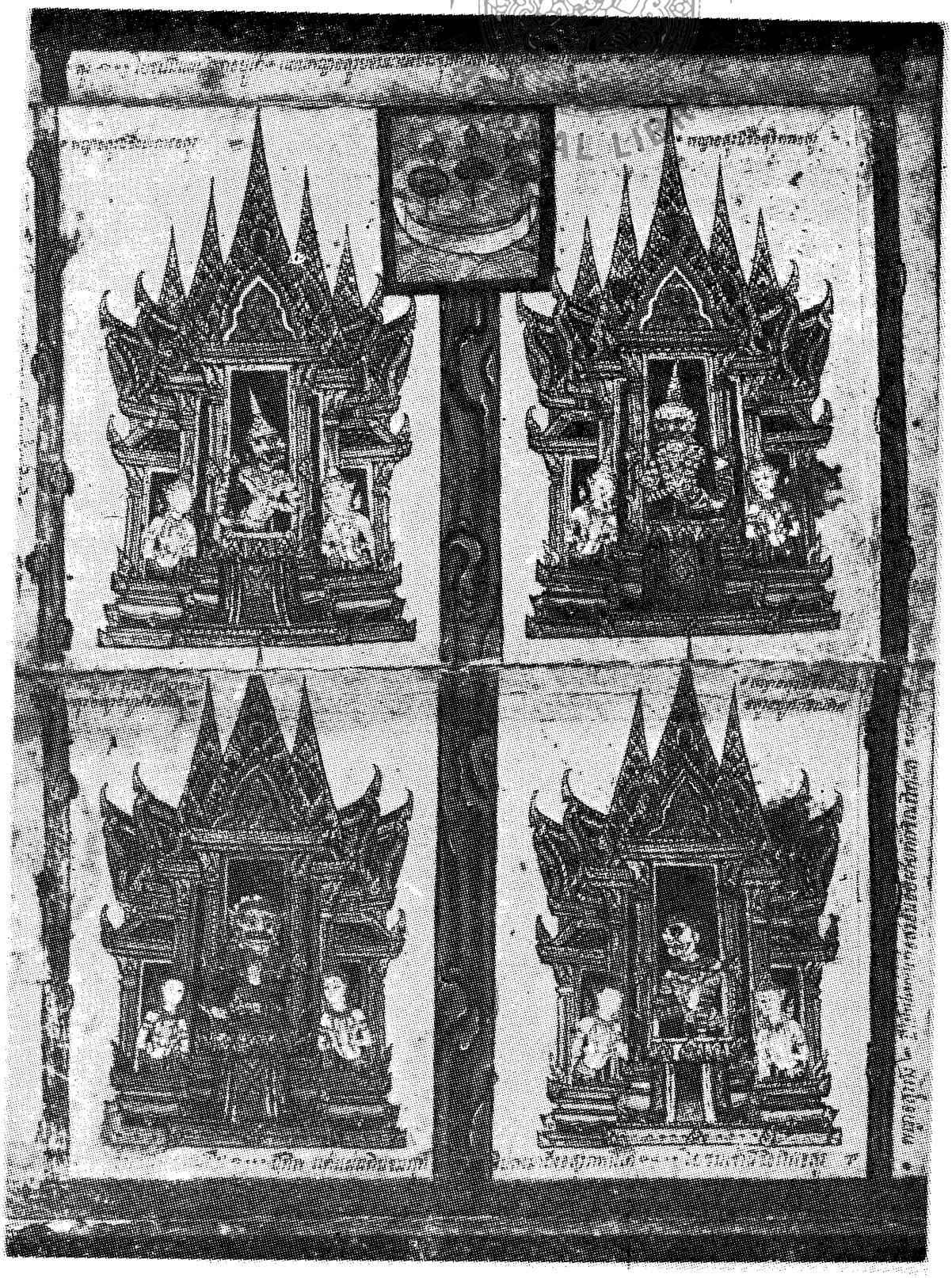
ยังมีเปรตจำพวก ๑ เล่าร้ายนักหนา หาน้ำจะกินบมิได้เลยสักหยาด แลเปรตนั้นอยากน้ำนักหนาดังว่าใจจะขาด จึงแล่นไปข้างซ้ายข้างขวาเพื่อจะหาน้ำกิน จึงแลเห็นน้ำใสงามแก่ตา ครั้นว่าเขาเอามือกอบเอาน้ำนั้นมากินไส้ น้ำนั้นก็กลายเป็นไฟไหม้ทั้งตัวเขา ๆ ก็เกลือกไปเกลือกมาเขาก็ตายในไฟนั้นหึงนานนักหนาแล เปรตฝูงนี้เมื่อก่อนโพ้นเขาย่อมข่มเหงคนเข็ญใจ

ด้วยอันความกรุณาปราณีบมิได้แลเห็น ของท่านจะใครได้แก่ตน เห็นสินท่านจะใคร่เกียดเอา ท่านหาความผิดบมิได้ ใส่ตนว่าท่านผิด ครั้นว่าตายก็เป็นเปรตอยู่หึงนานด้วยบาปกรรมเขาอันเขาได้กระทำข่มเหงผู้เข็ญใจให้เขารอนเนื้อเดือดใจเขาดังนั้น แลเปรตนั้นผอมบางร้ายนักหนาหาอันจะกินบมิได้เลย อดอยากนักหนาดังใจเขาจะขาด ครั้นเขาเห็นน้ำใสแลกอบเอามากินใส่น้ำนั้นกลายเป็นไฟไหม้ทั้งตนเขา ๆ ก็กลิ้งเกลือกตายในไฟนั้นนานนักหนา เพราะว่าบาปเขา ๆ ทำข่มเหงท่านผู้อื่นเพื่อดังนั้นแล ฯ ยังมีเปรตจำพวก ๑ เล่าเที่ยรย่อมมีตัวเปื่อยเหน้าแลผอมนักมีหลังก็ขดมือก็เหน้าตีนก็เปื่อย แลเขาย่อมเอาไฟมาคลอกตัวเขาเองอยู่ทุกเมื่อ แลตัวเขานั้นดังขอนไม้อันกลิ้งอยู่ ณ กลางไร่ แลเขากลิ้งไปกลิ้งมา ทนทุกขเวทนานักหนาดังนั้นเป็นช้านานนัก แลเปรตฝูงนี้ได้เมื่อก่อนเขาคลอกบ่าเผาบ่า และสิงสัตว์อันใดที่หนีมิทันนั้นไฟก็ไหม้ลามตาย ฯ ยังมีฝูงเปรตจำพวก ๑ มีตนนั้นใหญ่เท่าภูเขา แลมีเส้นขนอันรยาวแลเสียบแหลมนักหนาทั้งเล็บตีนเล็บมือใหญ่ แลเล็บนั้นคมนักดังมีดกรด แลหอกดาบ ครั้นว่าเล็บตีนเล็บมือแลขนนั้นพัดกันเมื่อใดได้ยินดัง ๆ เสียงฟ้าลั่นแล้วเป็นไฟลุกขึ้นไหม้ทั้งตนเขา แลบาดตัวเขาดุจดังขวานฟ้า

ผ่าลงทั่วตนเขาทุกแห่งแล เปรตฝูงนี้เมื่อก่อนเขาได้เป็นนายเมือง แลแต่งความเมืองมิชอบทางธรรม ย่อมเห็นแก่สินจ้างแลสินสอดบมิเป็นกลาง การย์ ผู้ชอบไส้ว่าผิด การย์ผู้ผิดไส้ว่าชอบ ด้วยบาปกรรมแต่งความบมิชอบธรรมดังนั้นไส้ ครั้นว่าเขาตายเขาไปเป็นเปรตอยู่แลมีตัวใหญ่เท่าภูเขา แลมีขนมีเล็บตีนเล็บมืออันใหญ่อันยาวแลคมดังมีดตรีแลดาบหอก ครั้นแลพัดกันดังดังเสียงสายฟ้าผ่า เส้นขนแลเล็บตีนเล็บมือเขานั้นลุกเป็นเปลวไฟสะเทือนมาแทงตัวเขาเองอยู่ทุกเมื่อแล เมื่อบาปกรรมกินสินจ้างสินสอดแลแต่งความเมืองมิเป็นธรรมนั้นแล ฯ แลกล่าวถึงสัตว์อันเกิดในเปรตภูมิ อันเป็นดิรัจฉานโดยสังเขปกถา จบเท่านี้แล ฯ

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย NATIONAL LIBRARY

หอสมุดแห่งชาติ

ตำราภาพไตรภูมิ ฉบับหลวงกรุงธนบุรี

อสุรกายภูมิ

จะกล่าวเถิงสัตว์อันเกิดในอสูรกายภูมินั้นย่อมเอาปฏิสนธิในโยนิทั้ง ๔ อันแล ฯ ลางอสูรเอาด้วยอัณฑชะโยนิ ลางอสูรเอาด้วยชลามพุชะโยนิ ลางอสูรเอาด้วยสังเสทชะโยนิ ลางอสูรเอาด้วยอุปปาติกโยนิแล ฯ อันว่าอสูรกายทั้งนี้มีเป็นคำรบ ๒ สิ่ง ๆ หนึ่งชื่อกาลกัญชกาอสูรกาย ฯ สิ่งหนึ่งชื่อว่า ทิพพอสูรกายแล ฯ อันว่ากาลกัญชกาสูรนั้นมีตนสูงได้ถึงคาพยุต ๑ ผิจะคณนาด้วยว่ามนุษย์นั้นได้ ๒๐๐๐ วา แลมีตัวนั้นผอมนักหนา มาตรว่าเนื้อน้อยหนึ่งกัดเลือดน้อยหนึ่งกัด ก็หาบมิได้ในตัวเขานั้นแล ตัวเขานั้นดังใบไม้อันแห้งนั้นแล มีตาอันน้อยดังตาปูแล ตาเขานั้นขึ้นไปตั้งอยู่เหนือกระหม่อมแล ปากเขานั้นน้อย ๆ เท่ารูเข็มแล ปากนั้นอยู่เหนือกระหม่อมโสด ผิแลว่าเขาเห็นสิ่งอันใดแลเขาจะใคร่เอากินไส้เทียรย่อมบักหัวลง เอาตีนชันขึ้นจึงได้กิน แลที่เขาอยู่ไส้เทียรย่อมอยู่ถือสากแลตีกันทุกเมื่อ แลฝูงกัญชกาสูรกายนั้นหาความสุขบมิได้ ยากเย็นเข็ญใจนักหนากว่าอสูรกายฝูงอื่นแล ฯ อันว่ากาลกัญชกาสูรกายนั้นมี ๒ จำพวก ๆ ๑ ไส้ เป็นทุกข์ลำบากเข็ญใจนักดังกล่าวมานแล ฯ

แลจำพวก ๑ นั้นไส้มีตนสูงได้คาพยุต ๑ ดุจเดียว แต่ว่ามีรูปนั้นต่างๆกัน แลมีหน้าบมิงามท้องยานผีปากใหญ่ และมีเล็บตีนเล็บมืออันร้าย แลมีตานั้นฝังตาดำสูงหลังหักจมูกเบี้ยวใจกล้าหน้าแข็งแรง มักเคียด มักพูดแก่กาลกัญชกาสูรกายฝูงนั้น ยังมีๆ ช้างมีม้ามีข้ามีไทยแกล้วหาญมีรพลเพียงดังพระอินทร์ อันว่าที่อยู่แห่งอสูรกายนั้นเขายอมอยู่ใต้เขาพระสุเมรุราช ยังมีที่อันหนึ่งชื่อว่าอสูรพิภพโดยกว้างได้หมื่นโยชน์เทียรย่อมแผ่นทองคำดูเรืองงามนักหนา ที่นั้นเป็นเมืองพระญาอสูรราชอยู่หนแลฯ แต่มนุษย์เรานี้ลงไปถึงอสูรพิภพอยู่นั้นลึกได้ ๗๕๐๐๐ โยชน์ มีเมืองอสูรใหญ่ ๔ เมือง แลเมืองมีพระญาอสูรอยู่ละเจ้าๆละแห่งละสองๆพระญาแลเมืองนั้นมีปราสาทราชบัณฑิต(๑) ย่อมแล้วด้วยทองแลประดับนี้ด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะแลมีกำแพงทองประดับนี้ด้วยแก้วอันมีค่าได้อนันต์ แลมีปราการประตูเมืองได้แล ๑๐๐๐ ประตูย่อมสรรพด้วยแก้วอันมีค่า แลประดับนี้ด้วยแก้วมีประตูล้อมรอบโดยลึกได้ชั่วลำตาล ๑ กลางเมืองนั้นมีสระทองมีดอกบัว ๔ สี่ง บานงามรุ่งเรืองดังทองแล ย่อมประดับนี้ด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะ พระญาอสูรย่อมลงเล่นสนุกนี้ดุจ

(๑) ความเป็น มณเฑียร

ดังนันทโบกขรณีอันมีในไตรตรึงษาสวรรค์ แลมีเมืองน้อยก็มาก มีบ้านใหญ่บ้านน้อยก็มาก แลมีน้ำสมุทรท่วมครึงกลางเมืองอสูรนั้น ในท่ามกลางแผ่นดินอันชื่ออสูรพิภพนั้น แลมีไม้ต้น ๑ เกิดแต่อาทิตั้งแผ่นดินเป็นธรรมดา แลไม้ต้นนั้นใหญ่เท่าไม้ปาริกชาตอันมีในไตรตรึงษาสวรรค์นั้น แลไม้ต้นนั้นแต่ต้นขึ้นไปเถิงค่าคบได้ ๕๐ โยชน์ แต่ค่าคบเถิงยอดได้ ๕๐ โยชน์มีตารอบนั้นย่อมยาวแลตาแลได้ ๕๐ โยชน์ ใต้ต้นไม้นั้นมีศิลา ๔ แผ่นอยู่รอบต้นไม้แคฝอยนั้น โดยทิศใหญ่ทั้ง ๔ ทิศ แลแผ่นศิลานั้นแต่แลแผ่น โดยกว้างได้ ๓ โยชน์จตุรัส ครั้นว่าเมื่อใดวันดีคืนดี แลพระญาอสูรทั้งหลายย่อมไปเล่นสนุกน์สำราญด้วยกันแห่งนั้นแล อสูรฝูงนั้นเป็นดีนักแล มีปราสาทราชมณเฑียรย่อมเงินแลทอง แลประดับน์ด้วยแก้วทั้ง ๗ ประการแล้วแลรุ่งเรืองงามนักหนา เท่าว่ายังถ่อมกว่าเมืองไตรตรึงษานั้นน้อย ๑ แล ฯ เมืองทิศตระวันออกนั้นมีพระญาอสูรสองตน ตนหนึ่งชื่อว่าวเปติจิตราสูร ๆ นั้น เป็นพระญาแก่อสูรทั้งหลายอยู่เมืองบุพวิเทหนั้นแล ฯ เบื้องทักษิณทิศมีพระญาอสูร ๒ ตน ๆ หนึ่งชื่อว่าอสัพพร ตน ๑ ชื่อว่าสุลิเป็นพระญาแก่อสูรทั้งหลายอยู่เมืองชมพูทวีปนั้นแล ฝ่ายตระวันตกมีพระญาอสูร ๒ ตน ๆ

หนึ่งชื่อว่าเวราสูร ตน ๑ ชื่อว่าปริกาสูรเป็นพระญาแก่อสูรทั้งหลายอันอยู่เมืองยมรโคยานีทวีปแล เมืองอุตรกุรุทวีป มีพระญาอสูร ๒ ตน ๆ หนึ่งชื่อพรหมทัต ตน ๑ ชื่อราหู เป็นพระญาแก่หมู่อสูรทั้งหลาย อันอยู่เมืองอุตรกุรุทวีปนั้นแล ฯ พระญาอสูรผู้ชื่อว่าราหูนั้น มีอำนาจแลมีกำลังกล้าแกล้วหาญกว่าพระญาอสูรทั้งหลาย ใหญ่กว่าเทพยดาทั้งหลายในสวรรค์ โดยสูงได้ ๙๗๐๐๐ โยชน์ ฯ แลอ้อมรอบหัวโดยใหญ่ ๙๐๐ โยชน์ แลหัวเขากว้างได้ ๑๒๐๐ โยชน์ แต่ข้างแลข้างได้ ๒๖๐๐ โยชน์ แลหน้าผากโดยกว้างได้ ๓๐๐ โยชน์ แลจมูกโดยยาวได้ ๓๐๐ โยชน์ แต่ห่างคิ้วกดีห่างตาดีก็ได้ ๙๐ โยชน์ แต่หัวคิ้วมาเถิงหางคิ้วได้ ๒๐๐ โยชน์ แต่หัวตามาเถิงหางตาได้ ๒๐๐ โยชน์ แต่ปากโดยกว้างได้ ๒๐๐ โยชน์ โดยลึกปากได้ ๓๐๐ โยชน์ โดยกว้างฝ่ามือได้ ๒๐๐ โยชน์ ขนตีนขนมือขนนั้นแลยาวได้เถิง ๓๐ โยชน์ ฯ ครั้นเมื่อวันเดือนเพ็งแลเดือนนั้นงาม ฯ ครั้นเมื่อวันเดือนดับแลตระวันงามแลราหูนั้น มีหน้าจะมักเห็นพระอาทิตย์แลพระจันทร์อันงามดังนั้น และมันมีใจหึงษามันจึงขึ้นเหนือจอมเขายุคุนธรนั้นแล้วก็นั่งอยู่ถ้าพระอาทิตย์อันอยู่ในปราสาท อันสถิตย์อยู่ในเกวียน

ทองพายทอง แลประดับนิด้วยแก้วอันชื่ออินทนิลแลมีรัสมีได้พัน ๑ อันงามนักแล มีม้าสินธพชาติพัน ๑ เข็นเกวียนทองนั้นไปล่วงอากาศ เลียบรอบขอบพระสิเนรุราชไปด้วยเพียงปลายเขายุคุนธรแล ฯ พระจันทร์เจ้าไส้อยู่ในปราสาทไส้อันมีอยู่ในเกวียนแก้วมณีรัตนแล มีม้าสินธพชาติ ๕๐๐ เข็นไปล่วงอากาศต่ำกว่าทางพระอาทิตย์นั้นโยชน์ ๑ เลียบรอบเขาพระสิเนรุราชแลดาษไปด้วยดาวดารากรทั้งหลาย ครั้นไปเถิงราหูอยู่นั้นลางคาบราหูอ้าปากออกเอาพระอาทิตย์แลพระจันทร์วับเข้าไปไว้ในปาก ลางคาบเอานิ้วมือบังไว้ ลางคาบเอาไว้ใต้คาง ลางคาบเอาไว้ใต้รักแร้แลกระทำดังเมื่อกระทำดังนั้นไส้ อันว่ารัสมีพระอาทิตย์ก็ดีพระจันทร์ก็ดีเศร้าหมองบมีงามได้เลย แลคนทั้งหลายว่ามีสุริยคาธแล ฯ จะกล่าวเถิงพระพุทธศรีสากยมุนีโคดมเจ้าเรา เมื่อเสด็จยังธรมานอยู่ในโลกย์นี้แลยังมิไปเสด็จเข้าสู่พระนิพพานไส้ ฯ ในกาลคาบ ๑ พระเจ้าเสด็จอยู่ในเชตุพนมหาวิหาร อันเป็นอารามแห่งนายอนาถบิณฑิกเศรษฐี แลอาศัยแก่เมืองสาวัตถีมหานคร ในกาลเมื่อวันเพ็งบุณณมีทิวสแลเกิดมีจันทรคาธ จึงพระจันทรเทพบุตรก็ระลึกเถิงพระพุทธเจ้า ก็นมัสการแด่พระพุทธเจ้าแล้ว แลกล่าวด้วยคาถาว่าดังนี้ว่า

ข้าแด่พระพุทธเจ้าผู้มีเพียร ข้าก็ไหว้พระบาทแห่งพระผู้มี

พระภาคย์พระองค์อันพ้นจากกิเลสทั้งปวง. แลบัดนี้ข้าผู้เป็นข้าพระองค์เจ้ามาบังเกิดภัยอันตรายยากเนื่อแค้นใจนักหนา แลพระองค์เจ้าจงมาเป็นที่พึ่งแก่ข้าแลช่วยทุกข์ข้าผู้ลำบากใจดังนี้ ฯ ในกาลนั้นพระสัพพัญญูเจ้าผู้เป็นโลกวิทู ธ์ทรัสรู้อาการดังนั้น พระองค์เจ้าก็มีพระกรุณาแก่จันทรเทวบุตร พระองค์เจ้าจึงมีพุทธบัณฑูรแก่อสุรินท์ราหูด้วยพระคาถาว่าดังนี้ ฯ ตถาคตัรหันต์ จันทิมาสรณังคโต ราหุจันท์ปมุญ์จัสสุ พุทธาโลกานุกัมปกาติ ว่าดูกรราหู อันว่าจันทรเทวบุตรนี้ถึงแก่สรณาคมน์ พระตถาคตไส้จะยังราหูอสุรินท์นี้ให้ปล่อยซึ่งจันทรเทพบุตร เพื่อดังฤๅแลว่านี้ ชื่ออันพระพุทธเจ้าทั้งหลายไส้ ก็ย่อมมีพระกรุณาอันอนุเคราะห์แก่โลกย์ทั้งหลาย ฯ ในกาลเมื่อดังนั้นราหูอสุรินท์ครั้นได้ยินพระพุทธบัณฑูรดังนั้นจึงวางแก่จันทรเทพบุตรนั้นเสียแล้วก็แล่นหนีไปสู่พระญาอสูรอันชื่อว่าไพจิตราสูรราช แลราหูอสุรินท์นั้นก็มีใจยินร้ายขนลุกหนังหัวพองจึงยืนอยู่ในสถานแห่ง ๑ พระญาอสูรผู้ชื่อว่าไพจิตราสูรราชนั้น จึงถามอสุรินท์ว่าฉันนี้ว่า ดูกรราหูท่านเป็นฉันใด แลราหูจึงวางจันทรเทวบุตรเสีย แลมาด้วยด่วนนักหนา มายืนอยู่แลมีสวภาพอันยินร้ายแลตระหนกตกใจกลัวนักหนาบารนี ฯ ราหูอสุรินท์นั้นจึงขาน

ไพจิตราสูรว่าด้วยถ้อยคำดังนี้ มหาราช ข้าแต่เจ้าภู บัดนี้ข้ากลัวแต่คาถาพระพุทธเจ้าบัณฑูรว่า แลข้าก็วางจันทรเทวบุตรนั้นเสียเพื่อดังนั้นไส้ ผิแลว่าข้าบมิได้วางจันทรเทวบุตรนั้นเสียไส้ อันว่าศีรษะแห่งข้าเพียงจะแตกออกไปเป็น ๗ ภาคแล แม้นว่าศีรษะบมิแตกบมิตายแลว่ายังมีชีวิตอยู่ไส้แล ความสุขจะมีแต่ใดแก่ข้าเลย ฯ ในกาลคาบ ๑ พระพุทธเจ้าเสด็จอยู่ในเชตุพนมหาวิหารอันเป็นอารามแห่งอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี อาศัยแก่เมืองสาวัตถีมหานครในกาลเมื่อวันเข้าพระวัสสาแลเกิดมีสุริยคาธ แลสุริยเทพบุตรนั้นตระหนกตกใจนักหนาก็ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็นมัสการแก่พระพุทธเจ้าว่าดังนี้ ข้าแต่พระทศพลเจ้าผู้มีเพียรไสพระองค์พ้นจากกิเลสทั้งมวล บัดนี้ข้าผู้เป็นข้าพระองค์เจ้าเกิดความทุกข์มากนักแลลำบากยากเนื่อแค้นใจนักหนา จงพระพุทธเจ้ามาเป็นที่พึ่งแก่พระเจ้าบัดนี้เถิด เพื่อดังนั้นพระโลกวิทูเจ้าตรัสรู้อาการทั้งปวงนั้น พระสัพพัญญูเจ้าก็ทรงพระกรุณาแก่สุริยเทพบุตร พระพุทธเจ้าจึงมีพุทธฎีกาแก่อสุรินทราหูว่าดังนี้ว่า ดูกรราหู อันว่าอสุรินทเทวบุตรนี้จุแก่สรณาคมน์พระตถาคตผู้บำบัดกิเลสทั้งมวล แลอสุรินทราหูท่านจงปล่อยสุริยเทพบุตรนั้นเสีย เพราะว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายแต่ก่อนเทียรย่อมอนุเคราะห์แก่

โลกย์ทั้งหลายแล ดูกรราหูอันว่าพระอาทิตย์อันมีรัสมีอันรุ่งเรือง แลบรรเทามืดมนอนธการทั้งหลายแลย่อมเสร็จใน แลราหูอสุรินท์ อย่าได้กลืนพระอาทิตย์ มึงเร่งปล่อยพระอาทิตย์ผู้ลุแก่ไตรสรณาคมน์ของพระตถาคตนี้เสีย เมื่ออสุรินทราหูได้ยินพุทธบัณฑูรจึงวางพระอาทิตย์เสีย แล้วก็แล่นไปยังพระญาอสูรอันชื่อไพจิตราสูรราชนั้น แลราหูอสุรินทนี้มีใจยินร้ายตระหนกตกใจนักหนา มีขนลุกหนังหัวพอง แล้วก็ยืนอยู่ในสถานแห่ง ๑ แลไพจิตราสูรมหาราชจึงถามอสุรินทราหูด้วยถ้อยคำว่าดังนี้ว่าดูกรราหูท่านเป็นฉันใดแล ราหูท่านจึงวางพระอาทิตย์เสียแล่นมาด้วยด่วนอันมีสวภาพยินร้ายแลตระหนกตกใจนักหนา แลมายืนอยู่เห็นปานดังนี้ แลอสุรินทราหูจึงขานไพจิตราสูรราชด้วยคำว่าดังนี้ ข้าแต่เจ้ากูบัดนี้ ข้ากลัวแต่คาถาพระพุทธเจ้าบัณฑูรแลข้าจึงวางพระอาทิตย์เทพบุตรเสียไส้ ผิแลว่าข้ามิได้วางสุริยเทพบุตรเสียไส้ ศีรษะแห่งข้าจะแตกได้ ๗ ภาค แม้นว่าข้ามิตายแลมีชีวิตอยู่ไส้ความสุขนั้นจักมีแก่ข้าแต่ที่ใดเลย ฯ ราหูนั้นมีอำนาจอาจนักหนา แลเป็นพระญาแก่ฝูงทิพยอสุรกายอันอยู่ทิศอุดร แลเป็นใหญ่กว่าฝูงกาลกัญชกาสูรกายทั้งสองหมู่นั้นด้วยแล ฯ กล่าวเถิงสัตว์อันเกิดในอสูรกายภูมิเป็นจตุตถกัณฑ์ โดย

สังเขปแล้วแต่เท่านี้แล ฯ อันว่าภูมิทั้ง ๔ นี้ อันหนึ่งชื่อว่านรกภูมิ อันหนึ่งชื่อว่าติรัจฉานภูมิ อันหนึ่งชื่อเปตภูมิ อันหนึ่งชื่ออสุรกายภูมิ แลผสมภูมิ ๔ อันเข้าด้วยกันเรียกชื่อว่าจตุราบายภูมิก่อน ชื่อทุคคติภูมิก่อน ทั้งนี้ย่อมสงเคราะห์เข้าในกามภูมิด้วยมนุษย์แลฉกามาพจรภูมิแล ฯ

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

มนุสสภูมิ

ฝูงสัตว์อันเกิดในมนุษย์ภูมินี้ย่อมเกิดในโยนิ ๔ อันนั้น ทุกอัน โยนิ ๓ อัน ครากาลจึงเกิดได้ ย่อมเกิดในชลามพุช โยนิกว่าทุกอันได้ ที่ท้องคนทั้งหลายอันมีผู้มาเกิดเอาปฏิสนธิ มีดังนี้ หญิงทั้งหลายอันยังหนุ่มแล จะควรมีลูกนั้นที่ได้ท้องน้อย ภายในแห่งคนแร่งมาเกิดนั้น มีก้อนเลือดอันหนึ่งซึ่งหนักอันนั้น ผิบุตรนั้นแร่งมาบุตรนั้นแร่งใหญ่แลแดงดังลูกผักปลัง ผิเมื่อใด ผู้หญิงนั้นเถิงฤดูโดยเดือนแล้ว แลเลือดไหลออกจากท้องที่นั้นแล้ว แต่นั้นไปเมื่อหน้า ๗ วันชอเชิตุผู้มีสังอันมาเกิดเอาปฏิสนธิได้ แต่นั้นไปเลือดบมิได้ไหลออกจากท้องที่เคยปกติดังก่อนเลย แต่ฝูงหญิงทั้งหลายอันไปมิเม่ามิแก่นั้นได้ควรมีลูกทุกคนแล ฯ ผู้หญิงอันหาลูกบมิได้นั้นได้ เพราะว่าบาปกรรมของคนผู้มาเกิดนั้น แลให้บังเกิดเป็นลมในท้องผู้หญิงนั้น แลลมนั้นหากพัดต้องครรภ์นั้น ก็แท้งตาย ฯ ลางคาบมีดมีเอ็นในท้องนั้น แลดีดแลเอ็นนั้นหากไปกินครรภ์นั้นก็ตาย ท่าผู้หญิงอันหาลูกบมิได้เพื่อดังนั้น ผู้หญิงอันมีครรภ์ด้วยชลามพุชโยนิ เมื่อแรกก่อ

เป็นนั้นน้อยนักหนาเรียกชื่อว่ากัลละหัวปีมีเท่านั้น เอาผมคนในแผ่นดินเราอยู่นี้มาผ่าออกเป็น ๗ คาบ เอาแต่คาบเดียวมาเปรียบเท่าผมคนในแผ่นดินอันชื่อว่าอุตตรกุรุนั้น แลเอาเส้นผมของชาวอุตตรกุรุนั้นแต่เส้นหนึ่งชุบน้ำมันงาอันใสงามนั้นเอามาสลัดเสียได้ ๗ คาบแล้วจึงถืออยู่ น้ำมันนั้นย้อยลงมาปลายผมนั้นท่านว่ายังใหญ่กว่ากัลละนั้นเลย ฯ ทรายอันชื่อชาติอุนนาโลมอันอยู่ในตีนเขาพระหิมพานต์ แลเส้นขนนั้นยังน้อยกว่าเส้นผมชาวอุตตรกุรุทวีปนั้นเล่า ให้เอาขนทรายอันชื่อชาติอุนนาโลมเส้นหนึ่งชุบน้ำมันงาอันใสงามเอาออกมาสะบัดเสียได้ ๗ คาบแล้วจึงถืออยู่ น้ำมันนั้นย้อยลงมาในปลายขนทรายนั้น จึงเท่ากัลละนั้นไส้ กัลละนั้นใสงามนักหนาดังน้ำมันงาอันพึงตักใหม่ งามดังเปรียงประโคอันแรกออกใหม่ แต่นั้นจึงก่อเป็นลม ๕ สิ่งอันถือตีนคนนี้ให้แร่งก็มาอยู่กลนั้น ลมทั้งหลาย ๕ สิ่งนั้นมาพร้อมกันทีเดียวแล เมื่อแรกจะก่อเป็นกัลละนั้น มีรูป ๘ อันแลรูป ๘ อันนั้นคือรูปอันหนึ่งชื่อว่าปถวีรูป อันหนึ่งอันเป็นน้ำชื่อว่าอาโปรูป อันหนึ่งร้อนขึ้น ๆ ชื่อว่าเตโชรูป ๆ อันหนึ่งเป็นลมทรงสัตว์ชื่อวาโยรูป อันหนึ่งเป็นตัวชื่อกายรูป อันหนึ่งให้เป็นผู้หญิงผู้ชายชื่อภาวรูป รูปอันเป็นไปชื่อหทัยรูป รูปอันหนึ่งให้ตั้งรูปทั้งหลายชื่อชีวิตรูป ในรูปฝูงนั้นมีชีวิตอันให้เป็น ๓

ก้อนอันเกิดด้วยชีวิตอันให้เป็น ๓ อันนั้น เกิดรูปคืออันใดเล่า ชีวิตอันเกิดในกายรูป ชีวิตอันหนึ่งเกิดในหทัยรูปมีรูป ๓ อันนั้น มีองค์แล ๙ แล ๙ เป็นบริวารโสด อันใดสันคือปถวี อาโป เตโช วาโย วัณโณ คันโธ รโส โอชา องค์ฝูงนี้ผสมเข้าด้วยกาย เอากายใส่อีกเป็นคำรบ ๙ ผิแลเข้าในภาวเอาภาวอีกเป็นคำรบ ๙ ผิเข้าในหทัยเอาหทัยเป็นคำรบ ๙ เพื่อดังนั้นจึงว่ามีแล ๙ แล ๙ เป็นองค์แก่ชีวิต เพื่อดังนั้นได้ ๓ เกิดด้วยเมื่อเอาปฏิสนธิแต่อาทิพร้อมกันทีเดียวแล ฯ ฝูงสัตว์อันเกิดในท้องแม่ เมื่ออาทิมีรูปเท่าดังกล่าวแล้วนั้นแล ฯ อันว่าจักษุรูป แลโสตรูป ฆานรูป ชิวหารูป รูป ๕ อันนี้จึงเกิดโดยอันดับกันชอบกาลแลรูปอันเกิดแก่กรรมมชรูป ใส่อาศัยแก่สันตติจึงเกิด ฯ ถัดนั้นรูปอันเกิดแต่อาหารชรูปนั้นอาศัยแก่อาหารอันแม่กินจึงบังเกิดรูป รูปฝูงนี้เกิดเมื่อภายหลังเป็นโดยอันดับกันถ้วน ๒ โดยดังกล่าวมานั้นแล ฯ เมื่อรูปอันเกิดแต่ใหม่อันใส่แก่ทวิตยจึงเกิดนั้น รูปได้ ๙ อันรูปนั้นชื่อจิตรสมุฏฐานกลาปแล ฯ เมื่อรูปอันเกิดแต่อันรูปนั้นอาศัยแก่สันตติจึงเกิดรูปนั้น เกิดรูปได้ ๙ อันโสด รูปอันนั้นชื่ออุตุสมุฏฐานกลาปแล ฯ เมื่อรูปอันเกิดแต่อาหารนั้น อาศัยแก่โอชารสอันแม่ตนกินข้าวน้ำนั้นเกิดรูปได้ ๙ อันโสด รูปชื่ออาหารสมุฏฐานกลาปแล ฯ ผิรูปอันจะเกิด

เป็นชายก็ดีเป็นหญิงก็ดีเกิดมีอาทิแต่เกิดเป็นกัลลละนั้น โดยใหญ่แต่ละวันแลน้อย ครั้นเถิง ๗ วันตั้งแต่น้ำล้างเนื้อนั้นเรียกว่าอัมพุทธะ ๆ นั้นโดยใหญ่ไปทุกวารไส้ ครั้นได้เถิง ๗ วารข้นเป็นดังตะกั่วอันเชื่อมอยู่ในหม้อตยกชื่อว่าเป็นสิ(๑) ๆ นั้นค่อยใหญ่ไปทุกวัน ครั้นเถิง ๗ วันแข็งเป็นก้อนดังไข่ไก่เรียกว่าฆณะ ๆ นั้นค่อยใหญ่ไปทุกวัน ครั้นเถิง ๗ วันเป็นตุ่มออกได้ ๕ แห่งดังหูดนั้นเรียกว่าเบญจสาขาหูด ๆ นั้นเป็นมือ ๒ อันเป็นตีน ๒ อัน หูดเป็นหัวนั้นอันหนึ่ง แลแต่นั้นค่อยไปเบื้องหน้าทุกวัน ครั้นเถิง ๗ วันเป็นผ่ามือเป็นนิ้วมือ แต่ไป ๓๒ จึงเป็นขนเป็นเล็บตีนเล็บมือเป็นเครื่องสำหรับเป็นมนุษย์ถ้วนทุกอันแล ๆ แต่รูปอันมีกลางตนไส้ ๕๐ แต่รูปอันมีหัวได้ ๘๔ แต่รูปอันมีเบื้องต่ำได้ ๕๐ ผสมรูปทั้งหลายอันเกิดเป็นสัตว์อันอยู่ในท้องแม่ได้ ๑๘๔ แลกุมารนั้นนั่งกลางท้องแม่แลเอาหลังมาต่อหนังท้องแม่ อาหารอันแม่กินเข้าไปแต่ก่อนนั้นอยู่ใต้กุมารนั้น อาหารอันแม่กินเข้าไปใหม่นั้นอยู่เหนือกุมารนั้น เมื่อกุมารอยู่ในท้องแม่นั้นลำบากนักหนา พึงเกลียดพึงหน่ายพันประมาณนักกินแลเหม็นกลิ่นตดแลเยื่อนอันได้ ๘๐ ครอกซึ่งอยู่ในท้องแม่

(๑) ความตรง เปสิ

เป็นที่เหม็น แลที่ออกลูกออกเต้าที่เม่าที่ตายที่เร้ว(๑) ฝูงตัดแล เอือนทั้งหลายนั้นคนกันอยู่ในท้องแม่ ตัดแลเอือนฝูงนั้นเริ่มตัว กุมารนั้นไส้ ดุจดังหนอนอันอยู่ในปลาเน่าแลหนอนอันอยู่ในลามกอาจมนั้นแล ฯ อันว่าสายไส้ดือแห่งกุมารนั้นกลวงดังสายก้านบัวอันมีชื่อว่าอุบล จะงอยไส้ดือนั้นกลวงขึ้นไปบองบนติดหลังท้องแม่แลข้าวน้ำอาหารอันใดแม่กินไส้แลโอชารสนั้นก็เป็นน้ำชุ่มเข้าไปในไส้ดือนั้นแลเข้าไปในท้องกุมารนั้นแลผน้อย ๆ แลน้อยนั้น ก็ได้กินทุกค่ำเช้าทุกวัน แม่จะพึงกินเข้าไปอยู่เหนือกระหม่อมทับหัวกุมารนั้นอยู่ แลลำบากนักหนาแต่อาหารอันแม่กินก่อนไส้แลกุมารนั้นอยู่เหนืออาหารนั้น เบื้องหลังกุมารนั้นต่อหลังท้องแม่แลนั่งยองอยู่ในท้องแม่แลกำมือทั้งสอง คู้ตัวต่อหัวเข้าทั้งสองเอาหัวไว้เหนือหัวเข่า เมื่อนั่งอยู่ดังนั้นเลือดแลน้ำเหลืองย้อยลงเต็มตนยหยดทุกเมื่อแลทุกเมื่อ แลดุจดังลิงเมื่อฝนตกแลนั่งกำมือเซาเจ่าอยู่ในโพรงไม้นั้นแล ในท้องแม่นั้นร้อนนักหนาดุจดังเราเอาใบตองเข้าจะต้มแลต้มในหม้อนั้นไส้ สิ่งอาหารอันแม่กินเข้าไปในท้องนั้นไหม้แลย่อยลงด้วยอำนาจแห่งไฟธาตุอันร้อนนั้น ส่วนตัวกุมารนั้นบมิไหม้เพราะว่าเป็นธรรมดา

(๑) ลาวว่าที่แฮ่ว ว่าป่าช้า

ด้วยบุญกุมารนั้นจะเป็นคนแลบมิให้มิตายเพื่อดังนั้นแล แต่กุมารนั้นอยู่ในท้องแม่บห่อนได้หายใจเข้าออกเลย บห่อนได้เหยียดตีนเหยียดมือออก ดังเราท่านทั้งหลายนี้สักคาบหนึ่งเลย แลกุมารนั้นเจ็บเนื้อเจ็บตนดังคนอันท่านขังไว้ในไหอันคับแคบนักหนา แค้นเนื้อแค้นใจแลเดือดเนื้อเดือดใจนักหนา เหยียดตีนมือบมิได้ดังท่านเอาใส่ไว้ในที่คับ ๆ ผิแลว่าเมื่อแม่เดินไปก็ดีนอนก็ดฟนตนก็ด กุมารอยู่ในท้องแม่นั้นให้เจ็บเพียงจะตายแล ดุจดังลูกทรายอันพังออกแลอยู่ธรห้อย ผิบมีดุจดังคนอันเมาเล่า ผิบมีดุจดังลูกกงอันหมองูเอาไปเล่นนั้นแล ๆ อันอยู่ลำบากยากใจดุจดังนั้นบมิได้ลำบากแต่สองวารสามวารแลจะพ้นได้เลย อยู่ยากแลเจ็ดเดือน ลางคาบ ๗ เดือน ลางคาบ ๙ เดือน ลางคาบ ๑๐ เดือน ลางคน ๑๑ เดือน ลางคนค้ำรบปีหนึ่งจึงคลอดก็มีแล ๆ คนผู้ใดอยู่ในท้องแม่ ๖ เดือน แลคลอดนั้นบห่อนจะได้สักคาบ ๆ คนผู้ใดอยู่ในท้องแม่ ๗ เดือนแล คลอดนั้นแม่เลยเป็นคนก็ดีบมิได้กล้าแข็งบมิทนแดดทนฝนได้แล ๆ คนผู้ใดจากแต่นรกมาเกิดนั้น เมื่อคลอดออกตนกุมารนั้นร้อน เมื่อมันอยู่ในท้องแม่นั้นย่อมเดือดเนื้อร้อนใจแลกระหนกระหาย อกเนื้อแม่นั้นก็พลอยร้อนด้วยโสด ๆ คนผู้จากแต่สวรรค์ลงมาเกิดนั้น เมื่อจะคลอดออกตนกุมารนั้นเย็น ๆ เนื้อเย็นใจ เมื่อยังอยู่ใน

ท้องแม่กัดแม่นั้นอยู่เย็นเป็นสุขสำราญบานใจ แลเนื้อแม่นั้นก็เย็นด้วยโสด ฯ คนผู้อยู่ในท้องแม่กัด เมื่อเถิงจักคลอดนั้นกัดด้วยกรรมนั้น กลายเป็นลมในท้องแม่ส่งหนึ่ง พัดให้ตัวกุมารนั้นขนหนบน ให้หัวลงมาสู่ที่จะออกนั้นดุจดังฝูงนรกอันยมบาลกุมตีนแลหย่อนหัวลงในขุมนรกนั้นอันลึกได้แลร้อยวานั้น เมื่อกุมารนั้นคลอดออกจากท้องแม่ออกไปแลปมพันตน ๆ เย็นนั้นแลเจ็บเนื้อเจ็บตนนักหนา ดังช้างสารอันท่านชักท่านเข็นออกจากประตูลักษอันน้อยนั้น แลคับตัวออกยากลำบากนั้น ผิบมิดังนั้นดังคนผู้อยู่ในนรกแล ๆ ภูเขาอันขอดคงเคยบี้พพดหิบแลแห่งแลบดบนนแล ฯ ครั้นออกจากท้องแม่ไส้ ลมอันมีในท้องผู้น้อยค่อยพัดออกก่อน ลมอันมีภายนอกนั้นจึงพัดเข้านนักหนา พัดเข้าเถิงตนลนผู้น้อยนั้นจึงอย่า ครั้นออกจากท้องแม่แต่นั้นไปเมื่อหน้ากุมารนั้นจึงรู้หายใจเข้าออกแล ฯ ผิแลคนอันมาแต่นรกกัดมาแต่เปรตกัด มันคำนึงเถิงความอันลำบากนั้น ครั้นว่าออกมาก็ร้องไห้แล ฯ ผิแลคนมาแต่สวรรค์แลคำนึงเถิงความสุขแต่ก่อนนั้นครั้นว่าออกมาไส้กย่อมหัวร่อก่อนแล ฯ แต่คนผู้มาอยู่ในแผ่นดินนี้ทั่วทั้งจักรวาฬอันใดอันอื่นกัด เมื่อแรกมาเกิดในท้องแม่กัด เมื่ออยู่ในท้องแม่กัด เมื่อออกจากท้องแม่กัดในกาลทั้ง ๓ นี้ย่อมหลงบมิได้คำนึงรู้อันใดสักสิ่ง ฯ ฝูงที่อันมาเกิดเป็นพระปัจเจกโพธิเจ้ากัดแลเป็นพระอรหันตาขณาสพเจ้ากัด แลมา

หอสมุดแห่งชาติ

ตำราภาพไตรภูมิ ฉบับหลวงกรุงธนบุรี

เป็นพระองค์อรรคสาวกเจ้ากด เมื่อยแรกมาเอาปฏิสนธินั้นกด เมื่อยอยู่ในท้องแม่นั้นกดแล สองสิ่งนี้ เมื่ออยู่ในท้องแม่นั้น บห่อนจะรู้หลงยังคำนึงรู้อยู่ทุกอัน เมื่อจะออกจากท้องแม่วันนั้นไส้ จึงลมกรรมชวาตก็พัดให้หัวผู้น้อยนั้นลงมาสู่ที่จะออกแล คับแคบแอ่นยันนักหนา เจ็บเนื้อเจ็บตนลำบากนักดังกล่าวมาแต่ก่อน แลพลิกหัวลงบมิได้รู้สึกสักอันบเริ่มดังท่านผู้จะออกมาเป็นพระปัจเจกโพธิเจ้ากดี ผู้จะมาเกิดเป็นลูกพระพุทธเจ้ากด คำนึงรู้สึกตนแลบมิหลงแต่สองสิ่งนี้ คือเมื่อจะเอาปฏิสนธิแลอยู่ในท้องแม่นั้นได้แล ฯ เมื่อจะออกจากท้องแม่นั้นย่อมหลงดุจคนทั้งหลายนั้นแล ฯ ส่วนว่าคนทั้งหลายนั้นไส้ย่อมหลงทั้ง ๓ เมื่อควรอิ่มสงสารแล ฯ พระโพธิสัตว์เจ้าเมื่อชาติลงมาตรัสแก่สัพพัญญุตญาณ เมื่อแรกเอาปฏิสนธิกดี เมื่ออยู่ในครรภ์กดี แลเสด็จจากครรภ์กดี พระมารดากดี บห่อนจะรู้หลงสักที่ย่อมคำนึงรู้ทุกประการแล ฯ เมื่อพระโพธิสัตว์อยู่ในครรภ์พระมารดานั้นบมิเหมือนดุจคนทั้งหลายเบื้องหลัง พระโพธิสัตว์ผูกหลังท้องแม่แลนั่งพแนงเชิงอยู่ดังนักปราชญ์ผู้งามนั้นนั่งเทศนาในธรรมาสน์นั้น ตัวแห่งพระโพธิสัตว์เจ้านั้นเรืองงามดังทอง เห็นออกมารอง ๆ ดังจะออกมาภายนอกท้อง มารดาโพธิสัตว์กดีแลผู้อื่นกดี ก็แลเห็นรุ่งเรืองงามดังท่านเอาไหมอัน

แดงนั้นมารัอยแก้วขาวนั้นแล ฯ เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จออกจากท้องแม่ ลมอันเป็นบุญนั้นบมิได้พัดให้หัวลงมาเบื่องต่ำแลให้ตีนขึ้นเบื่องบนดังสัตว์ทั้งหลายนั้นหาบมิได้ ฯ เมื่อพระโพธิสัตว์จะออกจากครรภ์มารดานั้น ธเหยียดตีนแลเมื่อธออกแล้วธลุกยืนขึ้นแล้วธจึงออกจากท้องแม่ธแล ฯ แต่เมื่อธยังเป็น ฯ แต่มนุษย์ทั้งหลายอันมาเกิดในท้องแม่นั้น และจะมีประดุจเป็นโพธิสัตว์เมื่อบ่จฉิมชาติจักได้ตรัสเป็นพระนิบ่อนมีเลย แต่ก่อน ๆ โพ้นไสย่อมเป็นโดยปรกติคนทั้งหลายนแล ฯ เมื่อโพธิสัตว์เสด็จลงมาเอาปฏิสนธิเมื่อธสมภพก็ดี แผ่นดินไหวได้แลหมื่นจักรวาฬทั้งน้ำอันชูแผ่นดินก็ไหว ทั้งน้ำสมุทรก็ฟูมฟอง เขาพระสุเมรุราชก็ทรงอยู่บมิได้ ก็หวั่นไหวด้วยบุญสมภารพระโพธิสัตว์เจ้าผู้มาตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้นแล ฯ อันว่าปรกติคนทั้งหลายในโลกย์นี้ก็ดี องค์พระโพธิสัตว์เจ้าก็ดี ดิรัจฉานทั้งหลายก็ดี ครั้นว่าออกมาจากท้องแม่แลไส้ อันว่าเลือดซึ่งมีอยู่ในอกแม่นั้นเหตุว่าแม่ตนมีใจรักนัก จึงเลือดที่ในอกของแม่นั้น ก็กลายเป็นน้ำมันไหลออกมาของแม่ให้ลูกนั้นได้ดูดกิน อันนี้เป็นวิสัยแห่งโลกย์ทั้งหลายแล ฯ อันว่ามนุษย์ทั้งหลายนี้ ครั้นว่าผู้น้อยนั้นใหญ่ก็มาอาศัยแก่พ่อแม่นั้นเจรจาภาษาอันใด ๆ ก็ดี ครั้นแล้วว่าลูกนั้นได้ยินพ่อแม่เจรจาโดยภาษาอันนั้น ๆ ตามภาษาพ่อแม่

เจรจานั้นแล ฯ ผิว่าผู้น้องนั้นเกิดมาแล้วใหญ่มากล้าแข็งแล้วไส้ แล้วแลว่าบมิได้ภาษาอันใด ๆ เลยไส้ กุมารนั้นก็เจรจาภาษาโดยสัจจบาลีแล โดยกำหนดท่านว่าไว้ต่อได้ ๑๖ ปี จึงหย่านมแล ฯ ฝูงกุมารมนุษย์ทั้งหลายอันเกิดมานี้ ๓ สิ่ง ๆ หนึ่งชื่อว่าชาติบุตร สิ่งหนึ่งชื่ออนุชาติบุตร สิ่งหนึ่งชื่ออชาติบุตร ฯ อันว่าชาติบุตรนั้นไส้ ลูกนั้นเฉลียวฉลาดช่างเชาว์เหล่าเกลียงดียิ่งกว่าพ่อกว่าแม่ แลรู้หลักนักปราชญ์ยิ่งกว่าพ่อกว่าแม่ ทั้งรูปนั้นก็งามกว่าพ่อกว่าแม่ มั่งมีเป็นดีมียศฐาศักดิ์มีกำลังยิ่งกว่าพ่อกว่าแม่ ลูกอันดีกว่าพ่อแม่ดังนี้ไส้ชื่อว่าอภิชาติบุตรแล ๆ ลูกอันเกิดมาแลรู้หลักเรียวแรงแลรูปโฉมแต่พอเพียงพ่อเพียงแม่ทุกประการดังนั้นชื่อว่าอนุชาติบุตรแล ฯ ลูกอันเกิดมานั้นแลถ่อยกว่าพ่อกว่าแม่ทุกประการ ดังนั้นไส้ชื่อว่าอชาติบุตรแล ฯ อันว่ามนุษย์ทั้งหลายนี้ ๕ จำพวก ๆ หนึ่งชื่อว่าคนนรก อันหนึ่งชื่อคนเปรต จำพวกหนึ่งชื่อคนติรัจฉาน อันหนึ่งชื่อคนมนุษย์ ฝูงคนอันฆ่าสิ่งสัตว์อันรู้กระทำการอันเป็นบาปนั้นมาเถิงตน แลท่านได้ตัดตีนสินมือแลทุกข์โศกเวทนานักหนาดังเรียกชื่อว่า คนนรกแล ฯ จำพวกหนึ่งคนอันหาบุญอันจะกระทำบมิได้ แลแต่เมื่อก่อนแลเกิดมาเป็นคนเข็ญใจนักหนา แลจะมีผ้าแลเสื่อรอบตนนั้นหาบมิได้ อยู่

หาอันจะกินบมิได้ อยากเผ็ดเร็ดไร้นักหนาแลมีรูปโฉมโนมพรรณนั้นก็บมิงาม คนหมู่นี้ชื่อว่าเปรตมนุษย์แล ๆ คนอันที่มิรู้ว่าบุญแลบาปย่อมเจรจาที่อันหาความเมตตากรุณามิได้ ใจกล้าหาญแข็งบมิรู้ยำเกรงท่านผู้เฒ่าผู้แก่ บมิรู้ปฏิบัติพ่อแม่แลครูบาอยายบมิรู้รักพี่รักน้อง ย่อมกระทำบาปทุกเมื่อ คนผู้นี้ชื่อว่าติรัจฉานมนุษย์แล ๆ คนอันที่ว่ารู้จักผิดแลชอบแลรู้จักที่อันเป็นบาปแลบุญ แลรู้จักประโยชน์ในชั่วนี้ชั่วหน้า แลรู้กลัวแก่บาปแลละอายบาป รู้จักว่ายากว่าง่าย แลรักพี่รักน้องแลรู้เอ็นดูกรุณาคนผู้เข็ญใจ แลรู้ยำเกรงพ่อแม่ผู้เฒ่าผู้แก่สมณพราหมณาจารย์อันอยู่ในสิกขาบทของพระพุทธเจ้าทุกเมื่อ แลรู้จักคุณแก้ว ๓ ประการไส้ แลคนฝูงนี้แลชื่อว่ามนุษยธรรมแล ๆ คนทั้งหลายอันชื่อว่ามนุษย์นี้ ๔ จำพวก จำพวกหนึ่งเกิดแลอยู่ในชมพูทวีปนี้แล ๆ คนจำพวกหนึ่งเกิดแลอยู่ในแผ่นดินบุรพวิเทห์เบื้องตระวันออกเรา คนจำพวกหนึ่งเกิดแลอยู่ในแผ่นดินอุตรกุรุทวีปอยู่ฝ่ายเหนือเรานี้ คนจำพวกหนึ่งเกิดแลอยู่ในแผ่นดินอมรโคยานทวีปเบื้องตระวันตกเรานี้ ๆ คนอันอยู่ในแผ่นดินชมพูทวีปอันเราอยู่นี้ หน้าเขาดังดุมเกวียน ฝูงคนอันอยู่ในบุรพวิเทหะหน้าเขาดังเดือนเพ็งแลกลมดังหน้าแว่น ๆ ฝูงคนอันอยู่ในอุตรกุรุนั้นแลหน้าเขาเป็น ๔ มุมดุจดังท่านแกลังถากให้เป็น ๔ เหลี่ยม

กว้างแลร้อยนั้นเท่ากันแล ฯ ฝูงคนอันอยู่ในแผ่นดินอมรโคยานทวีปนั้น หน้าเขาดังเดือนแรม ๘ ค่ำนั้นแล ฯ อายุคนทั้งหลายอันอยู่ในชมพูทวีปนับห่อนจะรู้ขึ้นรู้ลงเพราะเหตุว่าดังนี้ ลางคาบคนทั้งหลายมีศีลมีธรรม ลางคาบคนทั้งหลายหาศีลหาธรรมบมิได้ ฯ ผิแลว่าเมื่อคนทั้งหลายนั้นมีศีลอยู่ไส้ ย่อมกระทำบุญแลธรรม แลยำเยงผู้เฒ่าผู้แก่พ่อแม่ แลสมณพราหมณาจารย์ดังนั้น แลอายุคนทั้งหลายนั้นก็เร่งจำเริญขึ้นไป ๆ เนือง ๆ แล ผิแลว่าคนทั้งหลายมิได้จำศีลแลมิได้ทำบุญ แลมิได้ยำเกรงผู้เฒ่าผู้แก่พ่อแม่แลสมณพราหมณาจารย์ครูบาอาจารย์แล้วดังนั้นไส้ อันว่าอายุคนทั้งหลายนั้นก็เร่งถอยลงมา ๆ เนือง ๆ แล ฯ แลอายุคนในแผ่นดินชมพูทวีปเรานี้จึงว่าหากำหนดมิได้ เพราะเหตุดังนั้นแล ฯ อันว่าฝูงคนอันอยู่ในบุรพวิเทหะนั้นแลอายุเขายืนได้ ๑๐๐ ปี เขาจึงตาย ฯ อันว่าฝูงคนทั้งหลายอันอยู่ในอมรโคยานทวีปนั้น อายุเขายืนได้ ๕๐๐ ปีจึงตายแล ฯ อันว่าฝูงคนอันอยู่ในอุตรกุรุทวีปนั้น อายุเขายืนได้ ๑,๐๐๐ ปีจึงตายแล ฯ แลอายุคนทั้ง ๓ ทวีปนั้นบห่อนจะรู้ขึ้นรู้ลงเลยสักคาบ เพราะว่าเขานั้นอยู่ในบัญจศีลทุกเมื่อบมิได้ขาด เขาบห่อนจะรู้ฆ่าสัตว์ตัวเป็นให้จำตาย เขาบห่อนจะรู้ลักเอาทรัพย์สิน ท่านมากกดี น้อยกดี อันเจ้าของมิได้ให้ เขาบห่อนจะรู้ฉกลักเอา อนึ่งเขาบห่อนจะรู้ทำชู้ด้วยเมีย

ท่านผู้อื่น ส่วนว่าผู้หญิงเล่าเขาก็บห่อนจะรู้ทำชู้ด้วยผัวท่านแล ผู้อื่นแลเขาบห่อนจะรู้ทำชู้จากผัวของตน อนึ่งเขาบห่อนจะรู้เจรจามุสาวาทแลเขาบห่อนจะรู้เสพย์สุรายาเมา แลเขารู้ยำรู้เกรงผู้เฒ่าผู้แก่พ่อแลแม่ของเขา ๆ รู้รักพี่รู้รักน้องของเขา ๆ ก็ใจอ่อนใจอดเขารู้เอ็นดูกรุณาแก่กัน เขาบห่อนจะรู้ริษยากัน เขาบห่อนจะรู้เสียดรู้ส่อรู้ด่ารู้ทอรู้พ้อรู้ตัดกันแล เขาบห่อนจะรู้เฉลาะเบาะแว้งถุ้งเถียงกัน เขาบห่อนจะรู้ชิงช่วงหวงแหนแดนแลที่บ้านรู้ร้าวของกันแล เขาบห่อนจะรู้ทำข่มแหงเอาเงินเอาทองของแก้วลูกแลเมียแลข้าวไร่โคนาหัวบ่า ค่าที่หวยละหานธารน้ำเชิงเรือนเรือกสวนเผือกมันหัวหลักหัวตอหัวล้อหัวเกวียน เขามิรู้เบียดเบียนเรือชานาวาโคมหิงษาช้างม้าข้าไทย สรรพทรัพย์สิ่งสินอันใดก็ดี เขาบห่อนรู้ว่าของตนของท่านดูเสมอกันสิ้นทุกแห่งแล เขานั้นบห่อนทำไร่ไถนาค้าขายหลายสิ่งเลย ๆ เบื้องตระวันตกเขาพระสุเมรุใหญ่อันชื่อว่า อมรโคยานทวีปนั้นโดยกว้างได้ ๙,๐๐๐ โยชน์ แลมีแผ่นดินล้อมรอบเป็นบริวาร ฝูงคนอันอยู่ที่ในแผ่นดินนั้นหน้าเขาดังเดือนแรม ๘ ค่ำ แลมีแม่น้ำใหญ่แลมีแม่น้ำเล็กแลมีเมืองใหญ่แลเมืองน้อยมีนครใหญ่กว้าง ๆ น้ำนั้นเบื้องตระวันออกเขาพระสิเนรุนั้น มีแผ่นดินใหญ่อันหนึ่งชื่อว่าบุพพวิเทหทวีป ๆ นั้นโดยกว้างได้ ๗,๐๐๐ โยชน์ ด้วย

ปริมณฑลรอบไส้ได้ ๒๑,๐๐๐ โยชน์ แลมีแผ่นดินเล็กได้ ๕๐๐ แผ่นดินล้อมรอบเป็นบริวาร ฝูงคนอยู่ที่นั้นหน้าเขากลมดังเดือนเพ็ง แลมีแม่น้ำใหญ่แม่น้ำเล็กมีเขามีเมืองใหญ่เมืองน้อย ฝูงคนอันอยู่ที่นั้นมากมายหลายนักแลมีท้าวพระญาแลมีนายบ้านนายเมือง ฯ แผ่นดินเบื้องตีนนอนพระสิเนรุนั้นชื่อว่าอุตตรกุรุทวีปโดยกว้างได้ ๘,๐๐๐ โยชน์ แผ่นดินเล็กได้ ๕๐๐ แผ่นดินนั้นล้อมรอบเป็นบริวาร ฝูงคนอยู่ในที่นั้นหน้าเขาเป็น ๔ มุมแลมีภูเขาทองล้อมรอบ ฝูงคนทั้งหลายอยู่ที่นั้นมากมายหลายนัก เทียรย่อมดีกว่าคนทุกแห่งเพื่อว่าเพราะบุญเขาแลเขารักษาศีล แลแผ่นดินเขานั้นราบเคียงเรียงเสมอกันดูงามนักหนา แลว่าหาที่ราบที่ลุบขุบที่แทงมิได้ แลมีต้นไม้ทุกสิ่งทุกพรรณแลมีกิ่งตาสาขางามดีมีค่าคบมั่งคั่งดังแกล้งทำไว้ ไม้ฝูงนั้นเป็นเหย้าเป็นเรือนเลื่อนกันเข้ามองงามดังปราสาทเป็นที่อยู่ที่นอน ฝูงคนในแผ่นดินชาวอุตรกุรุทวีป แลไม้นั้นหาด้วงหาแลงมิได้แลไม่มีที่คดที่โกง หาพุกหาโพรงหากลวงมิได้ ซื่อตรงกลมงามนักหนาแลมีดอกเทียรย่อมมีดอกแลลูกอยู่ทุกเมื่อบมิได้ขาดเลย ฯ อนึ่งที่ใดแลมีบึงมีหนองมีตระพังทั้งนั้น เทียรย่อมมีดอกบัวแดงบัวขาวบัวเขียวบัวหลวง แลกระมุทอุบลจงกลนี แลนิลุบลบัวเผื่อนบัวขม ครั้นลมพัดต้องมีกลิ่นอันหอมขจร

อยู่มิรู้วายสักคาบ ฯ คนฝูงนั้น บมิต่ำ บมิสูง บมิพี บมิผอม ดูงามสมควรนัก คนฝูงนั้นเรียวแรงอยู่ชั่วตนแต่หนุ่มเถิงเฒ่า บมิรู้ถอยกำลังเลย แลคนชาวอุตรกุรุนั้นหาความกลัวบมิได้ ด้วยจะทำไร่ไถนาค้าขายวายล่องทำมาหากินดังนั้นเลยสักคาบ อนึ่งชาวอุตรกุรุนั้นเขาบห่อนจะรู้ร้อนรู้หนาวเลย แลมิมีใญ่ข่าว แลร้นร่านหานยุง แลงูเงยวเบี้ยวของทั้งหลายเลยแลสารพสัตว์อันมีพิษ บห่อนจะรู้ทำร้ายแก่เขาเลยทั้งลมแลฝนก็บห่อนจะทำร้ายแก่เขา ทั้งแดดก็บห่อนจะรู้ร้อนตัวเขาเลย เขาอยู่แห่งนั้นมีเดือนวันคืนบห่อนจะรู้หลากสักคาบหนึ่งเลย แลชาวอุตรกุรุนั้นบห่อนจะรู้ร้อนเนื้อเดือดใจ ด้วยถ้อยความสิ่งอันใดบห่อนจะมีสักคาบ แลชาวอุตรกุรุนั้นมีข้าวสารสิ่งหนึ่ง ชชีเตนสาลีบมิพักทำนาแลข้าวสาลีนั้นหากเบ็นต้นเบ็นรวงเอง เบ็นข้าวสาร แต่รวงนั้นมาเองแล ข้าวนั้นขาวแลหอมปราศจากแกลบแลรำบมิพักดำ แลผัดแลหากเบ็นข้าวสารอยู่แล เขาชวนกันกินทุกเมื่อแล ในแผ่นดินอุตรกุรุนั้นยังมีศิลาสิ่งหนึ่งชื่อโชติปราสาท (๑) คนทั้งหลายฝูงนั้น เอาข้าวสารนั้นมาใส่ในหม้อทองอันเรืองงามดังแสงไฟ จึงยกไปตั้งลงเหนือศิลาอันชื่อว่าโชติปราสาท บัดใจหนึ่งก็ลุกขึ้นแต่ก้อนศิลา อันชื่อว่าโชติปราสาทนั้น ครั้นว่า

(๑) เห็นจะเบ็น โชติปาสาณ

ข้าวนั้นสุกแล้วไฟนั้นก็ดับไปเองแล ฯ เขาดูแลไฟนั้น ครั้นเขาเห็นไฟนั้นดับแล้วเขาก็รู้ว่าข้าวนั้นสุกแล้ว เขาจึงเอาถาดแลตระไลทองนั้นใสงามนั้นมาคดเอาข้าวใส่ในถาดแลตระไลทองนั้นแล ฯ อันว่าเครื่องอันจะกินกับข้าวนั้นฉแม่นว่าเขาพอใจจักใคร่กินสิ่งใด ๆ เขามิพักหาสิ่งนั้น หากบังเกิดขึ้นมาอยู่แทบใกล้เขานั้นเองแล ฯ คนผู้กินข้าวนั้นแลจะรู้เป็นหิดแลเรอนเกลอนแลกากหูดแลเปา เป็นต่อมเป็นเตาเป็นงอยเป็นเพลียตา ฟูหูหนวกเป็นกระจอกงอกเงอยเปอยเนอเมอยตน ท้องขนท้องพองเจ็บท้องต้องไส้ปวดหัวมัวตา ไข้เจ็บเหน็บเหนื่อยวิการดังนี้ไส้บห่อนจะบังเกิดมีแก่ชาวอุตรกุรุนั้นแต่สักคาบหนึ่งเลย ฯ ผิว่าเขากินข้าวอยู่แลมีคนไปมาหาเมื่อเขากินข้าวอยู่นั้น เขาก็เอาข้าวนั้นให้แก่ผู้ไปเถิงเขานั้นกินด้วยใจอันยินดีบห่อนจะรู้คิดสักเมื่อเลย ฯ แลในแผ่นดินอุตรกุรุทวีปนั้น มีต้นกัลปพฤกษ์ต้นหนึ่งโดยสูงได้ ๑๐๐ โยชน์ โดยกว้างได้ ๑๐๐ โยชน์ โดยรอบบริเวณมณฑลได้ ๓๐๐ โยชน์ แลต้นกัลปพฤกษ์นั้นผู้ใดจะปรารถนาหาทุนทรัพย์สรรพเหตุอันใด ๆ ก็ดี ย่อมได้สำเร็จในต้นไม้นั้นทุกประการแล ฯ ถ้าแลคนผู้ใดปรารถนาจะใคร่ได้เงินแลทองของแก้วแลเครื่องประดับมีทั้งหลาย เป็นต้นว่าเสื้อสร้อยสนิมพิมพาภรณ์ก็ดี แลผ้าผ่อนท่อนแพรพรรณสิ่งใด ๆ ก็ดี แลข้าว

น้ำโภชนาหารของกินสิ่งใดก็ดี ก็ย่อมบังเกิดปรากฏขึ้นแต่ค่าคบต้นกัลปพฤกษ์นั้น ก็ให้สำเร็จความปรารถนาแก่ชนทั้งหลายนั้นแล ฯ มีฝูงผู้หญิงอันอยู่ในแผ่นดินนั้นงามทุกคนรูปทรงเขานั้นบมิต่ำบมิสูงบมิพีบมิผอมบมิขาวบมิดำ สีสมบูรณ์งามดังทองอันสุกเหลืองเรืองเป็นที่พึงใจฝูงชายทุกคนแล ฯ นิ้วตีนนิ้วมือเขานั้นกลมงามนะแน่ง เล็บตีนเล็บมือเขานั้นแดงงามดังน้ำคลั่งอันท่านแต่งแล้วแลแต้มไว้ แลสองแก้มเขานั้นใสงามเป็นนวลดังแกล้งเอาแป้งผัด หน้าเขานั้นหมดเกลี้ยงปราศจากมลทินหาผ้าหาไฝบมิได้ แลเห็นดวงหน้าเขาใสดุจดวงพระจันทร์อันเพ็งบูรณ์นั้น เขานั้นมีตาอันดำดังตาแห่งลูกทรายพิงออกได้ ๓ วัน ที่บูรณ์ขาวก็ขาวงามดังสังข์อันท่านพึงฝนใหม่ แลมีผีปากนั้นแดงดังลูกฝักข้าวอันสุกนั้น แลมีลำแข้งลำขานั้นงามดังลำกล้วยทองฝาแฝดนั้นแล แลมีท้องเขานั้นงามราบเพียงลำตัวเขานั้นอ้อนแอ้นเกลี้ยงกลมงาม แลเส้นขนนั้นก็ละเอียดอ่อนนัก แลเส้นผมเขานั้นละเอียดอ่อนนัก ๙ เส้นผมเขาจึงเท่าผมเรานี้เส้นหนึ่ง แลผมเขานั้นดำงามดังปีกแมลงภู่ เมื่อประลงมาถึงริมบ่าเบื้องต่ำ แลมีปรายผมเขานั้นงอนเบื้องบนทุกเส้น แลเมื่อเขานั่งอยู่ก็ดี ยืนอยู่ก็ดี เดินไปก็ดี ดังจักแย้มหัวทุกเมื่อ แลขนคิ้วเขานั้นดำแลงามดังแกล้งก่อ เมื่อเขาเจรจา แล น้ำเสียง เขานั้น แจ่มใสปราศจากเสมหเขฬะทั้งปวงแล

ในตัวเขานั้น เทียร ย่อม ประดับนี้ด้วย เครื่องถนิมอาภรณ์บวรยุ–
คันฐี แลมีรูปโฉมโนมพรรณอันงามดังสาวอันได้ ๑๖ เข้า
แลรูปเขานั้นบห่อนรู้เฒ่ารู้แก่แลหนุ่มอยู่ดังนั้นชั่วตนทุก ๆ แล ฯ
อันว่าฝูงผู้ชายอันอยู่ในแผ่นดินอุตรกุรุนั้นโสด รูปโฉมโนม–
พรรณเขานั้นงามดังบ่าวหนุ่มน้อยได้ ๒๐ ปี มิรู้แก่บมิรู้เฒ่า
หนุ่มอยู่ดังนั้นชั่วตนทุก ๆ คน แลเขานั้นใส่เทียรย่อมกินข้าว
แลน้ำสรรพหารอันมีโอชารสนั้น แลแต่งแต่เขาทากระแจะ แล
จวงจันทน์น้ำมันอันดี แลมีดอกไม้หอมต่าง ๆ กัน เอามาทัดมา
ทรงเล่นแล้วก็เที่ยวไปแล่นตามสบาย บ้างเต้นบ้างรำบ้างพ้อน
ระบำบรรลือเพลงดุริยดนตรี บ้างตีบ้างสี บ้างตีบ้างเป่า บ้างขับ
สรรพสำเนียงเสียงหมู่นักคุนจุนกันไปเดียรดาษ พันฆ้องกลอง
แตรสังข์ระฆังกังสดาลมโหรทึกกึกก้องทำนุกดี ที่มีดอกไม้
อันตระการต่าง ๆ สิ่งที่มีจวงจันทน์กฤษณาคันธาทำนองลบองดัง
เทพยดา ในเมืองฟ้า สนุกนี้ ทุกเมื่อ บำเรอกัน บมิวาย สัก คาบหนึ่ง
เลย ลางหมู่ชวนเพื่อนกันไปเล่นแห่งที่ตระการสนุกนั้นก็มี ลาง
หมู่ ไปเล่นในสวนที่สนุกนี้ที่มีดอกไม้อันตระการต่าง ๆ สิ่งมีจวง
จันทน์กฤษณาคนธาปาริกชาตินาคพฤกษ์ รำดวนจำปาโยทกา
มาลุตีมณีชาติบุตรทั้งหลาย อันมีดอกอันบานงามตระการแลหอม
กลิ่นฟุ้งขจรไปบมิรู้วาย ฯ ลางหมู่ก็ชวนกันไปเล่นในสวนอันมี

สรรพลูกไม้อันตระการแลมีลูกอันสุกแลหวาน คือว่าขนุนนั้นไส้ลางลูกนั้นใหญ่เท่าไหหาม ลางลูกเท่ากลอองมหอมก็หอมหวานก็หวาน เขาชวนกันกินเล่นสำราญบานใจในสวนนั้น ๆ บางหมู่ชวนกันไปเล่นในแม่น้ำใหญ่อันมีท่าอันราบอันปราศจากเบือกแลตม เขาชวนกันว่ายล่องท่องเล่นเต้นเด็ดเอาดอกไม้อันมีในแม่น้ำนั้นด้วยกันแล้ว แลลงอาบฉาบตัวเก็บเอาดอกไม้มาทัดทรงไว้เหนือหูแลหัว บ้างก็ชวนกันเล่นเหนือกองหาดทรายอันงามเมื่อจะพากันลงอาบน้ำนั้น เขาถอดเอาเครื่องประดับนั้นออกวางไว้เหนือหาดทรายแลฝั่งน้ำนั้นด้วยกันแล้ว ๆ ก็ลงอาบเล่นว่ายเล่นในน้ำนั้น ถ้าแลผู้ใดขึ้นมาก่อนไส้ ผ้าใครก็ดี เครื่องประดับนี้ใครก็ดี เอานุ่งเอาห่มเอามาประดับนี้ตนก่อนแล ๆ ส่วนว่าผู้ขึ้นมาภายหลังเล่าไส้ เครื่องประดับนี้ใครก็ดี ผ้าใครก็ดี เอามานุ่งเอามาห่มแลเขาบมิได้ว่าของตนของท่าน เขาบห่อนยินร้ายแก่กันด้วยความดังนี้เลย เขาบห่อนด่าบห่อนเถียงกันเลย ผิว่ามีรู้ไม้อยู่ที่ใดแล เขาเข้าอยู่อาศัย ในที่นั้นกพูนเกิดขึ้นมาเป็นเสอสาดอาสนะ แลเป็นฟูกนอนหมอนอิงเป็นม่านแลเพดานกางกั้นแลสนุกนักถูกเถิงพึงใจเขาทุกเมื่อแล ๆ ผิว่าเมื่อเขาพึงใหญ่ขึ้นก็ดี เมื่อเขายังหนุ่มอยู่นั้นก็ดี เมื่อเขาจะแรกรักใคร่กันก็ดี เมื่อเขาแรกได้กันเป็นผัวเป็นเมียก็ดี แลเขาอยู่ด้วยกันแลเสพเมถุนไส้แต่ ๗ วันนั้นแล ๆ

พ้นกว่านั้นไปเขามิได้เสพด้วยเมถุนเลย ฯ เขาอยู่เย็นเป็นสุขนักหนา แลตราบเท่าสิ้นชนมายุเขาพันปีนั้นบมิได้มีอาวรสิ่งใดๆ ดังอรหันตาขีณาสพเจ้าอันขาดกิเลสแล้วนั้นแล ฯ ฝูงผู้หญิงอันอยู่ในแผ่นดินนั้น เมื่อเขามีครรภ์แลจะคลอดลูกไส้ในที่อยู่นั้นบห่อนจะรู้เจ็บท้องเจ็บพุง ครั้นว่าท้องนั้นสนใจรู้ว่าจะคลอดลูกแลแม่อยู่แห่งใดก็ดี เทียรย่อมเป็นแท่นเป็นที่อยู่ที่นอนเกิดขึ้นมาเองดังกล่าวมาแต่ก่อนนั้น ฯ เขาจึงคลอดลูกในที่นั้น เขาบห่อนจะรู้เจ็บท้องเจ็บไส้บห่อนรู้แค้นเนื้อแค้นใจด้วยคลอดลูกนั้นนักอันเลย ฯ ครั้นว่าเขาออกลูก ๆ เขานั้นหมดใสปราศจากเลือดฝาดแลเปลือกคาวทั้งปวงแลหามุลทินบมิได้เลย งามแลงามดังแท่งทองอันสุกใสอันปราศจากราคีนั้นแล ฯ ผู้หญิงผู้แม่นั้นเมื่อแลเขาออกลูกเขาบห่อนอาบน้ำให้แก่ลูกนั้นเลย เขาบมิได้ล้างได้สีได้ลูบได้คลำ เขาบมิให้ลูกกินข้าวกินน้ำกินนมเลย ฯ เขาเอาลูกเขานั้นไปนอนหงายไว้ในริมหนทางที่คนทั้งหลายเดินไปมากลากลายนั้นแล ฯ แลที่นั้นมีหญ้าอันอ่อนดังสำลี แลแม่นั้นมิได้อยู่ด้วยลูกอ่อนนั้นเลย แม่นั้นกลับคืนไปยังที่อยู่สู่ที่กินของเขานั้นแล ฯ จึงผู้คนผู้หญิงก็ดีผู้ชายก็ดี คนทั้งหลายนั้นเดินไปเดินมากลากลาย ครั้นว่าแลเห็นลูกอ่อนนอนหงายอยู่ดังนั้น เทียรย่อมเอานิ้วมือเขาป้อนเข้าไปในปากลูกอ่อนนั้น ด้วยบุญของลูกอ่อนนั้นก็บังเกิดเป็นน้ำนมไหลออกมาแต่ปลายนิ้วมือเขา ก็ไหลเข้า

ไปในคอลูกอ่อนนั้น หากเป็นข้าวกล้วยอ้อยของกินบำเรอลูกอ่อนนั้นทุกวัน ๆ ครั้นว่าหลายเดือนแล้วลูกอ่อนนั้นใหญ่ รู้เดินไปมาได้แล้วไส้ ถ้าว่าลูกอ่อนนั้นเป็นผู้หญิง ก็ไปอยู่ด้วยเพื่อนเด็กผู้หญิงทั้งหลายหนึ่งกันนั้นแล ๆ ถ้าว่าเด็กลูกอ่อนนั้นเป็นผู้ชายไส้ก็ไปอยู่ด้วยฝูงเด็กผู้ชายทั้งหลายนั้นแล ๆ ลูกเต้าเขานั้นหากใหญ่กลางบ้าน ลูกก็มิรู้จักแม่ ๆ ก็มิรู้จักลูก ถ้อยทีถ้อยมิรู้จักกัน เพราะว่าคนฝูงนั้นงามดังกันทุกคนแล ๆ อนึ่งเมื่อเขาแรกรักกันแลจะอยู่ด้วยกันแรกเป็นผัวเป็นเมียกันวันนั้น แม่แลลูกก็ดีพ่อแลลูกก็ดี เขาบห่อนได้กันเป็นผัวเป็นเมียเพราะว่าเขาฝูงนั้นเป็นคนนักบุญ แลเทพยดาหากตกแต่งเขาให้เป็นธรรมดาเขาแล ๆ ผิแลว่าเมื่อเขาแลตายจากกัน เขาบมิได้เป็นทุกข์เป็นโศก แลมิได้ร้องไห้รักกันเลย เขาจึงเอาศพนั้นมาอาบน้ำแลแต่งแง่ทากระแจะแลจวงจันทน์น้ำมันอันหอม แลนุ่งผ้าห่มผ้าให้แล้วประดับด้วยเครื่องถนิมอาภรณ์แลทั้งปวงให้แล้ว ๆ จึงเอาศพนั้นไปวางไว้ในที่แจ้ง ยังมีนกสิ่ง ๑ เที่ยรย่อมบินเที่ยวไปทั่วแผ่นดินอุตรกุรุทวีปนั้นนกนั้นครั้นว่าแลเห็นซากศพไส้ นกนั้นก็คาบเอาซากศพนั้นไปเป็นกำนันบ้านนกนั้น เพราะว่าบมิให้เป็นอุกกรุกในแผ่นดินเขานั้นได้ ลางคาบ ๆ ไปเสียในแผ่นดินอันอื่นก็ว่า ลางคาบ ๆไปเสียในฝั่งทะเลว่าชมพูทวีปอันเราอยู่นี้ก็ว่า เหตุให้พ้นอันตรายใน

แผ่นดินอุตรกุรุทวีปนั้นแล ฯ อันว่านกนั้นไส้ ลางอาจารย์ว่านกหัสดีลิงค์ ลางอาจารย์ว่านกอินทรี ลางอาจารย์ว่านกกดอันมาคาบเอาศพไปเสียนั้น ลางอาจารย์ว่าเอาตีนคีบไปเสีย ฯ ฝูงคนอยู่ในอุตรกุรุทวีปนั้น เมื่อเขาตายเขาบห่อนได้ไปเกิดในจตุรบายทั้ง ๔ คือว่านรกแลเปรตแลติรัจฉานอสูรกายนั้นนั้นเลย ฯ เขาไส้เทียรย่อมไปเกิดในที่ดีคือสวรรค์ชั้นฟ้าแล เพราะว่าเขานั้นย่อมตั้งอยู่ในบัญจศีลนั้นทุกเมื่อแลบมิได้ขาด ฯ เครื่องเป็นดีคนฝูงนั้นบมีรู้สันสุดเลย ยังคงบริบูรณ์อยู่ต่อเท่ากาลบัดนี้แล ฯ ในพระคัมภีร์อัน ๑ ว่าดังนี้ แผ่นดินในอุตรกุรุทวีปนั้นราบคาบเสมอกันงามนักหนา มิได้เป็นชุมเป็นรูบมิได้ลุ่มบมิได้เทง อันว่าคนทั้งหลายอันอยู่ที่นั้นบห่อนจะรู้มีความทุกข์ความโศกเลย ฯ อันว่าสิงสัตว์ทั้งหลายหมายมีอาทิ คือหมูแลหมีหมาแลงูเงยวเกียวข้อง แลสรรพสัตว์อันร้ายอันคะนองแลจะได้เบียดเบียนคนทั้งหลายอันอยู่ในที่นั้นหาบมิได้เลย ฯ แลว่ายังมีหญ้าสิ่ง ๑ ชื่อว่าฉพิการทัตรเป็นชั้นในแผ่นดินนั้น แลเห็นเขียวงามต่ำงามนักดังแวนกยูง แลละเอียดอ่อนดังฟูกดังสำลีแลสูงชั้นพ้นดิน ๔ นิ้ว แลน้ำนั้นใสเย็นสะอาดกินหวานเซาะท่าน้ำนั้นดูงาม เทียรย่อมเงินทองแลแก้วสัตตพิธรัตนะไหลเรียงเพียงเสมอฝั่งกากินบมิพักกัม คนแห่งนั้นลางคนสูงค่าคนในบุรพวิเทหทวีป

แลคนในอุตรกุรุทวีปนั้นเขานุ่งผ้าขาวอันเขานึกเอาแต่ต้นกัลป-พฤกษ์นั้น แลต้นกัลปพฤกษ์นั้นโดยสูงได้ ๑๐ วา ๒ ศอก โดยกว้างได้ ๑๐ วา คนแห่งนั้นเขาบห่อนรู้ฆ่าสิงสัตว์อัมรูติง แลเขาบห่อนรู้กินเนื้อฯ ผิว่าคนแห่งนั้นเขาตายไส้เขาบมิพักเอาศพนั้นไปเสียเลย แลยังมีนกสิ่งหนึ่งชื่อว่านกอินทรีฯ นั้นหากมาคาบเอาไปเสียกลางบ่าแลฯ ฝูงคนทั้งหลายคือว่าผู้หญิงผู้ชายในแผ่นดินนั้น เมื่อเขาจะรักกันเป็นผัวเมียนั้นเขาบมิพักเสียสิ่งอันใดอันหนึ่งเลย ใจเขารักใคร่กันเขาก็อยู่ด้วยกันเองแล ครั้นว่าเขาเห็นกันเมื่อใดใจเขาผูกพันกันเข้า หากโสดตาแลหากันเข้าก็รักกันแลฯ อันนฏกาแต่อยู่หนึ่งต่อเท่าเถิงไฟไหม้กัลป ๔ อันในนั้นรูปกระต่ายอันอยู่ในพระจันทร์แลโยคาทิโพธิสัตว์เป็นนกขุ้มอยู่ในรัง ไฟบมิไหม้ได้ต่อเท่าสิ้นกัลป ๓ ฯ อันว่าคำในที่นี้เรื่องโพธิสัตว์เมื่อท่านมลางคาไปมุงสลิงเจ้าไท แลฝนบมิได้รั่วไหลในที่เรือนอันลางคาออกนั้น ฝนบมิได้รั่วเลยตราบเท่าสิ้นกัลป ๑ แลฯ ไม้อ้ออันอยู่รอบริมสระพังเมื่อโพธิสัตว์เป็นพระญาแก่วานรแลมีบริวารได้ ๙ หมื่น แลท่านอธิษฐานว่าให้ไม้อ้อนั้นกลวงรอดอยู่ต่อเท่าสิ้นกัลป ๑ แลฯ คนแห่งนั้นแต่บ่าวแต่สาวตราบเท้าเถิงแก่ เถิงเฒ่าเขาเสพเมถุนด้วยกัน ๔ คาบไส้ ลางคาบเล่า คนนั้นแต่หนุ่มเถิงเฒ่าบมิได้เสพเมถุนเลยสักคาบฯ

คนผู้นั้นเขากินข้าวเขาบห่อนรู้ทำนา เขาเทียรย่อมเอาข้าวสารอันเป็นเองนั้นมากิน แลข้าวสารนั้นหากขาวอยู่ บมิพักตากพักตำ พักพัด พักซ้อมเลย หากเป็นข้าวสารมาเองแล ฯ ยังมีลูกไม้สิ่ง ๑ ชื่อว่า คุทิ เครื่องลูกไม้นั้นเกิดมาเป็นหม้อข้าวของเขา เขาเอาน้ำใส่ในข้าวแล้วเขาตั้งขึ้นเหนือศิลา อันชื่อว่าโชติปราสาท ๆ นั้นก็เป็นไฟลุกขึ้นเองแล ฯ ครั้นว่าข้าวนั้นสำเร็จดีแล้วไฟนั้นก็ดับไปเองแล ฯ เขาก็คดเอาข้าวนั้นมากินข้าวนั้นก็หวานนักแล ฯ อันว่าชาวอุตตรกุรุทวีปนั้นเขาบห่อนรู้ทำเรือนอยู่เลย ยังมีไม้สิ่ง ๑ เทียรย่อมเป็นทอง ชื่อว่าแมงชุสเป็นดังเรือน แลไม้นั้นเป็นเหย้าเป็นเรือนของเขาทั้งหลายอันอยู่ในอุตตรกุรุทวีปนั้นแล ฯ สมเด็จพระเจ้าบัณฑูรเทศนาดังนี้ว่า พระพุทธเจ้ากัดแลพระปัจเจกโพธิเจ้ากัด แลพระอรรคสาวกเจ้ากัด แลพระอรหันตาขีณาสพเจ้ากัด แลโพธิสัตว์อันจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้ากัดีแล พระญาจักรพรรดิราชกัด อันว่าท่านผู้มีบุญทั้งหลายดังกล่าวมานี้ไส้ ท่านบห่อนรู้ไปเกิดในแผ่นดิน ๓ อันนั้นเลย ฯ ท่านย่อมมาเกิดในแผ่นดินชมพูทวีปอันเราอยู่นี้แล คนอันเกิดในแผ่นดินชมพูทวีปนี้เขาบห่อนไปเกิดในแผ่นดิน ๓ อันนั้นเลย ฯ ฝูงคนอันอยู่ในแผ่นดินใหญ่ ๆ ๓ อันนั้นกัด แลคนอันอยู่ในแผ่นดินเล็ก ๆ ทั้ง ๒ พันนั้นกัด

ผิแลว่าเมื่อใดมีพระญาจักรพรรดิราชไส้ คนทั้งหลายฝูงนั้นย่อมมาเผ้ามาแหนท่านนั้นดังคนทั้งหลายอันอยู่ในแผ่นดินเรานี้แล ฯ เทียรย่อมไหว้นบคำรพยำเยงพระญาจักรพรรดิราชเจ้านั้นแล ฯ ท่านผู้เป็นพระญาจักรพรรดิราชนั้น ท่านมีศักดิ์มียศดังนี้แลจะกล่าวแลลน้อย ๆ ฯ แต่พอให้รู้ ไส้คนผู้ใดที่ได้กระทำบุญแต่ก่อน คือว่าได้ปฏิบัติบูชาแก่พระศรีรัตนตรัย แลรู้จักคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้าพระสงฆเจ้า แลให้ทานรักษาศีลเมตตาภาวนา ครั้นตายก็เอาตนไปเกิดในสวรรค์ลางคาบเล่าได้ไปเกิดเป็นท้าวเป็นพระญาผู้ ใหญ่แลมีศักดิ์มียศบริวารเป็นอเนกอนันต์ไส้ ได้ปราบทั่วทั้งจักรวาฬแล ฯ แม่ท่านว่ากล่าวถ้อยคำสั่งใดก็ดีแล บังคับบัญชาสิ่งใดก็ดี เทียรย่อมชอบด้วยทรงธรรมทุกประการแล ฯ ท่านนั้นเป็นพระญาทรงพระนามชื่อว่าพระญาจักรพรรดิราชแล ฯ พระญามีบุญดังนั้นใจฉมักใคร่ฟังธรรมเทศนานักย่อมฟังธรรมเทศนา แต่สำนักนิสมณพราหมณาจารย์แลนักปราชผู้รู้ธรรม ฯ แลพระญานั้นธทรงบัญจศีลทุกวารบมิได้ขาดในวันอุโบสถศีลไส้ ย่อมทรงอัฏฐศีลทุกวันอุโบสถมิขาด ฯ ในวันเพ็งบูรณไส้ ครั้นเมื่อเช้าธย่อมให้แต่ธนทรัพย์สรรพเหตุอันอเนกนั้นแล้ว ธให้ขนเอามากองไว้ที่หน้าพระลานไชยแลธแจกให้เป็นทานแก่คนอันเที่ยวมาขอ ครั้นว่าธแจกทานสิ้นแล้วธจึงชำระ

สระพระเกษแลทรงน้ำด้วยกัลอมทองคำ อันอบไปด้วยเครื่องหอมได้ละพันกัลอมแล้ว จึงทรงผ้าขาวอันเนื้อละเอียดนั้นแล้ว จึงเสวยโภชนาหารอันมีรสอันดีดุจสวรรค์ ฯ แล้วจึงเอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียด อันชื่อว่าผ้าสุกุลพัตร์มาห่มแลพาดเหนือจะงอยบ่าแล้วจึงสมาธานเอาศีล ๘ อัน แล้วจึงเสด็จลงไปนั่งกลางแผ่นดินทองอันประดับด้วยแก้วแลรุ่งเรืองงามดังแสงพระอาทิตย์ แลกอประด้วยฟูกเมาะเบาะแพรแลหมอนทองสำหรับย่อมประดับด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะ แท่นทองนั้นอยู่ในปราสาทแก้วอันรุ่งเรืองงามนักหนา แลพระญานั้นจำพึงเถิงทานอันจให้นั้น แลำพึงเถิงศีลอันจรักษาอยู่นั้น แลจำพึงเถิงธรรมอันทรงไว้นั้นจก็เมตตาภาวนาแล ด้วยอำนาจบุญสมภารนั้นจึงได้ปราบทั่วทั้งจักรวาลดังนั้นแล ฯ

ยังมีกงจักรแก้วอันหนึ่งชื่อว่าจักรรัตนะ แลประดับด้วยแก้วทั้ง ๗ ประการแลมีกำนั้นได้พัน ๑ อยู่รอบดุมนั้นดูงามนักหนา แลจมอยู่ในท้องมหาสมุทรโดยลึกใส้ได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ แลกงจักรนั้นแก้วแลดุมนั้นแก้วอินทนิล หัวกำอันผังเข้าไปในดุม ๆ นั้นย่อมเงินแลทองงามนักหนา เมื่อแลเห็นปานดังดุมนั้นรู้หัว แลเห็นพรรณขาวงามนัก โดยปากดุมนั้นหุ้มด้วยแผ่นเงินแลเห็นงามดังเดือนเมื่อวันเพ็งบูรณ์ เท่าว่ากลางนั้น

เป็นรูตระหลอดไปโดยรอบหัวกำนั้น เทียรย่อมประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ แลบ่อนเลื่อมใสงามดังฟ้าแมลบแลรัศมีดังพระอาทิตย์ เมื่อพิจารณาดูใสเหลื่อมพรายงามดังสายฟ้าแมลบรอบ ๆ ไพล ๆ ไขว่ ๆ ไปมาดูงามนักหนาทั่วทุกแห่งแล ฯ ชื่อว่านาภีสัพพการบริบูรณ์ ฯ แต่กาลใดพัน ๑ นั้นเทียรย่อมประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ ดูเหลื่อมงามดังฟ้าแมลบรุ่งเรืองด้วยรัศมีดังรัศมีพระอาทิตย์ เทียรย่อมแก้วอันมีเป็นตาปูดลายงามแลมีรัศมีฉวัดเฉวียนไปมาดังเทพยดาผู้ชื่อว่าพระวิษณุกรรม์นั้น แลกงนั้นเทียรย่อมแก้วประพาพรัตนะ ดูเกลี้ยงดุจดังแสร้งทำแลมีรัศมีดังพระอาทิตย์เมื่อพึงขึ้นแลเต็มงามบมิเบียวบมิผิง เมื่อแลดูในหน้ากลองนั้นรูปล่องตระหลอดไปมาดังกลอง อันชื่อว่าพังกาอันเทพยดาเจ้าในเมืองฟ้านั้น กลองแก้วประพาพรัตนะนั้นแพ่งเอาลมแลได้ยินเสียงมีเสียงดีนักหนา เสียงเผ่นเสียงผ่อนเสียงกลมเสียงกล้าเสียงหื่อพึงพึ่ง แก้วรอยหนึ่งอยู่เหนือรอบลากลอง ฝูงนั้นกลองแก้ว ฝูงนั้นลองตีนตนกลมละขาว ร้อยหนึ่งโสดแลกลดนั้นมี หากคาบแลแห่งรอบอยู่รอบกลดนั้นโสดเหนือกลดซึ่งกลางนั้นมียอดทองเรืองงามดังแสงไฟฟ้า เหนือจักรแก้วนั้นมีราชสีห์ทอง ๒ ตัวนั้นประดับด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะแลมีแสงทองงามนักหนา เมื่อกงจักรแก้วนั้นหันไปเบื้องบน

อากาศแลดูพรายงาม ดังไกรสรสีหะสองตัวนั้นเหาะและหว้ายหน้าออกมาแห่งชายกงจักรแก้วนั้น ดุจดังเข้าขับเข้าแหกเอาฝูงข้าศึกนั้นแล ฯ เมื่อแลคนทั้งหลายเห็นดังนั้น คนทั้งหลายนั้นว่าดังนี้ว่า บุญเจ้านายเราผู้เป็นพระญามหาจักรพรรดิราชมีมากนักหนาแล ฯ มเริ่มว่าราชสีห์อันมีกำลังแลมีชัยชำนะแก่สัตว์ทั้งหลายดังนี้ก็ดี สิยังอยู่มิได้แลยังมาไหว้มาถวายบังคม แลมาสวามิภักดิ์แก่พระญาท่านผู้เป็นเจ้านายแห่งเรา ฯ อันว่าฝูงคนทั้งหลายต่างคนต่างยกมือขึ้นเพียงหัวแล้วไหว้วันทนาการ แล้วว่าดังนี้ ว่าชาวเราทั้งหลายเอยมิใช่แต่ปากราชสีห์สองตัวนี้หาบมิได้ มีหมู่สร้อยมุกดาสองอันด้วยเล่าใหญ่เท่าลำตาล ดูรุ่งเรืองงามดังรัสมีพระจันทร์เมื่อวันเพ็งบูรณ์ แลปากราชสีห์นั้นคาบสร้อยมุกดานั้นเลื่อยลงมา แก้วนั้นอันอยู่ในชายมุกดานั้นเหลือมดูแต่ดุจรัสมีพระอาทิตย์เมื่อแรกขึ้นมานั้น ผิเมื่อกงจักรแก้วนั้นลอยอยู่บนอากาศแลบไหวดุจสร้อยมุกดานั้น พรายงามดังน้ำอันชื่ออากาศคงคาอันไหลลงมานั้น ขณะเมื่อกงจักรแก้วยังลอยอยู่อากาศไส้ แลฝูงมุกดานั้นพองออกรอบกงจักรแก้วนั้น แลดุมกงจักรแก้ว ๓ อันหันผันไปด้วยกันคาบเดียวนั้น ฯ อันว่ากงจักรแก้วนั้นไส้ใช่อินทร์แล พรหมเทพยดาผู้มีฤทธานุภาพกระทำกงจักรแก้วนั้นหามิได้ แลกงจักรแก้วนั้นหากเป็นเอง

แลเกิดสำหรับบุญท่านผู้เป็นพระญามหาจักรพรรดิราชเจ้านั้นแล ผิเมื่อว่ากัลปอันใดแลบมีพระพุทธเจ้าแลพระปัจเจกโพธิไส้ จึงมีพระญามหาจักรพรรดิแทนไส้ กัลปอันมีดังนั้นครั้นไฟไหม้แผ่นดินแล้ว ด้วยบุญท่านอันจะมาเป็นพระญาจักรพรรดิราชนั้น กงจักรแก้วนั้นหากเป็นก่อน แลจมอยู่ในมหาสมุทรนั้น หากอยู่ท่าท่านผู้จะมาเป็นจักรพรรดิราชนั้นแล ฯ แลเครื่องอันเป็นสำหรับท่านผู้มีบุญนี้คือสิ่งใด แลจักเสมอด้วยกงจักรแก้วนั้นหาบมิได้เลยแลกงจักรแก้วนั้น เกิดมาเพื่อว่าจะให้รู้จักคนมีบุญกว่าคนทั้งหลายไส้ แลจะให้ฝูงคนทั้งหลาย ๔ แผ่นดินรักกันดังใจเดียวเพื่อบุญท่านผู้เป็นพระญาจักรพรรดิราชนั้นแล ฯ จักรแก้วนั้นมีศักดานุภาพนักหนา ผิแลว่ามีผู้ใดไปไหว้นบคำรพบูชาแก่กงจักรแก้วนั้นด้วยข้าวตอกดอกไม้ไส้ แลกงจักรแก้วนั้นเทียรย่อมบำบัดเสียซึ่งความไข้ความเจ็บ ประพฤติให้อยู่ดีกินดีสรรพสวัสดิพิพัฒนาการ ด้วยทรัพย์สิ่งสินแลสมบัตินั้นมากนักแล ฯ กงจักรแก้วนี้ประเสริฐกว่าแก้วอันชื่อว่าสรรพกามททนั้นได้ละแสนเท่าไส้ แลกงจักรแก้วนั้นหาใจมิได้ดุจดังมีใจ ฯ เมื่อแลกงจักรแก้วนั้นเหาะขึ้นมาแลยังมิทันที่จะพ้นท้องพระมหาสมุทรดังนั้น แลน้ำพระมหาสมุทรนั้นก็หลีกแตกออกให้กงจักรแก้วนั้นเหาะขึ้นมาเถิงบนอากาศแลเห็นดุจดังกงจักรแก้วนั้น แก้ว

เป็นเครื่องประดับบนอากาศ เลื่อม พรรณ รายพราย งาม ดังเมื่อพระจันทร์เมื่อเพ็งบูรณ์แล ฯ ในกาลวันนั้นพอเป็นวันเดือนเพ็งแลฝูงคนทั้งหลายแต่งแง่แผ่ตนแล้วแลนั่งอยู่ในที่สำราญ แลเจรจาเล่นหัวไปมาด้วยกันสบาย พร้อมเพรียงกัน ทั้งฝูงบ่าวแลฝูงสาวเด็กเล็ก หญิงชายทั้งหลายย่อมแต่งแง่แผ่ตนแล้วไปเล่นด้วยกัน บางหมู่ก็เล่นในกลางบ่า บ้างเล่นในกลางน้ำกลางนาแลหนทางหลวง วันนั้นคนทั้งหลายอยู่ในเมืองพระญาผู้เป็นมหาจักรพรรดิราชเจ้าอยู่นั้น แลเมื่อกงจักรแก้วนั้นพุ่งขึ้นเทียมพระจันทร์เจ้านั้น พอเมื่อยามค่ำสนธิบาตร์แล้วแลเท่าพระจันทร์มาดูพระจันทร์ขึ้นมาวันนั้นสองดวง ครั้นมาใกล้ยัง ๑๒ โยชน์จักรนั้นก็จะมาเถิง ฯ เมื่อนั้นคนทั้งหลายได้ยินเสียงแห่งกงจักรแก้วอันผันแลต้องลม เสียงนั้นดังเพราะนักหนาแล เพราะกว่าเสียงพาทย์แลพิณฆ้องกลองแตรสังข์ กังสดาลดุริย ดนตรีทั้งหลายนั้น ฯ จึงคนทั้งหลายนั้นได้ยินเสียงอันเพราะแลถูกเนื้อจำเริญใจนักหนา แลยินหลากยินดีทุกคน แล้วก็ชวนกันว่าฉันนี้หลากหนอวันนี้เป็นไฉน อันว่าเราทั้งหลายแต่ก่อนบห่อนแลมาให้เห็นเป็นอัศจรรย์ฉันนี้ วันนี้เล่าพระจันทร์เจ้าขึ้นมาเป็นสองดวงแลเต็มงามบริบูรณ์เสมอกันทั้งสองอันแล ขึ้นมาเทียมกันดังราชหงส์ทองสองตัวนั้นแลเทียมกันขึ้นมาบนอากาศ เขาจึง

ร้องเรียกกันให้มาแลดูทั้งหลายแล ฯ ลางคนไส้ว่าพระจันทร์ออกสองดวง ฯ ลางคนร้องว่าสูนี้เป็นบ้า ชั่วปู่ชั่วย่ายังจะห่อนได้ยินว่ามีเดือนสองอันบ้างหรือ อันนี้ตระวันไส้มันหากพันที่ที่จะร้อนแลมันบมิร้อนแล ฯ คนจำพวกหนึ่งร้องว่ามาดังนี้ เหวยชาวเราสูมาดูเขาเหล่านั้นเป็นบ้าทุกอัน ก็ทุกว่าใช่ความที่จะกล่าวแลมากล่าวบัดแปรว่าเดือนขึ้นเป็นสองอัน ตรงบัดแห่งว่าอันนี้เป็นอันหนึ่งเป็นตระวัน ฉันนั้นน่าใคร่หัวเขาฝูนี้เป็นบ้าจริงแล ฯ ตระวันสิพึงตกไปบัดเดี๋ยวนี้ไส้ ดังฤาแล้วว่าตระวันจะมาออกด้วยเดือนบัดเดียวทันตระวันปานนี้ อันนี้มิใช่อันอื่นเลย อันนี้คือว่าปราสาทของเทพยดาแล จึงดูรุ่งเรืองสุกใสเพราะว่าแก้วแหวนเงินทองอันที่ประดับประดาปราสาทนั้นแล ฯ คนจำพวกหนึ่งร้องหัวแลว่าเขาฝูนั้นมาว่าดังนี้เล่าไส้เหวย ๆ สูชาวเจ้าทั้งหลายอย่าได้โจทย์เถียงกันไปมาเลย อันนี้มิใช่เดือนมิใช่ตระวันมิใช่ปราสาทแก้วเทพยดา ฯ อันสูทั้งหลายว่าเดือนก็ดีตระวันก็ดี ว่าปราสาทแก้วเทพยดาก็ดี แลบห่อนเคยได้ยินเสียงมีเสียงก้องเสียงดังนักหนาดังนี้สักคาบ อันนี้ถ้าจะมีไส้คือกงจักรแก้วอันชื่อว่าจักรรัตนะนั้น ได้ยินท่านย่อมกล่าวมาแต่ก่อนดังนี้แล ฯ อันว่ากงจักรแก้วนั้นย่อมมาด้วยบุญท่านผู้มีบุญ และจะได้เป็นพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นไส้ ฯ คนทั้งหลายต่างคนก็ต่างว่าไปว่า

มาแก่กันอยู่ดังนั้น เขาบมิได้เชื่อถ้อยเชื่อคำของกันของกันแต่สักคนเลย ฯ จึงกงจักรแก้วนั้นจากพระจันทร์เจ้ามาแลเข้าใกล้กว่าเก่า ยังแต่โยชน์หนึ่งจึงจะเถิงเมืองนั้น ฯ จึงชนทั้งหลายเห็นแท้แลเห็นงามนัก แลมีใจรักทุก ๆ คนแล เสียงกงจักรนั้นดังมีก้องนักหนาดังท่าน ให้เลื่องลือชาปรากฏว่า พระญาองค์นั้นจะได้เป็นพระบรมมหาจักรพรรดิราชเจ้าแล ฯ จึงมาเถิงพระนครที่พระญาผู้มีบุญเสด็จอยู่นั้น ฯ เมื่อดังนั้นคนทั้งหลายจึงว่าดังนี้ อันว่ากงจักรแก้วดวงนี้จะไปสู่พระญาองค์ใดหนอ คนจำพวกหนึ่งนั้นจึงว่าดังนี้เล่า อันว่ากงจักรแก้วดวงนี้ใส่มิได้มาด้วยบุญพระญาองค์อื่นเลย ดีร้ายมาด้วยบุญพระญาท่านผู้เป็นเจ้าเป็นนายนี้แล ฯ ท่านนี้ใส่มีบุญนักหนา ท่านจะได้เป็นบรมมหาจักรพรรดิราชแล ท่านคำนึงเถิงกงจักรแก้วอยู่แล จึงกงจักรแก้วดวงนั้นมาหาท่านแล ฯ จึงกงจักรแก้วนั้นก็มาเถิงเมืองนั้นแล้วร่อนลงที่ประตูเมืองท่านแล้ว ๆ กระทำประทักษิณ ๓ รอบเมืองนั้น ๗ รอบแล้วแลเข้าล่วงอากาศโดยหนทางหลวง แล้วก็เข้ามาสู่พระราชมณเฑียรของพระญาแล ประทักษิณพระญานั้น ๓ รอบ พระราชมณเฑียรพระญานั้น ๗ รอบแล้วก็เข้ามาสู่พระญานั้นดุจดังมีใจแลจะมานบมานอบแก่พระญานั้นแล้ว แลเข้ามาอยู่แทบตีนบัลลังก์นั้นทันแล แห่งใดก็ดีใส้ กงจักรแก้วนั้นก็อยู่ในสถานที่นั้น ฯ

จึงฝูงคนทั้งหลายเขาก็เอาข้าวตอกแลดอกไม้ บุปผชาติเทียนแล ธูปวาตชวาลา แลกระแจะจวงจันทน์น้ำมันหอมมาไหว้มานบคำรพวันทนาการบูชากงจักรแก้วนั้น ๆ แลมีกงจักรแก้วแลสถิตย์ตั้งอยู่ในที่อันบังควรแลไส้ แลยังมีรัสมีกงจักรแก้วนั้นก็รุ่งเรืองรอบคอบทั่วทั้งพระราชมณเฑียรนั้นทุกแห่ง ดังยอดเขายุคุนธรเมื่อเพ็งบูรณ์ แลเมื่อพระจันทร์เสด็จขึ้นมาเหนือจอมเขานั้นแลรุ่งเรืองนักหนาแล ๆ เมื่อนั้นพระญานั้นจึงเสด็จมาออกมาจากปราสาทเพื่อว่าจักมาชมกงจักรแก้วนั้น จึงอำมาตย์กทูลแด่พระญาว่า ขอองัเชิญพระองค์เจ้าชมกงจักรแก้วอันมีรัสมีอันรุ่งเรืองงาม ๆ ทั่วทั้งพระราชมนเฑียรพระองค์เจ้านี้ ๆ พระญาองค์นั้นจึงเสด็จมานั่งในแท่นทองอันประดับด้วยแก้วนั้นอันมีอยู่แทบบัญชรนั้น พระมหากษัตริย์เจ้านั้นก็ชมกงจักรแก้วอันรุ่งเรืองด้วยแก้ว ๗ ประการนั้นงามนักหนาหาที่จะอุปมาบมิได้ดังนั้น ๆ พระญาองค์นั้นจึงมีพระ โองการ ประกาศ ด้วยอำมาตย์ ราช มนตรีทั้งหลายกว่าฉันนี้ ๆ ดังได้ยินมาพระอาจารย์ทั้งหลายกล่าวมาแต่ก่อนว่าพระญาแลองค์ใดมีบุญไส้ แลจะได้เป็นมหาจักรพรรดิราชแลปราบทั่วทั้งจักรวาฬไส้ แลกงจักรแก้วอันชื่อว่าจักรรัตนะนั้นย่อมมาสู่ด้วยบุญสมภารพระญาองค์นั้น ๆ แลว่าคราวนี้เยียวว่าเราไส้ ได้กระทำบุญแต่ก่อนแลบุญนั้นจะมาเถิงแก่เราจริง ๆ

กงจักรแก้วอันมาหาเราบัดนี้ ฯ รู้ว่าวันนั้นพอเป็นวันเพ็งอุโบสถศีลแล พระญาองค์นั้นจึงให้ทานแล้วแลรักษาศีล ๘ อันแล้วเมตตาภาวนาอยู่ แลรำพึงเถิงทานแลศีลภาวนาแลจึงกงจักรแก้วนั้นมาหาเราในเมือกลางคืนนี้แล ฯ พระญาองค์นั้นจึงเอาผ้าอันขาวอันเนื้อละเอียดนั้นมาพาดเหนือพระอังษาทั้งสองสองกรายหลายด้วยผ้าเลิกหลกผ้าสาลี มีลางพวกห่มผ้าชมพูผ้าหนังผ้ากรอบเทียรย่อมถือเครื่องฆ่าน่าไม้กับธนูหอกดาบแหลนหลาวหมวกในหัวเขามวกส่วนใส่เครื่องเงินคำถมอยยอกลังกลดชุมสายหลายคัน กั้นไปชมหมู่ไม้ในกลางป่าดง มีพวกถือธงเล็กแลธงใหญ่ธงรามธงแดงธงขาวดูงามด้วยพิสดารแลเมา เป็นแองชัพพนิกาอันติ มีอันขาวอันดำอันแดงมีอันเหลืองเรืองทุกแห่งทุกพายพรายงามดังแสงตระวันเรืองทั่วแผ่นดินเป็นได้แก่สแผ่นดินจึงเสด็จไปล่วงอากาศกลางหาวด้วยพระญาจักรพรรดิราช ฯ เมื่อนั้นเสนาบดีผู้ใหญ่จึงบังคับเจ้าเมือง ทั้งหลายให้เอากลอง อันงามอันท่าวเอาทองเป็นสาย แลมีแสงเป็นอันแดงงาม ดังแสงไฟนั้น ไปตีบ่าวแก่ฝูงราษฎรทั้งหลายด้วยคำว่าดังนี้ ท่านผู้เป็นพระญาผู้เจ้านายของเรานี้ได้เป็นมหาบรมจักรพัตราธิราชแล บัดนี้ปราบทวีปได้ทั้ง ๔ ทวีปนี้แล้ว ผู้ใดจะใคร่ไหว้ใคร่ชมบุญเจ้านายไส้ เร่งให้ชักชวนกันมาไหว้ชมเจ้านายเถิด ฯ บัดนี้เจ้านาย

เราเสด็จไปปราบทวีปทั้ง ๔ แล จงท่านทั้งหลายเร่งแต่งแง่ตน แลพากันไปโดยเสด็จเจ้านายเรา แลพลางชมสมภารเจ้านายเราด้วยเถิด ฯ เมื่อนั้นคนทั้งหลายได้ยินเสียงกงจักรแก้วนั้น เพราะดังไปก่อนหน้าพระญามหาจักรพรรดิราชเจ้านั้น โดยอากาศเวหา ฯ จึงคนทั้งหลายต่าง ๆ ก็ละการงานอันตนทำค้างอยู่นั้นก็ละไว้ แล้วจึงชักชวนกันแต่งแง่แผ่ตนทากระแจะแลจันทน์น้ำมันหอม แลมีมือถือข้าวตอกดอกไม้ไปบูชากงจักรแก้วนั้นแล ฯ เมื่อนั้นคนทั้งหลายยินลากยินดีแล้วก็ไปโดยเสด็จทุกคนแล ฯ ครั้นว่าเขานึกในใจเขาว่าไปโดยเสด็จท่านไส้ คนทั้งหลายนั้นหากเปลี่ยวใจโดยอากาศ ด้วยบุญอำนาจแห่งกงจักรแก้วนั้นแล ฯ ฝูงพราหมณาจารย์กดี แลลูกเจ้าลูกไทยทั่วบ้านทั่วเมืองแล ลูกขุนมนตรีหัวหมื่นหัวพัน แลไพร่ภูมีเศรษฐีพยาร์พ่อค้าพ่อครัวสูทร์เพศย์ทั้งหลายฝูงนี้ เทียรย่อมมีกายอันงามบริสุทธิทุกคน หามลทินบมิได้เลยสักคน แม้นว่าแต่ก่อนโพ้นไส้ตัวเขานั้นกอประด้วยมลทินด้วยการณ์ใด ๆ กดี แลด้วยเดชบุญอำนาจแห่งกงจักรแก้วนั้นแล อาจสามารถมาบรรเทาเสียซึ่งสัพพมลทิน อันมีในกายแห่งมนุษย์บุถุชนทั้งหลายนั้นเสียสิ้นทุกประการแล ฯ แลจะกล่าวให้รู้ ๆ ว่ากำลังรัพลโยธาแห่งมหาบรมจักรพัตราธิราชเจ้านั้นเท่าใด ฯ ผิจะใครรู้ไส้ว่ายัง

มีที่ทำเนแห่งหนึ่งโดยกว้าง ๑๒ โยชน์ แลโดยปริมณฑลรอบนั้น ได้ ๓๖ โยชน์ แล้วจึงให้รพลทั้งหลายนั้นนั่งอยู่ในที่แห่งนั้น จึงกงจักรแก้วก็พออยู่ไส้ พระองค์สมเด็จมหาจักรพัตราธิราช เจ้านั้นกด แลรพลทั้งหลายนั้นกด ก็ย่อมไปโดยอากาศดุจดังวิชาธรอันมีฤทธิ์ด้วยสาตราคม สมถนำอันพิเศษแลไปบนอากาศนั้นทุกเมื่อ พระญากด รพลกด ไปบนอากาศดังนั้นเพื่อเพราะอำนาจแห่งกงจักรแก้วนั้นแล ฯ องค์พระญามหาจักรพรรดิราชนั้นรุ่งเรืองงามดังเดือนเพ็งบูรณ์แล มีลูกเจ้าเหง้าขุนทั้งหลายที่ไปด้วยเสด็จท่านนั้นก็รุ่งเรืองงามดังดาราทั้งหลาย อันห้อมล้อมเป็นบริวารพระจันทร์เจ้านั้นแล ฯ อันว่าชนทั้งหลายนั้นยินดีตรีสนุกนิสุขสารสำราญบานใจ แลชมชื่นหื่นเริงตาเกิงบันจงมีองค์แต่งแง่แผ่ตนชมเล่นชมหัว แล้วแลร้องก้องขับเสียงพาทย์เสียงพิณแตรสังข์ ทั้งเสียงกลองใหญ่แลกลองรามกลองเล็กแลฉิ่งแฉ่งบัณเฑาะว์เสนาะวังเวง ลางคนตีกลองตีพาทย์ฆ้องตีกรับสัพพทุกสิ่ง ลางจำพวกดีดพิณแลสีซอพุ่งตอแลกันฉิ่งริงรำจับระบำเต้นเล่นสารพนักคุนทั้งหลาย สัพพดุริยดนตรีอยู่ครื้นเครงอลวลเลงดังแผ่นดินจะถล่ม แลฝูงคนทั้งหลายอันเป็นบริวารซึ่งไป โดยเสด็จพระมหาจักรพรรดิราชเจ้า ในกลางอัมพรากาศวันนั้นงามนักหนาดังเทพยดาทั้งหลายซึ่งเป็นบริวารแห่งสมเด็จอัม-

อัมรินทร์อิราชเจ้านั้นแล ฯ เมื่อเสด็จไปในอากาศนั้นแล กงจักรแล้วนั้นไปก่อน พระองค์ไส้ไปถัด แลฝูงรัพลทั้งหลายก็ดี แลพฤกษาชาติทั้งหลายอันใหญ่แลน้อย แลมีลูกและดอกตระการนั้นก็พร้ำไปด้วยเสด็จทั้งสองตราบข้างหนทางแล ฯ อันว่าฝูงคนทั้งหลายหมู่ใดแลมีใจจะใคร่กินผลไม้สิ่งใดก็ได้โดยใจผู้นั้น แลคนผู้ใดจะใคร่ได้ออกไม้สิ่งใดมาทัดทรงไส้ก็ได้สิ่งนั้นโดยใจแล คนผู้ใดจะใคร่อยู่ร่มก็เข้าในร่มไม้นั้นโดยใจ ฯ อันว่าฝูงคนทั้งหลายใดอันอยู่ต่ำไส้ ก็แลดูรัพลของท่านอันไปวันนั้น แลมีใจว่าจะใคร่รู้จักลูกเจ้าลูกไทยก็ดี ขุนนางหัวหมื่นหัวพันทมุนทนายทั้งหลายคือผู้ใดชื่อใด ๆ ดังนั้นไส้ ด้วยเดชอำนาจแห่งกงจักรแก้วนั้นดัง แลดังรู้เจรจาแลไปบอกชื่อคนทั้งหลายนั้นแก่บุคคลอันที่จะใคร่รู้จักชื่อเขานั้น ๆ เขาก็หารู้จักชื่อลูกเจ้าลูกไทยอีกด้วยคนทั้งหลายนั้นเอง เพราะด้วยเสียงแห่งกงจักรแก้วนั้นหากพรรณนาให้เขารู้ได้ยิน เขาจึงรู้จักชื่อทั้งหลายแล ฯ หากจะกล่าวเถิงฝูงคนทั้งหลายไส้ ผิแลว่าผู้ใดแลจะใคร่ไปด้วยเสร็จพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น แม้นว่ายืนก็ดี นั่งก็ดี นอนก็ดี หากปลิวขึ้นไปโดยอากาศเองแลมิพักย่างพักเดินเลย ทั้งเสื่อสาดอาสนที่นั่ง ที่นอน ที่อยู่ ที่กิน แลจะใคร่เอาไปด้วยไส้สิ่งนั้นก็ไปด้วยแล ฯ ถ้าว่าผู้ใดจะใคร่ยืนไปผู้นั้นก็ยืนไปแล ฯ

ผู้ใดจะใคร่นั่งไปผู้นั้นก็นั่งไปแล ผู้ใดจะใคร่นอนไปผู้นั้นก็นอนไปแล ผู้ใดจะใคร่ทำการงานไปก็ทำการงานไป ถ้าแลผู้ใดทำการงานค้างอยู่ไส้ ครั้นนี้กว่ามิเอาไปการงานทั้งปวงนั้นก็มิได้ไปด้วยแล ผู้ใดจะใคร่ไปโดยอากาศด้วยท่านแลใคร่ทำการงานไปด้วยเล่า เขาฝูงนั้นกระทำการงานไปพลางแลบมิได้บ่วยการของเขาเลย ฯ ตระวันออกกลางเขาพระสุเมรุราชแลเขาสัตตภัณฑ์ฝ่ายบ้าน ฝ่ายแลข้ามสมุทรอันมีฝ่ายทิศตระวันออกนั้นจึงไปเถิงแผ่นดินอันมีฝ่ายตระวันออก อันชื่อว่าบุพพวิเทหะนั้นแล กว้างได้ ๗๐๐๐ โยชน์ ครั้นไปเถิงแห่งหนึ่งที่นั้นราบเพียงดีสนุกนี้ มีน้ำสุกใสงามบมิหาท่าบมิได้ มลักที่นั้นดังแสร้งแต่งแสร้กถากด้วยพร้าด้วยขวานได้ ๑๒ โยชน์ โดยมณฑลรอบได้ ๓๖ โยชน์ แลที่นั้นที่ทับหลวงพระญามหาจักรพรรดิราชแต่โบราณ เมื่อยเสด็จไปพิพาศเหล้นนั้นแล ฯ จึงกงจักรแก้วนั้นก็หยุดอยู่ในอากาศดุจดังมีเพลาหลักขัดไว้แล บมิได้ติงได้ไหว้แลมิได้ผัดไปเลย ฯ ครั้นว่ากงจักรแก้วแลหยุดอยู่ดังนั้น องค์พระญามหาจักรพรรดิราช แลรัพลทั้งหลายจึงลงมาจากอากาศแลมายังสีนแผ่นดินดูรุ่งเรืองงามดังดาว ผิบมิดังนั้นดังฟ้าแมลบผิบมิดังนั้นดังแสงแห่งอินทรธนูแลลงมาอยู่ที่สนุกนิทุกคน ผู้ใดจะใคร่อาบน้ำก็ได้อาบโดยใจ ผู้ใดจะใคร่กินข้าวแลน้ำก็ได้กิน

โดยใจ ปรารถนาสิ่งใดก็ได้สิ่งนั้นทุกคน ฯ เมื่อพระญามหาจักรพรรดิราชเจ้าเสด็จไปอยู่ดังนั้น แลท้าวพระญาทั้งหลายแต่บรรดามีอยู่ในแผ่นดินบุพพวิเทหะนั้น ฯ ครั้นเขารู้ว่าพระญามหาจักรพรรดิราชเสด็จไปเถิงแผ่นดินที่เขาอยู่นั้น แลพระญาใหญ่ก็ดี น้อยก็ดี แลพระญาองค์ใดองค์หนึ่งก็ดี แลจะอาจสามารถ แลจะแต่งเครื่องสัพพยุทธ์ แลจะมารบพุ่งด้วยพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น มิอาจสามารถเพื่อจะทำได้เลย เทียรย่อมมีใจรักใจใคร่ ชักชวนกันมานบมาไหว้มาเฝ้าแหนองค์สมเด็จพระญามหาจักรพรรดิราชเจ้าอยู่แล ฯ สัพพปีศาจแลผีสางก็ดี สัพพสิงสัตว์อันใดอันหนึ่งอันรู้ฆ่ามนุษย์ให้ตายนั้นก็ดี แลจะบมิใจนึกร้าย ต่อสมเด็จพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นแต่น้อยหนึ่งก็หามิได้เลย เพราะเหตุว่ากลัวบุญแลอำนาจแห่งสมเด็จพระญามหาจักรพรรดิราชเจ้านั้นแล ฯ เมื่อกงจักรแก้วแรกมาแต่มหาสมุทรไส้ชื่อว่าจักรรัตนะแล แลเมื่อพระญามหาจักรพรรดิราชธไปปราบทั้ง ๔ แผ่นดินได้แล้วไส้ แลกงจักรแก้วนั้นจึงได้ชื่อว่าอรินทแล เป็นสองชื่อดังนี้แล ฯ อันว่าท้าวพระญาทั้งหลายอันอยู่ในแผ่นดินบุพพวิเทหะนั้น ต่างองค์ต่างแต่งเครื่องบรรณาการทั้งหลายมีอาทิคือเทียนแลธูปวาตสุคนธชาติอันดีอันตระการอุดมแลประณีตแล้ว ก็ชวนกันมาไหว้นบคำรพย่ำเยงแต่สมเด็จ

พระมหาจักรพรรดิราชเจ้านั้นแล้วก็มาเผ้ามาถวายบังคม แล้วก็ถวายตัวเป็นข้าพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นทุกคนแล ฯ เมื่อท้าวพระญาทั้งหลายมาเผ้ามาคัลพระญาจักรพรรดิราชเจ้าอยู่ดังนั้นดูรุ่งเรืองงามด้วยกุตกาลถิแลเครื่องประดับนิสัพพาภรณ์อันประดับนั้นแลท้าวพระญาทั้งหลายนั้นเทียรย่อมประดับนั้นแล้วด้วยสัตตพิธรัตนะแลดูรุ่งเรืองงามนักหนา ดังฟองน้ำแต่คนทีทองแลมาล้างดีน พระญามหาจักรพรรดิราชเจ้านั้นแล ฯ อันว่าท้าวพระญาทั้งหลายครั้นว่าถวายบังคมแล้ว ก็กราบถวายตัวแต่ท่านว่าดังนั้น บพิตรท่านแต่นไปพหน้าตูทั้งหลายถวายตัวเป็นข้าท่านแก่ท่านผู้เป็นเจ้า ๆ จะปรารถนาสิ่งใด ตูข้าทั้งหลายจะหามาถวายแก่ท่านผู้เป็นเจ้า ๆ จะใช้ตูข้าทั้งหลายให้กระทำการงานสิ่งใดแล้ว ตูข้าทั้งหลายจะทำการงานสิ่งนั้นถวายแด่ท่านผู้เป็นเจ้า ฯ อันว่าบ้านแลเมืองแห่งตูข้าทั้งหลายหมู่นี้แลขอถวายเป็นอำเภอแก่ท่านผู้เป็นเจ้า แลอังเชิญท่านผู้เป็นเจ้าได้โปรดเกล้ากระหม่อมผู้ข้าทั้งหลายนี้เถิด ฯ เมื่อแลท้าวพระญาทั้งหลาย ถวายบังคม ประนมนอบ นบคำรพ ย่ำเยงแด่พระญามหาจักรพรรดิราชแล้วกล่าวดังนั้น ฯ ส่วนอันว่าพระญามหาจักรพรรดิราชบพิตรท่านนั้น แลพระองค์จะได้กล่าวถ้อยคำตอบท้าวพระญาทั้งหลายฝูงนั้น ว่าเราจะเอาทรัพย์สิ่ง

สินส่วย สาอากรแก่ท้าวพระญาองค์ ใดองค์หนึ่งนั้นหามิ ได้เลย ฯ เพราะเหตุท่านนั้นมีสมบัติเหมือนทิพย์อยู่แล้ว ด้วยเดชอำนาจแห่งกงจักรแก้วนั้น อนึ่งเล่าท่านบมิถอดถ้อยร้อยความการงานท้าวพระญาทั้งหลายให้ เขาพรัดที่นาคาที่อยู่ให้เขาน้อยเนื้อน้อยใจดังนั้นก็หามิได้เลย พระองค์เจ้าใส่เทียรย่อมอนุเคราะห์เขาให้เขาชื่นเนื้อชื่นใจเขา ให้เขาได้ความสุขเกษมเปรมปรีดิ์ยินดีมิให้เป็นอันตรายแก่เขาเลย ฯ สมเด็จมหาจักรพรรดิราชนั้นรู้บุญ รู้ธรรมรู้สั่งสอน คนทั้งหลายให้รู้ ในธรรม เพียง ดังพระพุทธเจ้าเกิดมา แลสั่งสอนโลกย์ทั้งหลายให้อยู่ในธรรมไส้ ฯ ครั้งนั้นพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ธ ก็สั่งสอนแก่ท้าวพระญาทั้งหลายให้อยู่ในธรรม จึงกล่าวดังนี้ว่า ท้าวพระญาทั้งหลายจงตั้งอยู่ ในทศพิธราชธรรมทั้งหลาย ๑๐ ประการอย่า ให้ขาด จงรักลูกเจ้าเหง้าขุนทมุนทนายไพร่พ้าข้าไทยทั้งหลาย อย่าได้เลือกที่รักอย่าได้มักที่ชังแลรักเขาจงเสมอกันแล สัตว์ทั้งหลายนี้ยากที่จะเกิดมาเป็นคน ครั้นว่าเกิดมาได้เป็นท้าวเป็นพระญาดังชาวเจ้าทั้งหลายนี้ ย่อมมีบุญสมภารมากแล้ว จึงชาวเจ้าทั้งหลายรู้บุญรู้ธรรมรู้กลัวรู้ละอายแก่บาปนั้นจงนักเถิด จะบังคับถ้อยความสิ่งอันใดก็ดี ด้วยใจอันซื่ออันชอบด้วยทางธรรม

อย่าให้พ้นวันพ้นคืน ถ้าแลทำดังนี้ไส้เทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลาย ก็จะสรรเสริญคุณแลท่านแล ฯ อันว่าชาวเจ้าทั้งหลายเกิดมาแลได้เป็นท้าวเป็นพระญาดังนี้ไส้ สูชาวเจ้าหากอยู่แลหากเกิดมาเมื่อไร แลสูชาวเจ้าทั้งหลายเทียรย่อมย่อมได้ทำบุญแลธรรมแลทำกุศลมาแต่ก่อนโพ้น จึงได้เกิดมาเป็นท้าวเป็นพระญาดังนี้ไส้แล สูชาวเจ้าทั้งหลายได้รู้จักคุณแก้ว ๓ ประการ คือพระพุทธเจ้าพระธรรมเจ้าพระสงฆเจ้า ได้ให้วันบคำรพแต่ก่อน แลพระธรรมอันโบราณาจารย์มีต้นว่าพระพุทธเจ้าเทศนาไว้ แลมีนักปราชญ์ผู้รู้เทศนาให้ท่านทั้งหลายฟัง ว่าอันใดชอบธรรมควรชาวเจ้าจำ แลทำตามอันนั้นอันใดว่ามิชอบธรรมควร ชาวเจ้าทั้งหลายเว้นเสีย ฯ แลเราจะกล่าวเถิงบาป ๕ ประการอันควรเว้นเสียนั้น ให้ชาวเจ้าทั้งหลายฟังบัดนี้ ฯ บาปอันหนึ่งไส้คือว่าสัพพสัตว์ทั้งหลายอันมีชีวิตจิตรวิญญาณรู้ไหวรู้ติง ประดาว่ามดตัวหนึ่งก็ดี ปลวกตัวหนึ่งก็ดี มิควรฆ่าให้ตายเลย มาตรว่าคนผู้ใดกระทำร้ายด้วยประการใด ๆ ก็ดี บมิควรฆ่าให้ตาย ควรสั่งสอนโดยธรรมแล เพราะว่าปลงชีวิตสัตว์อันรู้ติงนั้นเป็นบาปร้ายนักหนา ครั้นว่าตายไปเกิดในนรกทนทุกข์เวทนาเดือดร้อนอยู่หนานนัก เมื่อพ้นจากนรกแล้วขึ้นมาเกิดเป็นคน ย่อม

ได้เป็นคนทนทุกข์โศกเดือดร้อน ท่านย่อมได้ทำร้ายแก่ตนลำบากนัก แลหาความสุขเย็นใจบมิได้ ๆ ร้อยชาติพันชาติแลย่อมได้พลัดพรากจากญาติกาที่รักทั้งหลายแล ฯ ผิแลว่าคนมิกลัวบาปนั้นแลยังทำบาปอีกเล่า ก็เร่งสืบบาปนั้นไปอีกบรู้สิ้นสุดเลย ฯ อันหนึ่งชื่อว่าทรัพย์สิ่งสินท่านเจ้าของเขามิให้ได้แก่ตนชาวเจ้าอย่าควรเอา อนึ่งตนมิได้เอาแลใช้ให้ผู้อื่นเอาก็ดี มิควรใช้ผู้อื่นเอาเลย ฯ ได้โลภแลผู้ใดอันเอาสินท่านอันท่านมิได้ให้แก่ตนดังนั้น ครั้นว่าไปเกิดในนรกแลวทนทุกข์เวทนาหึงนานนัก ครั้นว่าพ้นจากนรกนั้นขึ้นมาเป็นคนโหดปรีชานักหนา ยากเผ็ดเร็ดไร้เข็ญใจนักหนา แลมิอาจพรรณนาเถิงความยากไร้นั้นถ้วนถี่ได้เลย แม้นมาตรว่าจักมีทรัพย์อันใด ๆ แลเป็นสินของตนเล็กน้อยก็ดี ย่อมมีผู้มาชิงช่วงฉกลักเอา แม้นใส่พกไว้ก็ตกเสีย บมิไฟไหม้เสียบมิก็น้ำพัดพาเอาไป แต่เป็นคนเข็ญใจอยู่ดังนี้ได้เถิงพันกำเนิด จึงสิ้นบาปนั้นแล ฯ ผิคนแลมิรู้จักบากกรรมวิบากตนดังนั้น แลตนยังกระทำบาปไปเบื้องหน้าอีกเล่าไซ้ก็เร่งสืบบาปนั้นไปอีกเล่า บมิรู้สิ้นบมิรู้สุดบาปนั้นเลย ฯ อนึ่งอันว่าบาปปรทารกรรม คือว่าทำชู้ด้วยเมียท่านนั้นแลชาวเจ้าทั้งหลายอย่าควรกระทำเลยมาตรว่าน้อย ๑ ก็ดีอย่าได้กระทำ

เลย ฯ ผิแลผู้ใดแลกระทำปรทารกรรมไส้ จะไปตกนรกสิมพลี–วัน ไม้งวนั้นเป็นเหล็ก แลหนามนั้นยาวย่อมเหล็กแหลมคมนัก แลมีเปลวไฟลุกอยู่บมิรู้เหือดแล มีฝูงยมบาลถือหอกทิ่มแทงขับให้ขึ้นให้ลงทนทุกขเวทนาอยู่หึงนานนัก ครั้งว่าพ้นจากนรกขึ้นมาเป็นสระสเจ(๑) เทินเป็นกระเทยได้พันชาติ ผิเกิดมาเป็นผู้ชายก็ดีไส้ เขาย่อมได้สิบหลายกำเนิดนักแล ฯ อนึ่งอันว่าความมุสาวาทคือว่าหาคำบมิได้ แลกล่าวนั้นสูชาวเจ้าทั้งหลายอย่าควรกล่าว ถ้าแลว่าผู้ใดกล่าวคำมุสาวาทไส้ผู้นั้นแลจะตกนรก แลมีฝูงยมบาลทั้งหลายหากกระทำให้ทนทุกขเวทนาหึงนานนักหนา ครั้นพ้นจากนรกขึ้นมาเป็นคนไส้ ย่อมเหม็นกลิ่นลามกอาจมทั้งหลายนักหนา แลมีรูปกายอันให้หื่นนักหนา ผิผิดท่านแลท่านจะกระทำร้ายหนีท่านบห่อนจะรอด ท่านได้กระทำร้ายทุกชาติ ซึ่งว่าผ้าอันจะนุ่งจะห่มนั้นก็เหม็นสาบเหม็นสาง พึงเกลียดนักหนาได้พันชาติจึงสิ้นบาปนั้น ผิแลมิรู้จักกรรมวิบากของตนดังนั้น แลยังกล่าวมุสาวาทไปภายหน้าอีกเล่าไส้ แลบาปนั้นหาที่สุดที่แล้วบมิได้เลย ฯ อันหนึ่งอันว่าเหล้านั้นแล สูชาวเจ้าทั้งหลายอย่าพึงคบหากันกินเลย ถ้าแลว่าผู้ใดคบหา

(๑) ฉบับหนึ่งเป็น สระสเป

กันกินเหล้าไส้บาปนั้นจะให้ตกนรกแลมียมพบาลทั้งหลายทำร้ายแก่ตน ๆ ทนทุกขเวทนาหึงนานนักหนาแล เมื่อพ้นจากนรกขึ้นมาได้เป็นผีเสือ ๕๐๐ ชาติแลเป็นสุนัขบ้า ๕๐๐ ชาติ แม้นเกิดมาเป็นคนไส้ก็เป็นบ้า อนึ่งแลมีรูปกายนั้นบมิงามเป็นคนอัปลักษณ์ใจพาล แลมิรู้จักความผิดแลชอบแลเป็นคนโหดหินนักหนา ผิว่ามิรู้จักบาปตนนั้นแลยังจะทำบาปนั้นสืบไปเล่า แลบาปนั้นก็เร่งมากไปเล่าแล ยากที่จะพ้นจากบาปทั้งหลาย แลกรรมอันใดอันมิควรกระทำ แลชาวเจ้าทั้งหลายอย่าได้กระทำสืบไปอีกเลย ๆ อันว่าถ้อยคำที่เรากล่าวมานี้ชื่อเบญจศีลแลควรแก่ชาวเจ้าทั้งหลายผู้เป็นท้าวเป็นพระญาเร่งจำไว้ให้มั่นแลสั่งสอนท้าวพระญาลูกเจ้าเหง้าขุนทมุนทนายไพร่พ้าข้าไทยทั้งหลายอันมีในอาณาราช เพราะตนให้รู้แลให้อยู่ในความชอบดังนั้นให้จำเริญสวัสดีทุก ๆ ชาติแล ๆ ดูกรชาวเจ้าท้าวพระญาทั้งหลาย ประการหนึ่งด้วยไพร่พ้าข้าไทยราษฎรทั้งหลายทำไร่ไถนากินในแผ่นดินเรานี้ เมื่อได้ข้าวนั้นเป็นรวงไส้ให้ผู้ดีเข็ญใจชื่อนั้นไปดูบั่นค่าโดยอุดมเทียบนั้น แลกระทำข้าวเปลือกนั้นเป็น ๑๐ ส่วนแลเอาเป็นหลวงนั้นแต่ส่วน ๑ แล ๙ ส่วนนั้นให้แก่เขาแล ผิแลดูเห็นว่าเขามิได้ข้าวนั้นไส้มิควรเอาแก่เขา

เลย ฯ อนึ่งควรให้ข้าวสักส่วนแก่ไพร่แลทแกล้วทหารทั้งหลาย เพื่อลลหกคาบจึงพอเขากินอย่าให้เขาอดเขาอยาก ผิว่าจะใช้เขากระทำการอันใด ๆ ไส้ให้ใช้เขาแต่พอบังควรแล อย่าใช้เขานักหนาให้ล้ำเหลือใจ ฯ ผิผู้ใดเฒ่าแก่ไส้ผู้นั้นบมิควรใช้เขาเลยปล่อยเขาไปตามใจเขาแล อนึ่งด้วยเอาสินส่วยแก่ราษฎรทั้งหลายไส้ให้เอาโดยโบราณท้าวพระญาทั้งหลาย แต่ก่อนอันนั้นแล ผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลายสรวเสริญว่าชอบธรรมนั้นบมิควรเอายิ่งเอาเหลือไปเลย ผิว่าเราเอาของเขาให้ยิ่งให้เหลือไปไส้แลท้าวพระญาผู้ใดแลจะมาเสวยราชย์ภายหน้าเรานั้น จักได้เอาเป็นอย่างแลธรรมเนียมสืบ ๆ กันไปแลจะได้บาปแก่เรานักหนา เพราะว่าเราทำความอันมิชอบธรรมฝูงนี้ไว้กับแผ่นดินแล ฯ อนึ่ง ไพร่พ้าข้าไทยทั้งหลายอันอยู่แว่นแควันแดนดินเมืองเรา ผิแลว่าเขาจะไปค้าขายกินก็ดี แลว่าเขาหาทุนบมิได้ แลเขามาหาขอเราผู้เป็นเจ้านาย แลขอกู้เงินทองไปเป็นทุนค้าขายกินดังนั้น เราผู้เป็นท้าว พระญานี้ควรปลงเงินทองในท้องพระคลัง นั้นให้แก่เขา แลว่าเขาเอาไปมากน้อยเท่าใดก็ดี ให้ตราเป็นบาญชีไว้แต่ต้น ๆ บีไส้ เราผู้เป็นไทยบมิควรเอาเป็นดอกเป็นปลายแก่เขาเลย ควรให้เรียกเอาแต่เท่าทุนเก่านั้นแลคืน แลภาษีแลดอก

นั้นอย่าได้เอาของเขาเลย ฯ อนึ่งผู้เป็นท้าวเป็นพระญาควรให้ทรัพย์สิ่งสินแก่ลูก แก่เมีย ชาวแม่ ชาวเจ้า ผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งหลาย เพื่อเป็นเสบียงเลี้ยงเขากินอยู่เป็นกำลัง เป็นเครื่องแต่งแง่แผ่ตนนั้นควรให้แก่เขา ๆ จึงเต็มใจเขาแล เราผู้เป็นท้าวพระญาอย่าควรคิดเสียดายทรัพย์นั้นเลย ฯ อนึ่งเมื่อเรานั่งอยู่ใส้ เมื่อแลลูกขุนทั้งปวงเข้าเฝ้านั้น ผู้เป็นท้าวพระญานี้แม้นจะพิพาทเจรจาสิ่งใดก็ดีอย่าเจรจามาก แม้นจะยิ้มแย้มด้วยสิ่งใดอย่ายิ้มแย้มมากแต่พอประมาณเถิด เร่งให้รำพึงเถิงความชอบอย่าได้ประมาทลืมตนเลย แม้จะบังคับถ้อยความของไพร่ฟ้าข้าไทยทั้งหลายใส้ อย่าได้ว่าโพ้นๆ ว่าพ้น ๆ ด่าตีกันบังคับถ้อยความนั้นให้ถูกถ้วนโดยธรรม พิจารณารูปความ นั่นแต่ต้นจนปลาย ให้ตระหลอดรอดแล้วจึงบังคับด้วยใจอันซื่ออันตรงนั้นแล ฯ อนึ่งให้เลี้ยงดูรักษาสมณพราหมณ์แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตย์ผู้รู้ธรรม ๆ มานั้นให้นั่งอยู่ที่สูงแล้ว ๆ จึงถามเถิงธรรมอันประเสริฐนั้นแล ฯ อนึ่งข้าคนไพร่ฟ้า ข้าคนคือว่าผู้ใด ๆ ก็ดี แลกระทำความชอบให้ได้เป็นประโยชน์ แก่ท้าวพระญา ด้วยความ อันชอบของ เขานั้นใส้ ด้วยให้รางวัลแก่ผู้นั้นตามมากแลน้อยนักแลเบา โดยอำเภอคุณแลอำเภอประโยชน์ของเขานั้นแล ฯ ผิแลว่าท้าว

พระญาองค์ใดแลเสวยราชสมบัติแล้ว แลทำความชอบธรรมไส้ไพร่พ้าข้าไทย ทั้งหลายก็อยู่เย็นเป็นสุข ได้หลกขาดดีในศรีสมบัติเพราะด้วยบุญสมภารของท่านผู้เป็นเจ้าเป็นจอม แลข้าวน้ำข้าปลาอาหารแก้วแหวนแสนสัตเนาวรัตนะ เงินทองผ้าผ่อนแพรพรรณนั้นก็บริบูรณ์ อีกฝูงเทวาพ้าฝนนั้นก็ตกชอบฤดูกาลบมิน้อยบมิมาก ทั้งข้าวในนาทั้งปลาในน้ำก็บห่อนรู้ร่วงโรยเสียไปด้วยฝนด้วยแล้งเลย อนึ่งวันคืนแลปีเดือนทั้งหลายบห่อนรู้ยากเลย อนึ่งฝูงเทพยดารักษาทั้งหลายอันอยู่รักษาเป็นเสื้อบ้านทรงเมืองนั้น ท่านก็รักษาดุจเกรงท้าวพระญาผู้ได้กระทำความอันชอบด้วยคลองธรรมนั้นแล ฯ แลท้าวพระญาองค์ใดกระทำความอันบมิชอบคลองธรรมไส้เทวาพ้าฝนนั้นก็พิปริต แม้นทำไร่ไถนาก็บันดาลให้เสียหายตายด้วยแล้งแลฝนแล อนึ่งผลไม้ทั้งหลายแลพืชอันเกิดเหนือแผ่นดินอันมีโอชารสอันดีอร่อย นั้นกลับหายเสียไปเพื่อโอชารสนั้นจมลงไปใต้แผ่นดินสิ้น ทั้งต้นแลลำอันปลูกนั้นมันก็มิงามเลย ทั้งแดดแลลมทั้งฝนแลเดือนดาวก็บมิชอบอุตุกาลดังเก่าเลย เพราะว่าท้าวพระญากระทำบมิชอบธรรมนั้น ฯ แลเทพยดาทั้งหลายเขาเกลียดเขาชังพระญาอาธรรมนั้นนัก เขาบมิใคร่แลดูหน้านคนนั้น แม้นว่าเขาแลดูก็ดี

บห่อนเลงดูซึ่งหน้าย่อมแลดูแต่หางตาเขาไส้ ฯ ดูกรชาวเจ้าทั้งหลาย ตราบใดชาวเจ้าทั้งหลายแลมีอายุอยู่ไส้ จงชาวเจ้าจำคำที่กูสั่งสอนนี้ไว้จงมั่น แลเร่งทำตามความชอบธรรมนี้ไว้เถิด ฯ ในกำเนิดนี้ดี กำเนิดหน้าโพ้นก็ดี เทียรย่อมจะจำเริญสัพพสวัสดีทุกประการแล ฯ เมื่อสิ้นชนมาพิธีไส้ไปเกิดกำเนิดหน้าย่อมได้ไปเกิดในชั้นฟ้า ๖ ชั้น แม้นเกิดในมนุษย์ก็ดีย่อมได้เกิดที่ตระกูลอันมียศศักดิ์มีบุญสมภารทุกประการนั้นแลฯ ผิว่าได้เห็นมีคนโจทย์ว่าเมื่อพระญามหาจักรพรรดิราชอ สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายครั้งนั้น แลท้าวพระญาทั้งหลายฝูงนั้นเขายังยินดีด้วยพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นบ้างหรือ ๆ ว่าเขาบมิได้ยินดี แลมิได้ตั้งอยู่ ใน ความอัน สั่งสอนนั้นให้ ประเสริฐ เลยดังนี้ ฯ ว่าบรมพระพุทธเจ้าพระองค์สร้างสมภารมามาก แลเถิงได้ตรัสแก่สัพพัญญุตญาณดังนั้นก็ดี พระเจ้าบมิยินมิทำตามบัณฑูรเทศนานั้น สั่งสอนโลกย์ทั้งหลายลางคนยินดีแลทำตามพระบัณฑูร ลางคนสิยังบมิยินดีบมิทำตามพระบัณฑูรพระพุทธเจ้าไส้ ผู้ใดมีบุญมีสมภารจึงกระทำตามไส้ ฯ ผู้ใดบุญน้อยบมิอาจทำตามได้ เทียรย่อมกระทำตามความอันมิชอบดังนั้นก็ยังมีมากนัก ฯ พระญามหาจักรพรรดิราชบมิดูบมิเหมือนด้วยพระพุทธ

เจ้า แลคลาดกันไกลกันมากนัก ดังฤๅแลท้าวพระญาทั้งหลาย จะทำตามคำสั่งสอนนั้นได้ถ้วนคน ลางคนเอาคำสั่งสอนแลทำตาม ลางคนบมิเอาคำสั่งสอนบมิได้ทำตามคำสั่งสอนนั้นแล ฯ

เมื่อครั้งนั้นพระญามหาจักรพรรดิราชเทศนาธรรมอันมีผ่ายว่าไชยวาศ(๑) สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายอันมีผ่ายตระวันออกในแผ่นดินอันชื่อว่าบุพพวิเทหะนั้นแล้วจึง ธจึงเลยงลาอามสายท้าวพระญาทั้งหลาย อีกลูกเจ้าเหง้าขุนทมุนทนายไพร่พ้าทั้งหลาย ด้วยข้าวแลน้ำโภชนาหารทั้งปวงอันมีโอชารสอันมีสำเร็จ ฯ จึงกงจักรแก้วนั้นก็เหาะขึ้นไปบนอากาศ แล้วก็นำพระญามหาจักรพรรดิราชแลรี้พลทั้งหลาย ไปโดยอากาศไปสู่ทิศตระวันออก แล้วจึงบ่ายหน้าไปยังกำแพงจักรวาฬผ่ายบุพทิศ แล้วจึงลุเถิงฝั่งมหาสมุทรอันมีผ่ายบุพทิศ จึงกงจักรแก้วนั้นลงสู่น้ำมหาสมุทร ฯ อันเร่งตีฟองนองระลอกนักนั้น แลน้ำมหาสมุทรนั้นกลัวกงจักรแก้ว แลมิอาจตีฟองนองระลอกขึ้นมาได้เลย ฯ ผิจะอุประมาดุจพระญานาคราชอันเลิกพังพานอยู่แล้ว แลถูกไอยาแลกลัวไอยานั้น แลก้มหัวซบลงเร้นอยู่นั้นแลมีดังฤๅ คือมหาสมุทรกลัวบุญ แห่งกงจักรแก้วนั้น แลบมิอาจตีฟองนอง

(๑) ความเป็น ราโชวาท

ระลอกขึ้นได้เลย ฯ เมื่อกงจักรแก้วนั้นไปสู่สมุทรอันนั้น แล น้ำมหาสมุทรนั้นน้อย หลีกแยกแตกเป็นคลองไปโดยกว้างได้โยชน์ ๑ ผิจะนับโดยวาได้ ๘๐๐๐ วาแล แลเห็นน้ำสองข้างนั้นงามดังกำแพงแก้วไพรฑูริย์ ฯ จึงกงจักรแก้วนั้นลงไปเถิงพื้นพระสมุทร แลน้ำนั้นก็หลีกกงจักรแก้วแปลงพื้นสมุทรด้วยวาไส้ได้ ๘๐๐๐ วาแล อันว่าแก้วสัตตพิธรัตนะ ๗ ประการอันมีในพื้นพระสมุทรนั้นแล แก้วสัตตพิธรัตนะอันประเสริฐดีต่าง ๆ ก็มาเองแล อยู่ซึ่งทางที่พระญาจักรพรรดิราชเสด็จไปด้วยแลรัพลทั้งหลายนั้น ด้วยเดชอำนาจแห่งกงจักรแก้วนั้นแล โดยหนทางแต่ฝั่งมหาสมุทรข้างนี้ไปบนเถิงฝั่งข้างโพ้นแลตระหลอดไปเถิงพื้นกำแพงจักรวาพนั้นแล ฯ กล่าวเถิงเมืองนั้นฝูงคนทั้งหลายนั้นไปโดยเสด็จวันนั้น ต่างคนต่างแลเห็นแก้วแหวนเงินทองอันดี ต่างคนต่างก็เลือกเอาอันดีอันพึงใจตน ลางคนกวาดเอาใส่พกใส่ห่อผ้า แลคนทั้งหลายนั้นย่อมชื่นชมยินดีทั่วทุกคน ร้องชมว่าแต่ก่อนเรามาเราบห่อนได้พบได้เห็น แลบัดนี้เรามาได้พบได้เห็นดังนี้เพราะบุญสมภารเจ้านายเราแล ฯ จึงกงจักรแก้วนั้นก็นำไปเถิงสมุทร ฝั่งสมุทรข้างโพ้นจรดตีนเขากำแพงจักรวาพฝ่ายบุรพทิศ พระญาจักร—

พรรดิราชนั้นจึงจับเอาสุวรรณภิงคาร อันเต็มไปด้วยน้ำอันหอมนั้นมา แล้วจึงหลั่งน้ำลงแล้วอกว่าดังนี้ แดนนี้เป็นแดนเมืองแห่งกู แลเป็นอาณาราฐแห่งกูฝ่ายหนตระวันออกแล ฯ ครั้นอว่าเท่านั้นแล้ว พระญามหาจักรพรรดิราชเจ้านั้นก็กลับคืนมาโดยหนทางเก่านั้นเล่าแล ฯ จึงลูกเจ้าเหง้าขุนแลไพร่พ้าข้าไทยทั้งหลายบางคนมาก่อนบางคนมาหลัง พระยามหาจักรพรรดิราชนั้นแล ฯ ส่วนว่ากงจักรแก้วนั้นจึงค่อยมาภายหลังคนทั้งหลาย เพราะว่ามิให้น้ำในสมุทรนั้นกลัดหนทางคนทั้งหลายเสีย ฯ ส่วนว่าน้ำพระสมุทรนั้น มีใจรักกงจักรแก้วนักหนามิใคร่จะให้ไปจากเลย ผิจะอุปมาดุจนางผู้หนึ่งแลมีรูปงามแลได้ผัวอันพึงใจแลผัวนั้นไปจากตนช้านานแล้วแลคืนมาหาตนเล่า แล้วสิว่าผัวนั้นจะไปจากตนอีกเล่า แลว่าใจตนรักผัวตนมิใคร่ให้ไปจากตนนั้นแลมีดังฤๅ คือว่าน้ำมหาสมุทรมิใคร่ให้กงจักรแก้วนั้นไปจากตนแลมีอุปมาดุจนั้นแล ฯ แลน้ำพระมหาสมุทรมีใจรักนักอดทนมิได้จึงตามมาส่งกงจักรแก้วนั้น น้ำนั้นคอยกลบหนทางตามมาแต่ว่าน้ำนั้นมิได้ถูกต้องริมกงจักรแก้วนั้น ฯ แก้วแหวนเงินทองทั้งหลายก็มีใจรักกงจักรแก้วนั้นนักหนา จึงชวนกันมาส่งกงจักรแก้วเถิงฝั่งสมุทรข้าง ๑ แล ฯ ครั้นว่ากงจักรแก้วขึ้นจากพระมหาสมุทร ๆ

นั้นก็เต็มมาดังเก่าแล ฯ เมื่อนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราช บพิตร อปราบแผ่นดินเมืองเบื้องตระวันออกอันชื่อว่าบุรพวิเทหะ แลเอาน้ำสมุทรแลตีนเขากำแพงจักรวาฬเป็นแดนเมืองฝ่ายข้างตระวันออกแล ฯ แลจะใคร่มาปราบแผ่นดินชมพูทวีปอันเราอยู่นี้ แลมีพระสมุทรหากเป็นแดนนั้น ก็เสด็จมาโดยทางอากาศเวหาเล่าแล ฯ เมื่อนั้นจึงกงจักรแก้วนั้นหากชักชวนพระองค์เสด็จไปโดยอัมพรากาศ โดยนิยมดังกล่าวมาแต่ก่อนนั้นดุจเดียวแล แล้วจึงมาในแผ่นดินอันเราอยู่นี้แล ฯ อันว่าท้าวพระญาทั้งหลายซึ่งอยู่ในแผ่นดินชมพูทวีปนี้ ต่างองค์ก็ต่างมาถวายเครื่องบรรณาการแลไหว้นบคำรพยำเยงแต่บรมมหาจักรพรรดิราช แลมหาจักรพรรดิราชนั้นตรัสสั่งสอนด้วยบุญแลธรรม อันชื่อว่าไชยวาทาสาสน์ แล้วก็เสด็จไปยังพระสมุทร แลน้ำในพระสมุทรก็หลีกออกสองข้างให้เป็นทางดังกล่าวมาแล้วแต่ก่อนนั้น ฯ อันว่ารัตนทั้งหลายก็เก็บเอาแก้วแหวนในท้องสมุทรตามใจเขาปรารถนาเก็บเอาเต็มหอบเต็มพกแล้ว จึงนำไปเถิงกำแพงจักรวาฬเบื้องทักษิณแล ฯ จึงพระญามหาจักรพรรดิราชจึงเอาน้ำในสุวรรณภิงคารหลั่งลงแล้วว่าดังนี้ แต่นี้เป็นแดนเมืองเป็นอาณาราฐแห่ง

กูเบื้องทักษิณแล ครั้นว่าแล้วจึงคืนมาโดยหนทางเก่าอันเดิน
ในสมุทรนั้น ครั้นคืนมาน้ำสมุทรนั้นกกลบรอบเต็มงามดังกล่าว
เล่าแล ฯ เมื่อนั้นพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ธ ปราบแผ่นดิน
เบื้องตระวันออกแล้ว ๆ มาปราบแผ่นดินอันเราอยู่นี้ กว้างได้
๑๐๐๐๐ โยชน์ อันชื่อว่าชมพูทวีปแล้ว ฯ แล้วธจักใคร่ไป
ปราบแผ่นดินเบื้องข้างตระวันตก อันกว้างได้ ๑๐๐๐ โยชน์
ชื่อว่าอมรโคยานีอันมีน้ำสมุทรเป็นแดน จึงจากน้ำสมุทรไปหน
บัจฉิมทิศ ธ จึงปราบแผ่นดินนั้น แล้ว ธ ก็สั่งสอนท้าวพระญา
ทั้งหลายนั้นโดยดังกล่าวก่อนนั้นแล้ว ๆ ก็ข้ามสมุทรไปเถิงตีน
เขากำแพงจักรวาฬฝ่ายข้างบัจฉิมทิศ แล้ว ธ จึงเอาน้ำในคนที
ทองมาหลั่งลงแล้ว ฯ ว่าแต่นี้เป็นแดนเมืองกู เป็นอาณาราฐกู
แล แล้ว ธ จึงคืนมาแล ฯ แล้ว ธ จะใคร่ไปปราบแผ่นดินเมือง
อุตตรกุรุทวีปอันกว้างได้ ๘๐๐๐ โยชน์ อันชื่อว่าอุตตรกุรุ
ทวีปนั้นแล ท้าวพระญามาไหว้นบ ธ แล้ว ธ จึงสั่งสอนท้าว
พระญาทั้งหลายเสร็จแล้ว ๆ ข้ามน้ำสมุทรไป ๆ เถิงตีนเขากำแพง
จักรวาฬเบื้องอุตรทิศนั้นแล้ว จึงเอาน้ำในคนทีทองมาหลั่งลง
แลว่าแต่นี้เป็นแดนเมืองกูนี้เป็นอาณาราฐแห่งกูแล ฯ แล้วจึงคืน
มาโดยทางในกลางสมุทรดังเก่า ครั้น ธ มาแล้วน้ำสมุทรคอย

กลบตามมาเต็มงามดังเก่าแล ฯ ฝูงท้าวพระญาทั้งหลายอันมีในแผ่นดินเล็กน้อย ๒ พันนั้นเล่า เขาหากมาเองออกหาเองแล มิพักไปปราบเขาเลย ฯ แลกล่าวเถิงแผ่นดิน ๒๐๐๐ นั้น เพราะว่าแผ่นดิน ๒๐๐๐ นั้นเป็นบริวารแผ่นดินใหญ่ ๔ อันนั้นแล ฯ แผ่นดินใหญ่อันหนึ่งแลมีบริวารได้ ๕๐๐ แผ่นดินแล แลสัพพทรัพย์อันมีในแผ่นดินทั้งหลายอันมีในสัพพจักรวาพแล มีอยู่ในน้ำสมุทรทั้ง ๔ อัน ฯ สมุทรแต่ล้วน ๆ รัศมีพระอาทิตย์พระจันทร์จะมาส่องไปย่อยเป็นสมบัติแห่งพระญาจักรพรรดิราชแลเมื่อดูมหิมาเพียงดังกงจักรเทียมพระอินทร์ผู้เป็นเจ้าไตรตรึงษาสวรรค์นั้นแล ฯ เมื่อพระญาจักรพรรดิราช ธ ปราบทวีปจักรวาพ แล้ว ธ ก็คำนึงในพระหทัยและมีพระทัยจะใคร่แลดูสมบัติอันมหิมาของพระองค์ทั้งมวล ฯ ครั้นว่า ธ คำนึงดังนั้นอันว่ากงจักรแก้วนั้นดุจดังว่ารู้พระทัยท่าน จึงกงจักรแก้วนั้นก็ผันเหาะพุ่งขึ้นไปเบื้องบนอากาศ แลมีรัศมีดังพระจันทร์พุ่งขึ้นแวดเขาพระสิเนรุราชนั้น ดุจดังพระอาทิตย์สองอันเป็นใต้แผ่นดินขึ้นทั้งมวลนั้นเร่งพุ่งขึ้นไปบนแล ฝูงคนทั้งหลายเห็นเลื่อมใสดูรุ่งเรืองงาม ชนทั้งปวงมุ่งว่าพระอาทิตย์เป็นสองดวงแล ฯ เมื่อพระญามหาจักรพรรดิราชเจ้าแลรัพลทั้งหลาย อันมาด้วย

พระองค์ดังกล่าวมานั้น ก็ขึ้นไปเถิงบนอากาศด้วยอำนาจแห่งกงจักรแล้วนั้น เขาก็แลเห็นทั่วทุกแห่งทุกตำบล แลเห็นเขาพระสิเนรุราชนั้นอยู่ท่ามกลางแลเขาเห็นแผ่นดินอันใหญ่แลกว้างอยู่รอบเขาพระสุเมรุทั้ง ๔ ทิศ แล้วก็แลเห็นแผ่นดินน้อย ๒๐๐๐ ซึ่งเป็นบริวารแห่งแผ่นดินใหญ่ ๔ ทิศนั้นแล ก็แลเห็นน้ำพระมหาสมุทรทั้ง ๔ อันอยู่ชั้นทุกแดน เห็นแม่น้ำใหญ่แลแม่น้ำน้อยทั้งหลายเห็นยอดภูเขาใหญ่ทุกอัน เห็นป่าใหญ่ทั้ง ๔ แผ่นดินนั้นแล้ว แลเห็นเมืองน้อยแลเมืองใหญ่เมืองรามแลถิ่นถานคามชนบทอันมิรู้จักชื่อนามนั้นจะนับบมิถ้วนได้เลย ฯ อนึ่งเล่าเขาเห็นห้วยหนองคลองน้ำบึงใหญ่บางน้อยท่อธารละหานสระอันมีประทุมกุสุมทุกสิ่งทุกพรรณ มีดอกแลเห้าชื่นแลดูตระการนักหนาแล ฯ แลกงจักรแล้วนั้นให้พระญามหาจักรพรรดิราชเจ้าทอดพระเนตรแลดูถ้วนทุกสิ่งทุกพรรณแล้วไป แลกงจักรแก้วนั้นจึงนำลงมาสู่แผ่นดินอันเราอยู่นี้แล ฯ ลงมาสู่เมืองที่พราะญามหาจักรพรรดิราช ธ เสด็จอยู่นั้นแล ฯ เมื่อกงจักรแก้วนั้นมาเถิงประตูเรือนหลวงแห่งพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ก็อยู่เหนือกลางอากาศนั้นบมิต่ำมิสูงแต่พอประมาณสมควรดีนั้น ที่ฝูงคนทั้งหลายเอาข้าวตอกแลดอกไม้มาให้วันบคำรพบูชา เมื่อ

พระญามหาจักรพรรดิราช ธ มาเถิงเรือนหลวงแล้ว ธ จึงตรัสสั่งให้ปลูกมณฑปฝาแก้วอันหนึ่งขึ้นที่ดีแล้ว แลมีแก้ว ๗ ประการเป็นเครื่องประดับนั้นมณฑปฝาแก้วนั้นแลมีประตูคูหานั้นแล้วด้วยแก้วแลทองรุ่งเรืองงามนักหนา แล้วให้กงจักรแก้วนั้นอยู่ที่นั้นแลให้คนทั้งหลายเอาข้าวตอกดอกไม้มาให้วันบคำรพบูชา กงจักรแก้วนั้นจึงมาอยู่ในมณฑปฝาแก้วนั้น ๆ อันว่าในปรางค์ปราสาทที่พระญามหาจักรพรรดิราชเจ้าอยู่นั้น ธมิพักตามประทีปแลชวาลาเลย หากสว่างอยู่ด้วยรัสมีแห่งกงจักรแก้วนั้นส่องไปให้รุ่งเรืองทั่วทุกแห่ง แม้ว่ากลางคืนก็ดีเหมือนดังกลางวันแลผู้ใดแลมีใจจะใคร่ให้มืดไส้ก็มืดไปโดยใจเขาผู้นั้นแล ๆ กล่าวเถิงกงจักรแก้วแล้วเท่านี้แล ๆ

เมื่อนั้นฝูงลูกเจ้าเหง้าขุนทมุนทนาย จึงให้ปลูกโรงช้างอัน ๑ งามนักหนา หลังคาแลเสานั้นเทียรย่อมเงินแลทองกับด้วยแก้ว ๗ ประการ แล้วจึงทากระแจะจวงจันทน์อันหอมไว้ในกลางโรงช้างนั้น จึงปูผ้าหลายชั้นเหมือนแท่นทองอันมีในโรงช้างนั้น เบื้องบนดาดด้วยผ้าพิดานมีแก้ว ๕ เป็นคาบดูเรืองทุกแห่ง แล้วจึงใส่บนชัพพนิการย่อมแก้วแกว่งไปแกว่งมางามนักหนาด้วยแก้ว ๗ ประการไส้ แก้วเขาฤๅดูงามดังดาวในเมือง

ฟ้าเหนือผ้าแลเสื้อนั้น หอมอบแลรมด้วยกระแจจวงจันทน์ ท่านเอาข้าวตอกดอกไม้อันหอมทุกสิ่งมาลาดลงเหนือ ๆ นั้นท่านกรองเป็นสร้อยผูกย้อยเป็นพู่พวงทั่วกลางโรงช้าง ท่านแสร้งแต่งล้วนแต่ด้วยแก้ว ๗ ประการ แลมีรัศมีเขียวขาวแดงเหลืองดูเรืองดูรุ่งดูเลื่อมดูใสในโรงช้างนั้น ท่านใส่ผ้าเขียวผ้าขาวผ้าดำผ้าแดงผ้าเหลืองเรืองด้วยแก้ว ๗ ประการ ยิ่งดูยิ่งเรืองดังวิมานเทวดาในเมืองฟ้า ๆ ครั้นเขาแต่งโรงช้างนั้นแล้วเขาจึงทูลบอกแด่พระญามหาจักรพรรดิราชว่า ตูข้าท่านแต่งโรงช้างต้นผู้เป็นเจ้าท่านแล้วสัพพังเชิญผู้เป็นเจ้าท่าน คำนึงถึงช้างแก้วอันจะควรมาเป็นช้างต้นของผู้เป็นเจ้าท่านเถิด ๆ ครานั้นจึงสมเด็จพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ธ จึงอวยทานรักษาศีลสิ้น ๗ วันแล คำนึงถึงบุญอันกระทำคำนึงถึงธรรมอันธรู้ดังกล่าวมาแต่ก่อนนั้น แล้ว ธ จึงคำนึงถึงช้างแก้วอันตัวดี ๆ ด้วยเดชบุญพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นแล ๆ อันว่าฝูงช้างแก้วทั้งหลายนั้นอันชื่อฉัททันต์กถัด และฝูงช้างแก้วทั้งหลายอันชื่ออุโบสถตระกูลกถัด เที่ยรย่อมตัวใหญ่ตัวสารอันงามขาวดังเดือนเมื่อวันเพ็งบูรณ์นั้น แลมีตีนแดงงามดังตระวันแรกออกแล มีลักษณะเท้า ๙ แห่งดูงามดังแสร้งปั้น มีงวงแดงงามดังดอกบัวแดงอาจไปโดยอากาศ ดังอรหันต์ผู้มีอำนาจ แลไปโดยอากาศเร็วนัก

ช้างนั้นใหญ่สูงงามดังเขาเงิน แลพิษณุกรรมเอาชาติหิงคลทาให้งามอันมาก อันดีอันมีลักษณะดังนั้นด้วยบุญพระญามหาจักรพรรดิราช ช้างนั้นหากมาเองโดยอากาศดังราชหงส์ทอง อันชื่อธรรมราช แลบินมายังเมืองพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ช้างแก้วนั้นจึงมาถึงเมืองพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น จึงเข้าไปในโรงทองอันท่านแต่งไว้ถ้าแลงามนักหนา จึงมาอยู่เหนือฟูกผ้าอันท่านลาดปูไว้แล้ว ก็ยืนอยู่เหนือแท่นทองนั้นแลช้างนั้นรู้เชื่องแลชำนิดีนักหนา ดังช้างเก่าอันสำเรียกเสียกสารช้ำหงนานแล้ว แลช้างนั้นนักหนาผิมาแต่ฉทันตตระกูลก็ดี ผิมาแต่อุโบสถตระกูลก็ดี เทียรย่อมตัวดียิ่งกว่าช้างทั้งหลายจึงจะมาแล ฯ คราทีนั้นเขาจึงขึ้นไปไหว้ทูลบอกแต่พระญาจักรพรรดิราชเจ้า แลว่าช้างเผือกผู้ตัวงามมาอยู่ในโรงแล้ว ขอองเชิญท่านผู้เบ็นเจ้าเสด็จไปชมช้างเผือกผู้เถิด ฯ คราทีนั้นจึงพระมหาจักรพรรดิราชท่านนั้น จึงเสด็จไปยังโรงแลทอดพระเนตรดูช้าง ๆ นั้นงามนักหนา ฯ พระญาธมีใจรักแลยินดีนักหนา ฯ พระองค์จึงยื่นพระหัตถ์ไปลูบคลำช้างแก้ว ๆ นั้น จึงค่อยชมค่อยหัวแล้วก้มลงเอางาเท้าดินไว้สำคัญว่า ไหว้พระญามหาจักรพรรดิราชเจ้า ๆ นั้น ธ มีใจจะใคร่ขี่ช้างนั้น แลฝูงขุนนางทั้งหลายรู้พระทัย

พระญามหาจักรพรรดิราชนั้น เขาจึงตบแต่งเครื่องประดับนิ์ช้างนั้นให้ทั่วสารพางค์ด้วยสิ่งทั้งหลาย เป็นต้นว่าเงินแลทองแก้วแหวนทั้งหลาย แลผ้าอันมีค่าอันควรผิจะคณนาเงินทองของแก้วทั้งนั้นบมิได้เลย ดูรุ่งเรืองงามดังดาวในเมืองฟ้าฯ พระญามหาจักรพรรดิราชนั้น จึงขึ้นขี่ช้างนั้นแล้วอมีพระทัยจะใคร่ไปโดยอากาศ ช้างนั้นจึงเหาะขึ้นไปบนอากาศดังราชหงส์ทองอันเป็นพระญาแก่หงส์ทั้งหลาย พระญาหงส์นั้นชื่อพระญาธรรมราชแลฯ จึงฝูงรพลทั้งหลายก็ไปในอากาศด้วยท่านเมื่อไปด้วยกงจักรแก้วนั้นแลฯ องค์พระญาจักรพรรดิราชนั้นงามนักหนาดังสมเด็จพระอินทราเมื่อทรงช้างไอยราวรรณนั้น และมีหมู่เทพยดาทั้งหลายล้อมเป็นบริวารฯ อันว่าพระญาจักรพรรดิราชเจ้าก็ดีแลฝูงรพลทั้งหลายก็ดี ก็ไปเวียนเขาพระสุเมรุราช แล้วจึงไปเลียบกำแพงจักรวาฬแล้วจึงเสด็จกลับคืนมาสู่พระนคร ที่พระองค์เสด็จอยู่เร็ว แต่เช้าก่อนงายไปแล้วกลับมากินข้าวยังมิทันสายเลยแล หัตถีรัตนวัณณนานิฏฐิตา ฯ

ตโต ถัดนั้น จึงลูกเจ้าเหง้าขุนหมุนทนายเสวกทั้งหลายจึงแต่งโรงม้าอันงามหนักหนา แลประดับนิ์สัพพทุกประการดังโรงช้างแก้วอันกล่าวแต่ก่อนนั้นแลฯ ครั้นว่าเขาแต่งสัพพแล้ว

เขาจึงไปไหว้ทูลบอกแต่พระญามหาจักรพรรดิราชเจ้าว่า ตูข้าพเจ้าทั้งหลายแต่งโรงม้าต้นสำเร็จแล้ว บัดนี้ขอเชิญพระองค์เจ้าเสด็จดำนึงเถิงม้าแก้วอันจะมาด้วยบุญของพระองค์เถิด ฯ กาลนั้นจึงพระญาจักรพรรดิราชนั้นจึงอวยทาน แล้วรักษาศีล ๗ ประการ แล้วจึงดำนึงเถิงบุญแลธรรมอันกระทำแลรู้แล้ว จึงดำนึงเถิงม้าแก้วทั้งหลายอันตัวดีตัวประเสริฐกว่าม้าทั้งหลาย ฯ ครั้นว่าพระองค์จอดำนึงเถิงดังนั้นไส้ บัดใจจึงม้าแก้วตัวประเสริฐตัวดีตัวเร็วอันชื่อว่าม้าพลาหกอัสวราชตัวดีกว่าม้าทุกตัว อันเกิดในตระกูลสินธพชาติ อันงามดีดังสีเมฆ แลหมอกขาว แลมีรุ่งเรืองเขียวดังสายฟ้าแมลบรอบไส้แลมีกีบเท้าทั้ง ๔ แลหน้าผากแดงดังน้ำครั่ง ดูตัวนั้นพลึกกำยำดังนายช่างหากแสร้งปั้น ดูสันหลังนั้นขาวงามแลเกลี้ยงเรืองงามดังเดือน แลดูขนหัวนั้นดำเหลือมงามดังดำกา เรืองงามดังแก้วอินทนิล แลดูเสฐดำอ่อนชื่นบานดังหญ้าปล้องแลท่านแสร้งเอามาเรียงไว้ดูงามนักหนา ฯ แลม้านั้นอาจไปโดยอากาศดุจดังฝูงฤาษีสิทธิผู้มีศักดิ์แลไปโดยอากาศนั้นแล ฯ ด้วยบุญญานุภาพพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นหากให้ชักนำม้าแก้วนั้นมาโดยอากาศ แลเห็นเรืองงามดังหมอกเมฆขาว แลรุ้งเขียวนั้นมาอยู่ในโรงทองที่ท่านกระทำด้วยแก้ว ๗ ประการนั้นเองแล ฯ จึงลูกเจ้าเหง้าขุนทั้งหลายเขาจึงมาไหว้ทูลบอกแด่

พระญามหาจักรพรรดิราชให้ธรู้ ครั้นว่าธรู้แล้วจึงสั่งให้ประดับประดาม้าแก้วตัวประเสริฐนั้นด้วยเครื่องประดับนทั้งหลาย มีอาทิคือใส่กะดึงแลพรวนทองเครื่องสนิมอาภรณ์ช้องหางผ่านหน้าสำหรับประดับนี้อานแก้วแวงสะอาดพาดเหนือหลังพระญาพาชีเท้าทั้ง ๔ มีด้วยพรวนทองสองหูไส้ใส่ปลอกแก้ว แลจึงใส่สร้อยทองในคอเรืองงามดังแสงไฟฟ้าเบื้องหน้าเฉลิมตาบทองคำ แลว่าท่านทำเครื่องประดับนทั้ง ๔ กีบนั้นแลเครื่องในตัวม้านั้นเทียรย่อมแต่ล้วนทองแลแก้ว ๗ ประการ ดูเรืองงามยิ่งกว่าเดือนเมื่อเพ็งบูรณ์นั้นแล ฯ ครั้นว่าเขาประดับนม้าต้นนั้นแล้วจึงเอาไปถวาย แก่พระญามหาจักรพรรดิราช ๆ ธจึงขึ้นขม้านั้น ๆ จึงพาพระองค์เหาะไปโดยอากาศกับด้วยรพลทั้งหลาย ฯ ธก็เสด็จไปเลียบกำแพงจักรวาฬดุจช้างแก้วแลกงจักรแก้วนั้นแล ฯ ครั้นว่าธเลียบแล้วธจึงกลับคืนมาเถิงที่อยู่ธนั้น พอทันกินข้าวงายบมิทันสายเลยแล ฯ อัสวรัตนวัณณนานิฏฐิตา ฯ

ดังนั้นจึงลูกเจ้าเหง้าขุนแลโหราจารย์ทั้งหลาย เขาจึงกราบทูลแด่พระญามหาจักรพรรดิราชว่าฉันนี้ ว่าเครื่องสำหรับบุญของพระองค์เจ้าไปมีถ้วนก่อน แลขอเชิญพระองค์เจ้าคำนึงเถิงแก้วอันเกิดสำหรับบุญของพระองค์เจ้าก่อนเถิด ฯ เมื่อแลเขากราบทูลแก่พระองค์ดังนั้น กาลนั้นจึงพระญามหาจักรพรรดิราช

นั้นจึงอวยทานแลรักษาศีล ๙ ประการ จึงรำพึงเถิงบุญอันกระทำแลธรรมอันรู้ แลคำนึงเถิงแก้วอันเป็นของแห่งพระญามหาจักรพรรดิราชเจ้าแต่ก่อนนั้นแล ฯ จะกล่าวเถิงแก้วดวง ๑ โดยยาวได้ ๔ ศอกโดยใหญ่เท่าดุมเกวียนใหญ่ สองหัวแก้วนั้นมีดอกบัวทองสองดอกออกแห่ง มีสายมุกดามากหลายติดในกลางมุกดา แลดอกบัวทองนั้นโสดดูขาวใสงามตั้งอยู่ในกลีบดอกบัวทองนั้นแล ฯ แก้วอันเป็นพระญาแก่แก้วทั้งหลายได้ ๗๔,๐๐๐ จำพวกแลแก้วทั้งหลายฝูงนั้น ลางจำพวกเท่าลูกพุก ลางจำพวกเท่าลูกตาล ลางจำพวกเท่าลูกมะตูม ลางจำพวกเท่าลูกมะนาว ลางจำพวกเท่าลูกมะม่วง ลางจำพวกเท่าลูกมะขามป้อม ลางจำพวกเท่าลูกมะกล่ำ ลางจำพวกยาว ลางจำพวกกลม ลางจำพวกเป็น ๔ เหลี่ยมดูงามนักหนา ฯ ลางอันมีพรรณอันแดง ลางอันสีขาว ลางอันเขียว ลางอันทราม ลางอันแดงกล่ำ ลางอันหม่น ลางอันก่าน ลางอันเหลืองดูรุ่งเรืองนักหนา เทียรย่อมเข้ามาเผ้าพระญาแก้วดวงนั้น (ดุจดัง) พระญาหงส์ตัวหนึ่งชื่อพระญามัททราชแลมีหมู่หงส์ทั้งหลายได้ ๗๔,๐๐๐ มาล้อมรอบเป็นบริวารนั้นแล เมื่อนั้นแก้วอันมีศักดิ์นักหนาแล มีแก้วทั้งหลายเป็นบริวารแก้วนั้นอยู่ในยอดภูเขาอันชื่อพิปุลบรรพตโพ้นไส้ ฯ ด้วยบุญแห่งพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น หากไปชักไปช-น

เอาแก้วดวงนั้นมาแล แก้วนั้นบมิอาจอยู่ในที่อยู่แห่งตนนั้นได้เลย ฯ แก้วนั้นจึงเหาะมาโดยอากาศแลมีหมู่แก้วบริวารได้ ๗๕,๐๐๐ ตามกันมาวันนั้น ดูรุ่งเรืองเต็มทั้งอากาศแล ฯ อันว่าแก้วจำพวกนี้ต่อว่าเมื่อใดแลมีพระญามหาจักรพรรดิราชใส้ แก้วนั้นจึงมาแข่งด้วยรัสมีแห่งพระจันทร์นั้นทุกเมื่อแล ฯ ผิแลว่าเมื่อใดพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น แลสวรรคาไลยแล้วแก้วนั้นจึงคืนไปอยู่ในยอดเขาอันชื่อวิบูลบรรพตนั้นช้าหึงนานนักแล ฯ มิได้เปล่งรัสมีออกแข่งด้วยรัสมีแห่งพระจันทร์นั้นเลย ฯ เพราะว่าอยู่ถ้าท่านผู้มีบุญที่ท่านจะมาเป็นพระญาจักรพรรดิราชภายหน้าโพ้นแล ฯ แลแก้วนั้นจึงมิได้เปล่งรัสมีออกแข่งด้วยพระจันทร์เพื่อดังนั้นแล ฯ เมื่อใดต่อมีพระญามหาจักรพรรดิราช ๆ นั้นดำนึงเถิงแก้วนั้น ๆ จึงมาหาพระญาจักรพรรดิราชแลเปล่งรัสมีออกแข่งด้วยรัสมีพระจันทร์ และรัสมีแห่งแก้วนั้นแล เห็นดูรุ่งเรืองงามดังรัสมีพระจันทร์เมื่อวันเพ็งบูรณ์นั้นแล ฯ แลมีแก้วทั้งหลายเป็นบริวารล้อมมาทั้ง ๔ ด้าน คือหน้าแลหลังซ้ายขวาตามกันมาโดยอากาศแล้ว ๆ ก็เข้าไปในปราสาทแห่งพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น แลฝูงแก้วบริวารตามล้อมมารุ่งเรืองงามนักหนา เหมือนดาวดารากรอันล้อมพระจันทร์ในเมื่อเพ็งบูรณ์

นั้นแล ฯ แลพระญาแก้วนั้นก็มาเผ้าพระญาจักรพรรดิราชอยู่ดังนั้น จึงพระญามหาจักรพรรดิราชพระองค์นั้นมีพระทัยจะใคร่ลองตะบะของพระญาแก้วอันชื่อว่ามณีรัตนะนั้น ธจึงให้ทำไม้ลำหนึ่งยาว ๑๖ ศอก แลพอกทอมถามแล้ว ๆ จึงให้ตีตระเคียวทองใส่พระญาแก้วนั้นแล้วจึงเอาสายทองคำผูกแขวนไว้กับปลายไม้แล้ว ๆ ยกไม้นั้นให้คนถือไปก่อน แล้วจึงแลดูเห็นรุ่งเรืองสว่างส่องให้เห็นหนทางทุกแห่ง แม้นมืดทั้ง ๕ ประการก็ดี มืดประการ ๑ คือว่าเดือนดับมืด มืดกลางคืนก็ดี มืดประการ ๑ คือว่าบ่าชัด มืดประการ ๑ คือว่ามืดฟ้ามืดฝน มืดประการ ๑ คือมืดเที่ยงคืน แม้นว่ามืดทั้ง ๕ ประการดังนักดับมิอาจมืดอยู่ได้เลย ด้วยอำนาจรัสมีพระญาแก้วนั้น ก็สว่างให้เห็นทางทั่วทุกแห่งดังกลางวันนั้นแล ฯ แลพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ก็เสร็จไปด้วยรพลทั้งหลาย แลเห็นหนทางรุ่งเรืองใสสว่างดังกลางวัน ฝูงคนที่ทำไร่ไถนาเขาก็ไปทำดังกลางวันนั้นแล ฯ คนทั้งหลายที่ซื้อขายก็ไปซื้อขายดังกลางวันนั้นแล ฯ คนทั้งหลายที่ช่างถากไม้แลพันไม้เขาก็ไปถากไม้พันไม้เมื่อกลางคืน ได้สัพพการทั้งปวงเหมือนกลางวันแล ฯ ฝูงคนที่กระทำสิ่งใดเขากระทำสิ่งนั้นทุกประการ แม้นกลางคืนก็ดี เหมือนดังกลางวันสิ้นแล ฯ แลคนทั้งหลายจึงรู้จักศักดิฤทธิตะบะแห่งพระญาแก้วนั้น เพราะด้วย

บุญสมภารแห่งพระญาจักรพรรดิราชนั้นแล ฯ ท่านผู้มีบุญดังนี้ได้เสวยราชสมบัติเย็นเนื่อเย็นใจนักหนา ฝูงอาณาราษฎรทั้งหลายได้ความสุขสำราญปูนปานดังเทพยดาในสวรรค์นั้นแล ฯ มณีรัตนวัณณนาทิฏฐิตา กล่าวเถิงพระญาแก้วอันชื่อว่ามณีรัตนโดยสังเขปแล้วเท่านี้แล ฯ

ด้วยเดชบุญท่านผู้ได้เป็นพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นแลว่ายังมีนางแก้วผู้หนึ่งไส้ ลางคาบมีผู้หญิงผู้มีบุญอันได้กระทำมาแต่ก่อน แลนางนั้นมาเกิดในแผ่นดินเราอยู่นี้ ย่อมมาเกิดในเมืองอันชื่อมัททราฐเกิดในตระกูลกษัตริย์ดังทั้งหลาย จึงได้กล่าวมาเป็นเมียของพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นแล ฯ ผิแลว่าหาผู้หญิงอันมีบุญบมิได้ในแผ่นดินเราอยู่นี้ไส้ อันเพื่อบุญของพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นไปชักนำมา นางแก้วอันมีอยู่ในแผ่นดินอันชื่อว่าอุตตรนั้นมากับทั้งเครื่องสำหรับสัพพาภรณ์อันแล้วด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะแลรุ่งเรืองงามนักหนา แลมาโดยอากาศดุจดังนางฟ้าแลลงมาให้วันทบพระญามหาจักรพรรดิราชเจ้านั้นแล ฯ อันว่านางแก้วนั้นโสดบมิต่ำบมิสูงพองามพอดีสมควรถูกเนื่อจำเริญใจฝูงคนทั้งหลาย แลมีฉวีวรรณเกลาเกลี้ยงหมดใสงามนักหนา มาตรว่าละอองธุลีผงน้อยหนึ่งจะติดแปดกายนั้น

ก็บมีเลยดุจดังดอกบัวแลถูกน้ำนั้นแล ฯ ในกายแห่งนางแก้วนั้นมีลักษณะอันอุดมถ้วนทุกแห่ง งามเพิงใจคนทั้งหลายทุกคนในเมืองมนุษย์เรานี้แล ฯ แต่เท่าว่ามิเท่านางพ้าเมืองไตรตรึงษาสวรรค์นั้น เพราะเหตุหารัสมีบมิได้แล ฯ อันว่านางพ้าทั้งหลายในสำนักนิพระอินทร์มีรัสมีออกจากตัวเขาไกลนัก เมื่อนั้นบุญนางแก้วนั้นมีรัสมีไหลออกจากตัวนางแก้วนั้นได้แล ๑๐ ศอก ทั้งหลายรอบตัวนางนั้น แม้นว่ามีดเท่าใดก็บมิพักหาเทียนแลชวาลาเลย แลนางแก้วมีพระพักตร์เกลาเกลี้ยงหมดใสงามนักหนา แลเนื้อแลหนังนั้นอ่อนดังสำลีพานสพัดได้ละร้อยคาบแลชุบเปรียงประโคจามรีอันใสงามนักหนา ฯ เมื่อตัวพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นเย็นแลหนาวไส้ตัวนางแก้วนั้นอุ่น เมื่อใดตัวพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นร้อนไส้ตัวนางแก้วนั้นเย็น ตัวนางแก้วนั้นหอมดังแก่นจันทน์กฤษณาอันบดแล้ว แลปรุงลงด้วยคันธรสอันหอมทั้ง ๕ ประการ แลหอมฟุ้งอยู่นักหนาทุกเมื่อแล ฯ เมื่อแลนางแก้วเจรจาก็ดี หัวร่อก็ดี กลิ่นปากนางแก้วนั้นหอมฟุ้งออกดังกลิ่นดอกบัวอันชื่อว่านิลุบบลแลจงกลนี เมื่อบานอยู่นั้นอันว่ากลิ่นปากแห่งนางแก้วนั้นหอมอยู่ดังนั้นทุกเมื่อแล เมื่อใดแลพระญามาหามาสู่นางแก้ว ๆ นั้นมิได้นั่งอยู่ในที่อยู่ตนนั้นย่อมลุกไปต้อนรับพระญาแล้ว ๆ เอาหมอนทองมานั่งเฝ้าอยู่พัดพระญานั้น

แล้ว ๆ นางจึงนวดพันคันบาทาแลกรของพระญานั้น แล้วจึงนั่งอยู่เบื้องต่ำ นางแก้วนั้นบ่ห่อนจะขึ้นนอนเหนือแท่นแก้วก่อนพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นเลยสักคาบ นางแก้วนั้นบ่ห่อนลงจากแท่นแก้วนั้นภายหลังพระญาเลยสักคาบ ฯ แม้ว่านางแก้วนั้นจะกระทำการงานอันใด ๆ ก็ดี ย่อมให้ทูลแต่พระญานั้นให้ธรู้ก่อน เมื่อใดพระญาสั่งให้ทำนางจึงทำ นางนั้นบ่ห่อนละเมิดท่านผู้เป็นผัวเลยสักคาบ กระทำอันใด ๆ ก็ดีย่อมชอบใจผัวทุกประการ ว่ากล่าวอันใด ๆ ก็ดี ย่อมพึงพอใจผัวทุกประการแล เท่าแต่พระญาจักรพรรดิราชผู้เดียว แลหากได้เป็นผัวนางไส้ ส่วนอันว่าชายผู้อื่นไส้จะได้เป็นผัวนางแก้วนั้นหาบมิได้ ฯ อันว่านางแก้วนั้นจักได้เอาใจออกหากพระญานั้นน้อยหนึ่งก็บมีแก่นางเลย ฯ อิตถีรัตนวัณณนานิฏฐิตา ฯ กล่าวเถิงนางแก้วแล้วเท่านี้โดยสังเขปแล ฯ

กาลเมื่อนั้นฝูงโหราพฤฒาจารย์ทั้งหลาย จึงกราบทูลแต่พระญามหาจักรพรรดิราชว่าดังนี้ อันว่าพระองค์เจ้าได้เป็นมหาจักรพรรดิราชดังนี้ อันว่าเครื่องสำหรับบุญแห่งพระองค์ไส้ไปบมิถ้วนสิ่งก่อนเลย ฯ จึงพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น อก็ให้ทานรักษาศีลแลรำพึงเถิงขุนคลัง ผู้จะมาเป็นขุนคลังแห่งพระองค์นั้น ฯ เมื่อนั้นยังมีมหาเศรษฐีผู้หนึ่งอันเป็นวงศ์แห่งมหาเศรษฐี

ผู้ประเสริฐแต่โบราณ ฯ แลขุนคลังผู้นั้นอาจสามารถจะทำการย์ให้พอใจพระญามหาจักรพรรดิราชทุกประการได้ ผิว่าพระญาจักรพรรดิราชคำนึงทรัพย์สิ่งสินอันใดแลจะใคร่เอาไส้ แลขุนคลังผู้นั้นอาจสามารถนำมาถวายแด่พระญานั้นได้ทุกประการแล ฯ ขุนคลังผู้นั้นจึงเอามาตั้งเป็นขุนพระคลังแก้วสำหรับพระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ฯ ด้วยอำนาจบุญธรรมของพระองค์นั้นแล จึงขุนพระคลังผู้นั้นดุจมีตาทิพย์หูทิพย์ดังเทพยดาในสวรรค์นั้นแล ฯ ส่วนอันว่าแก้วแหวนเงินทองทั้งหลายอันมีในแผ่นดินนี้ก็ดี แม้นว่าอยู่ในใต้แผ่นดินแลลึกลงไปได้ ๑๖ โยชน์ก็ดี แม้นว่าอยู่ในท้องมหาสมุทรก็ดี แลขุนพระคลังนั้นอาจสามารถแลเห็นทั่วทุกแห่งแล ฯ ผิว่าเมื่อใดขุนพระคลังนั้นคำนึงจะใคร่เอาเงินทองแก้วแหวนสิ่งใดก็ดี อันว่าเงินทองแก้วแหวนนั้น หากขึ้นมาสู่ขุนพระคลังนั้นเองแลได้โดยใจขุนพระคลัง ผิว่าขุนพระคลังนั้นจะใคร่ให้เป็นเครื่องสนิมพิมพาภรณ์สิ่งใด ๆ ก็ดี เงินทอง แก้วแหวนฝูงนั้น หากเป็นเองโดยใจขุนพระคลังนั้นอันคำนึงทุกประการ แลขุนพระคลังนั้นขึ้นไปทูลแด่พระญาจักรพรรดิราชว่าข้าแด่พระองค์ผู้เป็นเจ้าเป็นนาย แลพระองค์เจ้าเสวยสมบัติจงเป็นสุขเย็นใจอย่ามีกังวลในพระทัยของพระองค์เจ้าสักอันเลย ฯ ถ้าว่าพระองค์เจ้าจะปรารถนาเอาทรัพย์สมบัติเท่าใด ๆ ก็ดี เชิญ

พระองค์เจ้าเรียกเอาแก่ข้าผู้เดียว แลข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียวหาก
จะประกอบมาถวายแด่พระองค์จงทุกประการแล ฯ ผิว่าพระองค์
เจ้ามีพระทัยจะใคร่ให้รางวัลแก่ข้าไทยของพระองค์ก็ดี ข้าพระ-
พุทธเจ้าจะประกอบมาถวายแด่พระองค์เจ้า ๆ จงประสาทให้ตาม
พระหฤทัยพระองค์เจ้า ๆ อย่าได้คิดสงสัยเลย ฯ ผิว่าพระองค์เจ้า
จะใคร่ให้มากน้อยเท่าใด ๆ ก็ดี โดยพระทัยพระองค์เจ้าอย่าคิด
เลย เมื่อนั้นขุนพระคลังแก้วแลดีรำพึงนึกในใจว่าจะใคร่เอาสิ่งใด
สิ่งนั้นก็พูนเกิดขึ้นมา แลเทียรย่อมเต็มด้วยแก้ว ๗ ประการ
แลมาเดียรดาษอยู่เต็มทั้งท้องพระคลังหลวงแล ฯ จึงขุนพระคลัง
แก้วนั้นก็กราบทูลแด่พระญามหาจักรพรรดิราชดังนี้ ฯ บพิตร
ข้าแต่พระองค์เจ้าแต่นี้ไปเบื้องหน้า อันว่าแก้วสัตตพิธรัตน อัน
อุดมดังนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจะประกอบถวายแด่พระองค์เจ้าทุก
เมื่อแล ฯ อังเชิญพระองค์เจ้าเร่งให้ทานแก่ฝูงไพร่ฟ้าข้าไทยทั้ง
หลายอย่าได้คิดเสียดายเลย พระองค์เร่งให้ทานตามพระอัชฌาสัย
พระองค์เจ้าบัดนี้เถิด ฯ เมื่อนั้นพระญามหาจักรพรรดิราช
พระองค์จะใคร่ลองเดชตะบะ แลศักดานุภาพของขุนพระคลังแก้ว
อันนั้นไส้ พระองค์ให้แต่งเรือทั้งหลายอันประดับด้วยแก้วทั้ง
๗ ประการแล ให้มีปราสาทเงินแลปราสาททองอันประดับ
ด้วยแก้ว ๗ ประการทั้งหลาย พระญามหาจักรพรรดิราชจึงเสด็จ

ขึ้นเรือแล้วเสด็จนั่งอยู่ในปราสาทอันมีที่ในเรือนั้น พระองค์จึงเสด็จออกไปเถิงกลางพระมหาสมุทรนั้น แลมีสำเภาทั้งหลายอันตามเสด็จไปเป็นบริวารวันนั้นได้ ๘๔,๐๐๐ ลำ แลมีเรือเงินเรือทองแลสำเภาเภตราเล่นด้วยนาคราชทั้งหลายในกลางน้ำนั้น ฯ กาลวันนั้นพระญามหาจักรพรรดิราช จึงตรัสสั่งแก่ขุนพระคลังแก้วนั้นว่าฉันนี้ดูกรขุนพระคลังแก้ว บัดนี้มีพระทัยจะใคร่เอาแก้ว ๗ ประการ จงขุนพระคลังแก้วเร่งหามาให้แก่กูทันใจกูบัดในท่ามกลางพระสมุทรเร็วบัดนี้ เมื่อนั้นจึงขุนพระคลังแก้วก็รับพระโองการว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะประกอบถวายแต่พระองค์ดุจมีพระโองการบัดนี้ ขุนพระคลังแก้วนั้นจึงเล็งลงไปในน้ำมหาสมุทรดังนั้น บัดเดี๋ยวก็พูนเกิดเป็นต่มแลไหทั้งหลายนั้นขึ้นมาย่อมเต็มไปด้วยแก้วแลแหวนเงินทองทั้งหลายผุดขึ้นมาเต็มทั้งแม่น้ำมหาสมุทรนั้น ฯ จึงขุนพระคลังแก้วนั้นก็เอามาถวายแด่พระญามหาจักรพรรดิราชเจ้า ๆ นั้นก็ประสาทให้เป็นรางวัลแก่ฝูงไพร่พ้าข้าไทยทั้งหลายวันนั้นบมิรู้สิ้นเลย อันว่าขุนพระคลังแก้วแห่งพระญามหาจักรพรรดิราชนี้มีเดชะตะบะศักดานุภาพดังกล่าวมานี้แล ฯ คหปติรัตนวัณณนานิฏฐิตา ฯ

อันว่าพระญาผู้เป็นมหาจักรพรรดิราชนั้นย่อมมีลูกชายพันพระองค์ แลมีรูปโฉมอันงามแลย่อมรู้หลักนักปราชญ์แกล้ว

หาญทุกคน ส่วนลูกชายผู้เป็นพี่เอ้อยทั้งหลายนั้นแลรู้หลักยิ่งกว่าทั้งหลาย แลประเสริฐกว่ายิ่งกว่าน้องชายทั้งหลายนั้นแล ด้วยบุญของพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นอัน ธ ได้ทำมาแต่ก่อนไส้ แลลูกแก้วของพระองค์นั้นอาจสามารถรู้เนื้อรู้ใจคนทั้งหลาย คือว่าผู้นดกรู้ผู้นรายกรู้ แม้นว่าอยู่ไกลได้ ๑๒ โยชน์กด อาจสามารถล่วงรู้เนื้อรู้ใจคนทั้งหลายนั้นแล อันว่าลูกแก้วแห่งพระองค์นั้น ธจึงกราบทูลแก่พระญาจักรพรรดิราชผู้บิดาว่าดังนี้ว่า ข้าแต่สมเด็จพระราชบิดาเจ้าแต่นไปเบื้องหน้า อันว่าความบ้านความเมืองแลราชกิจอันใด ๆ ก็ดี ขออย่าได้เคืองพระราชหฤทัยพระองค์เจ้าเลย จงพระองค์เจ้าอยู่เสวยสุขทุกประการเถิด ส่วนอันว่าความบ้านความเมืองกิจการใด ๆ ก็ดี ไว้พนักงานตูข้าทั้ง ๒ หากรู้ว่ารู้แต่งให้จงชอบธรรมทุกอันแล ฯ แต่วันนั้นไปพระญามหาจักรพรรดิราช ธหาความกังวลความบ้านความเมืองแลกิจการใด ๆ ก็ดี ธมิได้อาวรณ์สักสิ่งเลย พระญามหาจักรพรรดิราชนั้น ธมีลูกแก้วอาจต่างเนื้อต่างใจธดังนั้นถ้วน ๗ ประการ โดยสำหรับเครื่องอันเป็นพระญามหาจักรพรรดิราชแล ฯ พระญาจักรพรรดิราชนั้น ธเป็นเจ้าเป็นนายแก่คนทั้งหลายอันมีในแผ่นดินใหญ่ ๔ แผ่น แลแผ่นดินน้อยทั้งหลาย ๒๐๐๐ อันมีในขอบจักรวาฬนั้นแล ฯ แลท่านนั้นย่อมอยู่ในทศพิธ

ราชธรรมทุกเมื่อแล คนทั้งหลายอันตั้งอยู่ในโอวาทานุสาสน์คำสั่งสอนของพระองค์ไส้ ครั้นว่าตายวายชีพก์ไปได้เกิดในเมืองฟ้าแล ฯ ที่ผู้ใดอันใจบาปร้ายนั้นพระญาจักรพรรดิราชเจ้านั้น อบห่อนเจรจาด้วยเลย ตราบใดพระญาจักรพรรดิราชยังอยู่ไส้ อันว่ากงจักรแก้วนั้นก็ยังอยู่ด้วยตราบนั้นบมิได้เคลื่อนคลาเลย เมื่อใดพระญาจักรพรรดิราชนั้นอสวรรคตแล้วไส้ กงจักรแก้วนั้นจึงคลาดจากที่อยู่ แลกงจักรแก้วนั้นก็คืนลงไปในท้องมหาสมุทรโพ้นดังเก่าเล่าแล ฯ ด้วยประการทั้งหลาย ๗ ดังนี้ อนึ่งคือว่ายัง ๗ วันพระญามหาจักรพรรดิราชจะทิวงคต อนึ่งคือว่ายังอีก ๗ วันพระญาจะออกทรงผนวช อนึ่งคือว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติ ถ้าแลเมื่อใดแลมีดังนี้ไส้แลกงจักรแก้วนั้นจึงจากพระญาจักรพรรดิราชแล คืนไปอยู่ในท้องพระมหาสมุทรดังเก่าเล่าแล ฯ เมื่อใดแลเกิดพระญาจักรพรรดิราชเล่าไส้จึงกงจักรแก้วนั้นคืนขึ้นมาหาพระญาจักรพรรดิราชองค์นั้นดังกล่าวมา แต่ก่อนโพ้นนั้นแล ฯ เมื่อใดกงจักรแก้วอันเป็นนายกแก่ฝูงแก้วทั้งหลายนั้นไปจากพระญาจักรพรรดิราชแล้วไส้ อันว่าช้างแก้วอันประเสริฐนั้น คือว่าอุโบสถตระกูลก์ดีแลช้างฉัททันตตระกูลก์ดี แลช้างแก้วแลม้าแก้วตระกูลอันใด ช้างแก้วนั้นก็คืนไปอยู่ที่ตระกูลนั้นดังเก่าเล่าแล ฯ ทั้งม้าแก้วนั้นเล่าก็ดี ก็คืนไปอยู่ไป

พลาหกตระกูลดังเก่าเล่าแล ฯ ทั้งแก้วมณีรัตนแลบริวารแก้ว ทั้งหลายได้ ๗๕,๐๐๐ จำพวกนั้นก็ดี ก็คืนไปอยู่ในเขาวิบุลบรรพต นั้นดังกล่าวเล่าแล ฯ แลนางแก้วนั้นก็ดี ผีแลมาแต่อุตตรกุรุทวีป ไส้ก็คืนไปยังที่อยู่คืออุตตรกุรุทวีปโพ้นดังเก่า ผีแลว่านางแก้วนั้น มาเกิดในแผ่นดินที่เราอยู่นี้ก็ดี อันว่ารัสมีที่ออกจากตัวนางนั้น ก็หายไปสิ้นแล ฯ อยู่เป็นปรกติดังผู้หญิงเราทั้งหลายนี้แล ฯ อันว่า ขุนพระคลังแก้วนั้น แลตานนี้ก็มิได้เห็นไปไกลดังก่อนเลย แม้นว่าคำนึงจะใคร่เอาอันใด ๆ ก็ดีก็บมิลุดังใจดุจก่อนนั้นเลยแล ฯ ทั้งลูกแก้วพระญามหาจักรพรรดิราชนี้ก็ดี ก็มิได้รู้หลักเลยแล คำนึงรู้ทุกสิ่งนี้ก็ดี ก็บมิได้คำนึงรู้ดังกล่าวเลยแล ฯ แลว่าลาง คาบลูกแก้วพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นแลมีบุญหากได้กระทำ มาแต่ก่อนมากนักหนาเล่า แลได้เป็นพระญาจักรพรรดิราชแทน พ่อนั้นก็มี ถ้าแลว่าเป็นแทนพ่อไส้เทียรย่อมรู้บุญรู้ธรรมอัน ประเสริฐทุกประการดังพ่อนั้นแล ฯ เมื่อนั้นจึงพระญาจักรพรรดิ ราชนั้นอกทิพพชงคตพิธรชะโลมด้วยกระแจะจวงจันทน์ แล้วจึง เอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียดนั้นมาตราสังศพพระญาจักรพรรดิราช นั้น แล้วจึงเอาสำลีอันดีดด้วยสพัดได้แลร้อยคาบมาห่อชั้น ๑ แล้วเอาผ้าขาวอันละเอียดมาห่อชั้น ๑ เล่า แล้วเอาสำลีอัน ละเอียดมาห่อเล่า ดังนั้นนอกผ้าตราสังทั้งหลายเป็นพันชั้น คือ

ว่าห่อผ้า ๕๐๐ ชั้น แลสำลีอันอ่อนนั้นก็ได้ ๕๐๐ ชั้นจึงรดด้วยน้ำหอมอันอบได้แลร้อยคาบแล้วเอาใส่ในโกฐทองอันประดับน์คำถมอ แลรจนาด้วยวรรณลวดลายทั้งหลายอันละเอียดนักหนา แล้วจึงยกศพไปสงสักการด้วยแก่นจันทน์กฤษณาทั้งหลายแล้วบูชาด้วยข้าวตอกดอกไม้ทั้งหลาย ครั้นว่าสงสักการเสร็จแล้วคนทั้งหลายจึงเก็บเอาธาตุพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นไปบรรจุแลก่อพระเจดีย์แทบทางคบแห่งกลางเมืองนั้นแต่งให้คนทั้งหลายไปไหว้นบบูชา ฯ ผู้ใดแลได้ไหว้นบเคารพบูชาไส้ ผู้นั้นครั้นตายไปได้เกิดในเมืองฟ้า ดุจดังได้ไหว้พระบ์จเจกโพธิเจ้าพระอรหันต์เจ้าไส้อาจให้สมบัติ ๓ ประการ คือมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติแล ฯ ถ้าผู้ใดได้ไหว้ได้บูชาพระญามหาจักรพรรดิราชไส้ ก็จะให้ได้สมบัติ ๒ ประการ คือมนุษย์สมบัติแล สวรรค์สมบัติ บมิอาจให้นิพพานสมบัติได้ เพราะเหตุว่าพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นเป็นปุถุชนไส้ ฯ แม้นเถิงว่าพระญามหาจักรพรรดิราชองค์ผู้มีบุญ แล้วสิปราบได้ทั้ง ๔ แผ่นดินดังนี้ไส้ยังว่ารู้เถิงแก่ทิวงคตแล้วแลว่ายังมิตั้งมั่นคงได้ ยังรู้ไหวไปมาในสงสารนี้ไส้ไปบมิพ้นความทุกข์ในสังสารวัฏนี้ เมื่อใดได้เถิงแก่นฤพานแล้วไส้ จึงพ้นจากทุกข์ทั้งหลายในสังสารนี้แล ฯ พรรณนาเถิงพระญามหาจักรพรรดิราชแล้วแต่เท่านี้แล ฯ

อันว่าพระญาจักรพรรดิราชนี้ยังมีจำพวก ๑ เล่าไส้ ยังมีพระญาองค์หนึ่งทรงพระนาม ชื่อพระญาศรีธรรมาโสกราช อเสวยราชสมบัติในเมืองอันหนึ่งสมญาชื่อว่าปาตลีบุตรมหานคร เมื่อพระญานั้นเสวยราชพระพุทธเจ้าแห่งเราเสด็จเข้าสู่นิพพานแล้วได้ ๒๑๙ (๑) พระพรรษา พระญานั้นมีสนมได้ ๑๖๐๐๐ นางผู้เป็นอรรคมเหษีนั้นชื่อว่านางอสันธิมิตตา ครั้นว่าพระญานั้นอได้เสวยราชสมบัติไส้ ฝูงท้าวพระญาทั้งหลายในชมพูทวีปมาไหว้มานบทุกพระองค์ ด้วยบุญพระญามหากษัตริย์นั้นเองแล ฯ มิใช่แต่ว่าท้าวพระญาทั้งหลายหากมาไหว้มานบพระญาองค์นั้นเมื่อไร ฯ ทั้งหมู่เทพยดาทั้งหลาย แลหมู่สัตว์ทั้งหลายอันอยู่แดนแผ่นดินนี้ลงไปภายต่ำใต้แผ่นดินนี้ลึกลงไปได้โยชน์ ๑ อันอยู่แผ่นนี้ขึ้นไปเบื้องบนได้โยชน์ ๑ เทียรย่อมมาไหว้มาเฝ้ามาแหนบำเรอเชอภักดีพระญาศรีธรรมาโสกราชทุกทิพาราตรีกาลบมิได้ขาดด้วยบุญพระญาองค์นั้นแล ฯ หมู่เทพยดาอันอยู่ในหิมพานต์เทียรย่อมเอาน้ำในอโนตัตสระอันหอมอันใสผ่องดังแก้วผลึกรัตนะ เย็นกินหวานอันมีรสนักหนาเอามาถวายเสมอแลวันละ ๑๖ กลออมทุกวาร ถวายแด่พระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชนั้นทุกวัน ฯ พระบาทพระเจ้าศรี

(๑) ที่อื่นเป็น ๒๑๘

ธรรมาโสกราชให้เอาน้ำ ๗ กลอมไปถวายแก่พระสงฆ์ น้ำ ๒ กลอมไปถวายแก่พระสงฆ์ ๑๒ พระองค์ อันทรงพระบิฎกไตรย น้ำ ๒ กลอมให้แก่นางอสันธมิตตาผู้เป็นพระอรรคมเหษี ฯ แลน้ำ ๒ กลอมไส้ให้แก่นางพระสนมทั้งหลาย ๑๖๐๐๐ ฯ น้ำ ๒ กลอมไส้ไว้เป็นสำหรับน้ำสรงแลน้ำเสวยพระองค์แต่งดังนั้นทุกวารบมิได้ขาด ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาเชือกเขาอันชื่อว่านาคลดาวันนั้นเป็นอันอ่อน แลหอมมาถวายให้เป็นไม้สีพระทนต์ทุกวัน ฯ แลไม้สีพระทนต์นั้นพระองค์ให้ไปถวายแก่พระสงฆ์แลอัน ๖๐๐๐๐ พระองค์ทุกวาร แล้วธจึงแจกให้แก่พระสนมทั้งหลาย ๑๖๐๐๐ ทุกวารเทพยดาลางจำพวกเอาผลมะขามป้อมอันมีรสหวานและหอมนัก มีพรรณดังทองแลเสวยเป็นยาทิพย์นั้น เอามาแต่ป่าหิมพานต์นั้นมาถวายทุกวาร ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลสมออันงามดังทองแลหอมนักแลเสวยเป็นยาทิพย์ และเอามาแต่ป่าหิมพานต์มาถวายแด่พระญาศรีธรรมาโสกราชทุกวาร ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลมะม่วงสุก อันมีพรรณดังทองกินหวานหอมเอามาแต่ป่าหิมพานต์ แลเอามาถวายแด่พระญาศรีธรรมาโสกราชทุกวัน ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผ้าทิพย์อันงามนักหนามีพรรณ ๕ สิ่งเอามาแต่ฉัททันตสระ เอามาถวายแด่พระเจ้าศรีธรรมาโสกราช

ให้นุ่งให้ห่มทุกวาร ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผ้าเช็ดหน้าทิพย์อันงามมีพรรณ ๕ สี่ง สีดำสีแดงสีขาวสีเหลืองสีเขียวมาแต่ฉัททันตสระ นำมาถวายพระญาศรีธรรมาโสกราชแต่งให้เช็ดหน้าแลเนื้อตัวพระองค์ทุกวัน ฯ อันว่าผ้าทิพย์ฝูงนั้นโสด ถ้าแลว่าแปดเหื่อแลไคแลเก่าหม่นหมองไป ใส่บมิพักซักฝาดด้วยน้ำเลยก่อไฟขึ้นให้ลุกเบื้นเปลวแล้วเอาผ้าฝูงนั้นทอดเข้าในเปลวไฟ ๆ บมิไหม้ผ้านั้นเลย เหื่อแลไคขี้งบันดาติดแปดผ้านั้นหมดสิ้นแล แลดูผ้านั้นใหม่ออกหมดใสงามดีมีพรรณดังผ้าใหม่แล ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาเกือกทองของทิพย์อันดีมีพรรณอันงามมาถวายแด่พระญาศรีธรรมาโสกราช แต่งรองฉลองพระบาทท่านแล ฯ เทพยดาลางจำพวกเอากาทองทิพย์อันดี มีพรรณคันธอันหอมนักหนามาถวายแด่พระญาศรีธรรมาโสกราช แต่งสรงพระเกษุทุกวัน ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาอ้อยอันหวานแลหอมแลมีโอชารสอันอุดม แลมีลำเท่าลำหมากเอามาแต่หิมวันต์เบื้นกระยาเสวยทุกวัน ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลมะพร้าวอันอุดมมาถวาย ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลลูกตาลอันอุดมมาถวาย ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลไม้หว้าอันอุดมมาถวาย ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลลูกลานมาถวาย ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลไม้หว้าอันอุดมมาถวาย ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลไม้

ไทรอันอุดมมาถวาย ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาผลกระสังแล หมากหาดอันอุดมมาถวาย ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาขนมอันอุดมมาถวาย ฯ เทพยดาลางจำพวกเอาลูกแฟงแตงเต้าอันอุดมมาถวาย ฯ นกเปล้าแลนกแขกเต้านกคลานกจริง คาบเอารวงข้าวอันชื่อเสญชติสาลี (๑) อันมีในที่ริมฉัททันตสระนั้นมาถวายทุกวันเสมอวันละ ๙๐๐๐ เกวียนแลข้าวนั้นโสดบมิพักตำ มิพักฝัดบมิพักร่อนเลย แลฝูงหนูบ่าทั้งหลายหากมาเกล็ดให้เป็นข้าวสาร แลข้าวสารนั้นโสดแม้นเมล็ดหนึ่งก็ดีบมิได้หักเลย ข้าวนั้นเป็นข้าวต้นเป็นกระยาเสวยแต่สมเด็จพระบาทท้าวศรีธรรมาโสกราชทุกเพราทุกงาย ทั้งผอกทั้งแลงทุกวันทุกคืนบมิขาดสักเมื่อเลย ฯ ฝูงผึ้งฝูงบิน (๒) ทั้งหลายหากมาทำรวงแล้วแลไว้น้ำผึ้งในโอ่งในอ่อมเป็นกระยาเสวยทุกเมื่อ ฯ ฝูงชาวครัวทั้งหลายบมิพักยากใจด้วยพืนด้วยไม้สักอัน แลฝูงหมีทั้งหลายอันอยู่ในบ่าหากหันพืนมาส่งแก่ชาวครัวทั้งหลายทุกวันด้วยบุญแห่งพระญาศรีธรรมาโสกราชนั้นแล ฯ อันว่านกทั้งหลายอันมีในบ่ามีอาทิ คือนกกวิกแลนกยูงแลนกกระเรียนแลนกดุเหว่าทั้งหลาย เที่ยรย่อมชวนกันมาฟ้อนรำตีบีกฉีกหาง

(๑) สัญชาตสาลี (๒) เห็นจะเป็นมม

แลร้องด้วยสัพพสำเนียงอันไพเราะมาถวายแด่พระญาศรีธรรมาโสกราชทุกวันบมิได้ขาดแล ฯ นกฝูงนั้นเทียรย่อมฝูงนกอันอุดมแลมาแต่ป่าพระหิมพานต์โพ้นไส้ เสียงนกอันชื่อว่านกกรวิกนั้นไส้แลมีเสียงอันไพเราะมาถูกเนื้อพึงใจแก่ฝูงสัตว์ทั้งหลายยิ่งนักหนา แม้นว่าเสือจะเอาเนื้อไปกินก็ดี ครั้นว่าได้ยินเสียงนกกรวิกนั้นร้องก็ลืมเสียแลมิอาจเอาเนื้อไปกินได้เลยแล แม้นว่าเด็กอันท่านไล่ตีแลแล่นหนี ครั้นว่าได้ยินเสียงนกนั้นร้องก็บมิรู้สึกที่จักแล่นหนีได้เลย แลว่านกทั้งหลายอันที่บินไปบนอากาศครั้นว่าได้ยินเสียงแห่งนกกรวิกก็บมิรู้สึกที่จะบินไป ปลาในน้ำก็ดี ครั้นว่าได้ยินเสียงนกนั้นร้องก็บมิรู้สึกที่ว่าจะว่ายไปได้เลย ว่าเสียงแห่งนกกรวิกนั้น มันเพราะนักหนาแลเป็นฉงนอยู่แล ฯ แต่ฝูงสัตว์อยู่เหนือแผ่นดินแลกลางอากาศ ย่อมมากระทำบำเรอมาแต่พระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชดังกล่าวมานั้นแล ฯ ทั้งฝูงเทพยดาอันอยู่ในน้ำพระมหาสมุทรก็ย่อมเอาแก้วแหวนเงินทองทั้งหลายมาถวาย แลฝูงนาคราชทั้งหลาย เอาผ้าอันงามดังดอกชาติบุตร อันบริสุทธิ์บมิได้ระคนด้วยด้ายไทยแลวด้วยไหมเทศวิเศษดังผ้าทิพย์ เอามาถวายให้ห่มแลแต่งรองพระองค์แลพระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราช นาคราชลางจำพวกเอากระแจะจวงจันทน์คนธรส อันประเสริฐอันดีมาถวายทุกเมื่อ พระบาท

พระเจ้าศรีธรรมาโสกราชนั้นมีบุญสมภารมากนักหนา ดังกล่าวมานั้นแล ฯ แลพระญาศรีธรรมาโสกราชนั้นจึงได้ฟังพระธรรมเทศนา แต่เจ้าไทยพระองค์ ๑ ชื่อว่าเจ้านิเถร (๑) นั้นได้พระญานั้นจึงมีใจใสศรัทธาในศาสนาพระพุทธเจ้านักหนา ใจอ่อนน้อมพระศรีรัตนไตรยนั้นนักหนาจึ่ง แต่งฉันจังหันหกหมื่นสำรับอันพระญาพิมพิศาล (๒) ราช ผู้เป็นพระบิดาพระญาศรีธรรมาโสกราชแต่งให้ฝูงบริพาชกทั้งหลาย ๖ หมื่นกินแต่ก่อนมาทุกวัน พระญาศรีธรรมาโสกราชให้เอามาจากบริพาชกทั้งหลายนั้นก็เอามาถวายพระแก่พระสงฆ์ทั้งหลาย ๖ หมื่นพระองค์ทุกวารแล ฯ พระญานั้นจึงให้ทำมหาวิหารในอุทยานนั้น สร้างเป็นอารามชื่อจอโสการาม ถวายเป็นสำนักนิแก่พระสงฆ์ทั้งหลายแล ฯ แต่นั้นไปเมื่อหน้าสรรพของถวายอันเขาทั้งหลายเอามาถวายดี ฝูงเทพยดาทั้งหลายเอามาถวายแต่บ่าหิมวันต์กดี มนุษย์ทั้งหลายเอามากดี สิงสัตว์ทั้งหลายเอามาถวายกดี พระญานั้นย่อมเอาไปบูชาแก่พระศรีรัตนไตรยก่อน แล้วจึงให้แก่นางอสันธมิตตา แล้วจึงแจกแก่พระสนม ๑๖๐๐๐ แลจึงแจกแก่เทวราชแล้วจึงแจกแก่ลูกเจ้าลูกขุนทมุนทนายไพร่ฟ้าข้าไทยทั้งหลายในเมือง

(๑) ในมหาวงษ์เป็น นิโครธสามเณร
(๒) ในมหาวงษ์เป็น พิน์ทุสาร

นั้นทุกคน ฯ กล่าวเถิงเมืองนั้นยังมีกาลวัน ๑ เทพยดาทั้งหลายเอาลำอ้อยอันใหญ่เท่าลำหมากอีกด้วยของฝากหมากไม้ทั้งหลายมากนักหนามาถวายแด่พระญาศรีธรรมาโสกราช แลย่อมเอามาแต่บ่าหิมวันต์ อ้อยฝูงนั้นโสดกินหวานกินอ่อนนักหนา พระองค์ให้หีบอ้อยทั้งหลายนั้นอังคาสแก่พระสงฆ์ทั้ง ๖ หมื่นพระองค์ด้วยจังหันวันเมื่อไปฉันในราชมณฑีร เมื่อพระสงฆ์ทั้งหลายฉันแล้ว พระองค์จึงหลั่งน้ำทักษิโณทกแล้ว แลเมื่อพระสงฆ์ไปสู่อารามไส้ พระองค์ตามลงมาส่งพระสงฆ์ทั้งหลายเถิงพันอัฒจันท์พระราชมณฑิรนั้นแล ธนมัสการพระสงฆ์ถ้วนทุกพระองค์แล้ว ก็สรรเสริญคุณพระศรีรัตนไตรย แล้วจึงพระองค์เสด็จเข้าไปในพระราชมณฑิรแล ในวันนั้นไส้นางอสันธมิตตาราชเทวีนั้น ครั้นรุ่งเช้านางก็ลุกจากที่นอนแล้วก็ชำระพระองค์แล้วนางจึงแต่งจังหันแลข้าวยาคู อีกสรรพาหารแลหมากพลูอังคาสแก่พระสงฆ์ทั้งหลาย ๖ หมื่นพระองค์ แล้วแลหลั่งน้ำทักษิโณทก แล้วแลไหว้นบคำรพ แลนางก็อำลาพระสงฆ์เข้าไปในพระราชมณฑิร ด้วยบริวารทั้งหลาย ฯ นางอสันธมิตตานั้นนั่งอยู่บนแท่น แล้วแลเห็นอ้อยที่เทวดาทั้งหลายเอามาถวายแก่พระญาศรีธรรมาโสกราชนั้น นางจึงไปปอกอ้อยท่อน ๑ แล้วนางจึงเสวยอ้อยนั้นในท่ามกลางฝูงนางทั้งหลาย ฯ เมื่อนั้น

พระญาศรีธรรมาโสกราชนั้นลงไปสู่พระสงฆ์ทั้งหลาย แลเดินขึ้นมา แลเสด็จเข้าสู่พระราชมณฑิร พระองค์จึงแลเห็นนางอสันธมิตตานั้นแลนั่งอยู่เหนือแท่นแลเสวยอ้อยอยู่ ณ ท่ามกลางนางนักสนมทั้งหลาย แลนางนั้นมีรูปโฉมโนมพรรณตระศักดิ์พระองค์มีพระทัยรักยิ่งกว่านางนักสนมทั้งหลาย จึงกล่าวด้วยคำสรรเสริญทรงพระสรวลเล่นตัวดีว่าฉันนั้น ใครนี่หนอแลมานั่งอยู่แลมากินอ้อยในที่ท่ามกลางนางนักสนมทั้งหลาย แลมีหน้าอันงามนักหนา เจ้านั้นจะว่าผู้หญิงหรือว่าระเบงระบำ อันแสร้งแต่งแลงามพันแพ่งพรรณ เมื่อดังนั้นพระองค์ยืนอยู่ซึ่งหน้านางนั้น แลกล่าวถ้อยคำหยอกเล่นเท่านั้นแล ฯ ครั้นว่านางอสันธมิตตาได้ยินพระราชสามีตรัสทักดังนั้น นางก็รำพึงว่าดังนี้อันว่าพระองค์เจ้ากูนี้เสวยราชย์ แลได้เป็นใหญ่แก่ท้าวพระญาทั้งหลายในชมพูทวีป แต่เหนือแผ่นดินนี้ลงไปเบื้องต่ำได้โยชน์ ๑ แลแต่เหนือแผ่นดินนี้ขึ้นไปเบื้องบนได้โยชน์ ๑ เทพยดาและครุฑราชนาคราชแลยักษ์คนธัพกินนรกินนรี แลวิทยาธรแลหมาผีหมาใน แลราชสีห์แลหมีแลเสือเหลืองเสือโคร่ง ก็มาไหว้มากลายท่านนอกทั้งช้างม้าข้าไทย เสนาพลาพลไพร่มากนักหนาแลมีเงินทองของแก้ว ผ้าผ่อนข้าวน้ำเต็มยุ้งเต็มฉางมากหลายนักหนา แลพระองค์เจ้ากูนี้เสวยราชสมบัติในกลางชมพู

ทวีปนั้น แลมีหมู่ท้าวพระญาทั้งหลายแลสมณพราหมณาจารย์แลคฤหัสถ์ ลูกเจ้าเหง้าขุนทั้งหลายเป็นบริวารดังพระอินท์อันอยู่ท่ามกลางฝูงเทพยดาทั้งหลาย แลท่านเสด็จมากลายข้าพระบาทเห็นข้าพระบาทนั่งอยู่แลกินอ้อยแลพระองค์กล่าวถ้อยคำดุจมิรู้จักข้าพระบาทเลย แลมากล่าวเยาะไย้ไพข้าพระบาทเล่นว่ากระนั้นหนอแลมานั่งกินอ้อย พระองค์เจ้ากูดูถูกข้าพระบาทแลว่ากล่าวข้าพระบาทดังนี้เพื่อพระองค์ทรงยศศักดิ์ใหญ่อิศรสมบัติอันมโหฬาร แลว่ากล่าวข้านี้หาบุญบมิได้เลย แลข้านี่ย่อมกินเพราะบุญพระองค์ทุกวันมิคลาแล ฯ นางอสันธมิตตารำพึงดังนั้น จึงมีใจอันร้ายแก่พระญาศรีธรรมาโสกราชผู้เป็นภัสดาภร จึงกราบทูลแด่พระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราช ว่าฉันนี้ มหาราชข้าแต่บพิตรอันว่าอ้อยนี้บมิพักปลูก พักฝังอ้อยนี้หากเป็นเองอยู่ในป่าหิมวันต์ แลเทพยดาทั้งเอามาถวายด้วยอำนาจบุญข้าพระบาทไส้ ข้าพระบาทจึงกินอ้อยนี้เพราะบุญข้าพระบาทเองแลฯ เมื่อนั้นพระญาศรีธรรมาโสกราชได้ยินคำนางอสันธมิตตากล่าวดังนั้น พระองค์จึงรำพึงในพระทัยดังนี้ นางจึงรำพึงทุกวันว่าตัวนางนี้มีบุญแลว่ากูนี้พึงบุญนางมิอย่าแล พระองค์จึงกล่าวแก่นางอสันธมิตตาพระองค์จึงว่าเป็นคำชั่วแตกเมาะ ว่าประชดให้แก่นางดังนี้ ว่าดูกรเจ้าอสันธมิตตา ผิว่าเทพยดาทั้งหลายเอา

อ้อยมาแต่ป่าหิมวันต์ แลมาถวายแก่เจ้าด้วยบุญเจ้าจริงไส้ อันว่าราชสมบัติทั้งปวงอันมีในสกลชมพูทวีปทั้งปวงนี้ เจ้าว่าเราได้เพราะบุญเจ้าแลฤๅ ฯ ส่วนว่าบุญเจ้าไส้เจ้ายอขึ้นไปไว้เถิงอกนิฐมหาพรหม ส่วนว่าบุญของเราไส้เจ้าข่มลงไปไว้เถิงมหาอวินรก ฯ ผิแลว่าเจ้ามีบุญกว่าเราจริงไส้ก็ดียิ่งนักหนาแลไว้เราจะลองบุญของเจ้าดูพรุกนี้ และเมื่อเช้าพระสงฆเจ้าทั้งหลายจะมาฉันจังหันในพระราชมณฑิร ๖ หมื่นพระองค์ ครั้นพระสงฆทั้งหลายภฤตากริตย์แล้วเราจะถวายไตรจีวรแต่พระสงฆทั้งหลาย ๖ หมื่นสำรับ จึงถ้วนพระสงฆทั้ง ๖ หมื่นพระองค์นั้น แลพรุกนี้เมื่อเช้าเจ้าเร่งหาไตรจีวรไว้ให้เราจงได้ ๖ หมื่นสำหรับในวันพรุกนี้เช้าเถิด ฯ ถ้าว่าเจ้าหาไว้ให้แก่เราได้ดุจดังคำเราว่าดังนี้ เราจึงจะได้รู้ว่านางมีบุญจริงแลปรากฏบุญนางทั่วทั้งชมพูทวีปนี้จริงแล ฯ ถ้าแลว่านางหาให้แก่เรามิได้ดุจดังคำเราว่านี้ไส้เราก็จะรู้บุญนางในวันพรุกนี้แล ครั้นว่าพระองค์ตรัสเท่านั้นแล้วก็เสด็จไปจากที่นั้นแล ฯ เมื่อนั้นนางอสันธมิตตาครั้นได้ยินพระภัสดาภรกล่าวแก่นางดังนั้น นางก็เร่งเป็นทุกข์นักหนา นางก็คิดในใจว่า ชะรอยพระบาทพระราชสามีนี้เคยดแก่กูแล้วมิอย่า จึงกล่าวดังนี้แก่กู นางก็คิดเล่าว่าชะรอยพระองค์เจ้า

ว่ากูเคียดแก่พระองค์ ๆ จึงกล่าวนักหนาดังนั้น ๆ นางอสันธมิตตา
ก็เป็นทุกข์โศก นักหนา แลหายใจใหญ่แล้วก็นอน กลิ้งไปกลิ้งมา
เหนือเขนยทองแต่ชิพพค่ำเท่าเถิงเที่ยงคืน แลนอนบมิหลับเลย
สักน้อย นางอสันธมิตตาเร่งหายใจใหญ่แล้วแลคำนึงในใจดังนี้
แลว่ากูจะได้ไตรจีวรมาแต่ที่ใด แลจะถวาย ๖ หมื่นสำรับดัง
หนอ ๆ วันนั้นไส้เดือนเพ็งบูรณ์วันอุโบสถมแล ในเมื่อราตรีกาล
เที่ยงคืนวันจึงพระจตุโลกบาลทั้ง ๔ ตน ๆ หนึ่งชื่อท้าวกุเวรุราช
คนหนึ่งชื่อว่าท้าวธตรฐราช คนหนึ่งชื่อว่าท้าววิรูปักขราช คน
หนึ่งชื่อว่าท้าววิรุฬหกราช แลพระจตุโลกบาลทั้ง ๔ ตนนี้ไส้เถิง
วันดับกึด วันเพ็งกึด เดือนขึ้น ๗ ค่ำเดือนแรม ๗ ค่ำกึด ย่อมไป
เที่ยวดูคนทั้งหลายอันทำบุญแลทำบาปในแผ่นดินนี้ ๆ กล่าวเถิง
พระจตุโลกบาล เมื่อนั้นท้าวกุเวรุราชคือองค์พระไพศพมหาราช
นั้นธมีหมู่ยักษ์เสนาบดีเป็นบริวาร แลเสด็จไปในยานทิพย์อันดี
แต่อาลกมันทาพิมาน อันมีแบ่งอุตตรทิศ แล้วจึงเสด็จมาล่วง
ทักษิณทิศไส้ ๆ พระไพศพมหาราชธคลาย ผ่านหน้าบัญชรวรราช
มณฑิร นางอสันธมิตตานอนอยู่นั้น จึงพระไพศพมหาราชนั้น
ธได้ยินเสียงนางอสันธมิตตา ทอดใจใหญ่อยู่เพราะว่าอยู่ยังหาผ้า
ไตรจีวรบมิได้ถวาย ๖ หมื่นสำรับดังคำท่านผู้เป็นสามีกล่าวนั้นๆ
แลพระไพศพมหาราชนั้นธจึงลงจากยานทิพย์ แล้วแลเข้าไปใกล้

นางอสันธมิตตาแล้วว่าดังนี้ว่า ดูกรเจ้าอสันธมิตตา แม่เจ้าอย่าได้เป็นทุกข์เป็นโศกเลย เมื่อกำเนิดแต่ก่อนโพ้นเจ้าได้ให้ทานผ้าผืงแก่พระปัเตยกโพธิเจ้าพระอกค์ ๑ บุญของเจ้านั้นยังมากนักหนาแล ด้วยเดชอำนาจบุญเจ้าอันเจ้าได้ถวายผ้าแก่พระปัเตยกโพธิเจ้าแต่ก่อนนั้น ผลบุญนั้นจะได้แก่เจ้าแลจงเจ้ามารับเอาเถิด ครั้นพระไพศพกล่าวแก่นางให้รู้แล้วดังนั้น ๆ จึงพระไพศพมหาราชธจึงเอาประอบแก้วทิพย์ อันหนึ่งมาด้วยฤทธิแห่งธพระไพศพ ๆ จึงเบิดฝาประอบแก้วนั้นแล้วธก็ยื่นให้แก่นางอสันธมิตตาแลดูผ้าทิพย์ อันมีที่ในประอบแก้วนั้น ๆ ครั้นว่าพระไพศพมหาราชส่งประอบแก้วนั้น ให้แก่นางอสันธมิตตาแล้ว ๆ ธก็สั่งสอนนางอสันธมิตตาด้วยถ้อยคำว่าดังนี้ ภัทเทดูกรเจ้าอสันธมิตตา ผิแลว่าเจ้ามีประโยชน์ด้วยผ้าใส่เจ้าจึงเผยฝาประอบผ้าทิพย์นั้นแล้ว ๆ เจ้าจึงชักเอาผ้าออกจากประอบแก้วนั้นเถิด ผ้าทิพย์อยู่ในประอบแก้วนั้นแล ผิแลว่าเจ้าจะเอาเท่าใด ๆ ก็ดีบมิรู้สิ้นสุดเลย ผ้าผืงนี้ใส่ แม้นแลว่าจะปรารถนาเอายาวเท่าใดก็ดี ได้ดังใจทุกเมื่อแล ผิแลว่าเจ้าจะใคร่ได้สั้นเล่าใส่ก็ได้ด้วยใจเจ้าทุกเมื่อแล ๆ พระไพศพมหาราชกล่าวเท่านั้นแล้วธก็เสด็จขึ้นสู่ยานทิพย์แล้ว ก็เสด็จไปสู่อาลกมันทาพิมานอันเป็นที่อยู่โดยอุดรทิศพระสิเนรุราชบรรพตนั้นแล ๆ ครั้นว่า

รุ่งขึ้นเมื่อเข้าพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชธก็องคาสจังหันแก่พระสงฆ์ทั้งหลาย ๖ หมื่นพระองค์ ครั้นว่าภัตตากิจแล้ว จึงพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชธก็บูชาพระสงฆเจ้าด้วยธูปแลเทียนข้าวตอกดอกไม้ แลกระแจะจวงจันทน์ทั้งหลายเสร็จแล้ว จึงนางอสันธมิตตาเทวีนางก็เอาข้าวตอกดอกไม้อันเป็นพู่พวงแลผูกห้อยร้อยแลกรองด้วยดีมีพรรณสิ่งต่างกัน อันจะแต่งก้าปลายห้อยทุกประการใส่เต็มประอบทองอันใหญ่ เอาจำเท่าจันทน์จุรณอันหอมเทียนธูปนางอสันธมิตตา จึงเอาประอบแก้วอันเต็มด้วยผ้าทิพย์ใส่ในประอบสุวรรณรัตนะอันหนึ่ง แล้วจึงให้เอาประอบทองอันอื่น ครอบเหนือนั้นจึงให้สาวใช้ผู้เชื่อใจถือไปด้วยเมื่อนางอสันธมิตตาไปด้วยบริวารทั้งหลาย นางจึงอังคาสจังหันแก่พระสงฆ์ทั้งหลาย ๆ ฉันแล้ว นางจึงบูชาพระสงฆ์ด้วยข้าวตอกดอกไม้เทียนธูปประทีปชวาลาธูปจำเท่าจันทน์น้ำมันหอมหมากพลูแล้วนางจึงนั่งอยู่ พระเจ้าธรรมาศรีโสกราชแล ๆ กาลนั้นพระญาจึงแลดูหน้านางอสันธมิตตาแล้ว ธจึงกล่าวดังนี้ดูกรเจ้าอสันธมิตตาเจ้าจงเอาผ้ามาให้แก่เรา ๖ หมื่นสำรับเรวบัดนี้ เราจะให้ทาน ครานี้เราจักพึงบุญเจ้าแล เราจะถวายเป็นไตรจีวรแก่พระสงฆ์ทั้งหลายจงถ้วน ๖ หมื่นพระองค์แล ๆ เมื่อนั้นนางอสันธมิตตาจึงรับพระองค์การด้วยดีแล้ว ก็กราบทูล

ดังนี้ ข้าแต่บพิตรผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าจักถวายผ้าแก่พระสงฆ์บัดนี้จงถ้วน ๖หมื่นสำรับ แลพระเจ้าเร่งอวยทานแก่พระสงฆ์ให้ถ้วน ๖ หมื่นพระองค์ โดยพระหฤทัยแห่งพระองค์เจ้าบัดนี้เถิด ฯ ครั้นว่านางอสันธมิตตาถวายบังคมทูลแล้วมีช้า นางพระญาจึงเผยประอบสุวรรณรัตนะอันใส่ประอบแก้วนั้นออก นางจึงเอาประอบแก้วทิพย์นั้นชูอยู่ด้วยมือข้างซ้าย นางจึงไขฝาประอบแก้วนั้นชนด้วยมือข้างขวาแล้ว แลจึงเอาฝาประอบขวางไว้จึงเอามือข้างขวาชักเอาผ้าทิพย์ออกจากประอบแก้วนั้นแต่ทีละผืน ๆ นั้นพอได้เป็นไตรจีวรแก่พระสงฆ์ พระองค์นางถวายผืนหนึ่งก่อนพระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชจึงรับเอาผ้าผืนหนึ่งก่อนนั้นถวายแก่เจ้าไทยผู้เป็นพฤฒมาจารย์อันแก่กว่าพระสงฆ์ทั้งหลายนั้นก่อนแล อันว่าผ้านั้นมีพรรณเป็นอันงามประดุจเกิดมาแต่ต้นกัลปพฤกษ อันมีในอุตรกุรุทวีปนั้น ฯ ดังนั้นนายจึงชักเอาผ้าออกจากประอบแก้วนั้น เอามาถวายแก่พระสงฆ์เจ้าโดยอันดับไปถ้วนพระสงฆ์ทั้ง ๖ หมื่นพระองค์นั้นแล ฯ นางอสันธมิตตาเอาผ้าออกจากประอบแก้วดังนั้นก็ดี แลผ้าในประอบแก้วนั้นบมิรู้สิ้นมิรู้จบสุดเลยแลผ้าทิพย์นั้นยังเต็มประอบแก้วนั้นอยู่ดังเก่าบมิได้บกพร่องแต่น้อย ๑ เลย ฯ พระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชเห็นเป็นมหัศจรรย์ดังนั้นอกยินดีนักหนา ก็นั่งอยู่

นมัสการแก่พระสงฆ์ทั้งหลาย ๆ ธจึงให้อนุโมทนาด้วยทานอันพระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชให้นั้น ถ้วนทุกพระองค์ เสร็จแล้วจึงพระสงฆ์ไปจากพระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราช ๆ ก็เสด็จลงไปส่งพระสงฆ์ทั้งหลายเถิงประตูพระราชมณเฑียร ไหว้พระสงฆเจ้าแล้ว ๆ พระองค์จึงกลับคืนมาสู่พระราชมณเฑียรเป็นปรกติดังนั้นบมิขาด ฯ ครั้นว่าธคืนมาเถิงในปราสาทแล้ว ๆ ธจึงเจรจาด้วยนางอสันธมิตตาว่าดังนี้ ภัทเท ดูกรเจ้าอสันธมิตตาผู้เป็นกัลยาณีทิพย์ แต่วันนี้ไปเมื่อหน้าถ้นฐานบ้านเมืองปราสาทเรือนหลวงช้างม้าข้าไทย ไพร่พลทั้งผองเงินทองของแก้วแลนางนักสนมทั้งหมื่น ๖ พันร้อยมอบเวนให้แก่เจ้าแลนางจงเป็นเจ้าแก่เขาเถิด ฯ อนึ่งแต่วันนี้ไปเมื่อหน้าผิแลว่าเจ้ามีใจจะใคร่ทำการอันใด ๆ ก็ดีไส้จงเจ้ากระทำโดยใจเจ้า พี่จะตามใจเจ้าจงทุกประการแลฯ แต่นั้นไปก็ดี แลอันว่านางอสันธมิตตาผู้เป็นบาทบริจาแห่งพระเจ้าศรีธรรมาโสกราชๆ ธให้อนุญาตดังนั้นก็ดี อันว่านางผู้เป็นบาทบริจานั้น นางก็บมิอาจละเมิดท่านผู้เป็นผัวนั้นแต่น้อย๑เลย แม้ว่านางจะทำการอันใดๆ น้อยหนึ่งก็ดี เทียรย่อมร่ำเรียนแต่พระบาทธผู้เป็นผัวแล้ว แลท่านบัญชาด้วยนางๆ จึงกระทำไส้แลอย่าว่ากว่านั้นอันแลย ฯ พระบาทศรีธรรมาโสกราช

ไป่บมิเสวยข้าว นางอสันธมิตตาบมิอาจเสวยก่อน ฯ แม้นว่าพระบาทบมิได้บันทมไส้นางนั้นก็มิอาจบันทมก่อนเลย เมื่อใดแลพระองค์ผู้ผัวหลับแล้ว นางจึงนอน แลแม้นว่านางนอนภายหลังดังนี้ก็ดีนางบห่อนตื่นภายหลังสักคาบ เที่ยรย่อมตื่นก่อนท่านผู้เป็นผัวทุกเมื่อแล ฯ เจ้าอสันธมิตตาผู้นั้นแลมีมารยาทแลปรากฏด้วยรู้ด้วยหลักเฉลียวฉลาด คนรักก็หลายทั้งมิตรสหายก็มากรู้เจรจาปราศรัยแลมิเกียจคร้านอุสาหนักหนา มักทำบุญให้มีพิจารณาได้ราชาภิเษกด้วยสมเด็จพระบาทในปราสาท แลได้เป็นใหญ่แก่พระสนมทั้งหลายหมื่น ๖ พันนั้นแล ฯ เมื่อนั้นจึงฝูงนางทั้งหลาย ซึ่งบันดาเป็นเมียรักแก่พระบาทศรีธรรมาโสกราชมาแต่ก่อนนั้น เขาทั้งหลายเห็นว่าพระองค์รักนางอสันธมิตตาดังนั้นเขาก็ยินร้ายแลมีใจหิงษาเขาจึงเจรจาด้วยกันดังนี้ อันว่าท่านผู้เป็นเจ้าเราพระบาทคิดรำพึงในใจท่านว่านางอสันธมิตตานี้หากเป็นหญิงคนเดียวไส้ อันจะเป็นผู้หญิงกว่านางอสันธมิตตานี้ชะรอยว่าหาบมิได้เลย ฯ เหมือนท่านรำพึงในใจท่านดังนี้บมิอย่าแลท่านจึงบมิดูเราเถิงสองตาเพื่อดังนั้นฯ อันว่าเนื้อความนั้น ก็รู้เถิงพระกรรณสมเด็จพระบาทพระเจ้าศรีธรรมาโสกราช ฯ นั้นก็รำพึงในพระทัยว่าดังนี้ อันว่าฝูงนางทั้งหลายแลเขาว่ากล่าวดังนี้ เขาฝูงนี้เป็นคนพาลนักหนารู้แต่ติเตียนนินทาผู้มีบุญ อันว่า

ผู้หญิงมีหญิงมีบุญมักใหญ่ ใฝ่อันใดมาหาอันใดมาได้ดังเจ้าอสันธมิตตานี้เขาไป่มิรู้จักว่าผู้มีบุญ ผิดังนั้นมากูจะสำแดงให้เขารู้จักเจ้าอสันธมิตตาว่าผู้มีบุญ เพราะว่าเขานี้ย่อมคนใจพาลแลเขาบมิรู้จัก ฯ กาลวันหนึ่งพระองค์จึงให้หาขนมต้มได้ ๑๖,๐๐๐ ลูก พระองค์จึงถอดแหวนพระอำมรงค์ดวง ๑ ออกจากพระกรแห่งพระองค์ ๆ จึงใส่เข้าในขนมนั้นแล้ว ฯ พระองค์จึงเอาขนมอันที่ใส่แหวนนั้นวาง ไว้เหนือขนมทั้งหลายนั้น แล้วพระองค์จึงให้เรียกนางทั้งหลาย ๑๖,๐๐๐ มาชุมนุมกันแล้ว พระองค์จึงตรัสว่าฉันนี้ ดูกรนางทั้งหลาย ขนมที่ในตระไลทองนั้นลูกใดลูกหนึ่งที่พึงใจสูไส้สูเลือกเอาแลคนละดวง แลถือขนมนั้นอยู่ในมือสู เมื่อใดสูทั้งหลายเอาขนมนั้นแล้วถ้วนทั้ง ๑๖,๐๐๐ แลยังขนมแต่ลูกเดียวไส้กูจึงจะให้แก่เจ้าอสันธมิตตาเอาต่อภายหลังสูทั้งหลาย เพราะว่าขนมทั้งหลายทั้ง ๑๖,๐๐๐ แลกับดวงหนึ่งนี้ไส้ กูถอดพระอำมรงค์จากมือกู ๆ เอาใส่ไว้ในขนมนั้นแลกูอธิฐานว่านางผู้ใดมีบุญไส้จงได้ขนมอันกูใส่แหวนนี้เถิด ฯ แลสูทั้งหลายจงอธิฐานในใจสูแล้วเลือกเอาคนละดวงโดยชอบใจแห่งสูเถิด ฯ เมื่อนั้นนางทั้งหลาย ๑๖,๐๐๐ นั้นเลือกเอาขนมนี้ในตระไลทอง คนละดวง โดยพึงใจเขาสิ้นทั้ง ๑๖,๐๐๐ ดวงแล้ว แลมิอาจเอาขนมดวงที่ใส่

แหวนนั้นได้เลย ฯ ส่วนว่าขนมดวงเดียวอันที่ใส่แหวนนั้นยังคงอยู่ในตระไลทองนั้น พระองค์จึงให้นางอสันธมิตตาไปเอา นางอสันธมิตตาจึงค่อยลุกไปแลมีดำเนินเป็นอันงาม แลหยิบเอาขนมดวงนั้นมาถืออยู่ในมือนาง พระญาธจึงตรัสแก่นางทั้งหลายว่าสูทั้งหลายนมขนมถืออยู่ในมือสูนั้นสูบอกดู ผิว่าผู้ใดแลได้แหวนพระอำมรงค์กูใส่เอามาให้แก่กู ๆ จึงจักรู้ว่าผู้นั้นมีบุญจริงแล ฯ เมื่อนั้นว่านางทั้งหลาย ๑๖,๐๐๐ นั้นต่างคนต่างแบะขนมในมือตนออกทุก ๆ คน ก็มิได้แหวนพระอำมรงค์สักคน พระองค์จึงจับเอาขนมที่ในมือนางอสันธมิตตา พระองค์จึงแบะขนมนั้นออกต่อหน้านางทั้งหลาย แลเตือนให้นางทั้งหลายแลดู พระองค์จึงได้แหวนพระอำมรงค์ในขนมดวงนั้นต่อหน้านางทั้งหลายแล พระองค์เจ้าจึงว่าเจ้าอสันธมิตตานี้มีบุญมากกว่านายทั้งหลายแล สูหากมิรู้ว่านางอสันธมิตตานี้มีบุญได้กระทำมาแต่ก่อน แลสูย่อมกล่าวขวัญกูแลเห็นว่ากูรักนางอสันธมิตตาไส้ แลกูสำแดงบุญนางอสันธมิตตาให้สูรู้ไส้ ครั้นนางอสันธมิตตาได้ยินพระองค์มีพระโองการดังนั้น นางจะใคร่สำแดงบุญแห่งตนซึ่งได้ทำมาแต่ก่อน นางจึงถือประอบแก้วด้วยมือข้างซ้าย แล้วเอามือ ข้าง ขวา ชักเอา ผ้าทิพย์ ในประอบ แก้วนั้น ออก ได้ พัน ผืน

นางจึง เอามา ถวายแด่ พระบาท พระเจ้าศรีธรรมา โสกราชต่อหน้า นางทั้งหลาย ๑๖,๐๐๐ แล้วนางอสันธิมิตตาจึงเอาผ้าทิพย์นั้น ออก จาก ประ อบ แก้ว นั้น ให้ แก่ ท้าว พระญา ทั้งหลายอันกินบ้านนอกแลคนละ ๕,๐๐๐ ผืน ให้แก่เยาวราชอันต่าง ๆ องค์พระญาแลองค์ละ ๑๐๐ ผืน แลให้แก่ชาวเจ้าราชตระกูลทั้งหลายแลคนละ ๕๐ ผืน ให้แก่นางทั้งหลายอันเป็นเมียพระญา ที่กิน เมือง บ้าน นอก ออก แก่ นาง นั้น แล คน ละ ๕๐ ผืน แลให้หมู่มนตรีเสนาบดีแลคนละ ๕๐ ผืน ฯ แลให้แก่ชาวพระสนมทั้งหลายได้หมื่น ๖ พันนั้นแลคนละ ๒๕ ผืน แลให้แก่ไพร่ ข้าไทย ทั้งหลาย ด้วย กัน ทั้งหญิงแลชายใหญ่น้อยอันมีในเมืองปาตลีบุตรมหานครนั้นแลคนละ ๒๒ ผืน ทั่วทุกคนบมิได้เปล่าเลยสักคนแล ฯ เมื่อนั้นพระญาศรีธรรมาโสกราชแลท้าวพระญาสามนตราชตระกูล พระหลวงขุนหมื่นทมุนทนายพลไพร่พ้าข้าไทยทั้งหลาย อันมาชุมนุมมั่วมูลกันแห่งนั้นเห็นนาง อสันธิมิตตา เอาผ้าทิพย์ ออกจาก ประอบแก้ว ลูกเดียว นั้นบมิรู้สิ้นบมิรู้สุดดังนั้น คนทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ยิ่งนักหนาจึงโห่ร้องส่อง สาธุการ ถวาย ด้วยเสียงมี ก้อง เสียงร้อง เสียงชุรงมในวันนั้นดังตลาดเบื้องพันได้ยินทั่วทุกสถานแล พระญาศรี ธรรมา โสก ราช เห็น ของ อัน ตระ การ อัน บห่อน มีแล มี ดังนั้น

พระองค์ยิ่งอัศจรรย์นักหนา แลจะใคร่รู้อำเภอบุญนางอสันธ-
มิตตา อันได้กระทำมาแต่ก่อนนั้น พระองค์จึงตรัสถามว่า
ฉันน์ ภัทเท ดูกรเจ้าอสันธมิตตาราชเทวี อันว่าประอบแก้ว
นพเห็นเจ้าได้มาแลพี่แลดูใส่พี่ศวงแก่ใจพี่ เพราะว่าพี่มิรู้แห่ง
ประอบแก้วนมาแล ฯ ประอบแก้วนี้เจ้าได้มาแต่ใดเชิญเจ้ามา
บอกแก่พี่ แลพี่จะขอชมบุญเล่าเถิด ฯ เมื่อนั้นจึงนาง
อสันธมิตตา เมื่อนางจะสำแดงบุญแห่งนางอันได้กระทำมาแต่
ก่อน แลนางพระญานั้นจึงกราบทูลท้าวเทว ข้าแต่บพิตร
พุทธเจ้าข้าเมื่อกำเนิดก่อนโพ้น ข้าพระบาทได้ถวายผ้าเช็ดหน้า
ผืน ๑ แก่พระปัจเตยกโพธิเจ้าพระองค์หนึ่ง เมื่อข้าได้ถวาย
ผ้านั้นพระไพศพมหาราชเป็นทิพย์พญาณแก่ข้าแล ฯ เมื่อวัน
พระองค์กล่าวแก่ข้าพระเจ้าว่าจะเอาผ้าไตรจีวรแก่ข้าจงได้ ๖
หมื่นสำหรับจะถวายแก่พระสงฆ์ ๖๐,๐๐๐ พระองค์นั้นข้าก็
หาให้พลันนั้น พระหฤทัยพระองค์เจ้าบมิได้แล ข้าก็เป็น
ทุกข์โศกนักหนา แลข้านอนกลิ้งเกลือกไปมาเหนือที่นอน
เมื่อนั้นพระไพศพมหาราชเจ้าจึงเสด็จมาด้วย ยักษเสนาบดี
ทั้งหลาย ก็กลายหน้าต่างปราสาทราชมณฑิรที่ข้านอนแลได้ยิน
เสียงข้าหายใจใหญ่ใฝ่หาผ้าจะใคร่ได้ไตรจีวรอยู่ดังนั้น พระ
ไพศพมหาราชจึงลงจากยานมาใกล้ที่นอนข้าพระบาท จึงพระ

ไพศพมหาราชก็กล่าวแก่ข้าดังนี้ ดูกรเจ้าอสันธมิตตาเทวีอย่ามีทุกข์โศกสักอัน จงเจ้าคำนึงดูก่อนเมื่อกำเนิดก่อนโพ้นเจ้าสิยังได้อวยทานผ้าเช็ดหน้าผืน ๑ แก่พระปัเตยกโพธิเจ้าพระองค์ ๑ นั้นแลเจ้าอย่าใจร้อนเลย แลเจ้าจะได้ด้วยผลบุญของเจ้าอันได้อวยทานแก่พระปัเตยกโพธิเจ้านั้น หากจะให้ได้ผ้าทิพย์แก่เจ้าบัดนี้แล ฯ ครั้นพระโพศพกล่าวแล้วจึงเอาประอบแก้วดวง ๑ มายื่นให้ในมือข้าแลแสดงข้าดังนี้ ผิแลเจ้ามีประโยชน์ด้วยผ้าเจ้าถือประอบแก้วนด้วยมือข้างซ้าย แลเจ้าถือชายผ้าทิพย์ด้วยมือข้างขวา แล้วจึงเอาผ้าทิพย์ในประอบแก้วนี้เถิด ฯ จำเดิมแต่ข้าได้ประอบแก้วแต่สำนักนี้พระไพศพมหาราชนั้นมาไว้ ผิแลข้าจะปรารถนาเอาผ้าเท่าใด ๆ ก็ดีก็ได้ดังใจข้าใฝ่แล ฯ ผิข้าจะใคร่ได้ผ้าขาวก็ได้ผ้าขาว ผิข้าจะใคร่ได้ผ้าแดงก็ได้ผ้าแดงโดยใจ ผิข้าจะใคร่ได้ผ้าดำก็ได้ผ้าดำโดยใจ ผิข้าจะใคร่เอาผ้าเหลืองก็ได้ผ้าเหลืองโดยใจ ผิข้าจะใคร่ได้ผ้าแดงอ่อนก็ได้ผ้าแดงอ่อนโดยใจ ฯ ผินึกในใจว่าจะใคร่ได้ผ้าพรรณสิ่งใด ๆ ก็ดีก็ได้โดยใจข้าทุกอันแล ฯ ผิแลข้าจะใคร่ เอาผ้าที่ใน ประอบแก้วนี้ ออกลาด ไปให้เต็ม ทั่วทั้ง ชมพูทวีปอันกว้างได้ ๑๐,๐๐๐ โยชน์นักดี ก็จะทั่วทั้งมวลอันจะสิ้นจะสุดในที่ประอบแก้วนี้เลย เพื่ออำนาจผลบุญอันข้าได้

อวยทานผ้าเช็ดหน้าผืน ๑ แก่พระปัเตยกโพธิเจ้าแต่ก่อนนั้น แลผลบุญนั้นกจึงมาได้แก่ข้าบัดนี้แล ฯ นางอสันธมิตตาราชเทวีสำแดงผลบุญนั้นอันได้ กระทำแต่ก่อน ให้ พระญา ศรีธรรมาโสกราชฟังดังนั้น แล้วนางอสันธมิตตาจึงสั่งสอนอนุโมทนาพระญาศรีธรรมาโสกราชด้วยคลองธรรมดังนี้ว่า ข้าแต่พระราชสมภารเจ้า อันว่าฝูงเทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลายอันเกิดในโลกนี้ ได้พบพระพุทธเจ้า พระธรรม เจ้าพระ สงฆเจ้า ได้ทุกข์นักยากนักหนา แลผู้ ใดแลมีปรีชา รู้หลักแลขวนขวาย ทำบุญทำไส้ ก็จะได้เถิงพระนวโลกุตรธรรมแล ฯ ก็จะพาตนเข้าสู่นครนิพพานตนเป็นข้าแต่ผู้เป็นเจ้า อันว่าคนทั้งหลายนี้จะได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในเมืองดินนี้ยากนักหนา แลผู้ ใดมาเกิดเป็นมนุษย์ดังนั้นโสดแลจะมี ใจใสสัทธา แลจะรู้ หลักเชื่อบุญ เชื่อบาป นั้นก็ยากนักหนา แล ฯ อนึ่งโสดผิว่ามีใจใสสัทธาเชื่อบุญเชื่อบาปแลรู้หลักดังนั้นก็ดี และจะได้ฟังธรรมอันพระพุทธเจ้าบัณฑูรไว้นั้นก็ยากนักหนาไส้ ผิแลว่าได้ฟังธรรมดังนั้นก็ดีและจะจำไว้ได้เป็นมั่นคงแล้ว แลจะ เทศนา ให้ท่าน ผู้อื่น ฟังสืบไป เล่าได้ ฟังด้วย ดังนั้นก็ดียากนักหนาแลคนเป็นข้าแต่ผู้เป็นเจ้า อันว่าเกิดมาเป็นคนแลยากนักหนาดังนั้นก็ดีผู้เป็นเจ้ายังตรัสรู้แล้ว แลอันว่าเป็นคนมี ใจใสสัทธา ในศาสนา พระพุทธเจ้า แลรู้หลัก เชื่อบุญเชื่อบาป

ดังนั้นกด พระองค์เจ้าก็ตรัสรู้แล้ว อันว่ามีใจใสสัทธาแลได้ฟังพระธรรมเทศนา ดังนั้นพระองค์เจ้าก็ย่อมตรัสรู้แล้ว อันว่า ฟัง ธรรม แล้ว แลจำ พระธรรม นั้นได้ แลเทศนา ให้ผู้อื่นฟังสืบไปภายหน้านั้นกด พระองค์เจ้าก็ตรัสรู้แล้วแลทั้งนี้ไส้ ย่อมการกระทำยากนักหนาทุกประการ พระองค์เจ้าพร่ำตรัสรู้อยู่ทุกประการแล เหตุดังนี้แลข้าจึงผิดแต่พระองค์เจ้า ฯ แต่นี้ไปเมื่อหน้า จงผู้เป็นเจ้า เอาพระองค์เจ้าผู้เป็นเจ้า ประกอบในศาสนาพระพุทธเจ้า แลพระองค์เจ้าเร่งสดับฟังธรรมจำศีลทำบุญจงนักหนา ในศาสนาพระพุทธเจ้าเถิด เหตุการณ์ใดเหตุการณ์นั้น อันว่าเราท่านจะได้พบศาสนาพระพุทธเจ้านี้ยากนักหนาแล อันว่าบุญแลธรรมอันได้กระทำในสำนักนี้พระพุทธเจ้าแลปัเตยกโพธิเจ้าแลพระอรหันตาขิณาสพเจ้าทั้งหลาย อันว่าผลบุญนั้นมีมากนักหนา ถ้าจะนับจะคณนาไส้บมิถ้วนได้เลย ฯ ด้วยการดังนี้แล แต่นี้ไปเบื้องหน้าจงท่านหมั่นทำบุญ หมั่นอวยทานหมั่นสดับฟังธรรมจำศีล หมั่นสอนใจ อย่าให้เคียดเสพย์ด้วยมิตรสหายผู้ดี แลพระองค์เจ้าอย่ามีความประมาทแก่พระธรรมสักเมื่อเลย ฯ ครั้นว่าพระบาทพระเจ้าศีลธรรมาโสกราชได้ฟังคำนางอสันธิมิตตาอนุโมทนาสอนดังนั้น พระองค์จึง

กล่าวแก่นางพระญาว่าดังนี้ ดูกรเจ้าอสันธมิตตาแต่นี้ไปเมื่อหน้าพี่จะฟังคำเจ้าผิดแลชอบฉันใดก็ดี เจ้าผู้มีบุญกล่าวแก่พี่ไส้พี่จะฟังเจ้าทุกอันแล ฯ แต่นั้นไปพระญาศรีธรรมาโสกราชผู้มีอำนาจจึงกระทำบุญทำธรรมนั้นนักหนา ๆ ให้กระทำพระมหาธาตุได้ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ กลางชมพูทวีปถ้วนพระนครทุกแห่ง ให้ทำพระวิหารได้ ๘๔,๐๐๐ แลถวายจันหันแก่เจ้าไทย พระสงฆ์ทั้งหลายแลวันละ ๖๐,๐๐๐ สำรับถ้วนพระสงฆ์ทั้งหลายแลวันละ ๖๐,๐๐๐ พระองค์เข้าทุกวารชั่วตน ฯ แลกล่าวเถิงยศศักดิ์สมบัติแห่งพระญาศรีธรรมาโสกราชผู้เป็นจุลจักรพรรดิราชแล้วแล ฯ อันว่าผู้งบุญแลได้เป็นลาภ เป็นยศ ราชสมบัติ มากนักหนา ใน แผ่นดิน นี้เท่า ปรกติจักรพรรดิราชแล พลจักรพรรดิราชแห่งหนึ่ง อนึ่งโสดผู้ใดกระทำบุญแลมียศศักดิ์สมบัติยิ่งกว่าพระญาจักรพรรดิราชทั้ง ๒ สิ่งนี้ ก็ยังมีดังพระญามันธาตุราชได้เสวยราชในจตุมหาทีปกับทั้งเมืองฟ้า อันชื่อว่าจาตุมหาราชิกาแลดาวดึงษาแลยาที่โภคอันดี แลมีนางฟ้าทั้งหลายอันมีรูปโฉมโนมพรรณ์วรรณเนื้อตัวแลหน้าตาเพราพร้อยเฉิดฉายงามนักหนา เป็นบริวารอีกทั้งหมู่เทพยดามาไหว้มาคัลจำเริญ อยู่ทุกวารทุกคืนดุจดังชุนนาง

ทั้งหลายอันไปเผ้าคัลยท้าวพระญานั้น และพรรณาบุณนั้นมิถ้วนได้เลยประเสริฐผู้อยู่ในเมืองท่านแลมีบุญ ดังโชติกเศรษฐีนั้นยังมี

เมื่อนั้นยังมีเศรษฐีผู้หนึ่งชื่อโชติกเศรษฐี แลอยู่ในเมืองราชคฤห์มหานคร แลเศรษฐีนั้นมีปราสาท ๗ ชั้นพรรณย่อมแก้ว ๗ ประการสัตตพิธรัตนะ ๆ แลพื้นแผ่นดินบ้านนั้นย่อม ผลึก รัตนะ อันใส แลงาม นักหนาดังหน้าแวน อันท่านขัดสีได้แลพื้นคาบนั้นแล รอบบ้านนั้นมีกำแพงแก้วล้อมได้ ๗ ชั้นเทียรย่อมแก้วสัตตพิธรัตนะ แลในหว่างกำแพงนั้นมีต้นกัลปพฤกษ์เรียงกันเป็นถ้องแถวไปทุกชั้น มีซุ้มมุมปราสาทนั้นในมุมบ้านนั้นมีขุมทองทั้ง ๔ มุม ขุมทองหนึ่งนั้นกว้างได้ ๗,๐๐๐ วา ขุมทองอันหนึ่งกว้างได้ ๖,๐๐๐ วา ขุมทองหนึ่งกว้างได้ ๕,๐๐๐ วา ขุมทองขุม ๑ กว้างได้ ๒,๐๐๐ วา แลขุมทองทั้ง ๔ ขุมนี้โดยลึกนั้นได้ยิบแสน ๔ หมื่นโยชน์แล ขุมทองฝูงนั้นย่อมเต็มด้วย กองเงิน กองทอง กองแก้วสัตตพิธรัตนะ เต็มปากขุมแลสูงขึ้น ดังท่านกองลูกตาลไว้นั้นแล ๆ ผิแลว่าไปตักเอาเท่าใด ๆ ก็ดีบมิรู้บกร่องเลยสักคาบ เงินทองแก้วแหวนอันอยู่ใต้นั้นหากพูนขึ้นมาเต็มดีดังเก่า บมิ

รับกรัพร่องดังน้ำอันไหลออกมานั้นแล ฯ แล ๔ มุมปราสาทนั้นมีอ้อยทอง ๔ ลำ ๆ ลำใหญ่เท่าลำตาลอันใหญ่ แลใบอ้อยนั้นเทียรย่อมแก้วมณีรัตนะแล ข้ออ้อยนั้นเทียรย่อมทอง ในปากประตูกำแพงทั้ง ๗ ชั้นนั้นมียักษ์อันเป็นใหญ่ ๗ ตนอยู่เฝ้าอีกด้วยบริวาร ในปากประตูชั้นนอก มียักษ์ผู้หนึ่งชื่อว่ายมโกลิยักษ์ แลมียักษ์บริวารพันหนึ่งอยู่เฝ้าในปากประตูกำแพงแก้วอันเป็นคำรบ ๒ ชั้นนั้นมียักษ์ผู้หนึ่งชื่อ อุลลแลมีบริพารยักษ์สองพัน อยู่เฝ้าในปากประตูคำรบ ๓ เหมือนนั้นยักษ์ชื่ออมิละ ยักษ์มีบริวาร ๓,๐๐๐ อยู่เฝ้า ฯ ในปากประตูอันเป็นคำรบ ๔ ชั้น มียักษ์ผู้ใหญ่ชื่อวชิระวามียักษ์อีกด้วยบริวาร ๔,๐๐๐ อยู่เฝ้า ในปากประตูกำแพงเป็นคำรบ ๕ ชั้น มียักษ์ ๑ ผู้ใหญ่ชื่อสกนยักษ์มีบริวาร ๕,๐๐๐ อยู่เฝ้าพยาบาล ในปากประตูกำแพงอันเป็นคำรบ ๖ ชั้นนั้น มียักษ์ผู้ใหญ่ตนหนึ่งชื่อกตารตยักษ์ แลมียักษ์บริวาร ๖,๐๐๐ อยู่เฝ้า ในปากประตูกำแพงแก้วอันเป็นคำรบ ๗ ชั้น นั้นมียักษ์ใหญ่ผู้หนึ่งชื่อทิสาปาโมกขยักษ์ มียักษ์บริวาร ๗,๐๐๐ อยู่เฝ้าพยาบาล แลสมบัติเศรษฐีนั้นโอพาริกดังนั้น คนทั้งหลายจึงไปพิดทูลแก่พระเจ้าพิมพิสารราช ผู้เสวยราชในเมืองราชคฤห์นครนั้น

พระญา นั้นอึง ให้เอา เศวตรฉัตร มาอภิเษก มหา เศรษฐี แล นาง เมียโชติกมหาเศรษฐีนั้น นางแก้วอันมาแต่อุตตรกุรุทวีปเมื่อ มาแต่อุตตรกุรุทวีปนั้นนางเอาหม้อข้าวแก้วมาด้วยลูกหนึ่ง แล เอาก้อนเส้าเท่าลูกพักมาด้วย ๓ ก้อน แลแก้วนั้นชื่อโชติ-ปาสาณ แลเอาข้าวสารมาด้วย ๓ ทะนานอันชื่อว่าสัญชาติสาลี นั้น ๒ ทะนาน ข้าวอันมีคนธรสหอมนักหนา ข้าว ๒ ทะนาน หุงให้โชติกเศรษฐีกินรอดชั่วตนข้าวนั้นมิรู้สิ้นเลย ครั้นเอา ข้าวสารใส่หม้อแล่งใส่ข้าวสารนั้นก็เต็มมาดังก่อนแล ข้าวสาร นั้นบมิรู้สิ้นเลยสักคาบ ผิจะใส่เต็มร้อยเกวียนก็ดี ข้าวสาร ๒ ทะนานนั้น บมิรู้บกรู้พร่องไปเลยเต็มอยู่ ๒ ทะนานนั้นดังก่อน แล เมื่อจะหุงข้าวเอาข้าวสาร ๒ ทะนานนั้นใส่ลงในหม้อแก้ว แล้ว จึงตั้งขึ้นเหนือก้อนเส้าแก้วอันชื่อว่าโชติกปาสาณนั้น ครั้นเอา หม้อ ตั้งขึ้น บัดเดี๋ยว ไฟหากลุกขึ้น ในก้อนเส้าแก้ว นั้นเอง ครั้นว่าข้าวนั้นสุกไส้ไฟหากดับไปเองแล ฯ เมื่อแกงแลทำ ขนมขต้มของกินอันใด ๆ ก็ดุจเดียว แลฝูงอันใดปราสาท เหย้าเรือน เศรษฐี นั้นเทียร ย่อม รุ่งเรือง ด้วย รัศมี แก้ว ทุกเมื่อแล ไต้ไฟประทีปเทียรแห่งเขานั้นบมิขาดเลย สมบัติเป็นมลากเป็น ดีแห่งโชติกเศรษฐีนั้น ลือชาทั่วแผ่นดินชมพูทวีปนี้ทุกแห่ง

แลฝูงมหาชนคนทั้งหลาย ต่างคนต่างขนยานคานหามจึงมาดู สมบัติแห่งโชติกเศรษฐีนั้น ๆ จึงให้หุงข้าว ๒ ทะนานอันเอามาแต่ อุตตรกุรุทวีป นั้นให้ แก่ฝูงคน ทั้งหลาย อันที่มา ดูเล่นนั้นกินแล จึงไปเอาเครื่องสนิมพากรณ์อันเป็นเครื่องประดับนิตนเขานั้น แลเอามาแต่ต้นกัลปพฤกษ์นั้นมาประดับนิให้เขาที่ไปดูนั้นทุกคนแล ฯ แล้วเศรษฐีจึงเผยขุมทองอันกว้างได้ ๒ วานั้นให้แลดู แลเศรษฐีจึงว่าคนผู้ใดจะใคร่เอาเงินทองแก้วแหวนเท่าใด ๆ ก็ดี แลให้เก็บเอาโดยใจท่านผู้จะปรารถนาเถิด ฯ ฝูงคนทั้งหลายในชมพูทวีปนั้นต่างคนต่างมาตักเอาโกยเอาเงินทองแก้วแหวนที่ในขุมทองอันเดียวนั้น ๆ บมิรู้บกรู้พร่องเลยสักคาบแล ว่าจะลงประมาณมือหนึ่งบมีแล ฯ เมื่อนั้น พระญา พิมพิสารราช ผู้เสวย ราชสมบัติ ในเมือง ราชคฤห์นครนั้น แลมีพระทัยจะใคร่เห็นสมบัติแห่งโชติกเศรษฐีนั้น พระองค์จึงเสด็จ มาด้วย บริวาร ทั้งหลาย เถิงปากประตูกำแพงแก้วชั้นนอกนั้นก่อน ฯ แลข้าหญิงเศรษฐีนั้นแต่งกวาดแผ้วหยากเยื่อเสียนั้นแลมีรูปโฉมเป็นอันงามนัก แลทาสีผู้นั้นก็ยื่นมือไปเพื่อว่าจะให้พระญานั้นหน่วงชั้นที่ปากประตูนั้นแล พระญานั้นมิทันหน่วงชั้นเลย เพราะว่าพระญานั้นเห็นทาสีผู้นั้นงาม แล

พระองค์ใส่ใจว่าเมียของโชติกเศรษฐี แลพระญานั้นอบมิได้ต้องถือมือแห่งทาสีผู้นั้น เพราะพระองค์เห็นงามแลชามใจแลอายบมิยุดมือถือแขนทาสีนั้น แต่หมู่ผู้หญิงทั้งหลายอันอยู่กวาดแผ้วแลเอาหยากเยื่อเสียที่ปากประตูชั้นนอกนั้น พระญาเห็นเขานั้นงามทุกคน พระญาย่อมใส่ใจว่าเมียโชติกเศรษฐีสิ้นทั้งนั้น พระญามิอาจจับมือถือแขนเขานั้นสักแต่คนเลย ๆ เมื่อนั้นโชติก เศรษฐี นั้นก มาต้อน รับพระญา พิมพิสาร ราชบพิตร นั้นเถิงปากประตูชั้นนอกปราสาท แลเชิญพระญาไปก่อนเศรษฐีจึงค่อยเดินตามหลัง ๆ ครั้นว่าพระญาแลยกเท้าย่างเข้าไปในปราสาทนั้นเห็นแก้วมณีรัตนะ อันเป็นพื้นปราสาทนั้นแสงใสรุ่งเรืองตลอดลงไปเบื้องต่ำนั้น ชุมดุจอันลึกได้ ๗ ชั้วบุรุษ พระญาธจึงคำนึงในพระทัยว่าเศรษฐีนี้ขุดหลุมไว้แล หวังจะให้กูนั้นตกลงบมิหย่า แลพระญาจึงหยุดอยู่ท่าเศรษฐี เศรษฐีแลเห็นพระญาหยุดอยู่ดังนั้น เศรษฐีจึงทูลแด่พระญาว่าข้าแต่พระองค์เจ้าข้าอันนมิใช่หลุม คือว่าแก้วมณีรัตนะใส่เศรษฐีจึงไปก่อนพระญาแลว่าดังนั้น ขอเชิญพระองค์เจ้าเสด็จมาตามข้าพระบาทนี้เถิด ๆ พระญาจึงค่อยเสด็จไปตามหลังเศรษฐีนั้นแลที่ใดที่เศรษฐีเหยียบใส่พระญาจึงเหยียบตามไปแล พระญาเดิน

ไปตามเศรษฐีวันนั้นพระญาจึงแลดูปราสาท แต่สถานต่ำเถิง
สถานเบื้องบนด้วยประการดังนี้ พระญาชาติสัตรูผู้เป็นลูก
พระญาพิมพิสารก็มาด้วยพระบิดา แลถือปลายมือพระบิดา
พระญาผู้เป็นบิดาไปดูปราสาทแก้วอันงามดังนั้น จึงคำนึงแต่
ในใจว่าดังนี้ อันว่าพ่อกูนี้เป็นใหญ่ไปจริงดังฤๅ แลเศรษฐี
นี้แลมาอยู่ในปราสาทแก้วสัตตพิธรัตนะ แลผู้เป็นใหญ่ในปราสาท
ไม่ผิแลวันใดแลกูได้เป็นพระญาไส้ แลกูจะชิงเอาปราสาทนี้
แก่กูแล ฯ เมื่อนั้นพระญาจึงขึ้นไปถึงชั้นนั้น พอยามบ่ายแล
พระญาจึงว่าแก่เศรษฐีดังนี้กูจะกินข้าว ในปราสาทมหาเศรษฐี ๆ
นั้นจึงว่าสาธุข้ายินดีนักแล ฯ เศรษฐีจึงอังเชิญพระญาให้สรง
น้ำอันหอมแล้ว อังเชิญพระญานั่งเหนือรัตนะบัลลังก์ทองอัน
ตั้งใน บัลลังก์ แก้วสัตตพิธรัตนะ ที่ เศรษฐี เคยนั่ง ให้แก่ พระญาธ
นั่ง ฯ เมื่อนั้นฝูงชาวครัวก็หาข้าวนั้น เอากินปายาศใส่
เต็มตระไลทองอันมีค่าได้แสนตำลึง แลจึงมาตั้งไว้ซึ่งหน้า
พระญานั้น ๆ ก็ใส่ใจว่าข้าวตัง พระญาจึงล้างมือจักเสวย
ข้าวปายาศนั้น ๆ เศรษฐีแลเห็นพระญาจะเสวยกินปายาศ
อันแต่งไว้รองตระไลข้าวต้นดังนั้น แลเศรษฐีนั้นจึงห้าม
พระญาว่าดังนี้ ข้าแต่บพิตรเจ้าข้าวอันนี้มิใช่ข้าวต้น แล

ข้าวกิลินปายาศต่างหาก ๆ แต่งรองตระไลข้าวต้นไส้ แลพระองค์เจ้าอย่าเพ่อเสวย กิลินปายาศนั้นไส้ไว้แต่งรองดังนี้เพื่อจะใคร่เอาอย่านั้นอย่าให้ข้าวเย็นไส้ เศรษฐีว่าดังนั้นแล้วจึงให้ข้าวต้นอันหุงด้วยข้าวสารอันมาแต่อุตตรกุรุทวีปนั้นใส่เต็มตระไลทองอันนึ่งมาตั้งเหนือตระไลข้าวกิลินปายาศนั้น แลจึงอังเชิญให้พระญาเสวยข้าว พระญานั้นก็เสวยข้าว ข้าวนั้นก็เร่งหอมเร่งอร่อยเร่งมีโอชารสนักหนา แลหารสอันจะเสมอบมิได้เลย กินเท่าใด ๆ บมิรู้อิ่มเลย ๆ มหาเศรษฐีแลเห็นพระญาเสวยข้าวนั้นมากนักแล้ว เศรษฐีจึงกราบไหว้พระญาแลขอห้ามดังนี้ ข้าแต่บพิตรเจ้าข้า ๆ เสวยข้าวแต่เท่านั้นเถิดแต่พอบังควรแล พระองค์เจ้าเสวยข้าวนี้มากนักแล้วเหยียวว่าจะเป็นอเชียระแต่พระองค์ เหยียวว่าจะเป็นโทษเพราะอาหาร ๆ พระญาจึงว่าแก่มหาเศรษฐีดังนี้ มหาเศรษฐีท่านคิดเสียดายข้าวแก่เรา กลัวว่าเราจะกินของท่านเปลืองไปหรือ มหาเศรษฐีกว่าดังนี้ ข้าพระบาทนี้บมิได้คิดเสียดายแก่พระองค์หาบมิได้ แลจะกลัวเปลืองก็หาบมิได้ แลข้าวข้าหม้อเดียวนี้ แกงข้าหม้อเดียวนี้ แม้นว่ารพลบ่าวไพร่ข้าไทยของพระองค์ทั้งหลายจะมากินสักเท่าใด ๆ ก็ดี บมิรู้บกพร่องจากหม้อนี้เลย

อันว่า ข้าห้าม พระองค์ เจ้าไส้ข้า กลัวเหยียว พระองค์ จะมี อันเป็น เพื่อเสวยอาหารพ้นประมาณ พระองค์เจ้าเสด็จยังเรือนข้าพระบาทนี้แล้วแลดีไป ถ้าพระองค์เจ้าหาอันเป็นบมิได้กดีอยู่ ถ้าแลพระองค์เจ้าแลมีอันเป็นไส้ ไพร่ฟ้าข้าไทยทั้งหลายจะว่าได้ ว่าพระองค์มีอันเป็นไส้ เพราะไปเรือนเศรษฐี ๆ นี้ หากทำร้ายแก่พระองค์เจ้าแล ฯ พระญาจึงกล่าวแก่เศรษฐีว่าสาธุดีแล้ว ผิว่าดังนั้นเราจะเสวยแต่เท่านั้นแล ฯ พระญาจึงหยุดเสวย ครั้นว่าพระญาหยุดเสวยแล้วไส้ เศรษฐีจึงให้หาข้าวน้ำเลี้ยงลูกเจ้าลูกขุนทมุนทนาย ไพร่ฟ้าข้าไทยทั้งหลายอันไปด้วยพระญานั้นกินให้ทั่วทุกคน ๆ ทั้งหลายอันไปเป็นบริวารพระญานั้นกินข้าวกินแกงทุกคน ทั้งชาวเมืองทั้งหลายอันที่หากไปเองนั้นกดี เศรษฐีก็เลี้ยงให้กินทุกคน แต่ข้าวหม้อเดียวนั้นแลกับแกงหม้อเดียวนั้นกินบมิรู้สิ้นสักคาบ ผิว่าตักเอาเท่าใดกดีกยังเต็มอยู่ดังเดียวแล พระญาจึงถามมหาเศรษฐีว่าเมียของเจ้ายังมีหรือ ฯ เศรษฐีกทูลแด่พระญาว่าเมียข้าพระองค์มีแล นางนั้นเป็นนางแก้วมาแต่อุตตรกุรุทวีป ฯ พระญาก็ถามว่านางแก้วเมียของท่านนั้นอยู่แห่งใด ฯ เศรษฐีจึงขานแก่พระญาว่า ข้าแต่บพิตรนางแก้วนั้นอยู่ในครรภ์ที่

นอนภายในปราสาทโพ้นแล พระองค์เจ้ามาเถิงปราสาทข้าดังนี้ กด ข้าพระเจ้านบมิรู้เพราะว่าข้าพระเจ้านี้อยู่ในสุขสมบัติแลบมิรู้เพื่อดังนั้น แลเศรษฐีนนจึงรำพึงในใจว่าเหมือนหนึ่งพระญาจะใคร่เห็นเมียกูแล เศรษฐีก็ว่าข้าจะไปหาเมียข้าพระเจ้านนมาให้ไหว้พระองค์บัดนี้ ครั้นว่ากล่าวแล้วก็ลุกไปสู่ครรภ์ที่นอนอันมีในปราสาทที่นางแก้วอยู่นั้น จึงเจรจาด้วยนางแก้วว่าดังนี้ ว่าดูกรเจ้าบัดนพระบาทพระเจ้าพิมพิสารราชผู้เป็นพระญาเสวยราชในเมืองราชคฤหนคร มาเถิงปราสาทแห่งเราพี่น้องนี้ แลท่านมานั่งอยู่ที่นั่งพี่ห้องนอกโพ้น แลพี่ให้ท่านเสวยข้าวแล้ว แลเชิญเจ้าออกไปไหว้ท่านเถิด ๆ นางจึงนึกว่าดังนี้ พระญาท่านเป็นดังฤๅ แลท่านจะให้ข้าออกไปไหว้ท่านนั้น ๆ เศรษฐีก็บอกว่า ท่านนั้นเป็นเจ้าเป็นพระญาเสวยราชเมืองนี้ ท่านนั้นเป็นเจ้าแก่เราแลดังฤๅแลว่ามิรู้จัก ๆ นางก็ว่าข้าอยู่ทุกวันนข้าบมิรู้ว่าเรานมีเจ้าแล ข้าพึงรู้ว่าเรานมีเจ้าในวันนแล บุญเรามีเพียงนแลมีเจ้าดังนชะรอยว่าเราทำบุญแต่ก่อนโพ้น เรานบมิได้กระทำ ด้วยสัทธาอันมิยิ่งแลเราจึงเกิดมาแลมีเจ้าดังนี้ ชื่อว่าเรากระทำบุญด้วยอันยิ่งจริงไส้เราก็หาเจ้าบมิได้แล ๆ เจ้าจักได้เป็นเจ้าแก่คนทั้งหลายดังท่านผู้เป็นพระญานแล ๆ ครั้น

ว่านางกล่าวนางจึงว่าแก่เศรษฐีแลว่า เมื่อท่านจะให้ข้าไปไหว้ท่านผู้เป็นพระญาน้ัน จะควรให้ข้าปฏิบัติเพียงใด จงเจ้ากูได้บอกแก่ข้า ฯ เศรษฐีจึงว่าเจ้าไปไหว้ท่านนั้นแลเจ้านั่งอยู่ถือพัชนีวพัดท่านอยู่เถิด ฯ เมื่อนั้นนางจึงค่อยลีลาออกไปแล้วแลยกมือไหว้พระญาแล้ว ๆ ก็ถือพัดอยู่พัดพระญาเจ้าแล ฯ พัดนั้นใบตาลแก้วแลนางถืออยู่พัดพระองค์ดังนั้น ลมพัดออกแลอายรูปอันที่เขาอบผ้าทรงแลผ้าโพกพระญานั้น แลมีกลิ่นอันอบด้วยไฟนั้นไปต้องตานางแก้ว ตานางแก้วนั้นก็แสบนักหนาแลมีน้ำตานั้นไหลออกมา นางจึงเอาผ้ามาเช็ดน้ำตาเสีย ฯ พระญาเห็นนางเอาผ้าเช็ดตานาง นั้นพระญาใส่ใจว่านางนั้นร้องไห้ พระญาจึงกล่าวแก่โชติกเศรษฐีว่าดังนี้ ดูกรเจ้าโชติกเศรษฐี แลนางผู้เป็นเมียเจ้านี้ไปงามนักหนาแลเห็นกูมาดังนี้ใส่ใช่เรา จะมาชิงเอาสมบัติอันเป็นมลากเป็นดีแห่งเจ้าแลนางจึงร้องไห้ฤๅ ครานี้เรามาใส่แต่ว่าเรามาชมบุญเจ้าใส่ จงเจ้าว่าแก่นางอย่าให้นางร้องไห้เลย ฯ เศรษฐีกราบไหว้ทูลแด่พระญาว่าดังนี้ตนเป็นข้าผู้เป็นเจ้าแลว่านางบมิได้ร้องไห้ บัดนี้อายรูปอันอบอันรมเครื่องสนิมอาภรณ์ อันที่พระเจ้าทรงนั้นหากมาต้องตานางข้าผู้เป็นเจ้า เพราะว่าอบด้วยไฟแลแสบตาข้าพระผู้เป็นเจ้าแลน้ำตาข้าท่านตกใส่ เพราะว่าในปราสาทข้านี้ กินอยู่

สิ่งใดก็ดีอบรมสิ่งใดก็ดี ย่อมอาศัยแก่รัสมีแก้วมณีรัตนะ บห่อนอาศัยแก่ไฟเลยสักคาบ อันว่าในปราสาทพระองค์เจ้าไส้ย่อมอาศัยแก่รัสมีเพลิงแล ฯ ครั้นว่าเศรษฐีกล่าวแล้วเศรษฐีจึงว่าดังนี้สืบไปเล่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าแต่นี้ไปเมื่อหน้า ข้าจะให้พระองค์ผู้เป็นเจ้าอาศัยแก่รัสมีแก้ว แลข้าบมิให้พระองค์เจ้าอาศัยแก่รัสมีเพลิงเก่าเลย ฯ ครั้นเศรษฐีพิดทูลแด่พระญาแล้วเศรษฐีจึงเอาแก้วดวงหนึ่งใหญ่เท่าลูกแตงโมลูกใหญ่ แลคณนาค่าแก้วดวงนั้นบมิได้เลย เศรษฐีจึงถวายแด่สมเด็จพระบาทพระเจ้าพิมพิสารราช ฯ เห็นสมบัติแห่งโชติกเศรษฐีอันโอพาริกประเสริฐพันประมาณดังนั้น ท้าวธก็มีใจโสมนัสยินดีนักหนา ธจึงจากปราสาทมหาเศรษฐีแล้วกลับคืนมาด้วยยศบริวาร สู่พระราชมณเฑียรแห่งพระองค์ดังเก่าแล ฯ เมื่อนั้นจึงพระญาอชาตสัตรุกุมารผู้ลูก (ทูล) พระญาพิมพิสารผู้เป็นบิดาด้วยถ้อยคำว่าดังนี้ สมบัติโอพาริกแห่งมหาเศรษฐีนั้นบมิควรแก่เศรษฐีผู้เป็นเศรษฐีอันอยู่อาศัยแก่เมืองเรานี้ ครั้นว่าเราชิงเอาก็เป็นสมบัติของเราผู้เป็นท้าวเป็นพระญาจึงควรไส้ ฯ ท้าวพิมพิสารราชผู้เป็นบิดาจึงว่าดังนี้ อันว่าจะชวนพ่อไปชิงเอาสมบัติแห่งโชติกมหาเศรษฐีนั้นบมิชอบในคลองธรรม เพื่อดัง

ฤๅ แลพ่อจึงว่าเหตุสมบัตินั้นบมิเกิดด้วยบุญเราพ่อลูกหามิได้ แลสมบัตินั้นเกิดเพราะบุญโชติกมหาเศรษฐี เมื่อมหาเศรษฐีได้กระทำบุญแต่ก่อนแลพระวิษณุกรรม มานิมิตรให้แก่มหาเศรษฐีได้แลมิได้ด้วยประการอื่น แลว่าเราจะชิงเอานั้นบมิควร ฯ อยู่จำเนียรกาลไป พระญาอชาตสัตรุมาสมาคมด้วยเทวทัต เอาเทวทัตเป็นครู แลเทวทัตนั้นจึงสอนให้ชิงเอาสมบัติแห่งพ่อตน พระญาอชาตสัตรุนั้นก็ชิงเอาราชสมบัติถืนฐานบ้านเมือง แต่พ่อตนแล้วจึงฆ่าพ่อด้วยเสีย ครั้นได้ราชสมบัตินั้นแก่ตนแล้วจึงรำพึงในใจตนว่าฉันนี้ ที่ควรกูไปชิงเอาปราสาสแก้วของโชติกมหาเศรษฐี พระญาอชาตสัตรุจึงเอารพลไปสะพัดบ้านโชติกมหาเศรษฐี วันนั้นพอเป็นวันศีลมหาเศรษฐีกินข้าวแลไปจำศีล ๘ อันอยู่แลฟังพระธรรมเทศนา แต่สำนักนี้พระพุทธเจ้าในพระเวพุวัน พระญาอชาตสัตรุมิรู้เศรษฐีไปฟังพระธรรม พระญาใส่ใจว่าเศรษฐีอยู่ในปราสาท แลเมื่อพระญาเอารพลไปสะพัดนอกกำแพงแก้วชั้นนอกนั้น ช้างม้ารถบทจรทั้งหลายแลเห็นเงาของตนเองในที่กำแพงแก้วนั้น เขาใส่ใจว่ามีรพลอยู่ภายในจะออกมาต่อรบเขา ๆ มีใจกลัวบมิอาจเข้าไปแล ช้างม้าทั้งหลายย่อมเอางาลงบักดินอยู่ แลบมิอาจเข้าไปสู่กำแพงแก้วนั้นได้เลย ฯ เมื่อนั้นจึงพระญาอชาตสัตรุเร่งขับรพลเข้า

ไป ฯ เมื่อนั้นจึงยักษ์ผู้หนึ่งชื่อยมโกลียักษ์แลอยู่เผ้าประตูกำแพงแก้วชั้นนอกด้วยบริวารพันหนึ่ง ยักษ์นั้นแลเห็นพระญาอชาตสัตรุไปดังนั้นยักษ์ผู้ นั้นจึงร้องถามว่าเหวยพระญาอชาตสัตรุท่านจะมาเยียใด ยมโกลียักษ์แลบริวารทั้งนั้น เขาก็ถือกระบองเหล็กแล้วเขาสำแดง ดังจะตีแล้วเขาร้องตระหวาด เขาก็ไสพระญาอชาตสัตรุแลบริวารทั้งหลายกระจัดกระจายแล่น หนีพลัดพรายกันไปสิ้น ฯ พระญาอชาตสัตรุตระหนกตกใจนักหนา จึงแล่นหนีเข้าไปสู่อารามพระพุทธเจ้าโดยด่วนนักหนา ฯ โชติกเศรษฐีลุกขึ้นจากที่นั่นแลถามพระญาว่าดังนี้ วันนี้เป็นใดพระองค์ผู้เป็นเจ้ามาด่วนนักหาปานฉะนี้ ฯ พระยาจึงว่าแก่โชติกเศรษฐี ๆ ใช้ให้เขาทั้งหลายรบเร้าไล่เรามาแล้ว เศรษฐีก็แล่นมาก่อนเราใส่กลนั่งอยู่พังธรรมแลใส่กลว่าบมิรู้ ฯ เศรษฐีจึงว่าดังนี้ผู้เป็นเจ้าจะไปชิงเอาปราสาทข้าหรือ ฯ พระญาก็ว่าชิงเอาปราสาทเศรษฐีจริงแล ฯ เศรษฐีก็ว่าดังนี้สมบัติแห่งข้าสิ่ง ๆ ก็ดีมาตรว่าด้วยชิงเชิงทุกก็ดี แลข้าบมิได้ให้แก่ผู้ใด แลผู้นั้นก็บมิอาจเอาสมบัติข้าได้ ฯ พระญาจึงว่าแก่เศรษฐีเจรจาใหญ่ดังว่าตนเป็นพระญาแล ฯ เศรษฐีก็ว่าข้ามิใช่พระญาแต่เท่าว่าข้าเชื่อบุญแห่งข้านั้นไส้ สมบัติแห่งข้าบมิได้ให้อย่าว่าท้าวพระญาปานดังพระองค์เจ้านี้แต่พระองค์เดียวเลย แม้นว่าท้าวพระญา

ผู้มีศักดานุภาพปานดังผู้เป็นเจ้าท่านนี้ได้พัน ๑ ก็ดี บมิอาจเอาสมบัติแห่งข้านี้ได้ เพราะว่าข้าบมิได้ให้ ต่อว่าเมื่อใดข้าให้จึงเอาได้แล ฯ ถ้าว่าผู้เป็นเจ้ามิเชื่อบุญข้าไซ้ข้าจะให้ผู้เป็นเจ้าเชื่อบุญข้า อันข้าได้กระทำมาแต่ก่อนโพ้นมาตรว่าแต่แหวนข้า ๒๐ ดวงนี้ อันมีในมือข้า ๑๐ นี่เมื่อข้าบมิได้ให้แด่ผู้เป็นเจ้าฉันใด ผู้เป็นเจ้าจะเอาได้อังเชิญท่านถอดเอาโดยใจท่านเถิด ฯ เมื่อนั้น พระญาอชาตสัตรุ ครั้นว่าได้ยินโชติกเศรษฐีกล่าวดังนั้นก็มีใจเดือดฟุ้งนักหนา อุปมาดังนาคราชแลท่านเอาค้อนเหล็กตีที่โคนหางนั้นแลพระญานั่งอยู่แล กระหย่อนองค์โลดขึ้นทั้งนั่งก็ดีขึ้นสูงได้ ๑๙ ศอก ฯ ลงยืนอยู่กลางแผ่นดินจึงโจนขึ้นอีกที่ ๑ เล่าโดยสูงได้ ๗๐ ศอก พระญาอชาตสัตรุผู้มีกำลังนักหนาดังนั้นตระเบงเร่งบิดตนไปมาเบื้องขวา แล้วจึงถอดเอาแหวนในมือโชติกเศรษฐีทั้งล้มทั้งลุกกระคุกหัวเข่า เหงื่อหายอายยิ่งนักหนาดังนั้นก็ดี บมิอาจเอาแหวนนั้นได้แลตระดวงหนึ่งเลย พระญาจึงนั่งอยู่แล ฯ เมื่อนั้น โชติกเศรษฐีกว่าแด่พระญาดังนี้ แหวนข้าทั้ง ๒๐ นี้ ทนข้าให้แด่ผู้เป็นเจ้าแลเชิญผู้เป็นเจ้าเอาภูษามารองรับเอาเถิด ฯ เมื่อนั้นพระญาอชาตสัตรุจึงผ้าเช็ดหน้าผืน ๑ ปูลง ณ กลางดิน ฯ โชติกเศรษฐีจึงหยอดมือลงเหนือ

ผ้าเช็ดหน้านั้น เฉพาะซึ่งหน้าพระญาอยู่นั้น บัดเดียวตระบัดใจแหวนทั้ง ๒๐ ดวงนั้นก็ลอยออกจากนิ้วมือโชติกเศรษฐี แลตกลงเหนือผ้าเช็ดหน้านั้นแล โชติกเศรษฐีจึงกล่าวแก่พระญาอชาตสัตรุดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าอันว่าสมบัติแห่งข้าบมิได้ให้ไส้ อาจเอาของข้าบมิได้ดังนี้แล เมื่อใดแลข้าให้ไส้แลจึงได้ของข้าดังนี้ดังผู้เป็นเจ้าเห็นดังนี้แล ฯ ครั้นโชติกเศรษฐีกล่าวแล้วดังนี้กยินดูสังเวชแก่ใจตัวแล ฯ เศรษฐีจึงทูลแด่พระญาว่าข้าพระพุทธเจ้า จะขออำลาพระองค์บวชถวายพระราชกุศลแด่พระองค์เจ้า ๆ จงให้อนุญาตแก่ข้าแลว่าให้ข้าบวชเถิด เศรษฐีทูลลาบวชวันนั้นไส้ ฯ พระญาอชาตสัตรุได้ยินพระญากยินดีนักหนาแลคิดในใจว่าปราสาทนั้นจะได้แก่ตน พระญาจึงว่าแก่เศรษฐีดังนี้ ถ้าว่าเศรษฐีท่านจะบวชเราก็จะให้อนุญาตแก่ท่าน ๆ จงบวชเถิด ฯ เมื่อนั้นจึงโชติกเศรษฐีกโกนเกล้าเข้าบวชในศาสนาพระพุทธเจ้า แล้วก็ลุเถิงอรหัตตผลอำพลด้วยพระปฏิสัมภิทาญาณ แลมีนามอันปรากฏเจ้าโชติกเถรแล ฯ ครั้นว่าบวชในพระศาสนาพระพุทธเจ้าแล้วไส้ อันว่าสมบัติทั้งหลายก็หายไปสิ้นแล มีอาทิคือว่กนางแก้วอันชื่อว่านางอตุลตายุ(๑) เทวีผู้เป็นเมียโชติกเศรษฐีนั้น เทวดาเอาคืนไปสู่

(๑) ในธัมมบทเป็น อตลกายุ นาม ภริยุ

แผ่นดินอันชื่ออุตตรกุรุทวีปดังเก่าแล ฯ ทั้งปราสาท ๗ ชั้นอันแล้วด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะก็ดี แลกำแพงแก้ว ๗ ชั้นอันล้อมรอบปราสาทแก้วนั้นก็ดี แลต้นกัลปพฤกษ์อันเรียงกันไปรอบทั้ง ๗ ชั้นนั้นก็ดี แลทั้งขุมเงินขุมทองอันมีทั้ง ๔ มุมปราสาทนั้นก็ดีทั้งหม้อข้าวแก้วมณีรัตนะก็ดี อันว่าสมบัติอันเป็นมลากเป็นดีแล เกิดมาด้วยบุญโชติกมหาเศรษฐีนั้น แลสมบัติทั้งมวลนั้นก็จมลงในแผ่นดินสิ้นทุกอันแล ฯ กล่าวถึงโชติกเศรษฐีโดยสังเขปแล้วแต่เท่านั้นแล ฯ

ฝูงคนทั้งหลายอันเกิดในมนุษย์ได้เป็นมลากเป็นดีมีสรรพทรัพย์แลว่าได้เป็นท้าวเป็นพระญา แลท่านผู้เป็นท้าวพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นได้กระทำบุญดังฤๅศีลแลทานจึงเป็นมลากเป็นดีดังนั้น แต่บุญทั้งหลายอันมีในกามภูมินี้ได้ ๑๓๕,๒๘๐ ฉันใด อนึ่งรู้จักบุญแลบาปแลกระทำบุญด้วยใจรัก ฯ อนึ่งบมิรู้จักบุญแลบาปแท้บมีใจจะมักกระทำบุญฯ อนึ่งรู้จักบุญแลบาปแท้แลใจบมิรู้มักบาป หากกระทำบุญเอง ฯ อนึ่งมิรู้จักบุญแลบาปแท้หินใจตนก็บมีโสด เพื่อเห็นท่านทำบุญแลกระทำด้วยท่าน ฯ อนึ่งรู้จักบุญแลบาปแลบมิกระทำบุญ ครั้นว่ามีผู้มาชวนแลมีใจรักนักหนาจึงกระทำบุญโสด ฯ อนึ่งบมิรู้จักบุญแลบาปแท้หินบมิกระทำบุญโสด ครั้นว่ามีคนมาชวนไส้แล

มีใจรักนักหนาจึงกระทำบุญโสด ฯ อนึ่งรู้จักบุญแลบาปแลบมิกระทำบุญ ครั้นว่ามีคนชวนไส้ใจก็บมิกระทำบุญสักอันโสด สักอันแลยังกระทำบุญโสด ฯ อนึ่งบมิรู้จักบุญแลบาปสักอันแล ยินละอายแก่คำอันท่านมาชวนจึงกระทำบุญ ฯ บุญทั้งหลาย ๙ จำพวกนั้นแล ๑๐ อันโสด ฯ อันใดสิ้แหนึ่งบันดาลใจดังกล่าวนั้นแล จึงอวยทานมีต้นว่าข้าวน้ำหมากพลู ฯ อนึ่งจำศีล ๕ อันก็ดี ๘ อันก็ดี ๑๐ อันก็ดี ฯ อนึ่งภาวนาเป็นต้นว่าสวดมนต์แลสวดพระพุทธคุณแล ระลึกถึงคุณพ่อคุณแม่เจ้าไทยท่านผู้มีคุณแก่ตนแล ภาวนาอนิจจังสังขารแล อนึ่งคณะนาบุญญะนิสงส์อันได้กระทำแก่เทวดามนุษย์สัตว์ทั้งหลายอันมีคุณแก่ตน ฯ อนึ่งอนุโมทนาด้วยแห่งท่าน ให้ทาบแลกระทำบุญแลมีใจยินดีแลเอาช่วยท่านแลสัทธาด้วยท่าน ฯ อนึ่งกระทำด้วยกายแลบำเรอแก่พ่อแลแม่ครูบาธยาย แลกวาดวัดปัดแผ้วแผ่นดินที่พระพุทธรูปแลสถูปพระเจดีย์พระศรีมหาโพธิ ฯ อนึ่งกระทำบุญด้วยกายคือว่ายำแยงพ่อแลแม่ผู้เฒ่าผู้แก่แลครูบาอาจารย์แล มิได้ประมาทท่านสักอัน ฯ อนึ่งเทศนาธรรสั่งสอนท่าน ฯ อนึ่งหมั่นฟังพระธรรมเทศนา อันใดอันตนกระทำบำเพ็งบมิแท้ไส้หมั่นถามท่านรู้ ผู้รู้ ผู้หลักโสด ฯ อนึ่งเอาใจลงปลงใจเชื่อแก่พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ พ่อแม่ครูอาจารย์เจ้าไทยผู้ได้เลยงตน

ด้วยใจอันซื่อตรง ฯ บุญทั้ง ๑๐ จำพวกนี้แลอันแลอันมีบุญอันเป็นอารมณ์แล ๖ โสด ฯ บุญอันใดอันเป็นอารมณ์สิ้น ฯ อนึ่งเห็นอารมณ์เพื่ออันเป็นบุญด้วยตาแล บันดาลใจเป็นอารมณ์แล้วจึงมากกระทำบุญ ฯ อนึ่งได้ยินเสียงอันจะเป็นบุญด้วยเป็นอารมณ์จึงมาทำบุญ ฯ อนึ่งหอมกลิ่นอันเป็นบุญด้วยจมูกเป็นอารมณ์จึงมากระทำบุญ ฯ อนึ่งกินอาหารสะอาดเพื่ออันเป็นบุญด้วยลิ้นเป็นอารมณ์จึงมาทำบุญแล ให้ทาน ฯ อนึ่งท่านผู้ใดถือผิด อนึ่งเพื่ออันเป็นบุญด้วยตนเป็นอารมณ์จึงมากระทำบุญ ฯ อนึ่งหากคำนึงธรรมในใจตนเป็นอารมณ์จึงมาทำบุญ ฯ บุญทั้ง ๖ จำพวกนี้แลอันมีบุญอันเป็นอธิบดีแล ๕ แล ๕ อันโสด ฯ อันใดสิ้น ฯ อนึ่งมีใจเที่ยงแก่บุญจึงกระทำ ฯ อนึ่งพยายามแก่บุญและกระทำ ฯ อนึ่งให้มั่งแก่บุญแลจึงทำ ฯ อนึ่งพิจารณาแก่บุญแลยินดีจึงทำ ฯ บุญทั้ง ๕ จำพวกนี้แลอัน ๆ มีบุญสุตวาภาพแล ๓ แล ๓ โสด ฯ อันใดสิ้น ฯ อนึ่งกระทำด้ายตน ฯ อนึ่งกระทำบุญด้วยถ้อยคำ ฯ อนึ่งกระทำบุญด้วยใจ ฯ บุญทั้งหลายแลอันนั้นแลอันแลอันยังมีแล ๓ แล ๓ โสด ฯ อนึ่งเมื่อกระทำบุญจริงแต่เท่าว่ากระทำสเล็กสน้อย ฯ อนึ่งกระทำแต่พอปราม ฯ แต่ใจอันบังเกิดบุญในกามภูมิได้

๑๗๒๘๐ดังนี้ คือว่าให้เอามหาศาล ๘ ตั้ง เอาทศบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คูณแล้ว เอาอารมณ์ ๖ คูณแล้ว เอาอธิบดี ๕ คูณแล้ว เอากรรม ๓ คือกายกรรมวจีกรรมมโนกรรมนั้นคูณแลเอาหินติก ๓ คือหินมัชฌิมปณีตนั้นคูณได้ ๑๗๒๘๐ แล ฯ จิตรฝูงนี้โสดยังมีเจตสิกอันเป็นเพื่อนจิตร แต่งมายุยงให้ใจให้กระทำบุญได้จำพวกคืออันใดสิ้น ฯ อนึ่งให้ต้องใจ อนึ่งให้เสวยคือให้ฟังให้ดู ฯ อนึ่งให้รู้ อนึ่งให้คำนึงดู อนึ่งให้ถือบุญมั่น อนึ่งให้รักษาเพื่อนใจฝูงนั้น อนึ่งเอาเพื่อนใจฝูงนั้นมาหมั่วกันให้จากกัน อนึ่งให้ดำริเถิงบุญ อนึ่งให้พิจารณาบุญอนึ่งให้จำหุจให้กระทำบุญ อนึ่งให้พยายามกระทำบุญ อนึ่งให้ชื่นชมกระทำบุญ อนึ่งให้ใจเทียงแก่บุญ อนึ่งให้สัทธาแก่บุญ อนึ่งบมิให้ลืมแก่บุญ อนึ่งให้ละลายแก่บาปและกระทำ อนึ่งให้กลัวแก่บาปแลกระทำบุญ อนึ่งบมิให้โลผอันจะห้ามบุญ อนึ่งบมิให้เคียดอันจะเสียบุญ อนึ่งให้ใจเคียดประกาย อนึ่งให้ตนเบาแก่บุญ อนึ่งให้ใจเบาแก่บุญ อนึ่งให้ตนพลันแก่บุญ อนึ่งให้ใจพลับแก่บุญ อนึ่งให้ตนอ่อนแก่บุญ อนึ่งให้ใจอ่อนแก่บุญ อนึ่งให้ตนด่วนแก่บุญ อนึ่งให้ใจด่วนแก่บุญ อนึ่งให้ตมปาหนดอ่อนแก่บุญ อนึ่งให้ใจลำอุดแก่บุญ อนึ่งให้ตนซื่อแก่บุญ อนึ่งให้ใจซื่อ

แก่บุญ อนึ่งให้กล่าวอันชอบ อนึ่งให้กระทำเนียรโทษ อนึ่งให้กินอาหารเนียรโทษ อนึ่งให้เอ็นดูสัตว์ทั้งหลาย อนึ่งให้ใจอ่อนแก่สัตว์ทั้งหลาย อนึ่งให้ปรีชา ฯ ผสมทั้งปวงได้ ๓๙ จำพวกทั้งนี้ย่อมเป็นเพื่อนใจ บุญทั้งหลายนี้ใช่แต่เมืองมนุษยภูมิกระทำแล ฯ ได้บุญในแผ่นดินนี้ทั้งฝูงเทพยดาอันอยู่ในฉกามาพจรภูมิก็ดีย่อมกระทำบุญ ฝูงนี้แลจึงได้เป็นพระอินทร์เทวดาในเมืองฟ้าไส้ ฯ บุญฝูงนั้นให้ได้สมบัติเป็นมลากเป็นดีในกามโลกย์นี้ได้ไส้อาจให้ได้สมบัติในพรหมโลกย์นั้นได้ ฯ บุญแห่งหมู่พรหมทั้งหลายแลได้เป็นพรหมในพรหมโลกย์นั้น ก็จะกล่าวภายหน้าโพ้น อันกล่าวมาแล้วนี่ย่อมกามาพจรกุศลแล ฯ

จะกล่าวเถิงมนุษย์ทั้งหลายแรกมาปเอาปฏิสนธิในท้องแม่ชื่อว่าชลามพุชโยนินั้น อันจะเกิดรูป ๒๙ กรรภทีเดียวดุจอุปปาติกโยนินั้น เป็นต้นว่า มนุษย์อันเกิดในนรกภูมินั้น อันมีรูป ๒๙ นั้นโดยอันเกิดโดยอันอับดังกล่าวนั้นแล ฯ อันว่ารูป ๒๙ นั้นมีรูปเป็นองค์อีกได้ ๕๓ ผสมมาทั้งมูล ๙๑ นั้น รูปฝูงนั้นยังมีชีวิตอันแต่เลยงเนอเลยงตนอยู่ ๗ แห่งนั้น คือแห่งใดสัน ฯ ชีวิตอันหนึ่งอยู่ในจักษุนั้นแต่งให้รู้ ฯ ชีวิตอันหนึ่งอยู่ในกาย

แต่งให้รู้อันยินอันเจ็บอันปวด ฯ ชีวิตอันหนึ่งอยู่ในภาวนา แต่งให้รู้รสกามตัณหา ชีวิตอันหนึ่งอยู่ในหัวใจแต่งให้รู้ร่ำพึงคำนึงทุกอันแล ฯ อันว่าฝูงผู้หญิงทั้งหลายทั้งปวงแลมีครรภได้ย่อมมีด้วยประการ ๗ สิ่ง ฯ อันใดสิ้น อนึ่งชื่อกายสังสัคคัพภนั้น อนึ่งชื่อว่าโปลนคัพภ อนึ่งชื่อว่าอโลฉปานคัพภ อนึ่งชื่อว่านาภิปรามมาสนคัพภ อนึ่งชื่อว่าสัททคัพภ อนึ่งชื่อว่าคันธคัพภ อนึ่งชื่อว่าสัททนคัพภ แลคัพภทั้งหลาย ๗ ประการ (๑) ดังนี้แล ฯ อันว่ากายสังสัคคคัพภนั้น คือเมื่อแรกบังเกิดมีครรภในขณะเมื่อบุรุษสมาคมด้วยนั้นแล ฯ อันว่าโปลนคัพกนั้น คือผู้หญิงลางคนรักผู้ชายใดแลว่ามันเอาผ้าผู้ชายนั้นมานุ่งมาห่มชมเชยต่างตัวชายนั้น หญิงนั้นก็มีครรภในขณะเมื่อชมผ้านั้นแล ก็ได้ชื่อว่าโปลนคัพภแลเพื่อดังนั้นแล ฯ หญิงลางคนมีใจรักผู้ชายแล เมื่อใดราคะผู้ชายนั้นตก แลหญิงนั้นได้กินน้ำราคะนั้นก็มีครรภ แลครรภนั้นเรียกชื่อว่าอโลฉปานคัภ ดุจดังแม่เนื้ออันเป็นแม่เจ้าฤๅษีรู้ชื่อว่าสิงคดาบสนั้นแล ฯ หญิงลางคนผู้ชายลูบคลำเนื้อกดคลำตัวแลท้อง แลหญิงนั้นยินดีมีใจรัก

---

(๑) ในสมันตปาสาทิกาว่า กายสังสัคคัง เคน โจฬคหเณน อสุจิปาเนน นาภิปรามสเนน ทัสสเนน สัททเนน คันธเน ดังนี้ ในสารสังคหว่า ฉธาคัพภคหณัง โหติ กายสังสัคเคน ฯลฯ คันธเนติ เท่านี้ ฯ

บุรุษนั้นนัก บังเกิดมีครรภดังนั้น เรียกชื่อว่านาภีปรามามาคัพภะ ดุจดังปาลิกาดาดาบสินีผู้เป็นมารดาเจ้าสุวัณณสาม แลดังนางพระญาผู้เป็นมารดา พระญาจันทรโชติแลนางพระญาผู้เป็นมารดาเจ้านันทกุมารนั้น สตรีลางคนมีใจรักบุรุษ ๆ ผู้นั้นมากลายสตรี ๆ นั้นยินดีกามครรภ ๆ ดังนี้ชื่อว่าสัสนัคพภะแล ๆ สตรีลางคนมีใจรักใคร่บุรุษผู้ใดแลบุรุษผู้นั้นเจรจาพาที แลสตรีผู้นั้นแต่ได้ยินเสียงบุรุษผู้นั้น ยินดีมีครรภบังเกิดครรภ ๆ นั้นชื่อว่าสัททคัพภะ ดุจดังนายางทั้งหลายมีแต่ตัวเมียแลว่าหาตัวมิได้ เมื่อใดแลเขาได้ยินเสียงพ่าร้องไส้เขาหากไข่เองแลดุจดังแม่ไก่แลได้ยินเสียงไก่ตัวผู้ร้องขันแลมีไม่ดังนั้นกมี ดังแม่วัวอันได้ยินเสียงพ่อวัวถูกหูดอัว แลมีครรภนั้น ๆ อันว่าชื่อคันธคัพภะนั้นดังแม่วัว อันได้ดมกลิ่นดมอายวัวถึก แลมีครรภดังนั้นกมีแล ๆ ดังฤๅแลว่า มนุษย์เรานี้เกิดในอัณฑชโยนีก็ได้ แลชลามพุชโยนีก็ได้ แลสังสทชโยนิก็ได้ และอุปปาติกโยนิก็ได้ แลโยนิทั้ง ๔ นี้ย่อมได้ดังรู้มาแล ๆ อาจารียผู้เฉลยว่าดังนี้ อันว่าเกิดอุปปาติกโยนินั้นดุจนางหนึ่ง ชื่อนางอัมพปาลิกา (๑) นั้นแล นางนี้เกิดเป็นอุปปาติกโยนิแล ๆ จะกล่านเถิงนิทานนางนั้นดังนี้ แลว่า

---

(๑) ในสารสังคหว่า อัมพปาลิคณิกา

ยังมีกัลปหนึ่งแต่ก่อนโพ้น แต่กัลปนั้นมาเถิงภัททกัลปเราได้นับถอยหลังลงไปได้ ๓๐ กัลปแล แลในกัลปนั้นมีพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งทรงพระนามชื่อพระพุทธสิขีเจ้า ๆ นั้นเสร็จมาโปรดโลกย์ทั้งหลาย แลในศาสนาพระพุทธเจ้านั้น ยังมีนางผู้หนึ่งชื่อว่านางอัมพปาลิกา แลนางนั้นได้บวชเป็นภิกษุณีในศาสนาพระพุทธเจ้านั้น แลนางนั้นถือศีลาทิคุณมั่นคงนักหนา อุปฐากรักษากวาดวัดผัดแก้วทุกเมื่อ ในกาลวันหนึ่งนางเจ้าภิกษุณีหนึ่งนั้นไปทักษิณพระเจดีย์เจ้าด้วยหมู่ชาวเจ้าเถรีทั้งหลายด้วยกัน ๆ เมื่อนั้นยังมีเจ้าไทยเถรีองค์ ๑ ถเป็นอรหันตาขีณะสพแลแก่กว่าเจ้าไทยทั้งหลาย แลท่านนั้นปาทักษิณไปก่อนท่านทั้งหลาย แลท่านมาพลันนักแลมิทันแปลกหน้าหนีพระเจดีย์เจ้าแลน้ำลายเหนียวของนางเถรีอรหันต์นั้นก็เลดออกก้อน ๑ ต้องพระเจดีย์เจ้าแล ท่านนั้นก็มิทันเห็นแล ถก็เดินไปภายหน้า ๆ เมื่อนั้นจึงเจ้าภิกษุณีผู้ชื่อนางอัพปาลิกกานั้นเห็นก้อนน้ำลายนั้นจึงนางอัมพปาลิกานิกานั้นจึงด่าว่าดังนี้ ว่าผู้หญิงแม่ร้ายผู้ใดแลมาถ่มน้ำลายลงเต็มพระเจดีย์เจ้าอันเป็นเจ้ากูดังนี้แล กูเจ็บใจกูนักหนาหาที่อุปมามิได้เลย นางอัมพปาลิกนิกาด่าแล้วดังนั้นก็เดินไปแล ๆ เมื่อนั้นนางอัมพปาลิกนิกาภิกษุณีจึงจะมา

รำพึงต่อความอันท่านกล่าวแลบอกข่าวทุกขเวทนาในท้องแม่มนุษย์นั้นร้ายหนักหนา แลนางนั้นก็มีใจเกลียดอายยิ่งนักหนา นางนั้นมิได้ปรารถนามาเกิดที่ในท้องของมนุษย์เลย แลนางผู้นั้นจึงปรารถนาขอเกิดเป็นอุปปาติกโยนิแลนางนั้นอยู่สร้างสมณธรรมบวชเป็นภิกษุณีอยู่ตราบเท่าเถิงชนมายุ ครั้นว่านางนั้นสิ้นชนมายุพิธีแล้ว นางก็ได้ไปตกนรกด้วยกรรมบาปของนางอันที่นางได้ด่าพระมหาเถรีขีณาสพนั้น แลนางได้ทนทุกขเวทนาอยู่ในนรกโพ้นหึงนานหลายปีนักหนา ครั้นว่าสิ้นบาปพ้นจากนรกขึ้นมาแลได้เกิดเป็นผู้หญิงแม่ร้ายแพศยาได้หมื่นชาติ เพราะบาปอันตนได้ด่าพระมหาเถรีขีณาสพเจ้านั้น ว่าผู้หญิงแม่ร้ายนั้นแลนั้นจึงเป็นหญิงแพศยา ครั้นว่าสิ้นแต่นั้นแล้วจึงได้มาเกิดที่ในค่าคบไม้ม่วงต้น ๑ อันมีที่ในอุทยานของพระญาในเมืองไพสาลีนครนั้น ด้วยเดชอำนาจศีลอันที่นางได้รักษามั่นคงแต่เมื่อยังได้บวชเป็นภิกษุณีในกำหนดก่อนนั้น แลนางมีรูปโฉมโนมพรรณ์งามทั่วทั้งสรรพางค์ แลงามกว่านางทั้งหลายชาวเมืองไพสาลีนครนั้น ฯ ครั้นว่าในค่าคบไม้ม่วงบัดเดี๋ยวก็ใหญ่เป็นสาวดีควรที่มีเหย้ามีเรือนในทันใดนั้นแล ฯ เมื่อนั้นคนหมู่อยู่เฝ้าอุทยานของพระญานั้นเขาเห็นนางนั้นงามนักหนา เขาจึงเอานางนั้น

ไปถวายแก่พระญาผู้เสวยราชในเมืองไพสาลีนครนั้น แลเขาทูลแด่พระญาว่า ตูข้าพระเจ้าได้นางผู้นึ่ง ๆ เกิดที่ในค่าคบไม้ม่วงแล ฯ พระญาตรัสผิดังนั้นจริงไส้เราจะให้ชื่อนางแลเรียกว่าอัมพปาลิกนิกาเถิด ฯ เมื่อแลนางอัมพปาลิกนิกาอยู่ในเมืองไพสาลีนครนั้น แลฝูงท้าวพระญาทั้งหลายแลลูกเจ้าเหง้าขุนอันมีในเมืองไพสาลีนั้น เขาก็เกิดด่าทอกันผิดกันผิดใจกันนักหนา เพราะต่างคนต่างชิงกันกล่าวขอนางนั้นมาเป็นเมียแล ความดังนึ่กเป็นกุลาหลฟุ้งเฟื่องไปนักหนา เพราะว่าเขาทั้งหลายเห็นรูปนางนั้นแลงามแลชิงกันกล่าวเอามาเป็นเมียแล ฯ ด้วยบาปกรรมอันนางอัมพปาลิกนิกาอันได้ด่าพระมหาเถรีอันเป็นขีณาสพนั้นไปบมิสั้น แลเศษบาปนั้นยังติดตัวนางอยู่พระญาจึงว่าดังนั้น บัดนี้ท้าวพระญาแลลูกขุนทั้งหลายในเมืองเรานี้เขาด่าทอกันนัก เพราะว่าจะชิงเอานางอัมพปาลิกนิกาบมิรู้แล้วดังนี้มาเราจะไว้นางให้เป็นแพศยาเถิด ฯ จึงท้าวพระญาแลลูกเจ้าเหง้าขุนทั้งหลายจึงจะหายความผิดแผดด่าทอกันแล พระญาจึงตั้งนางอัมพปาลิกนิกานั้นไว้ให้เป็นนางนครโสภินีให้เป็นสาธารณะแก่ท้าวพระญาลูกเจ้าเหง้าขุนทั้งหลายแล ฯ อยู่จำเนียรกาลไปนางจึงเกิดลูกชายคนหนึ่ง ๑ ชื่อเจ้าโกณฑัญกุมาร แลนางนั้นมีใจใสสัทธาในศาสนาพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเรานี้นักหนา แลจึงสร้างอารามกับทั้งด้วยพระวิหารอันหนึ่ง แล้วจึงให้เจ้าโกณ-

ฑัญกุมารผู้ลูกนั้นบวชในศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าเรา แลเจ้าโกณฑัญกุมารนั้นก็สร้างสมณธรรม ก็บรรลุเถิงแก่อรหัตเป็นขีณาสพอำพลด้วยปฏิสัมภิทาญาณ ทรงพระนามชื่อเจ้าโกณฑัญเถรแล ฯ เมื่อนั้นนางอัมพปาลิกนิกานั้นได้ฟังพระธรรมเทศนาแต่สำนักนี้พระโกณฑัญเถรผู้ลูกแห่งตน นางก็ยินดีแลมีใจสัทธานางก็บวชในศาสนาพระพุทธเจ้าเรานี้ อยู่จำเนียรเจียรกาลนางก็ลุเถิงอรหัตเป็นขีณาสพแล ครั้นว่าสันชนมาพิธีแล้วไส้ก็เถิงแก่มหานครนิพพานแล ฯ อันว่ามนุษย์เรานี้เกิดในอุปปาติกโยนิไส้ คือว่านางอัมพปาลิกนิกานี้แล ฯ แลอันว่ามนุษย์เรานี้แลว่าเกิดในอัณฑชโยนินนนกมดุจ นิทานดังนี้แล ฯ

จะกล่าวเถิงนิทานมนุษย์เกิดในอัณฑชโยนิ ฯ เมื่อนั้นยังมีพราหมณ์ผู้หนึ่งอยู่ในเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง แลเมืองนั้นชื่อว่าปาตลีบุตรมหานคร ฯ แลพราหมณ์ผู้นั้นออกไปจากพระนครสัญจรเข้าไปสู่ป่าใหญ่อันหนึ่ง แลพราหมณ์ผู้นั้นจึงพบกินนรตัว ๑ ชื่อแห่งกินนรนั้นบมิปรากฏเลย แลพราหมณ์ผู้นั้นเห็นโฉมนางกินนรนั้นก็มีใจปดิพัทธ์รักนักหนา จึงสมาคมด้วยนางกินนรนั้น แลสังวาสอยู่ด้วยกันในกลางป่านั้น มิช้าแลนางกินรีก็มีครรภ์แลเกิดเป็นไข่สองดวง นางกินรีก็ฟักไข่ ๆ แตกออกเป็นมนุษย์สองคน ผู้พี่นั้นชื่อเจ้าดิสสกุมาร ผู้น้องนั้นชื่อเจ้ามิตรกุมาร ครั้นว่ากุมารทั้งสองพี่น้องนั้นรู้ความแลเขาแลดูหน้า

พ่อแม่เขา ๆ บมิดุจกันเลย แลเขาทั้งสองนั้นดูอนิจจาแก่ใจ เขาพี่น้องจึงเจรจาด้วยกันว่าดังนี้ ชื่อว่าเกิดมาในสงสารนี้ ย่อมเป็นอนิจจาบมิเที่ยงสักอันเลย มาเราพี่น้องจะไปบวชเป็นสมณภาพแล้วแลจะเอาตนเข้าสู่นิพพานเถิด ฯ เจ้าพี่น้องทั้งสองจึงจากที่นั้นไป จึงไปบวชอยู่ในสำนักนิพระมหาเถรองค์หนึ่งทรงนามชื่อว่าพระพุทธเถร อยู่จำเนียรเจียรกาลไปเจ้าไทยสองนั้นก็บรรลุเถิงแก่อรหัตตมรรคญาณ ควรว่าจะสันชนมาพิธีแล้วก็เสด็จเข้าสู่นฤพานแล ฯ ฝูงคนอันเกิดในอัณฑชโยนินี้ไส้ คือว่าได้แก่เจ้าพี่น้องนี้แล ฯ

อันว่าคนทั้งหลายอันเกิดในสังเสทชโยนินั้น ก็เทียรย่อมดังนางผู้หนึ่งชื่อนางปทุมาวดีแลมีลูกชาย ๕๐๐ คน เมื่อชาติก่อนโพ้นนางนั้นเป็นดังนี้ เมื่อนั้นยังมีนางผู้หนึ่งเข็ญใจแลผู้นั้นไปไถนาแลนางจะเอาข้าวไปส่งผัวนาง ฯ นางนั้นจึงเอากระเชอข้าวใส่ไปบนหัวเมาะ ว่าทูนหัวไปแล ฯ ครั้นว่าไปเถิงหนทางแม่นางจึงเห็นพระปัเตยกโพธิเจ้าองค์ ๑ งามนักหนา แลนางนั้นมีใจใสสัทธายินดีจึงรำพึงในใจว่า ควรกูถวายบิณฑบาตแก่พระปัเตยกโพธิเจ้า แลนางนั้นจึงเอาข้าวใส่บาตรแล้วนางจึงเอาข้าวตอกอันระคนด้วยน้ำผึ้ง แลปั้นเป็นก้อนได้ ๕๐๐ ก้อน แล้วจึงเอาใส่บาตรลงเหนือข้าวสุกนั้นเล่า นางจึงทอดตาไปแลเห็นดอกบัวหลวงหมู่ ๑ เกิดมีในสระแถบ

หนทางนั้น นางจึงไปเก็บเอาดอกบัวนั้นมา แล้วนางจึงเอาดอกบัวนั้นทอดลงในบาตรนั้น แลดอกบัวที่เหลืออยู่นั้น แลจึงวางลงในที่พระบาทพระปัเตยกโพธิเจ้า แล้วนางถวายบูชาไหว้คารวะพระปัเตยกโพธิเจ้า นางจึงปรารถนาว่าดังนี้ ด้วยผลาอานิสงส์แห่งข้าแลข้าได้บูชาพระปัเตยกโพธิเจ้าด้วยข้าวตอกอันระคนด้วยน้ำผึ้ง ๕๐๐ ก้อนนี้ ขอจงข้ามีลูกชาย ๕๐๐ คน ด้วยผลบุญอันข้าได้เอาดอกบัวหลวงมาบูชาพระบาทของผู้เป็นเจ้านี้ ถ้าแลว่าข้าเดินไปแห่งใด ๆ ขอจงมีดอกบัวพูนเกิดขึ้นมารองตีนข้าไปจงได้ทุก ๆ ย่าง สบสถานทุกเมื่ออย่าได้ขาดสายเลย ฯ ครั้นว่านางปรารถนาแล้วก็ไหว้อำลาพระปัเตยกโพธิเจ้าไปโดยกิจของนางนั้นแล ฯ อยู่จำเนียรเจียรกาลไป ครั้นว่านางนั้นสิ้นอายุศม์ในเมืองคน จึงเอาตนไปเกิดในเมืองฟ้าแลเสวยสมบัติอันเป็นทิพย์นั้น ฯ ครั้นว่าสิ้นอายุในเมืองฟ้าแล้วจึงมาเกิดในมนุษย์โลกย์นี้ไส้ นางก็มีใจเกลียดในครรภ์ท้องแม่นั้น แลปรารถนาลงมาเกิดในดอกบัว ฯ ครั้นว่านางสิ้นอายุศม์แล้วจึงลงมาเกิดที่ในดอกบัวหลวงดอก ๑ อันมีอยู่ในสระ ๆ หนึ่งมีอยู่แทบตีนเขาพระหิมวันต์ ฯ เมื่อนั้นยังมีฤาสิทธองค์ ๑ อันนั้นอยู่ในป่าพระหิมพานต์ ธย่อมลงมาอาบน้ำในสระนั้นทุกวัน ธเห็นดอกบัวทั้งปวงนั้นบานสิ้นแล้วทุกดอก ๆ แลว่ายังแต่ดอกเดียวนั้นบ่มิบาน ดุจอยู่ดังนั้นบมิบานด้วยทั้งหลายได้ ๗ วัน ฯ

พระมหาฤาษีนั้นก็ดลยลมหัศจรรย์นักหนา ธจึงหันเอาดอกบัวดวงนั้นมา ธจึงเห็นลูกอ่อนอยู่ในดอกบัวนั้นแล เป็นกุมารีมีพรรณงามดั่งทองเนื้อสุก พระมหาฤาษีนั้นธมีใจรักนักหนา จึงเอามาเลี้ยงไว้เป็นพระนัยบุตรบุญธรรม แลฤาษีธเอาแม่มือให้ผน้อยดูดกินนม แลเป็นน้ำนมไหลออกแต่แม่มือมหาฤาษีนั้นด้วยอำนาจบุญพระฤาษี แลบุญกุมารีกานั้นด้วยแล เหตุว่านางนั้นเกิดในดอกบัว จึงพระมหาฤาษีเจ้าธจึงให้ชื่อว่านางปทุมาวดีแล ฯ เมื่อนั้นยังมีพรานเนื้อผู้ ๑ เดินไพรไปมาในป่าหิมวันต์ พรานนั้นเห็นนางงามนักหนา พรานนั้นจึงไปทูลแด่พระญาพรหมทัตราชอันเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสีมหานครนั้น ฯ พระญาพรหมทัตจึงไปไหว้มหาฤาษีกล่าวขอนางนั้นไปเป็นภรรยา ฯ แลนางเกิดมาไส้ ครั้นว่านางรู้ย่างรู้เดินเล่นไส้ ครั้นว่านางย่างเดินไปแห่งใด ๆ ก็ดีเทียรย่อมมีดอกบัวหลวงอันบาน พูนเกิดขึ้นมาแต่แผ่นดินแลมารับมารองเอาตีนนาง ทุกย่างนางเดินไปนั้น ฯ ด้วยผลบุญอานิสงส์แห่งนางอันได้เอาดอกบัวหลวงบูชาพระบาทพระบุเตยกโพธิเจ้าแต่ก่อน ฯ และนางได้ปรารถนานั้นแล ฯ อยู่จำเนียรเจียรกาลไปนางก็ทรงครรภ์ถ้วน ๑๐ เดือน จึงคลอดชาวเจ้าราชกุมารทั้งหลาย ๕๐๐ คนในพระราชมณเฑียรนั้นแล ฯ เจ้ากุมารผู้เป็นพี่นั้นไส้อยู่ภายในรกแต่คนเดียว ส่วนว่าเจ้าราช

กุมารทั้งหลาย ๕๙๙ คนนั้นไส้ติดอยู่แต่ภายนอกรกนั้นแล ฯ เจ้าราชกุมารผู้พี่อันมีรกหุ้มห่ออยู่นั้นไส้ เรียกชื่อว่าเจ้าพระญาปทุมกุมาร (๑) แล ฯ ครั้นว่าชาวเจ้าทั้งหลายนั้นใหญ่แล้วเจ้าก็ชวนกันไปบวช ก็ตรัสเป็นพระปัเตยกโพธิเจ้าทั้ง ๕๐๐ พระองค์แล ฯ อยู่จำเนียรเวียรกาลไส้ ครั้นว่าสิ้นพระชนมายุพิธีเสด็จเข้าสู่นิพพานแล ฯ เจ้ามหาปทุมาวดีผู้พี่อันเกิดในครรภ์แล ว่าอยู่ภายในรกนั้นเรียกชื่อว่าเกิดเป็นชลามพุชโยนิแล ฯ แต่ฝูงชาวเจ้าพี่น้องทั้งหลาย ๕๙๙ คนนั้น แลนางผู้เป็นแม่อันชื่อว่านางปทุมาวดีนั้นเรียกชื่อว่า เกิดแต่สังเสทชโยนิแล ฯ อันว่าฝูงคนอันเกิดในสังเสทชโยนิก็มีดังนี้แล ฯ

แลสัตว์ทั้งหลายนี้เมื่อจะสิ้นอายุไส้แลมี ๕ ประการดังนี้แล ฯ ประการ ๑ ชื่อว่าอายุไขยแล ประการ ๑ ชื่อว่ากรรมไขยแล ประการ ๑ ชื่อว่าอุภยไขยแล ประการ ๑ ชื่อว่าอุปัจเฉทกรรมไขยแล ฯ อันว่าอายุควรสิ้นแต่น้อยแลตายดังนั้นชื่ออายุไขย อันว่าอายุศม์ยังมิควรที่ตายแลมาตายดังนั้นชื่อว่ากรรมไขย คนจำพวกใดจำพวกหนึ่ง ที่ว่าเถ้าว่าแก่แล้วควรตายดังนั้นชื่อว่าอุภยไขยแล ฯ คนจำพวกใดจำพวก ๑ อยู่ดีกินดีแลมีอันตราย คือว่าเขาตีเขาฆ่าเขาแทงแลตกต้นไม้ แลตกน้ำปัจจุบันตายดังนี้ชื่ออุปัจเฉทกรรมไขยแล ฯ อันว่าอุปัจเฉทกรรมลางคาบดานผู้เยียว

(๑) ที่ถูก มหาปทุมกุมารแล

ยาเผ้าเหนือกรรมใด ผู้กรรมอันจะเอาสัตว์ทั้งหลายเวียนไปมาน้ัน
ยังมีเท่าน้ันโสด ฯ กรรมอันเป็นต้นแก่กรรมทั้งหลายมี ๕ จำพวก
อนึ่งชื่อชนกกรรม อนึ่งชื่ออุปถัมภกกรรม อนึ่งชื่ออุปบีฬกกรรม
อนึ่งชื่ออุปฆาฏกกรรม ๕ จำพวกดังน้ี ฯ อันชื่อว่าชนกกรรมน้ัน
คือว่าเกิดเป็นคนทั้งหลายน้ันแล ฯ อันชื่อว่า อุปถัมภกกรรมน้ัน
หากให้สุขทุกข์ให้ยินดีแลยินร้ายน้ันแล ฯ อันชื่อว่าอุปบีฬกกรรม
น้ันหากให้ชุมแห่งเนื้อตน แลให้เป็นทุกข์ประการน้ันแล ฯ อันชื่อ
ว่าอุปฆาฏกกรรมน้ัน คือว่าบำบัดชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ฯ กรรมวิบาก
อันจะแต่งให้เป็นทุกข์น้ันมี ๕ จำพวกดังน้ี ฯ อนึ่งคือว่าปัญจา
นันตริยกรรม ฯ อนึ่งคือว่าอาสันนกรรม ฯ อนึ่งคือว่าอาจินน
กรรม ฯ อนึ่งคือว่ากัตตากรรม ฯ อันชื่อว่าปัญจานันตริยกรรม
น้ันให้วิบากมากนักหนา ฯ อันชื่อว่าอาสันนกรรมน้ัน คือให้
วิบากด่วนดับพลันแล ฯ อันชื่อว่าอาจินนกรรมน้ัน ให้ลำอุติ
เป็นอุปทรพ์ย์บ่มิขาดให้คำนึงแล ฯ อันชื่อว่ากัตตากรรมน้ัน
หากให้วิบากอันเป็นบุญก็ดีบาปก็ดี ให้ด้วยด่วนนักหนาแล ฯ
กรรมตายอันให้วิบาก อันอาจเพื่อตนกระทำน้ันมี ๕ จำพวกน้ัน
โสด ฯ อนึ่งชื่อทิฏฐธรรมเวทนียกรรม อนึ่งชื่ออุปปัชชเวทนีย
กรรม อนึ่งชื่ออปราปรเวทนียกรรม อนึ่งชื่ออโหสิกกรรมแล ฯ

อันชื่อว่าทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมนั้น คือว่าได้ทำบุญทำบาปก็ดี ในกำเนิดนี้ แลกรรมนั้นหากให้พิบากได้ทั้งกำเนิดนี้แล ฯ อันชื่อว่าอุปปัชชเวทนิยกรรมนั้น ฯ จะให้ได้วิบากในกำเนิดหน้าโพ้นแล ฯ อันชื่อว่าอปราปร เวทนิยกรรมนั้น ๆ ตามให้วิบากตราบใดเถิงนิพพานแล ฯ อันชื่อว่าอโหสิกกรรม ๆ นั้น คือให้หายไปบมีวิบากเลย ฯ ฝูงสัตว์ทั้งหลายนี้เมื่อจะใกล้ขาดใจตายนั้น ผิว่าจะได้ไปตกนรก ผู้นั้นเห็นเปลวไฟ แลเห็นไม้งิ้วเหล็กเห็นฝูงผีถือไม้ค้อนแล ฯ ถือหอกตาบมาลาดชักตัวไปแล ฯ ผิแลว่าตายจะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์ใส้แลว่าเห็นก้อนเนื้อแล ฯ ผิตายไปเกิดในสวรรค์ใส้เห็นต้นไม้กัลปพฤกษ์เห็นเรือนทองเห็นปราสาทแก้วงามนักหนาเห็นฝูงเทพยดาพ้อนรำเล่น ฯ ผิตายแลเป็นเปรตใส้เห็นแกลบแลข้าวลีบแลให้กระหายน้ำ ด้วยเห็นเลือดแลน้ำหนองแล ฯ ผิตายแลจะไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน คือนกแลเนื้อฟานถึกหมูหมาใส้เห็นป่าแลต้นไม้เห็นกอไผ่แลเชือกเขาแลหยากเยื่อเนื้อถึกอันมีในป่าในบ้านแล ฯ ฝูงสัตว์ทั้งหลายเมื่อจะใกล้ขาดใจตายแลจะไปเอาปฏิสนธิแห่งอื่น แลเมื่อใกล้จะขาดใจแลเกิดนั้นแลยังรำพึงในใจตนนั้นได้ ๕๑ ดวงจิตร ตนจึงขาดใจตายจากนี้แล ๆ เอาปฏิสนธิเกิดโพ้น ฯ จิตร ๕๑ ดวงคืออันใดบ้างเล่า ภวังคจละ อันชื่อว่าภวังคจละนั้น อุปาทัฏฐิติ

ภังคาอันให้รำพึง ๖ อัน ปัญจทวาราวัชนะ ให้รู้รำพึง ๓ อัน ฯ วิญญาณอันให้รู้แลรำพึงนั้น ๓ อัน ฯ สัมปฏิจฉันนะ อันให้อันเห็นอันรู้นั้น ๓ อัน ฯ สันติรณ อันให้พิจารณาอันข้ามนั้น ฯ โวฏฐัพพนะ ให้จำหุดมั่นแก่อันพิจารณานั้น ๓ อัน ฯ ชวนะ อันเสวยวาจอันกล่าวก่อนนั้นได้ ๒๑ อัน ฯ ตทาลัมพณะ ให้พ้งอันเสวยนั้น ๖ อัน ฯ ภวังคจลัะ อันใจให้ตาย ๓ อันจึงตาย ผสมจิตรวิถีนั้นได้ ๕๑ ดวงแล ฯ อันมีฝูงสัตว์แล ๗ อันเป็นมหันตารมณ์นั้นแล ครั้นว่าขาดใจตายแล้วก็ไปแล อันว่าบัญจสกลบมิไปด้วยเลย อันไปด้วยนั้นเท่าเว้นไว้แต่บุญแลบาปนั้นหากไปบังเกิดวิบากแล ฯ เป็นตนไส้แต่บาปแลบุญหากให้เป็นดีแลเข็ญใจ ลางคนไส้งามลางคนไส้บมิงาม ลางคนไส้ยืนลางคนไส้บมียืน ลางคนไส้เป็นเจ้าท่าน ลางคนไส้เป็นข้าท่าน ลางคนไส้เป็นดี ลางคนไส้เข็ญใจ ลางคนมีปรีชา ลางคนหาปรีชาบมิได้ ฯ ผู้ใดเรียนพระอภิธรรมด้วยอมฤตย์จึงจะรู้แท้ไส้ ผู้ใดบมิได้เรียนบมิได้พ้งไส้แลจะรู้แท้แก่ใจก็ยากนักหนาแล ฯ กล่าวเถิงฝูงสัตว์อันเกิดในมนุษย์ภูมิอันเป็นบัญจกัณฑ์โดยสังเขปแล้วแต่เท่านี้แล ฯ

ที่นี้พรรณนาเถิงฝูงเทพยดาอันเกิดในฉกามาพจรภูมิโลกย์แล ฯ อันว่าเทพยดามี ๓ จำพวกโสด อนึ่งชื่อว่าสมมุติ

เทวดาแล ฯ อนึ่งชื่อว่าอุปบัติเทวดาแล ฯ อนึ่งชื่อว่าวิสุทธิเทวดา ฯ ฝูงท้าวแลพระญาในแผ่นดินเรานี้แลว่ารู้หลักแลรู้บุญรู้ธรรมแลกระทำโดยพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ประการดังนั้น ท่านเรียกชื่อสมมุติเทพยดาแล ฯ แลบักข์ชั้นพ้าเบื้องบนชื่อว่าฉกามาพจร เท่าเถิงพรหมโลกย์เบื้องบนนั้นชื่ออุปบัติเทพยดาแล ฯ พระพุทธบัเตยกโพธิเจ้าพระองหันตาขีณาสพสาวกเจ้าแต่เสร็จเข้าสู่นิพพานดังนั้นใส่เรียกชื่อว่า (วิสุทธิ) เทพยดาแล ฯ ฝูงเทพยดาอันเกิดในบักข์ชั้นพ้ากด แลฝูงเทพยดาอันเกิดในอากาศกดี แลอาศัยในแผ่นดินนั้นขึ้นไปแลย่อมเอาปฏิสนธิ อุปปาติกโยนิอันเดียวใส่ เอาปฏิสนธิด้วยปฏิสนธิ ๙ จำพวก ดังกล่าวก่อนนั้นแล ฯ เทพยดาจำพวก ๑ พึงรู้แง่ภูเขาอันอยู่ในแผ่นดินนั้กอยู่เป็นพิมาน เทพยดาจำพวกอยู่กลางพอเชิงเหนือต้นไม้ขึ้นเป็นพิมานอยู่มีปราสาทอยู่เหนือต้นไม้ใหญ่พุ่มไม้นั้นเป็นพิมาน ฯ ผีมีต้นพ้ดตาไม้นั้น ขาใต้วิมานนั้นพังแล ฯ ผีไม้นั้นหากหักเองกดีปราสาทเทพยดานั้นพังฉลายแล ฯ ผีว่าค่าคบไม้นั้นยังค้างใต้ปราสาทพิมานยังค้างนั้นแล ผีค่าไม้หักสั้นทุกพายใส่ ปราสาทเทพยดานั้นหักสั้นแล ฯ ฝูงเทพยดาอันอยู่ในพฤกษาพิมานนั้น ถ้าต้นไม้หักพิมานก็หักสั้นแล ฯ ถ้ายังแต่ตอไม้กดีปราสาทแก้วนั้นบ่มิพังสักอันยังตั้งดังเก่าใส่ ผีต้นไม้นั้นโค่นลงทั้งรากสั้นใส่ ปราสาท

นั้นจึงหายแลบมิเห็นสักแห่งเลยแล ปราสาทแก้วนั้นฝูงนั้นคนทั้งหลายแลดูบ่มิได้เห็นสักคาบ ฝูงผีแลเทพยดา หากเห็นได้ทิวิมานดังนั้นก็ดี พระจตุโลกบาลหากใช้ฝูงเทพยดานั้นมาแจกให้แก่เขาได้แลใจเขานั้นจะใคร่เอาที่ใด หากจะเลือกเอาเองนั้นบมิได้แต่แผ่นดินเราอยู่นี้ขึ้นไปเบื้องบนได้ ๓๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ผิจะนับด้วยโยชน์ได้ ๔๖,๐๐๐ โยชน์ได้ ว่าจึงเถิงชั้นฟ้าอันชื่อว่าจาตุมหาราชิกาภูมิ อันตั้งอยู่เหนือจอมเขายุคุนธรฝ่ายตะวันตกตระวันออกก็ดี ฝ่ายหนทักษิณเขาพระสิเนรุราชมีเมืองใหญ่เทพยดาอยู่ ๔ เมือง โดยกว้างโดยยาวเมืองนั้นใหญ่ได้ ๔,๐๐๐,๐๐๐ วา รอบนั้นได้เทียรย่อมกำแพงทองประดับนิลด้วยแก้ว๗ประการ แลกำแพงอันรอบนั้นโดยสูงได้๘,๐๐๐วา บานประตูนั้นเทียรย่อมแก้วแลมีปราสาททองอยู่เหนือประตูนั้นทุกอันในเมืองนั้นเทียรย่อมปราสาทแก้ว ฝูงเทพยดาอยู่ในแผ่นดินนั้นเป็นแผ่นดินทองพรายงามราบนักหนาดังหน้ากลอง แลอ่อนดังฟูกผ้า แลแก้วนั้นเมื่อเหยียบลงอ่อนสน้อยแล้วก็เต็มขึ้นมาเล่าบ่มิเห็นรอยตีนเลยฯ นอกนั้นมีน้ำใสกว่าแก้วแลมีดอกบัวบาน๕สิ่งในสระน้ำนั้นหอมดังแสร้งอบ แลมีสรรพดอกไม้อันงามแลมีต้นไม้อันประเสริฐงามมี ลูกอันประเสริฐแลมีโอชารสอันยิ่งแลไม้ฝูงนั้นเป็นดอกเป็นลูกทุกเมื่อ แลบ่ห่อนจะรู้วายเลยฯ

เทพยดาผู้เป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลายฝ่ายตระวันออกเขาสิเนรุราชนั้น ชื่อว่าท้าวธตรฐราชเป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลายรวดทั่วทั้งกำแพงจักรวาฬฝ่ายตระวันออกแลฯ เทพยดาผู้เป็นพระญาแก่เทพยดาแลฝูงครุฑราช แลฝูงนาคราชเถิงกำแพงจักรวาฬเบื้องตระวันตกแลฯ เทพยดาผู้เป็นพระญา ฝ่ายทักษิณชื่อท้าววิรุฬหกราช เป็นพระญาแก่ฝูงยักษ์ อันชื่อกุมภัณฑ์ แลเทพยดาทั้งหลายรวดไปเถิงกำแพงจักรวาฬฝ่ายทักษิณ แลเทพยดาผู้เป็นพระญาฝ่ายอุดรชื่อท้าวไพศพมหาราช เป็นพระญาแก่หมู่ยักษ์ทั้งหลาย แลเทพยดาฝ่ายอุดรทิศเขาพระสิเนรุราชรวดไปเถิงกำแพงจักรวาฬฝ่ายอุดรทิศนั้นแล ฯ อายุเทพยดาทั้งหลายในจาตุมหาราชิกานั้นได้ ๕๐๐ ปีทิพย์ ผิว่าจะนับปีในมนุษย์เรานี้ได้ ๙ ล้านปีในมนุษย์เรานี้แล ฯ แล ฝูงเทพยดาอันอยู่เหนือกลางอากาศนั้น ลางจำพวกมีปราสาทแก้วโดยกว้างได้ ๘๐,๐๐๐ วาก็มี ลางจำพวกมีปราสาทแก้วโดยกว้างได้ ๑๖,๐๐๐ วาก็มี ลางจำพวกมีปราสาทแก้วโดยกว้างได้ ๘๐,๐๐๐ วา ลางจำพวกมีปราสาทแก้วโดยกว้างได้ ๘๘,๐๐๐ วาก็มี แลอยู่ทั้ง ๔ ด้านเขาพระสิเนรุราชเพียงเมืองใหญ่เทพยดาทั้ง ๔ อัน ๆ อยู่เหนือจอมเขายุคนธรนั้นแลๆ แม้นว่าใกล้กำแพงจักรวาฬก็ดี แต่ดังนั้นเรียกชื่อว่าจาตุมหาราชิกา

แล ฯ พระอาทิตย์กด์ พระจันทร์กด์ แลฤกษ์ทัง ๒๗ กด์ ดาว ดารากรทั้งหลายก็ด์ เทียรย่อมเวียนไปรอบเขาพระสิเนรุราช นั้นทุกเมื่อ ฯ อันว่าพระญาเทพยดาทั้ง ๔ องค์นั้น พระอินทร์ให้แต่งเมืองฟ้าเมืองดิน ทั้งมวลทุกแห่งก็มาเรียก ชื่อว่าพระญาจตุโลกบาลเพื่อดังนั้น ฯ องค์พระญาเทวดานั้นโดยสูงได้ ๖,๐๐๐ วา องค์เทวดาทั้งหลายที่เป็นบริวารสูงได้ ๔,๐๐๐ วา ฯ ผู้ใดได้กระทำบุญได้ไปเกิดเป็นเทพยดาย่อมมีปราสาทแก้วเงินทองสมบัติเป็นทิพย์อันอเนกแล ฯ เมื่อนั้นเทพยดาอยู่ในปราสาท แลมีเทพยดาองค์ ๑ ไปเกิดในผ้าภัพพก์ด์ดังนั้น ชื่อว่าเป็นลูกสาวของเทพยดาองค์นั้นแล ฯ เทพยดาลางจำพวกไปเกิดเหนือที่นอนไส้ เทพยดาองค์นั้นชื่อว่าเป็นเมียเทพยดาผู้เป็นเจ้าพิปาร (๑) นั้นแล ฯ เทพยดาลางจำพวกไปเกิดแทบตีนแท่นเทพยดาผู้ใด ๆ ไส้ แลเทพยดาผู้นั้นเป็นสาวใช้ของเทพยดาผู้นั้น ๆ แล ฯ เทพยดาผู้ใดแลได้กระทำบุญน้อยไส้ได้ไปเกิดในประตูปราสาทก็ด์ แลเกิดในที่กำแพงแห่งเทพยดาตนใดได้เป็นข้าเทพยดาตนนั้น แต่ว่าใช่ภายนอกแล ฯ ชื่อว่าเกิดนอกกำแพงแก้วอันที่ล้อมปราสาทแก้วเทพยดาดังนั้น ผิว่าเกิดในที่ในแดนเทพยดาองค์ใดเป็นไพร่ฟ้าแก่เทพยดาองค์นั้นแล ฯ ผิว่าผู้ใด

(๑) ความเป็น พิมาน

เกิดหว่างแดนเทพยดาทั้งสอง ๆ เอาไปเถิงพระอินทร์ให้ธบังคับ พระอินทร์ธจึงบังคับใช้ให้เทวดาองค์ ๑ มาวัดวาดูที่นั้น ฝ่ายใดใกล้ส่งให้แก่เทพยดาองค์นั้นแล ฯ ผิว่าเท่ากันทั้ง ๒ ฝ่ายเล่า พระอินทร์เจ้าจึงถามว่าเมื่อเทพยดาตนนี้เกิดนั้นบ่ายหน้าไปข้างใดแลส่งให้แก่เทพยดาผู้อยู่ข้างนั้น ฯ ผิเทพยดาผู้เกิดนั้นแลเมื่อแรกเกิดแลนอนเงยหน้าขึ้นไปฝ่ายบน แลบมิโดยทิศดังนั้น พระอินทร์ธบมิให้แก่เทพยดาผู้วิวาทแก่กันนั้นเลย พระอินทร์ธเอาไว้เป็นไพร่พ้าธเองแล ฯ เมื่อเทพยดาไปเกิดในสวรรค์ดังนั้น ครั้นว่าเกิดเป็นตัวก็ใหญ่ขึ้นในที่นั้น บัดเดียว แลประดับด้วยสนิมอาภรณ์รุ่งเรือง แลมีรูปโฉมโนมพรรณ์นุ่มแลงามดังสาวอันได้ ๑๖ ปีอยู่ชั่วตน แลเขามีตัวอันบริสุทธิหามลทินบมิได้เลยสักอันแล ว่าในกายเขานั้นแลจะมีสิ่งอันเหม็นแลเป็นกลิ่นอันร้ายในกายเขาน้อยหนึ่ง ก็บห่อนจะรู้มีในกายเขานั้นเลย แลเทพยดาทั้งหลายนั้นเขารู้นิมิตไส้แลจะใคร่ให้ตัวเขาใหญ่เท่าใดก็ใหญ่เท่านั้นโดยใจ ผิจะใคร่น้อยเท่าใด ๆ ก็น้อยเท่านั้นโดยใจแล ฯ แม้นว่าที่นั่งแลน้อยประมาณเท่าปลายเส้นผมก็ดี แลเทพยดาจะอยู่ที่นั้น ๒๐ องค์ก็ได้ ๕๐ องค์ก็ได้ ๖๐ องค์ก็ได้ ๘๐ องค์ก็ได้ ดวยอำนาจเทพยดานฤมิตนั้นแล ฯ ฝูงเทพยดากินอาหารทิพย์ทุกวารดังนั้น อาหารนั้นหากแห้งหายไปในตน

เทพยดานั้นแล จะมีมูตคูถอาจมดังมนุษย์เราท่านทั้งหลายนั้นหาบมิได้ ตราบเท่าสิ้นอายุเทพยดานั้นทั้งหลายเท่าใด สดชื่อว่าพยาธิอาพาธสิ่งใด ๆ ก็ดี แลจะเกิดมีแก่เทพยดาทั้งหลายนั้นหาบมิได้ เขาบห่อนจะรู้ไข้รู้เจ็บเทียรย่อมอยู่สุขสำราญใจเขาทุกเมื่อแล ย่อมเล่นด้วยลูกแลเมียเขาสนุกนันทุกเมื่อแล ฯ กล่าวเถิงชั้นเทพยดาในจาตุมหาราชิกาภูมิแล้วแต่เท่านแล ฯ แต่ชั้นฟ้าอันชื่อว่าจาตุมหาราชิกานั้นไปไกลได้ ๓๓๖,๐๐๐,๐๐๐ วา จึงจะเถิงชั้นฟ้าอันชื่อว่าดาวดึงษานั้น ๆ ตั้งอยู่เหนือจอมเขาพระสิเนรุราชบรรพต อันปรากฏเป็นเมืองพระอินทร์ผู้เป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลาย ในยอดเขาพระสิเนรุราชนั้นเป็นเมืองของพระอินทร์โดยกว้างคณนาไว้ได้ ๘,๐๐๐,๐๐๐ วา มีปรางค์ปราสาทแก้วเฉพาะซึ่งจอมเขาพระสิเนรุราชบรรพต แลมีที่เล่นที่หัวสนุกนันนักหนาโสด แต่ประตูเมืองหลวงฝ่ายตระวันออกเมืองแห่งสมเด็จอมรินทราธิราช ไปเถิงประตูเมืองฝ่ายตระวันตกโดยไกลได้ ๘,๐๐๐,๐๐๐ วาแลฯแต่ประตูฝ่ายข้างทักษิณทิศไปเถิงประตูฝ่ายข้างอุดรทิศเมืองพระอินทร์เจ้านั้นโดยไกลได้ ๘,๐๐๐,๐๐๐ วา มีกำแพงแก้วล้อมรอบมีประตูรอบนั้นได้ ๑๐๐๐ หนึ่ง แลมียอดปราสาทอันมุงเหนือประตูนั้นทุกประตู เทียรย่อมทองแลประดับด้วยแก้ว

ทั้ง ๗ ประการ แต่ตีนประตูขึ้นไปเถิงยอดปราสาทนั้นสูงได้ ๒๕๐,๐๐๐ วา แลเมื่อเผยประตูนั้นได้ยินเสียงสรรพไพเราะถูกเนื้อพึงใจนักหนาดุจเสียงแห่ง ดุริยดนตรี ทั้งหลายอันไพเราะนักแลเทพยดาทั้งหลายอยู่ในนครดาวดึงษ์นั้นย่อมได้ยินเสียงช้างแก้ว แลราชรถ แก้วอันมีอันดัง ไพเราะ ถูกเนื้อ พึงใจ นักหนา ที่ในท่ามกลางนครไตรตรึงษ์นั้น มีไพชยนตปราสาทโดยสูงได้ ๒๕,๖๐๐,๐๐๐ วา ปราสาทนั้นงามนักงามหนาเทียรย่อมแก้วสัตตพิธรัตนะทั้งหลายโดยสูงได้ ๒,๕๐๐,๐๐๐ วา เทียรย่อมสัตตพิธ รัตนะรุ่ง เรืองงามพ้นประมาณถวาย แก่พระอินทร์ผู้เป็นเจ้าไพชยนปราสาทนั้นแล ฯ แลเมืองนครไตรตรึงษ์เบื้องบุรพทิศมีอุทยานทิพย์อันหนึ่ง ชื่อว่านันทวนุทยาน โดยรอบอุทยานนั้นได้ ๘๐๐,๐๐๐ วา มีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีปราสาทแก้วมุงเหนือประตูทุกอันแล สวนขวัญนั้นสนุกนักพ้นประมาณ แลมีสมบัติแลสรรพต้นไม้สรพันลูกไม้สรพันดอกไม้อันประเสริฐแลอุดมแลที่ เล่นแสนสนุกนัก สุขสำราญ แก่เทพยดาทั้งหลาย อันอยู่ในไตรตรึงษ์นั้นแล ฯ แทบอุทยานฝ่ายจะเข้าสู่เมืองนั้น มีสระใหญ่ ๆ อัน ๆ หนึ่งชื่อว่านันทาโบกขรณี อนึ่งชื่อจุลนันทาโบกขรณี แลว่าสระนั้นมีน้ำนั้นใสงามดังแผ่นแก้วอินทนิลดูรุ่งเรืองงามดังฟ้าแมลบแทบฝั่งน้ำนั้น แลมีศิลาแก้ว

แทบสระนั้นสองแผ่น ๆ หนึ่งชื่อว่านันทาปริถิปาสาณ(๑) แผ่น ๑ ชื่อว่าจุลนันทาปริถิปาสาณ แลศิลาทั้งสองแผ่นนั้นมีรัศมีอันเรืองนัก เมื่อจับดูไส้ศิลานั้นอ่อนดังว่าถือหนังเหน ๆ นอกเมืองไตรตรึงษ์ฝ่ายทักษิณ แลมีสวนอุทยานใหญ่อัน ๑ ชื่อผรุสกวัน แลไม้อันมีในสวนนั้นอ่อนน้อมคอมงามนักหนาดังแสร้งดัดไว้ แลมีกำแพงแก้วล้อมรอบแลมีปราสาททำเหนือประตูเทียรย่อมแก้วดูงามนักหนารอบอุทยานนั้นได้ ๕,๖๐๐,๐๐๐ วา แทบอุทยานเข้ามาฝ่ายหนเมือง แลมีสระใหญ่ ๒ อัน ๆ หนึ่งชื่อภัทราโบกขรณี อนึ่งชื่อสุภัทราโบกขรณีแลฝั่งสระนั้นแลอันใสแลมีก้อนแก้ว ๆ ก้อนหนึ่งชื่อภัทราปริถิปาสาณ อนึ่งชื่อสุภัทราปริถิปาสาณ ผิได้ต้องถือแลอ่อนเกลียงนักหนาดังถือหนังสานนั้นไส้ ๆ นอกนครไตรตรึงษ์ฝ่ายบัจฉิมทิศ แลมีอุทยานใหญ่อันหนึ่งสนุกนินักหนา แลพึงใจแก่ฝูงเทพยดาทั้งหลาย แลอุทยานนั้นงามนักหนาเรียกชื่อว่าจิตรลดาวัน ฝูงไม้แลฝูงเชือกเขาอันเป็นในสวนนั้นดูงามดังแสร้งประดับไว้ แลกำแพงแก้วล้อมรอบแลมีปราสาทแก้วมุง ประตูทุกประตูแลดูเรืองงามทุกแห่งทุกพายรอบอุทยานนั้นได้ ๔๐๐,๐๐๐ วา แทบเบื้องฝ่าย

(๑) ทีจะเป็น ปฤษฐิปาสาณ

เข้ามาสู่เมือง มีสระสองอัน ๆ หนึ่งชื่อจิตรโบกขรณี อนึ่งชื่อจุลจิตรโบกขรณี แลสระแลอัน ๆ อันนั้นมีแผ่นศิลาแก้วแลอัน ๆ อนึ่งชื่อจิตรปาสาณ อนึ่งชื่อจุลจิตรปาสาณดูรุ่งเรืองแลเหลืองงามนักหนา ผิได้ต้องถืออ่อนงามดังหนังสาน ฝูงเทพยดาย่อมไปเล่นในที่นั้น เป็นที่สนุกแก่เทพยดาทั้งปวงทั้งฝูงหญิงแลฝูงชายทั้งหลายแล ฯ ฝ่ายอุดรทิศนครไตรตรึงษ์มีสวนอุทยานใหญ่ อนึ่งชื่อสักกวันอันมีไม้แลเชือกเขาทั้งหลายงามดุจแสร้งแต่งแลมีกำแพงแก้วล้อมรอบ แลมีปราสาทแก้วกรวมประตูทุกประตูรอบอุทยานนั้นได้ ๔,๐๐๐,๐๐๐ วา แทบอุทยานฝ่ายมาสู่เมืองแลมีสระใหญ่สองอัน ๆ หนึ่งชื่อธรรมาโบกขรณี อันหนึ่งชื่อสุธรรมาโบกขรณี แลฝั่งสระนั้นแลมีศิลาแก้ว ๒ อัน ๆ หนึ่งชื่อสุธรรมาปริถิปาสาณ อนึ่งชื่อสุธรรมาปริถิปาสาณ แลศิลานั้นมีรัสมีอันรุ่งเรืองงามแลอ่อนดังหนังเหน ฯ นอกเมืองไตรตรึงษ์ฝ่ายอีสานทิศมีสวนใหญ่อันหนึ่งชื่อมหาพล แลสวนนั้นสนุกนักหนาแลมีกำแพงทองคำล้อมรอบ แลมีปราสาทแก้วกรวมประตูทุกประตูรอบสวนนั้นได้ ๖๐๐,๐๐๐ วา ในสวนมหาวันนั้นมีปราสาททองคำได้ ๑,๐๐๐ หนึ่ง เทียรย่อมประดับด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะในหว่างมหาพลวนุทยาน แลนันทวนุทยานนั้นมีสระแก้วอนึ่งงามนักหนา เทียรย่อมแก้ว ๗

สิ่งเบื้องพื้นนั้นได้ ๙๐๐,๐๐๐ วา แลมีแท่นแก้วอันหนึ่งในรถนั้น กว้างได้ ๙,๐๐๐ วา โดยรีได้ ๙,๐๐๐ วา ท่านใส่กลดแก้วอันหนึ่งที่กลางแท่นแก้วนั้นกว้างได้โยชน์ ๑ แลดูแท่นแก้วนั้นขาว แลดูกลดแก้วนั้นเหลือมดังแสงพระอาทิตย์อันส่องลงมาปกพระจันทร์เมื่อเดือนดับในหัวไพชยนตรถนั้น แลมีม้าแก้ว ๒,๐๐๐ ตัว เทียมรถแลช้างละพันตัว แลมีเครื่องแก้วประดับนี้ทุก ๆ ตัว แลรถนั้นเทียรย่อมทองคำแลประดับนี้ด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะและมีสรอยมุกดาห้อยย้อยลง แลมีดอกไม้ทิพย์แลราจะพรรณนาถึงความงามนั้นกรองเป็นมาลัย แลมีทั้งแก้วแลทั้งทองห้อยย้อยลงพาย แลมีระไบแก้วแลพรวนทองอันมีรัศมีรุ่งเรืองดังสายอินทร์ธนูแลฟ้าแมลบดังแสงพระอาทิตย์ แลราจะพรรณนาเถิงความงามนั้นบมิถ้วนได้เลย ๆ ผิแลว่าลมรำพายพัด แลได้ยินเสียงสรรพดังมีก้องดุจดังเสียงพิณพาทย์ฆ้องกลองแตรสังข์อันเทพยดาเป่าแลตีในเมืองฟ้านั้น ๆ ผิแลเมื่อเดือนขึ้น ๘ ค่ำ กึ่ง ๘๗ เดือนเพ็ง ๘๗ เดือนแรม ๘๗ อัมมาพัสสา ๘๗ พระญาเทพยดาฝูงอันชื่อธตรฐราช อันเป็นพระยาแก่เทพยดาทั้งหลายในจอมเขายุคนธรฝ่ายบุรพทิศเถิงเขากำแพงจักรวาฬ แลมีฝูงคนธรรพ์ทั้งหลายเทียรย่อมแต่งเครื่องประดับนี้ประดาด้วยเงินแลทองทั้งหลาย ทั้งเครื่องประดับนี้เหนือหัวแลเนื้อตัวทั้งมวล

เทียรย่อมเงินยวงอเนกอนันต์แลมากกว่าร้อยล้านนั้น ทั้งเครื่องแห่เครื่องแหนเขานั้นเทียรย่อมเงินแลทองทั้งหอกดาบแลจามรจามรีเทียรย่อมเงินทอง แลเทพยดาลางจำพวกถือค้อนถือสากเทียรย่อมเงินทอง เทพยดาลางจำพวกถืออังเทียรย่อมเงินทอง แลออกจากเมืองที่จอมเขายุคุนธรนั้นด้วยฝูงเทพยดาทั้งหลาย จึงขึ้นเขานั้นไปเถิงกำแพงจักรวาฬเบื้องบุรพทิศแล ขับฝูงเทพยดาทั้งหลายมาโดยอากาศ จึงเถิงจอมเขายุคุนธรเบื้องบุรพทิศ ฯ ถัดนั้นพระญาองค์ ๑ ชื่อว่าท้าววิรุฬหกราชอันเป็นพระญาแก่ผีเสื้อผีกุมภัณฑ์ทั้งหลายเถิงแดนเขากำแพงจักรวาฬเบื้องทักษิณทิศ เครื่องประดับบนกายท้าววรุฬหกราชแลบริวารทั้งหลายนั้นย่อมล้วนแก้วมณีรัตนแลงามนักหนา บริวารมีร้อยขพันล้าน ฝูงเทพยดาถือค้อนแลตะบองเทียรย่อมแก้วมณีรัตนเป็นบริวาร ท้าววิรุฬหกราชขี่ม้าตัว ๑ แลเครื่องประดับบนม้านั้นเทียรย่อมแก้วมณีรัตนโสต ฯ จึงขับพลไปเถิงกำแพงจักรวาฬเบื้องทักษิณทิศมาโดยอากาศเถิงเขายุคุนธรเบื้องทักษิณทิศ ฯ ถัดนั้นพระญาเทพยดาองค์หนึ่งชื่อท้าววิรูปักขราช แลเป็นพระยาแก่ฝูงนาคราชทั้งหลายเถิงแดนกำแพงจักรวาฬเบื้องปัจฉิมทิศ ฝูงเทพยดาราชอันเป็นบริวารบมีรู้ขีร้อยล้าน แลมีเครื่องประดับนั้นตัวเทียรย่อมแก้วประพาฬรัตนะ ฝูงเทพยดาถือสากแลค้อนถือจามรีเทียร

ย่อมแก้วประพาพรัตนะ แลท้าวเวรูปักขราชจึงขับพลไปเถิงเขากำแพงจักรวาพเบื้องปัจฉิมทิศมาโดยอากาศ ถึงจอมเขายุคุนธรเบื้องปัจฉิมทิศพระสุเมรุราชแล ฯ ถัดนั้นพระญาเทพยดาตน ๑ ชื่อว่าท้าวไพศพมหาราช เป็นพระญาแก่ฝูงยักษ์แลเทพยดาทั้งหลายฝ่ายอุดรทิศ เถิงกำแพงจักรวาพเบื้องอุดรทิศพระสุเมรุราชแลเครื่องประดับนี้ตัวพระไพศพนั้น แลบริวารทั้งหลายเทียรย่อมทองเนื้อสุก ฝูงยักษ์ทั้งหลายนั้นบ้างถือค้อนถือสากแลจามรีเทียรย่อมทองคำบมิรู้ชีร้อยล้าน แลยักษ์ฝูงนั้นมีหน้าอันพึงกลัว แลท้าวไพศพมหาราชจึงขี่ม้าเหลืองตัว ๑ ดูงามดังทอง จึงไปขับพลเถิงกำแพงจักรวาพเบื้องอุดรทิศเขาพระสุเมรุราชมาโดยอากาศ เถิงเขายุคุนธรฝ่ายอุดรทิศเขาพระสุเมรุราชนั้น ฯ ยังมีช้างตัว ๑ ชื่อว่าไอยราพรต แลว่าช้างตัวนั้นมิใช่สัตว์ดิรัจฉาน อันว่าในเมืองฟ้าโพ้นบมีสัตว์ดิรัจฉานตัวน้อยก็ดีตัวใหญ่ก็ดีหาบมิได้ เทียรย่อมเทพยดาสิ้นไส้ ฯ แลว่ายังมีเทพยดาองค์ ๑ ชื่อไอยราวรรณเทพบุตร ผิแลเมื่อพระอินทร์เจ้าแลมีที่เสร็จไปเล่นแห่งใด ๆ ก็ดี แลจะใคร่ขี่ช้างไปเล่น จึงไอยราวรรณเทพบุตรก็นิมิตตัวเป็นช้างเผือกตัว ๑ ใหญ่นักโดยสูงได้ ๑,๒๐๐,๐๐๐ วา แลมีหัวได้ ๓๓ หัว ๆ น้อย ๆ อยู่สองหัวอยู่สองข้างนอกหัวทั้งหลายนั้นแลว่าหัวใหญ่ได้

๒,๐๐๐ วา แลหัวถัดนั้นเข้าไปทั้งสองข้างแลหัวแล ๓,๐๐๐ วา ถัดนั้นเข้าไปแลหัวแล ๔๐๐๐ วา ถัดนั้นเข้าไปแลหัวแล ๕,๐๐๐ วา ถัดนั้นเข้าไปกว้างแลหัวแล ๖,๐๐๐ วา เร่งเข้าไปเถิงในก็เร่งใหญ่ถัดกันเข้าไปดังกล่าวนี้แล ส่วนหัวใหญ่อันที่อยู่ท่ามกลางทั้งหลายชื่อสุทัสเป็นพระที่นั่งแห่งพระอินทร์ โดยกว้างได้ ๒๔๐,๐๐๐ วาแล ฯ เหนือหัวช้างนั้นแลมีแท่นแก้วอันหนึ่งกว้างได้ ๙๖,๐๐๐ วา แลมีปราสาทกลางแท่นแก้วนั้นมีทั้งสองแก้วฝูงนั้นโดยสูงได้ ๘,๐๐๐ วา ทั้งฝูงนั้นเทียรย่อมแก้ว ๗ สิ่ง แลมีพรวนทองคำห้อยย้อยลงทุกแห่งแกว่งไปมา แลมีเสียงนั้นไพเราะนักหนาดังเสียงพาทย์พิณในเมืองฟ้า ในปราสาทนั้นเทียรย่อมดัดเพดานผ้าทิพย์ แลมีแท่นนอนอยู่ในที่นั้นกว้างได้ ๓,๐๐๐ วา แลมีราชอาสน์หนาหมอนใหญ่หมอนน้อยหมอนอิงองค์พระอินทร์นั้นสูงได้ ๖,๐๐๐ วา แลประดับด้วยแก้วถนิมอาภรณ์ทั้งหลายแล อนึ่งเหนือแท่นแก้วนั้นหัวช้างได้ ๓๓ หัวไส้ พระอินทร์ให้เทพยดาทั้งหลายขี่ ๒๒ หัวนั้น มีบุญเพียงประดุจพระอินทร์ไส้ ฯ อันว่าหัวช้างทั้ง ๓๓ หัว แลหัว ๆ มีงา ๗ อัน แลงาละอันยาวได้ ๔๐๐,๐๐๐ วา แลงานั้นมีสระได้ ๗ สระ ๆ แลสระนั้นมีบัวได้ ๗ กอ ๆ บัวแลกอนั้นมีดอก ๗ ดอก ๆ แลอันนั้นมีกลีบ ๗ กลีบ ๆ แลอัน ๆ นั้นมีนางฟ้ายืนรำระบำบรรพต

แล ๗ คน นางแลคน ๆ นั้นมีสาวใช้ได้ ๗ คนโสด ช้าง ๓๓ หัวนั้นได้ ๒๓๑ งา สระนั้นได้ ๑,๖๑๗ สระ แลกอบัวในสระนั้นได้ ๑๑,๓๑๙ กอ แลดอกบัวนั้นได้ ๗๙,๒๓๓ ดอก แลกลีบดอกบัวนั้นไส้ได้ ๕๕๔,๖๓๑ กลีบ แลนางพ้าอันรำระบำนั้นได้ ๓,๙๙๒,๔๑๗ นาง แลสาวใช้นางระบำนั้นได้ ๒๗,๑๗๖,๙๑๙ คน แลมีอยู่ในงาช้างไอยราวรรณนั้น แลมีสถานที่แห่ง ๑ โดยกว้างได้ ๕๐ โยชน์ เป็นที่อยู่แห่งฝูงนางรำระบำแลบริวารของนางทั้งหลายนั้นด้วย ๆ แลว่าเมื่อพระอินทร์เสด็จนั่งเหนือแท่นแก้วอันมีในหัวช้างไอยราวรรณนั้น เมียพระอินทร์ผู้ประเสริฐกว่านางทั้งหลาย ชื่อนางสุธรรมา อีกด้วยบริวารทั้งหลายแลประดับนด้วยถนิมอาภรณ์ แลรุ่งเรืองงามด้วยสัตตพิธรัตนะนั้น นั่งเฝ้าพระอินทร์อยู่ฝ่ายซ้าย นางผู้เมียคนหนึ่งเล่าชื่อว่าเจ้าสุชาดาอันทรงศีลมั่นบ่มิขาด แลประดับนด้วยอาภรณ์อีกด้วยบริวารทั้งหลายก็ไปนั่งเฝ้าพระอินทร์เจ้าฝ่ายขวานั้น ๆ นางเมียผู้ ๑ ชื่อเจ้าสุนันทา แลประดับนด้วยถนิมอาภรณ์เทียรย่อมแก้ว ๗ สิ่งอีกด้วยบริวาร นางนั้นก็ไปนั่งเฝ้าพระอินทร์ฝ่ายหลัง ๆ ถัดนั้นนางเมียคน ๑ ชื่อนางสุจิตราประดับนกายนั้นรุ่งเรืองงามด้วยบริวารทั้งหลายไปนั่งเฝ้าพระอินทร์เจ้าเบื้องซ้าย ๆ ถัดนั้นชั้นนอกออกไป แลมีหมู่นางพ้าทั้งหลายย่อมนางใหญ่เป็นเมีย

พระอินทร์ได้ ๙๒ คน มีหน้าอันงามนักหนา แลแต่งแง่แผ่นด้วยเครื่องปรัตบัน ด้วยเทียรย่อมแก้วแหวนเงินทองทั้งหลาย บ้างถือกลออมแก้ว บ้างถือคนที บ้างถือจามรแลจามรแก้ว บ้างถือองแก้วแลองทองแกว่งแลเครื่องฝูงนเทียรย่อมประดับนด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะไปนั่งเฝ้าอยู่รอบนั้น ๆ ถัดนั้นออกมามีนางทั้งหลายเป็นสาวใช้นางทั้งหลายนั้นเล่า รอบออกไปเล่ามากนักหนา ลางหมู่ถือคนทีทองแลกลออมทองเฝ้าอยู่ ๆ ถัดนั้นออกไปเล่ามีนางฟ้าทั้งหลายมากนัก แลสาวสวรรค์ฟ้อนรำระบำ ถวายแด่พระอินทร์เจ้ารอบนนมากนัก ๆ แลยังมีนางเทพยดาองค์ ๑ ชื่อคตวาแลถือพิณ อันหนึ่งชื่อว่ามหาวิณา ครั้นว่านางนั้นดีดพิณดวงนั้นไส้ แลพิณทั้งหลายอันได้ ๖๐,๐๐๐ อันที่เป็นเพื่อนพิณนั้นหากดังเองแล ๆ ได้ยินไพเราะเพราะนักหนา ๆ แลว่ายังมีนางเทพยดาคน ๑ แลเทพยดาผู้นั้นถือเบ่ากลองคู่ ๑ ชื่อว่าสุภัทรา ครั้นว่านางนั้นเบ่ากลองคู่นั้นไส้ แต่บันดากลองทั้งหลายที่เป็นเพื่อนกลองได้ ๖๐,๐๐๐ คู่นั้น หากดังไปเองแลได้ยินเสียงเพราะนักหนาดุจดังว่าเบ่าทุกคู่นั้นแล ๆ ยังมีนางฟ้าผู้หนึ่งเล่าชื่อว่าหสันารี ดีดพิณอัน ๑ ชื่อว่ามธุรตรได้ยินเสียงไพเราะ แลถูกเนื้อพึงใจนักหนา ๆ ยังมีนางเทพยดา

ผู้หนึ่งชื่อว่ามณีเมขลาแลเบ่าสังข์ใหญ่อัน ๑ ชื่อพิชัยสังขะ ครั้นว่าเบ่าสังข์ดวงนั้นแลสังข์ทั้งหลายได้ ๖๐,๐๐๐ ลูกอันที่เป็นเพื่อนสังข์นั้น หากดังเองดุจมีผู้เบ่าทุกดวง แลมีเสียงไพเราะเพราะนักหนาแล ฯ ยังมีเทพยธิดาตน ๑ ชื่อมหาติมุทิงคสังขะ แลเบ่าสังข์อันหนึ่งชื่อปุณฑริมพนะ ครั้นว่าเบ่ามุทิงคสังขนั้นไส้ แลมุทิงคสังข์ทั้งหลายได้ ๖๐,๐๐๐ อันเป็นเพื่อนมุทิงคสังข์นั้น หากดังเองดุจมีผู้ตีทุกอัน แลมีเสียงนั้นไพเราะนักหนา ฯ ยังมีเทพยธิดาตนหนึ่ง ชื่อตปักดีตกลองหน้าเดียว ลูกหนึ่งชื่อว่านันทเภรี ครั้นว่าเทพยดาคนนั้นนั้นไส้อันว่ากลองทั้งหลายได้ ๖๐,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนกลองนั้นหากดังเองดุจมีผู้ตีทุกอันแลมีเสียงนั้นเพราะดีนักหนา ฯ ยังมีเทพยธิดาตน ๑ ชื่อปนกีดตกลองหน้าเดียวลูก ๑ ชื่อรณมุขเภรี ครั้นว่าตีกลองลูกนั้นไส้อันว่าหมู่กลองหน้าเดียวทั้งหลายได้ ๖๐,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนกลองนั้นหากดังเอง ดุจมีผู้ตีทุกอันแลมีเสียงนั้นไพเราะนักหนา ฯ ยังมีเทพยธิดาตน ๑ ชื่อนันทาแลตีกลองใหญ่อันหนึ่งชื่อว่าโกพมธุรสุรเภรี ครั้นว่าตีไส้ อันว่ากลองใหญ่ทั้งหลาย อันได้ ๖๐,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนกลองนั้นหากดังเองดุจมีผู้ตีแล ฯ ยังมีเทพยธิดาตน ๑ ชื่อว่ายามาแลตีบัณเฑาะว์อัน ๑ ชื่อว่าโบกขร

บัณเฑาะว์ ครั้นว่าตีบัณเฑาะว์นั้น อันว่าบัณเฑาะว์ทั้งหลายได้ ๖๐,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนบัณเฑาะว์นั้น หากดังเอง ดุจมีผู้ตีทุกอันแล มีเสียงเพราะนักหนาแล ฯ ยังมีเทพยธิดาตน ๑ ชื่อว่าสรโฆสสุร เบ่าปี่ไฉนแก้วเหล่าหนึ่งชื่อว่านันทไฉน ครั้นว่าเบ่าปี่นั้นไส้ อันว่าปี่ทั้งหลายอันได้ ๖๐,๐๐๐ อันเป็นเพื่อนปี่นั้นหากดังเอง ดุจมีผู้เบ่าทุกอันแลมีเสียงนั้นเพราะนักหนาแล ฯ ยังมีเทพยดาตนหนึ่งชื่อว่าสัพพางคณาตีกลองใหญ่ลูกหนึ่งชื่อว่าทัสสโฏส ครั้นว่าตีกลองลูกนั้นไส้ อันว่ากลองทั้งหลายอันได้ ๖๐,๐๐๐ อันเป็นเพื่อนกลองนั้นหากดังเองดุจมีผู้ตีทุกอันแลมีเสียงนั้นเพราะนักหนาแล ฯ แลฝูงเทพยธิดาทั้งหลายมากนักแลมีชื่อต่าง ๆ กันเทียรย่อมถือบัญจางคิกดุริยแล อันว่าบัญจางคิก(๑) ดุริยนั้นมี ๕ สิ่ง ๆ หนึ่งชื่อว่าอาตนะ สิ่งหนึ่งชื่อว่าภิตะ สิ่งหนึ่งชื่อว่าคตะ สิ่งหนึ่งชื่อว่านันทะ สิ่งหนึ่งชื่อว่าศิริ เทียรย่อมมีสิ่งต่าง ๆ กันเป็นดังนั้นแลทำให้ดังด้วยกันคาบเดียว คือว่าเสียงนั้นซ่านด้วยกันแลเป็นเพลงเสียงเป็นอันเดียวไปด้วยกันดังนั้นไส้ ชื่อว่าบัญจางคิกดุริยนั้นทั้ง ๖๐,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนบัญจางคิกดุริยนั้น หากดังเองดุจมีผู้เบ่าผู้ตีแลมีเสียงซ่านด้วยกันแลไพเราะนัก

(๑) ในอภิธานว่า อาตต, วิตต, อาตตวิตต, ฆณ, สุสิร รวม ๕

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว NATIONAL LIBRARY

หนาแล ฯ ถัดนั้นยังมีคนธัพผู้ ๑ ชื่อว่าสุมธัมมาตีกลองใหญ่ใบ ๑ ชื่อสุรันธะสะพายเหนือบ่าซ้าย ๑ แลตี ยังมีกลองใหญ่ทั้งหลายได้ ๖๘๐,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนกลองนั้น จึงดังตามเพลงระด้วยระบำบัพพถ้วนด้วยกันแลเพราะนักหนาแล ฯ ในสถานที่แห่ง ๑ โดยบริมณฑลรอบได้ ๔๐,๐๐๐ วา แลพ้อนรำด้วยกลองคนธัพนั้นเหนือจอมเขาจักรวาฬเบื้องบุรพทิศแล ฝูงคนธัพทั้งหลายแลเทพยดาทั้งหลายอันเป็นพละบำด้วย มากอเนกอนันต์ ฯ ยังมีคนธัพผู้ ๑ ชื่อว่าพิมพสุรกสะพายกลองหน้าเดียวลูก ๑ ใหญ่ แลตีด้วยเพลงคนธัพ แลหมู่กลองหน้าเดียวทั้งหลายได้ ๖๘,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนกลองหน้าเดียวนั้น หากดังเอง ดุจมีผู้ตีด้วยเพลง แลกลองนั้นไพเราะนักหนาแล ฯ ในสถานที่ควรแห่ง ๑ โดยปริมณฑลรอบ ๔๐๐,๐๐๐ วา แลพ้อนรำระบำด้วยกลองคนธัพนั้น เทพยดาแลคนธัพพ้อนรำระบำมากนักหนา ในที่นั้น ๆ อยู่ปลายกำแพงจักรวาฬฝ่ายทักษิณทิศพระสิเนรุราชแล ฯ ยังมีคนธัพเทพยดาตน ๑ ชื่อว่าทีรมุขะ สะพายกลองใหญ่ใบ ๑ แลตีในบนกำแพงจักรวาฬฝ่ายบัจฉิมทิศพระเมรุ ครั้นว่าตีกลองใบนั้นอันว่ากลองทั้งหลายอันได้ ๖๘,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนกลองนั้น หากดังเองโดยฉันท์

ตามกันแลตามกลองนั้นเป็นเพลงเดียว ฝูงคนธัพแลเทพยดาทั้งหลายฝูงระบำรำด้วยกันแห่งนั้นมากนักหนาในที่นั้น โดยปริมณฑลน้อยได้ ๕,๐๐๐ วา ในบนกำแพงจักรวาฬฝ่ายบัจฉิมทิศพระเมรุราช ฯ ยังมีคนธัพเทพยดาผู้หนึ่งชื่อว่าปัญจสิขรเทวบุตรสะพายกลองใหญ่ลูก ๑ ชื่อสัสสสุระนั้น ครั้นว่าตีกลองนั้นไส้ อันว่ากลองทั้งหลายได้ ๖๘,๐๐๐ อัน ๆ เป็นเพื่อนกลองนั้น ด้วยฉันท์อันดีในที่ควรแห่ง ๑ โดยมณฑลรอบได้ ๕๐๐,๐๐๐ วา จึงขับเสพย์แลพ้อนรำระบำด้วยคนธัพนั้นเหนือจอมเขาจักรวาฬ เบื้องอุดรทิศเขาพระสุเมรุราชนั้น ฯ ฝูงคนธัพแลเทพยดาทั้งหลายรำระบำด้วยกันมากนักแล ฯ ไพร่ฟ้าข้าไทยพระอินทร์เจ้านั้นอีมีมากนักดังกล่าวมานี้แล ฯ อีกท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ตนย่อมเอาบริพารไปด้วยแลย่อมไปเฝ้าพระอินทร์แล ฯ อีกพระญายักษ์ทั้งหลาย ๒๘ พระญา ย่อมถือเครื่องอาวุธแล้วย่อมมาแห่แหนพระอินทร์เจ้าแล้วก็เฝ้าออยู่แล ฯ พระองค์พระอินทราธิราชนั้นอประดับนี้อาภรณ์งามนักหนา ดังกล่าวแล้วนั้นแล ทั้งฝูงเทพยดาทั้งหลายอันเป็นบริวารนั้นย่อมประดับนี้ด้วยสนิมอาภรณ์ทั้งปวง อันลมัยด้วยแก้ว ๗ ประการ แลงามมีพรรณ์ต่าง ๆ แล้ว ย่อมเข้ามาเฝ้ามาคัลพระอินทร์เจ้ามากนักจะนับบมิถ้วนได้เลย ฯ อีกนางฟ้าทั้งหลายอันเป็นเมียพระอินทร์

เจ้า ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ คน บ้างถือกาน้ำมีอาทิ คือว่ากลอมแก้ว กลอมทอง ฉัตรธวัชพัดจามรีทั้งหลายนั้น ย่อมประดับน์ด้วย สนิมอาภรณ์ในตนดูงามพ้นประมาณ จะคณนาบมิได้เลย ๆ อีก ฝูงคนธัพเป็นพลระบำได้ ๒๕๐,๐๐๐,๐๐๐ ตีกลองแลฉิ่งแฉ่งแต่ง ขับกับเสียงพิณพาทย์นาดรำระบำเล่น เต็มเขากำแพงจักรวาฬ ๔ ทิศใหญ่ทั้งมวล แลหอมกระแจะจวงจันทน์ อีกพรรณดอกไม้อันขจรทุกแห่งแต่งพัดเข้าเร้าเถิงพระอินทร์หอมฟุ้งทุกแห่ง พระอินทร์จึงไปเล่นที่สระนั้นสนุกนิ์นัก ลางคาบพระอินทร์ลงจากช้างไอยราพตเดินดินไปเล่น แลมีฝูงนางฟ้าทั้งหลายเป็นบริวารงามสลอนเทียรย่อมทรงอาภรณ์อันประเสริฐต่าง ๆ ได้หนทางในเมืองฟ้าอันหว่างกว้างได้ ๕๐,๐๐๐ วา แลไปเล่นในสวนที่สนุกนิ์แล ๆ นอกพระนครไตรตรึงษ์ฝ่ายอาคเนย์ทิศ มีพระเจดีย์เจ้าพระองค์ ๑ ทรงพระนามชื่อพระจุฬามณีเจดีย์เจ้า แลรุ่งเรืองงามเทียรย่อมแก้วอินทนิลแล แต่กลางไปเถิงปลายเทียรย่อมทองเนื้อแล้ว แลประดับน์ไปด้วยแก้วสัตตพิธรัตนะแลจะคณนาโดยสูงได้ ๙๐,๐๐๐ วา แลที่นั้นมีกำแพงทองเนื้อแล้วล้อมรอบ แลกำแพงนั้นแต่แลอันละด้าน ๆ ละ ๑๖๐ ๐๐๐ วา มีธงปฏากแลธงไชยแลกลดชุมสายทั้งหลาย ย่อมประดับน์ด้วย

แก้วแลเงินทอง บ้างดำบ้างแดงบ้างเหลืองบ้างขาวแลเขียว ย่อมแล้วแต่แก้ว ๗ สี่ง ซึ่งท่านผูกในใบกลดแลธง ดูงามเลื่อมๆ พรายงามตามกันทั้งหลายมากนักหนาแล แลเทพยดาทั้งหลายถือเครื่องเบ่าแลตีดีดสีดีตสัพพดุริยดนตรีทั้งหลายไปบำเรอถวายบูชาพระเจดีย์เจ้าทุกวารบมิขาด พระอินทร์ย่อมไปนมัสการแต่พระเจดีย์เจ้า กับด้วยเทพยดาแลนางฟ้าทั้งหลายเป็นบริวาร ย่อมมีถือข้าวตอกแลดอกไม้เทียนธูปวาศสุคนธชาติบูชาชวาลาทั้งหลายไปถวายแก่พระเจดีย์เจ้าบมิขาด แลย่อมกระทำปทักษิณแก่พระเจดีย์เจ้าทุกวารแล ๆ นอกเมืองไตรตรึงษ์ฝ่ายอิสานทิศแลมีสวนอุทยานอันหนึ่งชื่อว่าบุณฑริกวัน อยู่แทบสวนอุทยานอันหนึ่งชื่อมหาวันนั้น สวนอุทยานอันชื่อบุณฑริกวันนั้นมีกำแพงล้อมรอบทั้ง ๔ ด้าน แลด้านแลด้าน ๆ ละ ๑๖๐,๐๐๐ วา ยังมีประตูแก้วแลปราสาทแก้ว มุมประตูทุกอันดังกล่าวก่อนนั้นแล ๆ สวนอุทยานนั้นมีไม้ทองหลางใหญ่ต้น ๑ ชื่อปาริกชาติกัลปพฤกษ์รอบพุ่มไม้นั้นได้ ๒๔๐,๐๐๐ วา โดยสูงได้ ๘๐๐,๐๐๐ วา รอบต้นไม้นั้นได้ ๑๒๐,๐๐๐ วา โดยกว้างพุ่มไม้นั้นได้ ๘๐๐,๐๐๐ วา แลใต้ต้นนั้นมีแท่นศิลาแก้วอันหนึ่งชื่อปัณฑุกัมพลโดยรีได้ ๔๘๐,๐๐๐ วา โดยกว้างได้ ๔๐,๐๐๐ วา โดยหนาได้ ๑๒๐,๐๐๐ วา แต่เข้มแดงฉันดังดอกสะเอ้ง แลอ่อนดังฟูกผ้า

อ่อนดังหงอนราชหงส์ทอง ผิเมื่อพระอินทร์นั่งเหนือแผ่นศิลานั้น อ่อนจุลงไปเพียงสะดือ ๆ ผิเมื่อพระอินทร์ลุกลงจากศิลา ๆ นั้น เต็มขึ้นมาดังก่อนเล่า แทบปาริกชาติกัมพลนั้นออกไปภายนอก มีศาลาใหญ่ อนึ่ง สุธัมมาเทพยสภาคศาลางามแลดูประเสริฐกว่าศาลาทุกอัน โดยกว้างได้ ๒,๕๐๐,๐๐๐ วา มณฑลขวางก็เท่ากัน โดยสูงได้ ๕,๐๐๐,๐๐๐ วา โดยมณฑลรอบได้ ๗,๒๐๐,๐๐๐ วา พื้นศาลานั้นเทียรมย่อมแก้วผลึกรัตนแลประดับด้วยแก้ว ๗ สิ่ง แลมีกำแพงทองล้อมรอบมีดอกไม้สิ่ง ๑ ชื่อ อสาพติหอมนักหนาแล ดอกไม้นั้นบานนานนักแม้นว่ายังละพันปีจึงจะบานก็ดี ฝูงเทพยดาทั้งหลายมิใครรักใคร่ชมใคร่ทัดดอกไม้นั้น เทพยดาทั้งหลายถ้าเห็นดอกไม้นั้นบานแล้วย่อมบ่นกันไปอยู่เผ้าดอกไม้อันคหวาบบานแลอยู่รอดถ้วนพันปีนั้นแล เพราะว่ารักดอกไม้นั้นแล ดอกทองหลางอันชื่อว่าปาริกชาตินั้นแม้นว่าร้อยปีดอกไม้นั้นจึงบานก็ดี ฝูงเทพยดายินรักยินใคร่นักหนาแล ถ้าแลดูเห็นดอกไม้หวาบบาน เทียรย่อมบ่นกันให้ฝูงเทพยดาไปอยู่เผ้าดอกไม้นั้นกว่าจะบาน ผิว่าดอกไม้นั้นแลบานล้วนทุกกิ่งทุกก้านแล้ว แลมีแสงอันรุ่งเรืองงามนักหนา รัสมีดอกปาริกชาตินั้นเรืองไปไกลได้ ๘๐๐,๐๐๐ วา ถ้าแลว่าลมรำพายพัดไป

ข้างใด หอมกลิ่นดอกไม้นั้นฟุ้งไปไกลได้ละ ๗ แสนวาหอมไป
ฝูงเทพยดาทั้งหลาย บห่อนพักขึ้นเอาดอกไม้นั้นเลยสักคาบเทวดา
ผู้ใด ๆ จะใคร่เอาดอกไม้นั้น ผิแลว่าเอาผ้าไปห่อเอาก็ดี เอา
ประอบไปใส่ก็ดี ยังมีลมอันหนึ่งพัดให้ดอกไม้นั้นหล่นตกลงสู่
ที่อันจะใส่นั้นเองแล เมื่อเทพยดาทั้งหลายแลยังไปทันรับเอา
ก่อนไส้ ยังมีลมสิ่งหนึ่งพัดมาชูดอกไม้นั้นไว้บนอากาศบมิได้
ตกลงเถิงต่ำได้ ยังมีลมสิ่งหนึ่งแต่งพัดดอกไม้นั้นเข้าไปใน
สุธัมมาเทวสภาคศาลานั้น ๆ ยังมีลมสิ่งหนึ่งแต่งพัดดอกไม้นั้น
ให้เรียงกันดังแสร้งร้อยเรียบแล ผิเมื่อจุดอกไม้นั้นเหี่ยวแล้ว
ไส้ ยังมีลมสิ่งหนึ่งแต่งพัดดอกไม้นั้นออกไปเสียจากสุธัมมา-
เทวสภาคศาลานั้น ๆ แลมีธัมมาสน์แก้วอันหนึ่งโดยใหญ่ได้
๗,๐๐๐ วา เป็นธัมมาสน์อยู่ในศาลานั้นแล แลมีที่นั่ง
พระอินทร์อันเป็นราชอาสนทิพย์ แล้วจึงมีที่นั่งของเทพยดา
ทั้ง ๒๒ องค์ อันได้กระทำบุญ ด้วยพระอินทร์เจ้าแต่ก่อนเทียร
ย่อมเป็นอาสนทิพย์ แลจึงมีที่นั่งของเทพยดาทั้งหลายอันเป็น
ใหญ่โดยอันดับกันเทียรย่อมปูลาดอาสน์ย่อมผ้าทิพย์ เทพยดา
ลางหมู่มีดอกไม้ทิพย์เป็นที่นั่ง เทพยดาลางหมู่มีดอกไม้ทิพย์
กัณณิการ์ทิพย์เป็นที่นั่งโสด ดูเหลืองงามดังทองเนื้อสุกย่อมเป็น

ย่อมเป็นที่นั่งแห่งเทพยดาทั้งหลายถ้วนทุกตนแล ฯ พระอินทร์จึงไปในสุธัมมาเทวสภาคศาลา เพื่อจะให้เทพยดาทั้งหลายมาชุมนุมกันในศาลานั้นแล แต่พรรณดอกไม้ทิพย์อันหอมดีมีในเมืองไตรตรึงษ์นั้น มีลมพัดชัดละอองเกสรดอกไม้นั้นเข้ามาในสุธัมมาเทวสภาคศาลา แลตกเหนือตัวเทพยดา ๆ นั้นสูงได้ ๖,๐๐๐ วา แลดูเหลืองงามดังท่านแสร้งเอาน้ำครั่งมาแต้มนั้นแล ฝูงเทพยดาทั้งหลายเล่นอยู่ดังนั้นได้ใส่ ๕ เดือนจึงแล้ว ๆ ผิเมื่อเทพยดาทั้งหลายสดับธรรมไตรตรึงษ์สวรรค์นั้นใส่ ยังมีพรหมตนหนึ่งชื่อว่าพรหมกุมารลงมาแต่พรหมโลกย์โพ้น แลลงมานฤมิตตนเป็นดังคนธัพผู้หนึ่งชื่อว่าปัญจสิขร คนธัพจึงขึ้นไหนือธัมมาสน์แลเทศนาธรรม แลพรหมตนนั้นแสร้งนฤมิตตัวเป็นดังคนธัพเทพบุตรผู้ชื่อว่าสิขรนั้น เพราะว่าคนธัพเทวบุตรตนนั้นงามถูกเนื้อพึงใจฝูงเทพยดาทั้งหลาย ๆ อันว่าคนธัพเทวบุตรนั้นเมื่อยังอยู่ในเมืองมนุษย์โลกย์นี้ แลว่าได้กระทำบุญมามากแล้ว แลได้ไปเกิดในจาตุมหาราชิกา แลเทพยดาตนนั้นสูงได้ ๖,๐๐๐ วา แลประดับด้วยเครื่องสนิมอาภรณ์ทั้งหลาย เทียรย่อมแก้วแหวนเงินทองแลดูรุ่งเรืองงามดังภูเขาทองแล ฯ อันว่าอาภรณ์นั้นถ้าแลว่าจะถอดออกใส่เกวียนในมนุษย์นี้ได้ ๑,๐๐๐ เกวียนแล ฯ อันว่ากระแจะแลจวงจันทน์อันเทพยดาทาตัวนั้น

ถ้าแลว่าจะขูดออกใส่ตุ่มแลไหได้ ๙ ตุ่มแล อันว่าตุ่มแลไหแต่ละลูกนั้นใหญ่จุข้าว ๔ กระเชอแล ท่านจึงนุ่งผ้าขาวอันบริสุทธิ์แล้วจึงสอดกุณฑลในกรทั้งสองงามนักหนา แล้วจึงเกล้าผมเป็น ๕ เกล้าแลชักมวยออกอันทั้ง ๕ อันนั้นแลไว้ปลายผมนั้นห้อยลงไปข้างหลังทุกอัน แลคนธัพผู้นั้นเกล้าผม ๕ อัน เหตุดังนั้นจึงเรียกว่าปัญจสิขรเพื่อดังนั้นแล คนธัพเทพบุตรคนนั้นชอบเนื้อพึงใจแก่เทพยดาทั้งหลายนักแล ฯ ผิพรหมผู้หนึ่งชื่อว่าสันตกุมารแลมาแต่พรหมโลกย์ แลมานฤมิตตนเป็นดังคนธัพเทพบุตรผู้ชื่อว่าปัญจสิขร แลมาเทศนาธรรมให้เทพยดาทั้งหลายฟัง ฯ ลางคาบเทพยดาในสวรรค์มีผู้รู้ธรรมไส้ แลเทพยดาทั้งหลายก็เชิญขึ้นเทศนาธรรมในที่นั้น ฯ ลางคาบเล่าพระอินทร์ขึ้นบนธัมมาสน์นั้นแล้วเทศนาธรรมเอง ผิเมื่อพระอินทร์เจ้าเทศนานั้น ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ เอาบริวารไปเฝ้าไปคัลทั้ง ๔ ทิศ แห่งสุธรรมาเทวสภาคศาลานั้น แลคนธัพเทพบุตรทั้งหลายก็เอาสัพพดุริยดนตรีทั้งหลายไปบำเรอ บ้างดีดบ้างสีบ้างตีบ้างเป่า บ้างขับบ้างรำ ในปลายเขากำแพงจักรวาฬทั้ง ๔ ด้านถวายแด่พระอินทร์เจ้าดังกล่าวก่อนนั้นแล ฯ อันว่าพระจตุโลกบาลเดินดูดีดูร้ายแห่งโลกย์ทั้งหลายนี้ทุกวัน ย่อมใช้ให้เทพยดาองค์หนึ่งมาต่างตัวในวันศีลน้อยคือวันอัฏฐมีนั้นไสยอมใช้ลูกมา

ต่างตน ผิแลวันศีลใหญ่คือวันบุรณมีแลอมาพัสสานั้นไส้ ท้าว
จตุโลกบาลทั้ง ๔ ย่อมมาเองเดินดูเอง ๆ เมื่อเทพยดามาต่างตน
กด ลูกธมาเองกด แลตัวธมาเองกด เทียรย่อมถือแผ่นทอง
เนื้อสุกแลถือดินสอนั้นอันทำด้วยชาติหิงคุนั้นมาด้วย แลเดิน
ไปดูทุกแห่ง ทั่วถ้นฐานบ้านเมืองใหญ่น้อยทั้งหลายในมนุษย์
โลกย์นทุกแห่งแล ถ้าแลว่าผู้ใดทำบุญทำธรรมไส้ ธจึงเขียนนาม
ผู้นั้นลงในแผ่นทองเนื้อสุกนั่นว่าดังนี้ ท่านผู้นี้ชื่อนี้อยู่บ้านนี้
เรือนนี้ได้ทำบุญธรรมฉันนี้ ๆ มีอาทิคือให้วันบตำรพสมาบูชาแล
ปฏิบัติแก่พระศรีรัตนไตรย แลเลี้ยงดูพ่อแลแม่ย่าเยงผู้เฒ่า
ผู้แก่รักพี่รักน้อง แลรักท่านผู้อื่นแลชื่นอาจารย์แลครูบาธยาย
แลให้ผ้ากฐินแลก่อพระเจดีย์กระทำดูหาปลูกกุฎีวิหาร แลปลูก
พระศรีมหาโพธิแลสดับนี้ฟังพระธรรมเทศนา แลจำศีลเมตตา
ภาวนาสวดมนต์ไหว้พระ แลอำนวยทานยำเกรงสมณพราหมณ์
ผู้มีศีลแลบูชาธรรมทั้งปวงนี้ ถ้าแลว่าผู้ใดกระทำแต่ละสิ่ง ๆ
ดังนี้นกด เทพยดาก็เขียนนามลงในแผ่นทองดังกล่าวมานั้นแล ๆ
แล้วจึงเอาแผ่นทองนั้นไปให้แก่ปัญจสิขรเทวบุตร ๆ นั้นจึงเอา
ไปให้แก่พระมาตลี ๆนั้น จึงเอาไปทูลถวายแด่พระอินทร์เจ้าแล ๆ
จึงเทพยดาทั้งหลายก็อ่านดูในแผ่นทอง ถ้าว่าเห็นบาญชีใน
แผ่นทองนั้นมากไส้ จึงเทพยดาทั้งหลายก็สองสาธุการยิน

หลากยินดีนักหนา ด้วยคำว่าดังนี้มนุษย์ทั้งหลายจะได้ชื่นมาเกิดเป็นเพื่อนเรานี้มากนักหนา แลว่าจตุราบายโพ้นจะเปล่าอยู่แล ฯ ผิว่าเทพยดาทั้งหลายเห็นบาญชีในแผ่นทองนั้นน้อยไส้ จึงเทพยดาทั้งหลายก็ยินร้ายแล้วกุชวนกันว่าดังนี้ โออนิจจาคนทั้งหลายในมนุษย์โลกย์โพ้นกระทำบุญน้อยนักหนา ชะรอยว่าเขาชวนกันกระทำบาปมากนักแล เขาจะได้ไปเกิดในจตุราบายโพ้นมากนักแล กลัวว่าจำเนียรไปภายหน้าเหยียวว่าเมืองฟ้าน้จะเปล่าเสียแล ฯ แลพระอินทร์จึงถือเอาแผ่นสุวรรณปัฏ อันมีอักษรจารึกนามสัปปุรุษทั้งหลายอันกระทำบุญนั้น พระอินทร์เจ้าจึงอ่านหนังสือในแผ่นทองนั้นให้เทพยดาทั้งหลายฟัง ฯ เมื่อว่าพระอินทร์ธค่อยอ่านไส้ได้ยินออกไปไกลได้ ๗๐,๐๐๐ วาแล ถ้าว่าพระอินทร์ธร้องอ่านด้วยเสียงแข็งไส้ ได้ยินเสียงนั้นไส้ เพราะเป็นกังวานทั่วทั้งเมืองไตรตรึงษ์ อันกว้างโดยคณนาว่าไว้ได้ ๗๐,๐๐๐,๐๐๐ วานั้นทั่วทุกแห่งสันแล ฯ แต่มีปราสาทแก้วแลปราสาททองทั้งหลาย อันเป็นวิมานเทพยดาทั้งหลายอยู่ในอากาศแลสูงเพียงจอมพระสุเมรุ เลื่อนไปเถิงปลายกำแพงจักรวาฬดังนั้นก็ดีแล ท่านก็เรียกว่าไตรตรึงษ์แล ฯ อายุเขายืนได้ ๑,๐๐๐ ปีทิพย์ ได้ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์แล ฯ อันว่ายศศักดิ์กดสมบัติแห่งพระอินทร์ แลฝูงเทพยดา

ทั้งหลายมีดังกล่าวมานั้นแล ฯ เพราะว่าได้กระทำกุศลบุญธรรมมาแต่ก่อนแล ฯ ผู้ใดแลจะปรารถนาไปเกิดในเมืองสวรรค์ไส้ อย่าได้ประมาทลืมตน ควรเร่งขวนขวายกระทำกุศลบุญธรรมให ทานรักษาศีลเมตตาภาวนาอุปฐากรักษาศีล บิดามารดาผู้เฒ่า ผู้แก่ครูอุปัชฌาย์อาจารย์แลสมณพราหมณ์ผู้มีศีลไส้ ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์แล ฯ กล่าวเถิงไตรตรึงษ์เมืองสวรรค์แล้วแต่เท่านั้นแล ฯ

แต่ไตรตรึงษ์สวรรค์นั้นขึ้นไปเบื้องบนสูงได้ ๖,๗๒๐,๐๐๐,๐๐๐ วา ผิจะคณนาด้วยโยชน์ได้ ๗๕,๐๐๐ โยชน์ จึงเถิงชั้นฟ้าอันชื่อวายามา แลมีฝูงเทพยดาทั้งหลายนั้นอยู่ในชั้นฟ้า แลมีปราสาทแก้ว ปราสาททอง ปราสาทเงินเป็นวิมานแลมีกำแพงแก้วรอบ แลมีสวนแก้วอุทยานอันดีแลมีสระโบกขรณีแล ฯ อันว่าเทพยดาทั้งหลายหมู่นั้นมีองค์แลหน้าตารุ่งเรืองงามนักหนา โดยสูงตัวเขาไส้ได้ ๘,๐๐๐ วาทุก ๆ องค์แล ฯ อันว่าเทพยดาผู้เป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลายในชั้นฟ้านั้นชื่อว่าสุยามเทวราชในชั้นฟ้านั้นบมิเห็นพระอาทิตย์เลย เพราะว่าสูงกว่าพระอาทิตย์นัก แลวเทพยดานั้นเทียรย่อมเห็นด้วยรัสมีแก้วทั้งหลายแล รัสมีตัวเทพยดาทั้งหลายด้วยแล ฯ ซึ่งว่ารู้จักรุ่งแลค่ำนั้นได้แล มาอาศัยแก่ดอกไม้ทิพย์นั้นแล ฯ ผิว่าเมื่อใดเห็นดอกไม้นั้น

บานไส้จึงรู้ว่ารุ่งแล ฯ ถ้าแลว่าเห็นดอกไม้นั้นหุบเข้าไส้จึงรู้ว่าค่ำเมื่อนั้นแล ฯ ว่าอาศัยแก่ดอกไม้ฉะนี้จึงรู้แล ฯ อันว่าอายุเทพยดาชั้นนี้นับได้ ๒,๐๐๐ ปีทิพย์ แลได้ ๑๔๒,๐๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์เรานี้แล ฯ แต่ชั้นฟ้าอันชื่อว่ายามานั้นขึ้นไปเบื้องบนสูงได้ ๑,๓๔๔,๐๐๐,๐๐๐ วา ผิจะคณนาด้วยโยชน์ได้ ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์ จึงถึงชั้นอันชื่อว่าตุสิดาสวรรค์นั้น ฯ มีปราสาทแก้วปราสาทเงินแลปราสาททองเป็นวิมานแลมีกำแพงแก้วล้อมรอบ โดยกว้าง โดยสูง โดยงามนั้นยิ่งกว่าปราสาทของเทพยดาทั้งหลายอันอยู่ชั้นยามานั้น แลมีบรรณาการทุกสิ่ง คือสระแลสวนดุจกันชั้นฟ้าทั้งหลายแล ฯ อันว่าเทพยดาอันเป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลายในชั้นนั้น แลชื่อว่าสันตุสิตเทพยราชแล หมู่เทวดาทั้งหลายอันอยู่ในตุสิตานั้น รู้บุญรู้ธรรมทั้งพระโพธิสัตว์เจ้าผู้สร้างสมภารอันจะลงมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้าไส้เทียรย่อมสถิตย์ในชั้นฟ้านั้นแล ฯ บัดนี้พระศรีอริยเมไตรยเจ้าผู้จะได้ลงมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้าภายหน้าในภัทกัลปนี้ก็เสร็จสถิตย์ในที่นั้นแล ย่อมตรัสเทศนาธรรมให้เทพยดาทั้งหลายฟังอยู่ทุกเมื่อมิขาดแล ฯ แลว่าอายุไส้ได้ ๔,๐๐๐ ปีทิพย์ ได้ ๕๗๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี ในมนุษย์นั้นแล ฯ แต่ชั้นฟ้าอันชื่อว่าตุสิตานั้นขึ้นไปเบื้องบนได้ ๒,๖๘๘,๐๐๐,

๐๐๐ วา ผิแลจะคณนาด้วยโยชน์ได้ ๓๓๖,๐๐๐ โยชน์ จึงเถิงชั้นฟ้าอันชื่อว่านิมมานรดีนั้น ๆ เทียรย่อมมีปราสาทแก้ว แลปราสาทเงินปราสาททองเป็นวิมาน แลมีกำแพงแก้วกำแพงทองล้อมรอบ แลมีแผ่นดินทองราบเพียงเสมอกันงามทุกแห่ง แลมีสระน้ำอาบแลน้ำสรงสัพพทุกสิ่งทุกอัน แลมีสวนแก้วเหมือนกัน ดังชั้นอันชื่อว่าดุสิตสวรรค์นั้นแต่ว่า ยังงาม ยิ่งดีขึ้นไปกว่าแล ๆ ฝูงเทพยดาที่อยู่ในชั้นนั้น ถ้าแลว่ามีใจปรารถนาจะใคร่หาอันใด ๆ ก็ดีเขาหากนึกมุมิตตนให้เป็นเองโดยใจรักเขาใส่ได้ทุกประการแล ๆ เขาเล่นด้วยหมู่นางฟ้าทั้งหลายโดยใจเขานั้นแล จึงเรียกชื่อว่านิมมานรดีเพราะดังนั้นแล ๆ ฝูงเทพยดาอันอยู่ในชั้นฟ้านั้นอายุยืนได้ ๘,๐๐๐ ปีทิพย์ ผิจะคณนาปีในมนุษย์โลกย์ได้ ๒,๓๐๔,๐๐๐,๐๐๐ ปีแล ๆ แต่ชั้นฟ้าอันชื่อนิมมานรดีนั้นขึ้นไปเบื้องบน โดยสูงได้ ๕,๓๗๖,๐๐๐,๐๐๐ วา ผิจะคณนาด้วยโยชน์ได้ ๖๗๒,๐๐๐ โยชน์จึงเถิงชั้นฟ้า อันชื่อว่าปรนิมมิตวสวัสดีสวรรค์ แลแต่ชั้นฟ้า ๖ อันชื่ออฉกามาพจรสวรรค์แล ๆ อันว่าชั้นฟ้า ๖ ชั้นนี้ได้ประเสริฐด้วยสุขสมบัติยิ่งชั้นฟ้าทั้งหลายนั้นแล ๆ ผิจะใคร่ได้สัพพทิพยโภชนาหารสิ่งใด ๆ ก็ดี แลมีเทพยดาองค์อื่นหากมานฤมิตเป็นสิ่งนั้นแลได้โดยใจเองทุกประการ จึงเรียกชื่อว่าปรนิมมิตว-

สวัตดีสวรรค์เพื่อดังนั้นแล ฯ อันว่าเทพยดาในชั้นนั้นตัวเขาสูงได้ ๖๔,๐๐๐ วาทุก ๆ คนแล ฯ อันว่าเทพยดาผู้เป็นพระญาในชั้นชื่อปรนิมมิตวสวัสดีเทวราชแล เป็นพระญาแก่เทพยดาทั้งหลายอยู่ฝ่าย ๑ แลพระญามาราธิราชผู้เป็นพระญาแก่หมู่มารทั้งหลายอยู่ฝ่าย ๑ แลในชั้นฟ้านี้มีพระญาสององค์แลบ่ห่อนได้ไปเผ้าไปคลักกัน แต่ชั้นฟ้าทั้งมวลอันมีเทียรย่อมแดนเถิงแดนกำแพงจักรวาฬทุกชั้นฟ้าแล แต่ ๖ ชั้นฟ้านี้ชื่อฉกามาพจรภูมิแล ฯ อายุเทพยดาในชั้นปรนิมมิตวสวัตดีนั้นยืนได้ ๑๖,๐๐๐ ปี ฯ อายุเทพยดาในชั้นปรนิมมิตวสวัตดีนั้นยืนได้ ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์ ผิว่าจะนับปีในมนุษย์นี้ได้ ๙๒๑,๖๐๐,๐๐๐ ปีในมนุษย์เรานี้แล ฯ หมู่เทวดาทั้งหลายจะสิ้นอายุจากเมืองฟ้านี้มี ๕ สิ่ง ๆ หนึ่งชื่ออายุขัย สิ่งหนึ่งชื่อบุญญขัย สิ่งหนึ่งชื่ออาหารขัย สิ่งหนึ่งชื่อโกธาพลขัย ฯ ผิว่าเทพยดาหมู่ใด ๆ กระทำบุญแต่หลังมาแลสิ้นอายุในชั้นฟ้าตนอยู่นั้น แลไปเกิดในชั้นฟ้าเมืองบนก็ดี แลลงมาเกิดในชั้นฟ้าเดียวนั้นเล่าก็ดีดังนั้นชื่อว่าอายุขัยแล ฯ ฝูงเทพยดาอันได้กระทำบุญแต่ก่อนแลได้ไปเกิดในเมืองฟ้า แลอายุเทพยดชั้นนั้นมิเถิงกำหนดโดยอายุเทพยดาในชั้นฟ้านั้น แลบุญเทพยดานั้นหากสิ้นก่อนเทพยดานั้นก็จุติจากสวรรค์นั้นไปเกิดแห่งอื่น เพราะว่าบุญสิ้นดังนั้น

เรียกชื่อว่าบุญขัยแล ฯ เทพยดาลางจำพวกอยู่เล่นสนุกน้ำด้วยนางฟ้าแลลืมกินอาหารทั้งหลายเทพยดานั้นกสิ้นชีวิต แม้นว่าลืมกินแต่งายดังนั้นก็ดีลืมกินแต่เพราะเดียวดังนั้นก็ดี แม้นว่ามากินเมื่อภายหลังได้แลรอยคาบก็ดีกมิอาจคงชีวิตคนได้เลย เหตุว่าเนื้อของเทพยดานั้นอ่อนอุปมาดังดอกบัว แลเอาไปตากไว้หน้าศิลาเมื่อแดดร้อนนั้นวันหนึ่งยังค่ำแล้วแลเอามาแช่น้ำเล่า แม้นว่าแช่ไว้นานเท่าใด ๆ ก็ดี อันว่าดอกบัวนั้นก็มิอาจคืนสดชื่นมาดังเก่าเลย แลมีดังฤๅไส้ตัวเทพยดาอดอาหารแลตายนั้น แลเทพยดาทั้งหลายตนใดสิ้นชีวิตด้วยประการดังนั้น ไส้เรียกชื่อว่าอาหารขัยแล ฯ เทพยดาลางจำพวกเห็นเทพยดาตนอื่นเป็นดี แลมียศถาศักดิ์ดียิ่งกว่าตนก็มีใจริษยา แลมีใจโกรธก็บังเกิดถ้อยความถุ้งเถียงกันแลด่าทอกัน เทพยดาทั้งสองนั้นถ้าแลว่าผู้ใดก็ดีแลผู้ใดอดได้บมิได้โกรธไส้ เทพยดาทั้งหลายนั้นมีชีวิตคงอยู่แล เพราะเหตุใดเพราะเหตุว่าใจของเทพยดาผู้โกรธนั้นเป็นไฟ แลใจของเทพยดาผู้มิได้โกรธนั้นเป็นน้ำแลไปดับไฟคือใจเทพยดาผู้โกรธนั้นเสีย จึงคงชีวิตอยู่เพื่อดังนั้นแล ฯ ถ้าแลว่าเทพยดาทั้งหลายสองตนนั้นต่างตนต่างย่อมตั้งความโกรธต่อกัน แลมิได้อดกันต่อด่าต่อเถียงกันดังนั้น อันว่านางฟ้าทั้งหลายที่เป็นบริวารทั้งสองฝ่ายนั้น เขาเทียรย่อม

สยายผมเขาลงแล้วก็ร้องไห้ทุก ๆ ตนแล เทพยดาทั้งสองนั้นตั้งความโกรธต่อกันดังนั้น อันว่าหัวใจเทพยดาทั้งสองนั้นก็เป็นไฟไหม้ตัวเขาทั้งสอง ๆ นั้นก็สิ้นชีวิตตายแล แลว่าเทพยดาหมู่ใดแลสิ้นชีวิตด้วยประการดังนี้ไส้เรียกชื่อว่าโกธาพลชัยแล ฯ พิไสยของเทพยดาทั้งหลายนั้นฉันนี้ แม้ว่ากินอาหารไส้แลจะมีลามกอาจมมูตรคูถดังมนุษย์เราท่านนี้หาบมิได้แล เทพยดาอันจุติจากสวรรค์แลจะมีอศุภดังมนุษย์เราท่านนี้หาบมิได้ ครั้นว่าจุติไส้ทั้งกายนั้นก็หายไปด้วยทีเดียวแล ฯ ผิว่าเทพยดาผู้มีบุญนั้น ครั้นว่ายัง ๗ วัน จะสิ้นชนมาพิจะจุติไส้ ย่อมอุบัติให้เห็นนิมิต ๕ อันเห็นนิมิตดังนี้ไส้แล แลเทพยดาตนนั้นก็รู้ซึ่งสภาวตนจะจุติแล ฯ อันว่านิมิต ๕ อันนั้นฉันนี้ อนึ่งคือว่าเห็นดอกไม้อันมีในวิมานตนนั้นเหี่ยวแลบมิหอมไส้ เพราะว่าแต่ก่อนนั้นหอมนักแลมารู้เหี่ยวจึงรู้ด้วยดังนี้ ๑ นิมิตอนึ่งเห็นผ้าอันทรงอยู่นั้นไส้ดูหม่นดูหมองไป เพราะว่าแต่ก่อนบห่อนรู้หม่นรู้หมอง แลว่าผ้านั้นสุกใสงามอยู่ทุกเมื่อแลรู้ด้วยดังนี้ ๑ นิมิตอนึ่งคือว่าอยู่สุขแล้วอุบัติหาสุขบมิได้แล มีเหงื่อไหลแลไคลออกแต่รักแร้ตน เพราะว่าแต่ก่อนไส้ย่อมมีสุขทุกเมื่อเหงื่อแลไคบห่อนไหลออกจากตัวไส้แลรู้ด้วยดังนี้ ๑ ฯ อนึ่งอาสน์ที่ตนนั่งแลนอนก็ดูร้อนแก่ใจดูแข็งกระด้างแก่ใจ เพราะ

ว่าแต่ก่อน บห่อน รู้ร้อนรู้แข็ง แลกระด้าง แลมาร้อน แลกระด้างนัก รู้ด้วยดังนั้น ๑ อนึ่งกายของเทพยดานั้นเหียวแห้งแลเศร้าหมองหารัศมีบมิได้ดุจก่อน แลให้เหน็ดเหนื่อยเมื่อยตนมือแลกระศัลโสด เพราะว่าแต่ก่อนตัวเทพยดานั้นมีรัศมีรุ่งเรืองงามทุกเมื่อ บห่อนรู้เศร้าหมองบห่อนรู้เหน็ดเหนื่อยเมื่อยตนมือ แลกระศัลรู้ด้วยดังนั้น ๑ ฯ อันว่าการณ์อันเห็นนิมิต ๕ อันดังนี้แลมีแก่เทพยดาผู้มีบุญแลจะจุติไส้อุปมาดังท้าวพระญา ในมนุษย์อันจะพิลาลัยแล้วให้เห็นนิมิตอุปมาดังอุบายนี้แล ฯ ส่วนว่าเทพยดาทั้งหลายอันมีบุญน้อยหากอยู่หากจุติแล ฯ ส่วนว่าเทพยดาที่มีบุญนั้นครั้นว่าเห็นนิมิต ๕ อันดังนั้นแล้ว อันว่าเทพยดาทั้งหลายอันเป็นที่รักตนก็ดี แลนางฟ้าทั้งหลายอันเป็นบริวารตนก็ดี ย่อมมาสู่มาหาทั้ง ๗ วันนั้น แลมีทุกข์โทมนัสด้วยกันแล้วก็ชักชวนไปเล่นสระแลสวนที่สนุกนี้ เพื่อจะให้เทพยดาองค์นั้นเคลื่อนคลายหายทุกข์แล อันว่านางฟ้าทั้งหลายซึ่งเป็นบริวารของเทพยดาตนนั้นเทียรย่อมร้องไห้ทุกตน ๆ แล้วแลว่าดังนี้จงท้าวธมาเกิดในวิมานแห่งเดียวนี้เถิด ฯ ครั้นว่าถ้วน ๗ วันจึงเทพยดาตนนั้นก็จุติแล ฯ แล้วเทพยดานั้นก็ไปเกิดภายหน้าด้วยอำเภอบุญแลบาปแห่งเทพยดานั้นจะชักไปเอง แลเมื่อแลว่าเทพยดาองค์นั้นพิลาลัยแล้วดังนั้น ครั้นว่าเครื่องถนิมอาภรณ์

ของเทพยดานั้นหากหายไป แลตัวเทพยดานั้นก็หายไป แม้นว่าผมเส้นหนึ่งก็ดีบมิเห็นปรากฏเลย ฯ อันว่าคณะเทพยดาทั้งหลายแลมีสุขสมบัติบารณดังนี้ไส้ก็ดีแล แลว่ายังรู้สิ้นจากความสุขสมบัติไส้ อย่าว่าแต่มนุษย์เราท่านทั้งหลายแลจะมั่นคงแก่สมบัติแลอายุอยู่ได้เลย ฯ เหตุดังนั้นแล จึงองค์พระพุทธเจ้าก็ดี แลพระปัจเจกโพธิเจ้าก็ดี พระอรหันตาขีณาสพเจ้าทั้งหลายก็ดี ท่านจึงมิใคร่ปรารถนาแก่สุขสมบัติในสงสารนี้แล ท่านจึงเสด็จไปสู่นิพพานสุขเพราะเพื่อดังนี้แล ฯ อันว่าเกิดมาแลจะได้สุขสมบัติในเทวโลกย์ก็ดี มนุษย์โลกก็ดี เพราะเหตุได้กระทำบุญแต่ก่อนแล ประกอบด้วยไตรเหตุ ๓ อนึ่งชื่ออโลโภเหตุ เหตุบมิได้โลภเพื่อจะเอาสิ่นท่านผู้อื่น ฯ อนึ่งชื่อว่าอโทโสเหตุ เหตุว่าบมิได้ชิงเคียดบมิได้รู้คุมนุมคุมโทษบมิรู้ริษยาแก่ท่านผู้อื่นแล ฯ อนึ่งชื่อว่าอโมโหเหตุ เหตุว่าบมิหลงเลยบมิได้กระทำการณ์อันเป็นบาป แลเที่ยรย่อมกระทำการณ์อันเป็นบุญเพื่อเหตุ ๓ อันดังกล่าวแล้วนจึงมียศศักดิ์แลสุขสมบัติเพื่อดังนั้นแล ฯ อันว่าบุญทั้งหลายแลจิตรจะเป็นบุญนั้นก็มีใจทั้งหลายได้ ๑๗,๒๘๐ ดวง ดังกล่าวก่อนนั้นแล ฯ กล่าวเถิงสวรรค์อันเกิดในฉกามาพจรภูมิ อันเป็นอัฏฐกัณฑ์โดยสังเขปแล้วแต่เท่านี้ ฯ

ของเทพยดานั้นหากหายไป แลตัวเทพยดานั้นก็หายไป แม้นว่าผมเส้นหนึ่งก็ดีบมิเห็นปรากฏเลย ฯ อันว่าคณะเทพยดาทั้งหลายแลมีสุขสมบัติบารณดังนี้ไส้ก็ดีแล แลว่ายังรู้สิ้นจากความสุขสมบัตินี้ไส้ อย่าว่าแต่มนุษย์เราท่านทั้งหลายแลจะมั่นคงแก่สมบัติแลอายุอยู่ได้เลย ฯ เหตุดังนั้นแล จึงองค์พระพุทธเจ้าก็ดี แลพระปัจเจกโพธิเจ้าก็ดี พระอรหันตาขีณาสพเจ้าทั้งหลายก็ดี ท่านจึงมิใคร่ปรารถนาแก่สุขสมบัติในสงสารนี้แล ท่านจึงเสด็จไปสู่นิพพานสุขเพราะเพื่อดังนี้แล ฯ อันว่าเกิดมาแลจะได้สุขสมบัติในเทวโลกย์ก็ดี มนุษย์โลกก็ดี เพราะเหตุได้กระทำบุญแต่ก่อนแล ประกอบด้วยไตรเหตุ ๓ อนึ่งชื่อว่าอโลโภเหตุ เหตุบมิได้โลภเพื่อจะเอาสิ่นท่านผู้อื่น ฯ อนึ่งชื่อว่าอโทโสเหตุ เหตุว่าบมิได้ขึ้งเคียดบมิได้รุคุมนุมคุมโทษบมิรู้ริษยาแก่ท่านผู้อื่นแล ฯ อนึ่งชื่อว่าอโมโหเหตุ เหตุว่าบมิหลงเลยบมิได้กระทำการณ์อันเป็นบาป แลเที่ยรย่อมกระทำการณ์อันเป็นบุญเพื่อเหตุ ๓ อันดังกล่าวแล้วนี้จึงมียศศักดิ์แลสุขสมบัติเพื่อดังนั้นแล ฯ อันว่าบุญทั้งหลายแลจิตรจะเป็นบุญนี้ ก็มีใจทั้งหลายได้ ๑๗,๒๘๐ ดวง ดังกล่าวก่อนนั้นแล ฯ กล่าวเถิงสวรรค์อันเกิดในกามาพจรภูมิ อันเป็นอัฏฐกัณฑ์โดยสังเขปแล้วแต่เท่านี้ ฯ

อันว่าพรหมทั้งหลายอันเกิดในรูปพรหมภูมิทั้ง ๑๖ ชั้นนั้นย่อมเกิดด้วยอุปปาติกโยนิสิ่งเดียวไส้เอาปฏิสนธิ ๖ จำพวกมีอาทิ คือว่าวิตกวิจารอันกล่าวก่อนโพ้นแล ฯ แต่ชั้นฟ้าอันชื่อประนิมมิตวสวัตติสวรรค์นั้นขึ้นไปเถิงพรหมโลกย์จะนับจะคณนาด้วยโยชน์ก็ดีด้วยวาก็ดีบมิได้เลย เพราะว่าไกลนัก แต่พรหมชั้นต่ำทั้งหลายอันชื่อว่าพรหมปาริสัชชาภูมินั้น ลงมาเถิงแผ่นดินนี้โดยไกลยิ่งนัก แม้ว่ามีศิลาก้อน ๑ เท่าปราสาทเหล็กอันชื่อโลหปราสาทนั้น อันที่มีอยู่ในลังกาทวีปโพ้น แลว่าเอาทอดลงมาแต่ชั้นพรหมปาริสัชชานั้นนั้น แลบมิได้ข้องขัดสักแห่งเลยแม้ว่าดังนั้นก็ดีได้ ๔ เดือนจึงเถิงแผ่นดินเรานี้ไส้ อันนี้กล่าวแต่พรหมชั้นต่ำไส้ แลยังชั้นพรหมทั้งหลายได้ ๒๐ ชั้นบนขึ้นไป เหนือกันขึ้นไปเถิงชั้น ๆ แลโดยกว้างโดยแดนปริมณฑลเถิงเขากำแพงจักรวาฬอันเราอยู่นี้ แลเทียรย่อมมีปราสาทแก้ว แลเครื่องประดับนี้สำหรับทั้งหลาย งามนักหนายิ่งปราสาทเทพยดาทั้งหลาย อันอยู่ภายต่ำใต้ได้ประมาณพันเท่าแล ฯ พรหมชั้น ๑ ชื่อว่าพรหมปาริสัชชาภูมิ ฯ ชั้น ๑ ชื่อว่าพรหมปโรหิตา ฯ ชั้น ๑ ชื่อว่ามหาพรหมาภูมิ ฯ พราหมณ์กัด ฤาษีกัด อันท่านได้ภาวนาได้ฌานอัน ๑ ชื่อว่าปฐมฌาณได้น้อยทุกเมื่อรอดชั่วสัตว์ ครั้นว่าตายได้ไปเกิดเป็นพรหมใน

ชั้นอันชื่อพรหมปาริสัชชาภูมิ อยู่หึงนานนักแลได้อสงไขยกัลป์หนึ่งแลแบ่งเป็น ๓ ภาค แลเอาแต่ภาค ๑ เป็นอายุพรหมทั้งหลายในชั้นนั้นแล ฯ ผู้ใดแลได้ปฐมฌานรอดสุดชั่วตนครั้นว่าตายได้ไปเกิดในพรหม อันชื่อว่าพรหมปโรหิตาภูมินั้น เสวยสุขอยู่โดยนาน ผิว่าจะคณนาได้อสงไขย ๑ แบ่งเป็น ๒ ภาค เอาแต่ภาค ๑ เป็นอายุแห่งพรหมทั้งหลายในนั้นแล ฯ ผู้ใดแลได้ปฐมฌานอันอุดมนักหนา ทุกเมื่อชั่วตัวตน ครั้นว่าตายไปเกิดในพรหมนั้นอันชื่อว่ามหาพรหมภูมิ แลมหาพรหมชั้นนั้นอยู่เสวยสุขอายุยืนได้มหากัลปนั้น อายุพรหมนั้นบมิได้นับด้วยอสงไขยเลย เทียรย่อมนับด้วยกัลปแล ฯ เมื่อแลไฟไหม้กัลปไส้ไฟไหม้ทั้งพรหม ๓ ชั้นนั้นด้วยแล ฯ แต่นั้นชั้นไปเบื้องบนไกลนักหนาแลจึงเถิงพรหม ๓ ชั้น พรหมชั้น ๑ ชื่อปริตตาภูมิ ชั้นหนึ่งชื่ออัปปมาณาภูมิ พรหมชั้นหนึ่งชื่ออาภัสสราภูมิ เทียรย่อมเป็นชั้นชั้นเหนือกันไป พรหม ๓ ชั้นนั้นชื่อทุติยฌานภูมิ ฝูงเทพยดาแลคนทั้งหลายผู้ใดเถิงทุติยฌานได้น้อยทุกเมื่อรอดชั่วสุดชั่วตน ครั้นตายไปได้เกิดในพรหมชั้นชื่อปริตตาภาภูมิ ยืนได้ ๒ มหากัลป ฯ ผู้ใดได้ทุติยฌานแต่มัธยมทุกเมื่อรอดชั่วตน ครั้นตายไปเกิดในพรหมชั้นอันชื่ออัปปามาณาภูมิ ยืนได้ ๔ มหากัลป ฯ เทพยดาแลมนุษย์

ทั้งหลายผู้ใดได้เถิงแก่ทุติยฌานอันประณีตด้วยนักหนา ทุกเมื่อรอดชั่วตน ครั้นตายได้ไปเกิดในชั้นพรหมอันชื่ออาภัสสราภูมิยืนได้ ๘ มหากัลป ฯ เมื่อไฟไหม้กัลปแล้วน้ำท่วมอาภัสสราพรหมภูมินั้นแล แต่นั้นขึ้นไปเบื้องบนไกลนักหนา แล้วจึงเถิงพรหมชั้นโสดพรหมชั้น ๑ ชื่อปริตตาสุภาภูมิ พรหมชั้น ๑ ชื่ออัปมาณสุภาภูมิ พรหมชั้น ๑ ชื่อสุภกิณหาภูมิ ย่อมเป็นชั้นขึ้นเหนือกันไปไกลนักหนา แลพรหม ๓ ชั้นนี้ชื่อตติยฌานภูมิ เทพยดาแลคนทั้งหลายผู้ใดได้เถิงตติยฌานน้อยทุกเมื่อรอดสุดชั่วตน ครั้นตายได้ไปเกิดในพรหมชั้นอันชื่อปริตตาสุภาภูมิยืนได้ ๑๖ มหากัลป ฯ ผิแลผู้ใดเถิงตติยฌานแต่มัชฌิมปานกลางทุกเมื่อ ครั้นตายไปเกิดในชั้นพรหมอันชื่ออัปปมาณสุภาภูมิยืนได้ ๓๒ มหากัลป ฯ ผู้ใดได้เถิงตติยฌานอันเป็นประณีตด้วยนักหนาทุกเมื่อรอดสุดชั่วตน ครั้นตายไปเกิดในพรหมอันชื่อสุภกิณหายืนได้ ๖๔ มหากัลป ฯ เมื่อน้ำท่วมแล้วแลลม ๔ อันพัด พรหม ๓ ชั้นนี้เพื่อสิ้นแล้วจึงวายลมแต่นั้น ฯ แต่นั้นขึ้นไปเถิงบนไกลนักหนาแลจึงเถิงพรหมสองชั้นโสด ฯ พรหมชั้น ๑ ชื่อเวหัปผลาภูมิ พรหมชั้น ๑ ชื่ออสัญญีภูมิ แลพรหมสองชั้นนี้ชื่อจตุตถฌานภูมิ ฝูงเทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลาย อันเถิงแก่จตุตถฌานอันประณีตนักหนาทุกเมื่อ

รอดสุดชั่วตน ครั้นตายไปเกิดในพรหมชั้นอันชื่อเวหัปผลาภูมิยืนได้ ๕๐๐ มหากัลป ฯ ผู้ใดได้เถิงแก่จตุตถฌานด้วยนักด้วยหนา แลเขาบมิได้มีลูกมีเมียแลเขาเทียรย่อมรำพึงในใจเขาฉันนี้ อันว่าสัตว์ทั้งหลายอันไปทนทุกขเวทนาในจตุราบายในโยนิ ๑๐ อันกดี ๕ อันอัญญาณ ๗ อัน แลอยู่ในสัตว์พาสา ๙ อัน เพื่อมีใจแลรู้รำพึงมากนักหนาแลรู้มีใจรักแลมีใจชัง ผิเมื่อใดแลให้ใจนี้หายจากตนแลบมิรู้รำพึงอันใดสักสิ่งทุกปีจะดแล ฯ เขารำพึงดังนั้นแล้วเขาจึงปรารถนาดังนี้ จงกูอย่ามีลูกอย่ามีเมียอย่ามีใจเลย เขาจึงภาวนาดังนี้ อสัญญีปี เขาย่อมปรารถนาดังนั้นแล ภาวนานั้นทุกเมื่อรอดชั่วตนเขา ครั้นว่าเขาตายได้ไปเกิดในชั้นพรหม อันชื่ออสัญญีพรหมนั้นแล ฯ ฝูงพรหมทั้งหลายอันอยู่ในชั้นนั้นตนสูงได้ ๙๖,๐๐๐ วา แม้นว่าใจน้อยหนึ่งก็บมีเลย ฯ หน้าตาเนื้อตัวพรหมนั้นดังรูปพระปฏิมาทองอันช่างหากขัดใหม่แลงามนักหนานั้น ผิผู้ใดนั่งอยู่แลตายในเมื่อคำนึงไปเป็นพรหมในชั้นนั้นนั่งอยู่ต่อสุดอายุ ผู้ใดยืนอยู่จึงตายในมนุษย์โลกย์นกดี แลไปเป็นพรหมยืนอยู่ในเมืองพรหมโลกย์นั้นมีบมิกระเหม่นบมิตกบมิตึงสักแห่ง ทั้งตากบมิพริบดูชั่วสุดพรหมนั้นแลมิรู้สักสิ่งเลย แลว่าในปราสาทแก้วพระพรหมนั้นกว้างขวางนักหนาแล มีดอกไม้คันธรสของหอมทั้งหลาย

ประเสริฐดีนักหนาอยู่ทุกเมื่อดูสุดชั่วพรหมทั้งหลายนั้น แลดอกไม้นั้นบห่อนรู้เหี่ยวบห่อนรู้แห้งแลโรย แลคันธรสของหอมนั้นบห่อนรู้เผือดหายกลิ่นเลย ดอกไม้นั้นดังว่าแสร้งเรียงแลเรียบระเบียบงามนักหนาอยู่รอบพรหมนั้นทุกทิศ แลพรหมทั้งหลายอยู่ในชั้นนั้นมากนักหนาบมีรู้กี่ล้านกี่โกฏิเลย อายุเขายืนได้แล ๕๐๐ มหากัลป ผิแลเมื่อใดสิ้นอายุแลจะจากเมืองพรหมแล พรหมนั้นมีบุญอันได้กระทำแต่ก่อน แลสิ้นใจนั้นก็คนมาเป็นปรกติดังคนทั้งหลาย แลไปเกิดโดยอำเภอบุญแลบาป เพราะว่าบมิได้เถิงนิพพาน ฯ แต่นั้นขึ้นไปเถิงชั้นบนไกลนักหนา แลจึงเถิงเมืองพรหม ๕ ชั้น พระพรหมชั้นหนึ่งชื่ออวิหาภูมิ ชั้นหนึ่งชื่ออตัปปาภูมิ ชั้นหนึ่งชื่อสุทัสสาภูมิ ชั้นหนึ่งชื่อสุทัสสีภูมิ ชั้นหนึ่งชื่ออกนิฏฐาภูมิพรหมทั้งหลาย ๕ ชั้นนี้ชื่อปัญจสุทธาวาศเป็นจตุตถฌานภูมิโสดแต่ฝูงใดได้อนาคามิผลแลได้จตุตถฌานก็ดีเถิงแก่ปัญจฌานก็ดีรอดสุดชั่วตน ครั้นตายได้ไปเกิดในพรหม ๕ ชั้น อันชื่อปัญจพิธสุทธาวาศนั้นแลบมีคนมาเกิดในเมืองมนุษย์นั้นเลย ฯ ผิว่าสิ้นอายุในเมืองพรหมนั้นก็เสร็จเข้าสู่นิพพาน แลอายุพรหมในอวิหายืนนับด้วยมหากัลปได้ ๑,๐๐๐ มหากัลป แลอายุพรหมในอตัปปายืนได้ ๒,๐๐๐ มหากัลป อายุพรหมในสุทัสสายืนได้ ๔๐๐๐ มหากัลป อายุพรหมในชั้นสุทัสสียืนได้

๘,๐๐๐ มหากัลป อายุพรหมในชั้นอกนิฏฐายืนได้ ๑๖,๐๐๐ มหากัลป แต่พรหม ๑๖ ชั้นนั้นชื่อโสพศรูปพรหม แลเป็นที่อยู่แก่พรหมทั้งหลายอันมีรูปแล ฯ แลพรหมทั้งหลายแต่ล้วนผู้ชาย แลจะมีพรหมผู้หญิงดังเทพยดาทั้งหลายอันอยู่ในชั้นต่ำไส้หาบมิได้ แต่เท่าว่าพรหมอันอยู่ในชั้นอสัญญีนั้น แต่เป็นรูปอยู่ดังนั้นแลบมิรู้ไหวรู้ติงแต่ชั้นเดียวนั้น ฯ แลพรหมทั้ง ๑๕ ชั้นนั้นย่อมรู้ไหวรู้ติง แลมีจักษุก็รู้ดู แลมีโสตก็รู้ฟัง แลมีฆานก็รู้หายใจเข้าออก แลเท่าว่าบมิได้รู้ว่ารสหอมแลเหม็น แลมีชิวหารู้เจรจาพาที เท่าว่าบมิรู้จักรสส้มแลหวานแลเผ็ดแลจืดเค็ม แลเนื้อหนังพรหมนั้นแม้นว่ามีดต้องก็บมิรู้สึกเจ็บโสด พรหมทั้งหลายนั้นบห่อนรู้กินข้าวกินน้ำสักคาบเท่าแต่ฌานสมาบัติด้วยตนเอง อันว่าจะยินดีด้วยถูกต้องผู้อื่นดังนั้นบมีแลหน้าตาเนื้อตัวพระพรหมทั้งหลายนั้นเกลาเกลี้ยงงามนัก แลว่ารุ่งเรืองกว่าพระจันทร์พระอาทิตย์พันเท่าไส้ แต่มือพรหมแต่มือหนึ่งก็ดีจะให้เรืองไปทั่วทั้งจักรวาฬทั้งหลายได้หมื่นจักรวาฬดังกล่าวถ้วนทุกแห่งพระพรหมทั้งหลายนั้นเทียรย่อมมีปราสาทแก้วทองแลย่อมปูด้วยอาสนทิพย์ทุกแห่งทั้งม่าน แลวิดารเทียรย่อมทิพย์แลประดับด้วยแก้ว ๗ ประการ ดูงามยิ่งกว่าเทพยดาทั้งหลายอันอยู่ชั้นต่ำได้ละพันเท่าไส้ แลมีเกศเกล้าดูงามนักหนาแลหัว

เป็นชฎาทุกองค์ ๆ ดูเรืองงามต่าง ๆ แลตนพรหมนั้นงามนักหนา หัวเข่ากัดแขนกัดที่ต่อกันกัด กลมงามนักบมิได้เห็นที่ต่อกัน พรหมทั้งหลายนั้นบห่อนรู้มีองค์อันใดในตนน้อยหนึ่ง แลจะมีลามกอาจมไส้หาบมิได้โสด พรหมทั้งหลาย ๒๐ ชั้นนั้นแม้นว่าผู้หญิงตนหนึ่งก็บมี แม้นว่าพรหมผู้หนึ่งกัดแลจะเหมือนดังนั้นกัดก็บมีโสดแล พรหมทั้งหลายนั้นจะมีใจกำหนัดกระศัลย์ยินดีแก่ผู้หญิงน้อยหนึ่งกัดก็บมี พรหมทั้งหลายนั้นแลจะรู้ขับร้ำกระทำการดุริยดนตรีทั้งหลายสิ่งใด ๆ ก็บห่อนรู้โสด ลางจำพวกอยู่ด้วยฌานอันชื่อวิริยวิหาร ลางจำพวกอยู่ด้วยฌานอันชื่อทิพยวิหาร ลางจำพวกอยู่ด้วยฌานอันชื่อพรหมวิหาร พรหมทั้งหลายอันอยู่ในอกนิฏฐพรหมนั้น ผิแลเมื่อใดพระโพธิสัตว์ผู้จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าไส้ในเมื่อวันพระโพธิสัตว์เจ้าจะเสด็จออกทรงพระผนวชไส้ พรหมนั้นเอาผ้าไตรจีวรแลเครื่องบริขารลงมาแต่พรหมโลกย์โพ้น แลมาถวายแด่พระโพธิสัตว์เจ้า ๆ รับเอาไตรจีวรแต่พระพรหมแล้ว พระเจ้าจึงทรงไตรจีวรนั้น พระเจ้าถึงถอดผ้าขาวอันพระองค์ทรงนั้นออกจากพระกายพระเจ้าจึงยื่นให้แก่พรหมนั้น ๆ จึงรับเอาขึ้นไปไว้เถิงอกนิฏฐพรหม แล้วจึงนฤมิตเป็นพระเจดีย์แก้วกรวมประอบแก้วอันใสงามนั้น โดยสูงพระเจดีย์นั้นได้ ๙๖,๐๐๐ วา แลมีพระนามชื่อว่าทุศเจดีย์

แล พรหมทั้งหลายนั้นย่อมไปอุปฐากบูชาแลวันละ ๗ แสนบมิขาด ฯ พรหมชั้นนั้นเมื่อไฟไหม้แผ่นดินนี้แล้วแลแผ่นดินนั้นไส้เมื่ออาทิพรหมชั้นนั้นลงมาดูดอกบัวอันเกิดในแผ่นดินนี้ พรหมนั้นจึงเอาบาตรจีวรแลเครื่องบริขารนับทั้งบาตรแลจีวรด้วยเป็น ๘ สิ่ง ชื่ออัฏฐบริขารอยู่ในดอกบัวนั้นแล ฯ คือว่า ผ้าสบง ๑ ผ้าจีวร ๑ ผ้าสังฆาฏิ ๑ บาตร ๑ ผ้าประคด ๑ มีดโกน ๑ เข็มเย็บผ้า ๑ ผ้ากรองน้ำ ๑ อันว่าเครื่อง ๘ สิ่งนี้ชื่ออัฏฐบริขารแลพรหมเอาอัฏฐบริขารนี้ขึ้นไปไว้เถิงพรหมโลกย์ ชั้นอันชื่ออกนิฏฐพรหมนั้นแล ฯ เถิงเมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าออกทรงผนวชไส้พรหมเอาลงมาถวาย ฯ แลกัลปอันใดแลจะมีพระพุทธเจ้าแต่องค์ ๑ ไส้ จึงดอกบัวเกิดขึ้นดอก ๑ แลกัลปนั้นชื่อว่าสารกัลปแล ฯ กัลปได้จักเกิดมีพระพุทธเจ้า ๒ องค์ไส้ดอกบัวเกิด ๒ ดวง แลกัลปนั้นชื่อปลากัลป (๑) แล ฯ กัลปอันใดแลจะมีพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์ไส้ดอกบัวเกิดขึ้น ๓ ดอก กัลปนั้นชื่อว่าวรกัลปแล ฯ กัลปใดแลมีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ไส้ ดอกบัวเกิด ๔ ดอก กัลปนั้นชื่อสารมัณฑ์ (๒) กัลปแล ฯ กัลปใดจะมีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ไส้ดอกบัวเกิดขึ้น ๕ ดอกแล กัลปนั้นชื่อภัททกัลปแล ฯ

---

(๑) ในสารสังคห มัณฑกัปป (๒) สารมัณฑกัปป

กัลปใดอันหาพระพุทธเจ้าเกิดบมิได้ไส้ กัลปนั้นชื่อสุญญกัลป แล ฯ แต่กัลปละอันละอันจะเกิดมีพระพุทธเจ้าไส้แต่เต็ม ๕ พระองค์ลงมา แลอันว่าจะเกิดมีพระพุทธเจ้ามากกว่า ๕ องค์ไส้บห่อนมี อันว่าอัฏฐบริขารอันเกิดมีในดอกบัวดังนี้ ย่อมเกิดเป็นธรรมดาโดยสมภารพระเจ้าแล ฯ ฝูงอันไปเกิดในพรหมโลกนั้นกระทำบุญธรรมดังฤๅ แลจึงได้ไปเกิดสั้น ฯ ผู้ใดก็ดีแม้นว่าได้ทำบุญธรรมบวชเป็นสมณะ แม้นว่ามีศีลเท่าใดก็ดีแลบมิได้ฌานว่าจะไปโดยอากาศดำดินไปดังนั้นบห่อนไปเกิดในพรหมโลกย์สักคาบ ผู้ใดกอปรด้วยฌานรอดชั่วตนแลมิได้ถอยฌานจึงได้ไปเกิดในพรหมโลกย์ไส้ ฯ เมื่อจะภาวนาให้ได้ฌานนั้นย่อมกระทำดังนี้ ชาวภิกษุอันเป็นศิษย์แห่งพระพุทธเจ้าก็ดีฤๅษีผู้มีศีลก็ดี นั่งสมาธิภาวนาจำเริญกรรมฐานว่าปฐวีกสิณ กลางวันกลางคืนบำบัดปัญจนิวรณ์ คือพยาบาทนิวรณ์ ๑ ถีนมิทธนิวรณ์ ๑ อุทธัจจนิวรณ์ ๑ กุกกุจจนิวรณ์ ๑ วิจิกิจฉานิวรณ์ ๑ จึงจะกอปรด้วยองค์ ๕ อัน อันชื่อว่า วิตก ๑ วิจาร ๑ ปีติ ๑ สุข ๑ เอกัคคตา ๑ จึงจะกอปรด้วยญาณ ๕ อัน ๆ หนึ่งคือ อิทธิวิธญาณ ๑ ทิพยโสตญาณ ๑ ทิพยจักษุญาณ ๑ ปรจิตตวิชชาญาณ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๑ อันเป็นสุภาวบุญ อันกระทำแลได้ไปเกิดในโลกย์นั้นแล้วเมื่อใดไปเกิดในรูปพรหม ๑๕ ชั้น อันเว้น

แต่อสัญญีพรหมนั้น เมื่อเกิดนั้นพุพพะ ๒๓ ขันทีเดียวบมิได้เกิดรูป ๒๗ ทีเดียว ดุจเทพยดาอันเกิดในกามภูมินั้น พรหมเกิดนั้นแต่รูป ๒๓ แลรูป ๕ บมิเกิดนั้นรูป ๕ อันนั้นอันใดสัน ฯ อันหนึ่งชื่อว่าฆานรูป คือรูปอันรู้จักอันหอมอันเหม็น ฯ อนึ่งชื่อชิวหารูป คืออันรู้จักรสอันกินแลรู้จักรส ฯ อนึ่งชื่อกายรูป คือรู้สึกอันเจ็บอันปวดแต่ตน ฯ อนึ่งชื่ออิตถีภาวรูป คือรู้กระกัติกามตัณหาดังผู้หญิง ฯ อนึ่งชื่อปุริสภาวรูป คืออันรู้กระกัติกามตัณหาดังผู้ชาย ฯ เกิดชีวิต ๕ อันด้วยทรงรูปพระพรหมนั้นโสด ฯ ชีวิตอันอยู่ในรูปนั้นอันใดสัน ฯ ชีวิตหนึ่งอันอยู่ในจักษุรูป คือแต่งรักษาตา ฯ ชีวิตอนึ่งอันอยู่ในโสตรูปแต่งรักษาหู ฯ อนึ่งอยู่ในมนรูปแต่งรักษาใจ ฯ อนึ่งอยู่ในสัททัฏฐกรูปอันแต่งรูปรักษาเสียง ฯ พรหมอันเกิดในชั้นอสัญญีนั้น ก็ย่อมพลเกิดดังฝูงพรหมทั้งหลายอันกล่าวก่อน แต่รูปทั้งหลายอันเกิดด้วยอสัญญีพรหมนั้นได้ ๑๗ จำพวกอันใดบ้างสัน ฯ สัททัฏฐกรูปมี ๙ อัน ชีวิตรูป ๑ อากาศรูป ๑ วิการรูป ๒ สชนรูป ๔ ผสมได้ ๑๗ เกิดเป็นชีวิตอันเดียวไส้ ชีวิตอยู่ในสัททัฏฐกรูปฝูงพรหมอันมีจิตรแลอยู่ภาวนาจำเริญฌานนั้น ยังมีเจตสิกอันเป็นเพื่อนจิตรแต่งมาจำเริญใจพรหมนั้นได้เท่าใดสัน ฯ ในกุศลนั้นมีเจตสิกอันเป็นเพื่อนจิตรได้ ๒๒ จำพวกอันใดสัน ฯ อนึ่งชื่อ

สัทธาย่อมสัทธาเถิงบุญธรรมทุกเมื่อ อนึ่งชื่อสติบมิรู้สมฤดีบมิรู้ลืมบุญธรรมสักเมื่อ อนึ่งชื่อรู้หิริละอายบมิอาจประมาทสักอัน ๆ อนึ่งชื่อโอตัปป รู้กลัวสภาวอันจะเป็นบาป ๆ อนึ่งชื่ออโลโภบมิโลภา อนึ่งชื่อโทโสบมิรู้เคียดบมิรู้หิงษาบมิรู้คุมนุมโทษ ๆ อนึ่งชื่อตัตรมัชฌัตตา คือกระทำอันใดด้วยใจบกลาย ๆ อนึ่งชื่อกายปัสสัทธิ กระทำอันใดย่อมมีตนเห็นการธรรม ๆ อนึ่งชื่อจิตตปัสสัทธิ แลมีใจอันเห็นในสภาวธรรม ๆ อนึ่งชื่อกายลหุตา มีตนอันพลันธรรม ๆ อนึ่งชื่อจิตตลหุตา มีใจอันพลันแก่ธรรม ๆ อนึ่งชื่อกายมุทุตา มีตนอันอ่อนแก่ธรรมแลสภาวทั้งหลาย ๆ อนึ่งชื่อจิตตมุทุตา มีใจอันอ่อนแก่ธรรมแลสภาวทั้งหลาย ๆ อนึ่งชื่อกายกัมมัญญตา มีตนอันควรแก่สภาวแลธรรมทั้งหลาย ๆ อนึ่งชื่อจิตตกัมมัญญตา มีใจอันควรแก่สภาวธรรมทั้งหลาย ๆ อนึ่งชื่อกายปาคุญญตา มีตนอันล้ำอุดแก่ธรรม ๆ อนึ่งชื่อจิตตปาคุญญตา มีใจอันล้ำอุดแก่ธรรม ๆ อนึ่งชื่อกายุชุตตา มีตนชื่อแก่ธรรม ๆ อนึ่งชื่อจิตตุชุตตา มีใจชื่อแก่ธรรม ๆ อนึ่งชื่อกรุณา แลมีใจอันกรุณาแก่สัตว์ทั้งหลาย ๆ อนึ่งชื่อมุทุตา มีใจอันอ่อนแก่สัตว์ทั้งหลาย ๆ อนึ่งชื่อปัญจินทรีย ว่าปัญญาอันเป็นใหญ่แก่อินทรีย์ทั้งหลายแล ๆ ผสมได้ ๒๒ จำพวกนี้ แลเป็นเพื่อนใจเป็นต่างอาหารแก่ฝูงพรหมทั้งหลายแล ๆ กล่าว

เถิงพรหมทั้งหลายอันมีรูปชื่อว่ารูปาวจรภูมิ เป็นสัตตกณฑ์ด้วยสังเขปแล้วแต่เท่านั้นแล ฯ

ที่นี้จะรำพรรณเถิงฝูงอันไปเกิดในอรูปพรหมโพ้น เอาปฏิสนธิด้วยอรูปปฏิสนธิ แลแต่อกนิฏฐขึ้นไปเบื้องบนเปล่าไกลกันนักหนาแลจึงมีพรหมโลกย์ ๔ ชั้น ๆ หนึ่งชื่ออากาสานัญจายตนภูมิชั้น ๑ ชื่อวิญญาณัญจายตนภูมิชั้น ๑ ชื่ออากิญจัญญายตนภูมิชั้น ๑ ชื่อเนวสัญญานาสัญญายตนภูมิ ฯ อันว่าพรหมโลกย์ ๔ ชั้นนชื่อปัญจฌานภูมิ พรหม ๔ ชั้นนแลว่าหาตัวหาตนบมิได้ บมิได้เปล่าอยู่ไส้แต่เท่าว่ายังแต่จิตร พรหมฝูงนั้นหากตั้งอยู่ในที่นั้นแล ฯ แม้มาตรว่าตัวแต่น้อยนักหาบมิได้เลย แลมีแต่จิตรหากตั้งอยู่ที่นั้นไส้เป็นกลางหาวแลที่เปล่านั้นไส้แต่พรหม ๔ ชั้นนั้นเป็นที่ของฝูงพรหมอันหารูปบมิได้อยู่ชื่อว่าอรูปพรหมโลกย์เพื่อดังนั้นเมื่อเขาอยู่ในมนุษย์เรานี้ เขาย่อมคะนึงในใจเขาว่าดังนี้ ฯ อันว่าน้ำจิตรวิริยานี้ให้ใจคนหายไป ดังนั้นจะเป็นกลเป็นการณะอันใด แม้นว่าใจยังอยู่ก็ดีเหลือนว่าดังนี้หาบมิได้ ครั้นว่าตัวแลตนนั้นหาบมิได้ไส้ ตนจะกระทำร้ายแก่ท่านบมิได้ แลท่านจะกระทำร้ายแก่ตนก็หาบมิได้ ควรปรารถนาให้ดังนี้หายไปเลยยังแต่จิตรเขา ๆ ภาวนากระทำฌาน ๕ สิ่งแลปรารถนาดังนี้ทุกเมื่อแลกูจะเอาอากาศอันเปล่าอันบมีสักสิ่ง ในอรูป

พรหมโลกย์ชั้นต่ำเป็นที่อยู่แห่งภูเขาว่าดังนี้เขาจึงภาวนา แล ความปรารถนาให้ตัวตนหายว่าดังนี้ ฯ อากาโส อนันโต ฯ อากาโส อรูปี ภวิสสามีติ ฯ อากาศอันมากหลายนักหนา ผลอันภูกระทำแลใผ่ใจใคร่ขอจงอย่ามีสักอันเลย เขากระทำฌานดังนั้นแลให้ปรารถนาทุกเมื่อแล้ว แลจึงได้อากาสานัญจายตนฌานสุดชั่วตน ครั้นว่าได้ไปเป็นพรหมอยู่ในอากาสานัญจายตนพรหมโลกย์ใจนั้นยังน้อยหนึ่งดังกล่าวก่อน แลว่าบมีหน้าแลตาตีนแลมือแต่น้อยนักหามิได้เลย พรหมชั้นนั้นอายุเขายืนได้ ๒๐,๐๐๐ มหากัลปแล ฯ ฤๅษีลางจำพวกกระทำฌาน ๕ สิ่งในชั้นต่ำแล้ว แลได้อากาสานัญจายตนสมาบัติเห็นอากาสานัญจายตนสมาบัตินั้นบมิพอใจ ใพราะว่าใจนั้นยังมากกว่าชื่นแลบมิมักเอาอากาสานัญจายตนสมาบัติแลย่อมปรารถนาจะใคร่เถิงวิญญาณัญจายตนสมาบัติอยู่เหนืออากาศแห่งเปล่าดายทุกเมื่อ แลมิได้ไปล่วงอื่นเทียรย่อมใผ่ภาวนาดังนี้ ฯ วิญญาณัญจายตนอิมินา เนว อรูปี โหติ ฯ บมิได้เอาไปล่วงอื่นเลยเทียรย่อมใผ่ด้วยความดังนั้นทุกเมื่อสุดชั่วตน ครั้นว่าตายได้ไปเกิดในวิญญาณัญจายตนพรหมโลกย์ อายุพรหมนั้นยืนได้ ๔๐,๐๐๐ มหากัลป ฯ ฤๅษีลางจำพวกก็กระทำฌาน ๕ สิ่งในชั้นต่ำ แล้วได้วิญญาณัญจายตนสมาบัติ เห็นวิญญาณัญจายตนสมาบัตินั้น ๆ มิพอใจเพื่อ

จิตรยังมากหลายกว่าชื่น แลเห็นอากิญจัญญายตนสมาบัตินั้นหากสุขแลเย็นกว่า แลเทียรย่อมจะใคร่เถิงอากิญจัญญายตนสมาบัติอันอยู่เหนืออากาศเปล่าดายทุกเมื่อ แลมิได้ไปล่วงอื่นเลยเทียรย่อมใฝ่ใคร่ในใจแลภาวนาดังนี้ทุกเมื่อ นัตถิกิญจิ บมิเอาใจใส่ไปล่วงอื่นเทียรย่อมใฝ่ด้วยความดังนั้นทุกเมื่อสุดชั่วตน ครั้นตายได้ไปเกิดในอากิญจัญญายตนพรหมโลกย์ แลมีอายุยืนได้ ๖๐,๐๐๐ มหากัลป ฯ ฤาษีลางจำพวกกระทำฌาน ๕ สิ่งในชั้นต่ำแล้ว แลได้อากิญจัญญายตนสมาบัติแลเห็นอากิญจัญญาสมาบัตินั้นบมิเต็มใจ เพราะว่าใกล้ฝูงอันมีรูปแลบมิยินดีในใจดุจดังตนอันอยู่ใกล้ข้าศึก อันมีหอกแลดาบแลบมิเย็นใจแลเขาคำนึงดังนี้ เขามิได้ปรารถนาอากิญจัญญายตนสมาบัติอันมีในอากิญจัญญายตนสมาบัติพรหมโลกย์นั้น เทียรย่อมจะใคร่ได้ไปเกิดในพรหมโลกย์ชั้นอื่นนั้น จงไกลฝูงมีรูปนั้นดังข้าศึกแลมิได้เอาใจไปล่วงอื่นเลย เทียรย่อมใฝ่ใคร่ไปเถิงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัตินั้นแล เขาว่าดังนี้มีใจมากนักยังอันคำนึงหลายสิ่งจึงภาวนาดังนี้ ฯ เนวสัญญานาสัญญา ภวิสสามิ เทียรย่อมว่าดังนี้ ขอจงกูนี้มีใจนั้นน้อยหนักหนาแลอยู่ดุจดังว่าหายไปในที่อากาศนั้นร้อยเท่าพันเท่า กว่าใจพรหมชั้นต่ำใจ

นั้นจักมีดังว่า บมีเพราะว่าน้อยนักแลพรหมชั้นนั้นมีอายุยืนได้ ๗๕,๐๐๐ มหากัลป ฯ แลว่าจะกระทำอันใดบมิได้เลย เพราะว่าใจนั้นน้อยนักแล พรหมโลกย์ชั้นนั้นมีสมาบัติยิ่งกว่าพรหมเทวโลกย์ทุกแห่ง แม้นว่าใจแลน้อยฉันนั้นก็ยังมีเพื่อนใจบุญอันเป็นเจตสิก ๒๐ จำพวกเป็นเพื่อนใจนั้นดังกล่าวก่อนนั้นแล ฯ แต่เท่าว่าเอากรุณาแลมุทุตาออกเสียยังคงแต่ ๒๐ เพื่อนดังนั้น ยังมีอัญญสมานอันนั้นออกรู้ฉันบมิเว้นเลย ฯ กล่าวแต่โสภณเจตสิกอาศัยอรูปโลกย์นี้ว่าใจน้อยดังนักดีน้อยเพื่ออยู่สุขสมาบัติ-ไส้ ผิเมื่อเถิงพระพุทธเจ้าเสด็จมาเกิดในโลกย์นี้ อรูปพรหมทั้งหลายนั้นยังมีใจสัทธาแลบูชาพระเจ้าแล ฯ จะเริ่มว่าฝูงอันหาจิตรบมิได้สิยังเป็นดังว่ามีใจแลกระทำบูชา ฯ ดังเมื่อพระพุทธเจ้ากระทำพระปฏิหาริย์ด้วยฤทธิอันชื่อว่าอิทธิวิธญาณ ด้วยใจอันเชื่อโสมนัสสสหคตญาณสัมปยุต์ตอสังขาริกจิตตมหากุศลพรรณรังสีพระรัสมีทั้ง ๖ สิ่ง ฯ แลว่าพระรัสมีฝูงนั้นมีพรรณดังฤๅบ้างสิ้น ฯ พระรัสมีอันหนึ่งแลมีพรรณเขียวงามดังดอกอัญชันแลดังดอกนิลลุบล แลดอกผักตบดังแววนกยูง แลปีกแมลงภู่ ฯ แลว่าพระรัสมีอันหนึ่ง มีพรรณอันเหลืองงามดังดอกกัณณิการ์แลหรดาลแลทองสุกอันชื่อว่าชมพูนุท ฯ แลว่าพระรัสมีอันหนึ่งมีพรรณแดงดังแสงน้ำครั่งแลชาติหิงคุ แลดอกชบาดังดอกถั

ทับทิม ฯ แลพระรัสมีอันหนึ่งมีพรรณขาวแลงามดังดอกพุดแล สังข์ ฯ แลพระรัสมีอันหนึ่งแดงอ่อนแลงามดังดอกอโนชา แลดอกชบาเทศแลดอกเทียนไทยแลดอกทองพ้า อันออกแสงดังทองแดงอันท่านขัด ฯ แลพระรัสมีอันหนึ่งมีพรรณอันใส แลเหลืองแลงามดังดาวประกายพรึกแลผลึกรัตนแลแล้ว จึงฉวัดเฉวียนเวียนให้รุ่งเรือง แลฝูงพระรัสมีทั้งหลายอันออกจากพระองค์พระพุทธเจ้าแล ฯ อันว่าพระรัสมีอันเขียวงามดังดอกอัญชันแลดอกผักตบแลนิลุบลแลแวนกยูงปีกแมลงภู่นั้นออก แต่พระเกศแลโลมาพระเนตรขนหนวดแลเคราทุกเส้นพระโลมาถ้วนทิศฐานต่ำทุกแห่งแล ฯ อันว่าพระรัสมีมีพรรณเหลืองเรืองงามดังดอกกัณณิการ์แลหรดาล แลทองสุกชมพูนุทนั้นออกแต่หลังพระพุทธเจ้าแล ฯ อันว่าพระรัสมีมีพรรณขาว งามดังดอกพุดบริสุทธิ์ดังสังข์นั้น ออกแต่พระเนตรอันขาวแล พระทนต์พระพุทธเจ้าแล ฯ อันว่าพระรังสีอันที่แดงออกดังดอกอโนชา แลดอกชบาเทศแลเทียนไทยแลดอกทองพ้า อันออกแสงดังทองแดงอันขัดนั้น ออกแพนข้อพระหัตถ์เบื้องพระบาทแห่งพระพุทธเจ้าแล ฯ อันว่าพระรัสมีอันหนึ่งมีพรรณงามดังดาวผกายพรึกแลผลึกรัตนนั้น ออกแต่พระอุณาโลมคือขนแก้วอันอยู่ในพระพักตร์พระพุทธเจ้าแล ฯ พระรัสมีทั้ง ๖ ประการ

ดังนั้น สลวลอันเขียวงามยิ่งเขียว อันที่ขาวงามยิ่งขาว อันที่เหลืองงามยิ่งเหลือง อันที่งามแดงยิ่งแดง อันที่แดงอ่อนงามยิ่งแดงอ่อน อันที่พรายเรืองดังดาวประกายพรึก ๆ พระรัสมีทั้ง ๖ ประการออกแต่พระองค์พระพุทธเจ้าแล้วกลับกลอกฉวัดเฉวียนเวียนไปมาแล พระรัสมีทั้งหลายนั้นบห่อนรู้เศร้ารู้หมองลางอันก็ก่อง ลางอันก็รายไป ลางอันก็ว่ามา ลางอันหนา ลางอันน้อย ลางอันห้อย ลางอันไหลไป ลางอันอยู่ ลางอันเป็นหมู่ ลางอันเป็นตัว ลางอันเป็นลมล้อม ลางอันค้อมลงดิน ลางอันขึ้นไปเมืองฟ้าลางอันไปข้างหน้า ลางอันไปหลังประกันนังออกแล ๆ พระรัสมีอันที่เขียวไปก่อน พระรัสมีอันที่เหลืองไปตาม พระรัสมีอันที่แดงไปอันดับ พระรัสมีขาวไปอันดับพระรัสมีแดงอ่อนไปอันดับพระรัสมีอันพรายงามดังดาวผกายพรึกไปภายหลังทั้ง ๖ หมู่ พระรัสมีที่เหลืองนั้นดุจรู้จักรู้ว่าแก่หมู่พระรัสมีอันที่เขียวนั้นดังนี้ ดูกรรัสมีอันเขียว แลท่านจงหยุดอยู่ดุจถามท่านดูดังฤๅแลท่านไปก่อนตู เพื่อกำเนิดเกิดบุญสมภารแห่งท่านเป็นดังฤๅ ๆ อันว่าพระรัสมีที่เขียวนั้นกระทำดังเหลียวแลแปรมาขานว่าดังนี้ อันว่าตูนี้ไส้มีบุญเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเรายังเป็นโพธิสัตว์อันทรงพระนามชื่อพระเจ้าสีพราช วันนั้นไส้ท่านควักพระเนตรออกให้เป็นทานแด่พระอินทร์อันนฤมิตเป็นพราหมณ์

มาขอวันนั้น ด้วยเดชะพระสมภารบารมีดังนี้ตูก็เกิดพระรัสมี มีพรรณเขียว แลตูจึงนำหน้าท่านทั้งหลายไปก่อนเพื่อดังนี้แล ฯ เมื่อนั้นจึงพระรัสมีอันแดงใสเรืองรุ่งพุ่งออกไป จึงแลเห็นหมู่พระรัสมีอันเหลืองแลไปก่อนหน้านั้น จึงหมู่พระรัสมีอันแดงนั้นประดุจดังจักรู้ว่าดังนี้ ว่าดูกรหมู่พระรัสมีอันเหลือง เพราะเหตุอันใดแลท่านจึงไปก่อนตูแล บุญสมภารบารมีท่าน ๆ ทำเป็นดังฤๅบ้าง ฯ จึงหมู่พระรัสมีอันที่เหลืองนั้นกระทำอาการดังจะรู้แลแปรคืนมาขานตอบพระรัสมีอันแดงนั้นว่าฉันนี้ ครั้งเมื่อ พระพุทธเจ้าเราสร้างสมภารเป็นเจ้าวิริยบัณฑิตวันนั้นใส่ท่านเชือดเนื้อออกให้แด่ พระอินทร์เป็นธนฤมิตลงมาเป็นช่างทองแลให้ดีเป็นแผ่นทองบีดพระพุทธรูปเจ้าด้วยใจอันใสสัทธาแลยินดีนักหนา เหตุนี้แลตูจึงมาได้เป็นพระรัสมีสีเหลืองเรืองรุ่งงามดังทอง แลตูจึงไปก่อนหน้าท่านด้วยบุญสมภารบารมีดังนี้แล ฯ เมื่อนั้นจึงหมู่พระรัสมีอันมีพรรณขาวนั้นเห็นหมู่พระรัสมีสีอันแดงนั้นไปก่อน แลพระรัสมีขาวทำอาการดุจดังจักรู้ว่าแก่หมู่พระรัสมีอันสีแดงนั้นฉันนี้ว่า ดูกรหมู่พระรัสมีอันสีแดง แลท่านไส้ไปก่อนตูเยียใดเล บุญสมภารบารมีท่านเป็นดังฤๅแลท่านจึงไปก่อนเราดังนี้ ฯ จึงหมู่พระรัสมีอันสีแดงนั้นดุจดังจะแปรแลมาขานตอบคำหมู่พระรัสมีอันสีขาวนั้น ให้แจ้ง

แถลงว่าดังนี้ว่าบุญสมภารบารมีเรานี้ไส้ คือว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเรานี้เมื่อครั้งธสร้างสมภารเป็นเจ้ารนรชีวมานพ วันนั้นแลในนิยายหนึ่งว่า เจ้าปทุมกุมารเอามีดมาผ่าอกยกเอาหัวใจเอาทำเป็นยาให้แก่แม่ตนอันงูขบ แลตายแล้วให้คืนเป็นขึ้นมาด้วยเดชบุญสมภารบารมีดังนี้ ตูไส้จึงได้เป็นพระรัสมีอันสีแดงแลตูจึงไปก่อนท่านด้วยบุญสมภารดังนี้แล ฯ เมื่อนั้นพระรัสมีอันสีเหลืองอ่อนดังท่านระบายรงหงส์สิบบาท เห็นหมู่พระรัสมีอันมีสีขาวนั้นไปก่อนหมู่พระรัสมีสีแดงเหลืองอ่อนนั้น ดังจักรู้ถามแลว่าแก่หมู่พระรัสมีอันมีสีขาวนั้นว่าฉันนี้ว่าดูกรท่านพระรัสมี หมู่พระรัสมีอันสีขาวท่านไส้ไปก่อนเราเยียใด แลบุญสมภารบารมีท่านไส้ได้กระทำเป็นดังฤๅ แลท่านจึงไปก่อนเราดังนี้ จึงหมู่พระรัสมีอันสีขาวนั้นดุจดังจะรู้แลแปรคืนมาขานตอบว่าฉันนี้ ว่าบุญสมภารเรานี้ไส้ ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเรานี้สร้างสมภารเป็นพระยาเวส-สันดร อันอวยทานช้างเผือกตัวชื่อปัจจยนาเคนทร์แก่พราหมณ์ทั้งหลาย อันมาแต่เมืองกลิงคราฐด้วยใจสัทธาด้วยบุญสมภารบารมีดังนั้นตูจึงได้มาเป็นพระรัสมีอันขาว แลตูได้ไปก่อนหน้าท่านด้วยบุญสมภารเราดังนี้แล ฯ เมื่อนั้นจึงพระรัสมีสีอันใสดังดาวผกายพรึกแลผลึกรัตน ก็เห็นหมู่พระรัสมีสีแดงเหลืองดัง

ระบายรงหงส์สิบบาทนั้นไปก่อน อันว่าหมู่พระรัสมีสีใสดังดาว ผกายพรึกผลึกรัตนนั้นดังจักรู้ถามแล ว่าแก่พระรัสมีสีแดงเหลือง ระบายรงหงส์สิบบาทว่าฉนี้ ว่าดูกรพระรัสมีสีแดงเหลืองอ่อน ดังระบายรงหงส์สิบบาทเหตุดังฤๅใส้ แลท่านจึงไปก่อนตู แล บุญสมภารบารมีของท่านกระทำเป็นดังฤๅแลท่านจึงไปก่อนเรา บัดนี้กาลนั้นอันว่าพระรัสมีสีแดงเหลืองอ่อนดังท่านระบายลง– หงส์สิบบาทนั้นดุจดังจะรู้แปรแลมาขานตอบแลบอกคดีว่า ตูนี้ มีบุญสมภารบารมี ในเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าสร้างสมภารเมื่อเป็น วิชชาธรโพธิสัตว์วันนั้น แลเชือดเนื้อเมืออกมาให้เป็นทานแก่ ผีเสือกินเป็นอาหาร ด้วยบุญสมภารบารมีดังนี้ ตูจึงได้เป็นพระ รัสมีสีแดงเหลืองอ่อนดังท่านระบายรงหงส์สิบบาท ทังนี้ตูจึงไป ก่อนท่านเพราะบุญสมภารบารมีของเราดังนี้ตูจึงไปก่อนท่านแล ฯ เมื่อนั้นจึงหมู่พระรัสมีสีพรรณดังดาวผกายพรึกแลผลึกรัตน ก็ เหาะฉวัดไปเบื้องหน้าก่อนพระรัสมีสีแดงเหลืองอ่อนดังระบาย รงหงส์สิบสาทนั้น จึงหมู่พระรัสมีสีแดงเหลืองอ่อนดังระบายรง หงส์สิบบาทนั้น เห็นพระรัสมีมีพรรณดังดาวผกายพรึกผลึกรัตน นั้นไปก่อน และพระรัสมีสีแดงเหลืองอ่อนนั้นดุจดังจะรู้ถาม พระรัสมีซึ่งไปก่อนนั้น ว่าดูกรหมู่พระรัสมีมีพรรณดังดาวผกาย พรึกผลึกรัตนนั้น ว่าเหตุใดท่านใส้จึงไปก่อนเรา แลบุญสมภาร

บารมีของท่านกระทำเป็นดังฤๅ แลท่านไปก่อนเราบัดนี้จึงกาล นั้นอันว่าหมู่พระรัสมี มีพรรณดังดาวผกายพรึกผลึกรัตนนั้นดุจดังแปรมาบอกว่าบุญสมภารบารมีเรานี้ใส ได้เมื่อพระเจ้าสร้างสมภารเมื่อครั้งอเป็นสสบัญฑิต วันนั้นอมีใจสัทธาและประดิษฐานตัวให้เป็นทาน แลทอดตัวลงในไฟอันพระอินทร์กอง เผาตัวให้เนื้อเป็นทานแก่พราหมณ์ ด้วยเดชบุญสมภารบารมีเราดังนี้จึงให้ได้มาเป็นพระรัสมี มีพรรณดังดาวผกายพรึกผลึกรัตน เราจึงได้ไปก่อนดังนี้แล ฯ เมื่อนั้นหอันว่าหมู่พระรัสมีเจ้าทั้งหลายก็แข่งกันเหาะไปเบื้องหน้าแล้ว ก็คล้อยลงข้างใต้เถิงทุกแห่งทุกพายฉายพระรัสมีเถิงอวีจินรก เถิงแดนสุจปฐพีดลได้ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ แล้วก็เถิงลมอันทรงน้ำแลดินไว้บมิให้ไหว ๙๒๐,๐๐๐ โยชน์ แล้วดินไปเถิงอัชดากาศอันต่อภายใต้เบื้องบนโพ้นไส้ พุ่งขึ้นไปโดยอันดับแลพ้นอรูปพรหมขึ้นไปเถิงลมอัชดากาศอันต่อฝ่ายบนแลฝ่ายทั้ง ๗ ทิศ พุ่งไปถึงอนันตจักรวาลทุกด้าน ๆ แลพระรัสมีทั้งหลายนั้นเห็นสว่างเข้าไปทุกรู ทุกซอกห้วยเนินเขา ในถ้ำแลปล่องช่องเหวเงื้อมแง่ แลที่มืดนั้นอันมีรัสมีแห่งพระอาทิตย์ แลพระจันทร์ส่องเข้าไปบมิได้นั้น อันว่าพระรัสมีพระพุทธเจ้าวันนั้น อาจส่องให้เห็นทุกแห่งแพร่งพรายแล เมื่อพระพุทธเจ้ากระทำปาฏิหาริย์ครั้งนั้นแผ่นดินไหว

ทั้งปวงทั้งพระสมุทรก็ดีพองนองระลอกทั้งพระสุเมรุราช ก็อ่อนน้อมค้อมดังยอดหวายอันท่านลนไฟแลอ่อน สรรพดุริยดนตรีทั้งหลายอันหาจิตรบมิได้ก็ดีหากดังเอง ดุจดังมีคนดีแลเบ่าแลหากอยู่หากเปล่งเสียงนั้นออกเอง แลเพราะหนักหนาถวายบูชาแก่พระพุทธเจ้าแลหมู่พรหมทั้งหลายคือรูปพรหมก็ดี ก็ลงมานมัสการแด่พระพุทธเจ้าด้วยเพราะดังนั้น ฯ แลกล่าวเถิงพระพรหมอันชื่อว่ารูปาพจรภูมิ อันเป็นอัฏฐกถาฯ โดยสังเขป แล้วแต่เท่านั้นแล ฯ

ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้นว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี คือดังว่าพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นก็ดี ดังพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ดังพระพรหมก็ดีทั้งนับห้อยืนอยู่มั่นคงในยศศักดิ์สมบัตินั้นได้เลยสักคาบเทียรย่อมรู้ฉิบหายรู้ตายจากรู้พลัดพรากจากสมบัตินั้นแล อันว่าพระอินทร์ก็ดีพรหมก็ดี ครั้นว่าเถิงเมื่อสิ้นแก่อายุแล้วก็เทียรย่อมท่องเที่ยวเวียนไปมาในไตรภพนี้บมิรู้แล้วเลยสักคาบ บางคาบเล่าไปเกิดในจตุราบายแลว่าได้ทนทุกขเวทนามากนักหนาก็มี แลย่อมว่าบมิเที่ยงในสงสารนี้เพื่อดังนั้น ฯ อันว่าฝูงสัตว์ในนรกนั้น ครั้นว่าเขาสิ้นอายุเขาที่ในนรกนั้น ลางคาบเขาขึ้นไปเกิดที่นรกนั้น อนึ่งเก่า

เล่าดังนี้ก็มี ลางคาบไปเป็นเปรตเล่าก็มี ลางคาบเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็มี ลางคาบไปเป็นอสุรกายก็มี ฯ ถ้าแลว่ายังค่อยได้ทำบุญบ้างแต่ก่อนไส้ ลางคาบไปเกิดเป็นมนุษย์เล่า ลางคาบเล่าได้ไปเกิดในกามาพจรภูมิหกชั้นฟ้าเล่าก็ดี ฯ แม้ว่าฝูงสัตว์อันอยู่ในนรกนั้นผิว่าอายุในนรกนั้นเกิดในภูมิทั้ง ๑๑ อันคือกามาพจรภูมิได้ไส้อันจะไปเกิดในพรหม ๒๐ ชั้นบห่อนได้สักคาบ ส่วนอันเกิดในเปรตวิสัยไส้เมื่อแลสิ้นอายุในเปรตนั้น ลางคาบเล่าเกิดที่ในเปรตนนก็มี ลางคาบไปเกิดเป็นดิรัจฉานก็มี ลางคาบไปเกิดเป็นอสุรกายก็มี ฯ ถ้าว่าผู้ใดแลได้กระทำบุญแต่ก่อนไส้ก็ได้เกิดในมนุษย์โลกย์ แลเทพยดาภูมิดังกล่าวนั้นแล อันจะได้ไปเกิดแห่งอื่นกว่านี้หาบมิได้เลย ฯ สัตว์อันเกิดในดิรัจฉานทั้งหลายนี้ ถ้าแลตายจากชาติดิรัจฉานแล้ว ลางคาบเป็นดิรัจฉานเล่าก็มี ลางคาบไปตกนรกก็มี ลางคาบไปเป็นเปรตก็มี ลางคาบเป็นอสุรกายก็มี ผิแลมีบุญอันได้กระทำแต่ก่อนไส้ยังได้ไปในสุคติภูมิ อันจะได้ไปเกิดในภูมิอันอื่นคือว่าพรหมทั้ง ๒๐ ชั้นนั้นไปเกิดบมิได้ ฯ อันว่าในฝูงอสุรกายทั้งหลายนั้น ผิแลสิ้นอายุเขาแล้ว ลางคาบเกิดในอสุรกายเล่า ลางคาบไปตกนรกเล่า ลางคาบเป็นเปรตเล่า ลางคาบเป็นดิรัจฉานเล่า ลางคาบเป็นมนุษย์ ลางคาบไปเกิดในกามาพจร

ภูมิก็มี แลจะได้ชั้นไปเกิดเป็นพรหมไสบห่อนได้ไป ๆ ฝูงสัตว์อันเกิดเป็นมนุษย์นั้นยังมี ๒ จำพวก ๆ หนึ่งชื่ออันธบุถุชน จำพวกหนึ่งชื่อกัลยาณบุถุชน ๆ อันว่าพวกที่เป็นอันธบุถุชนนั้น ครั้นว่าตายจากมนุษย์นี้ย่อมได้ไปเกิดในจตุราบายทั้ง ๔ คือว่านรก ๑ แลเป็นเปรต ๑ เป็นดิรัจฉาน ๑ เป็นอสุรกาย ๑ ถ้าว่าเกิดเป็นมนุษย์ก็ดี ย่อมเป็นทุรพลเป็นคนอัปปลักษณ์บัดสีเป็นคนโหดหินเพื่ออันมิรู้จักกาลอันจะเป็นบุญแล ๆ อันว่าจำพวกที่เป็นกัลยาณบุถุชนนั้น ครั้นว่าตายจากมนุษย์นี้ย่อมได้ไปเกิดในสวรรค์ก็มีได้ไปสู่นิพพานก็มี เท่าเว้นแต่ชั้นพรหม ๕ ชั้นอันชื่ออวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐ และ ๕ ชั้นนี้ชื่อปัญจสุทธาวาส แลมนุษย์บห่อนได้ไปเกิดเป็นมนุษย์นั้น ย่อมได้ไปเกิดแต่ ๒๖ ภูมิไส้ ๆ ฝูงเทพยดาทั้งหลายอันเกิดในฉกามาพจรภูมิ ๖ ชั้นนั้น ครั้นว่าจากที่อยู่แห่งตนถ้าผู้ใดแลมิได้เถิงแก่มรรคแลผลไส้ ครั้นว่าสันชนมาพิธีลางคาบได้ไปเกิดในฉกามาพจรก็มี ลางคาบเกิดในมนุษย์ก็มี ลางคาบไปเกิดในจตุราบายก็มี ลางคาบได้ไปเกิดในพรม ๑๑ ชั้น คือว่าพรหมปาริสัชชาเป็นอาทิเบื้องบนขึ้นไปเถิงอสัญญีสัตว์เป็นที่สุดแล ลางคาบได้ไปเกิดในอรูปพรหม ๔ ชั้นนั้นก็มี ผิเกิดแต่ ๒๖ ชั้นไส้ ส่วนรูปภูมิ ๕ ชั้นชื่อปัญจมสุทธาวาสนั้นบห่อนได้ไปเกิด ๆ ผู้งรูปพรมอันมีใจ

ได้ ๑ ชั้นอันอยู่ต่ำอสัญญีสัตว์ลงมาข้างต่ำ ฝูงใดอันได้เถิงแก่มรรคแลผลไส้จึงเกิด ครั้นว่าสิ้นอายุ ลางคาบเกิดในพรหม ๑๑ ชั้นนั้นเล่าก็มี ลางคาบไปเกิดในอสัญญีภูมิชั้นบนเป็นพรหมอันมีแต่รูปแลหาจิตรบมิได้นั้นก็มี ลางคาบไปเกิดในรูปภูมิ ๔ ชั้นสุดบนแล เป็นพรหมแต่มีจิตรแลหารูปบมิได้นั้นก็มี ลางคาบก็มาเกิดในสุคติภูมิอันมีสุขสมบัติก็มี บ่อนได้ไปเกิดในจตุราบายนั้นสักคาบเลย ๆ ส่วนพรหมในอสัญญีสัตว์พรหมนั้นครั้นว่าสิ้นอายุไส้ ย่อมได้ลงมาเกิดในสุคติภูมิทั้ง ๗ ชั้นนั้นย่อมเสวยสุขสมบัติไส้ บ่อนได้ไปเกิดในภูมิอันอื่นกว่านั้นแล ๆ ฝูงพรหมอันเกิดในอรูปพรหมทั้ง ๕ ชั้นนั้น ครั้นว่าสิ้นอายุ ลางคาบไปเกิดในภูมิชั้นนั้นก็มี ลางคาบไปเกิดในอรูปพรหมชั้นบนนั้นก็มี ลางคาบลงมาเกิดในสมบัติคือสุคติภูมิทั้ง ๗ ชั้นก็มี บ่อนเกิดในอรูปพรหมชั้นต่ำ บ่อนเกิดในรูปพรหมโสด บ่อนลงมาเกิดในจตุราบายโสด ๆ กล่าวเถิงฝูงสัตว์อันเกิดในภูมิ ๓๑ ชั้นย่อมเวียนไปเวียนมา แลเอาปฏิสนธิจุติหายอันหายอันเกิดอันบมิเที่ยงบมิแท้ ให้โลกย์ทั้งหลายรู้ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล ๆ อย่าว่าแต่สัตว์อันมีใจแลบมิรู้หายเลย จะเริ่มตั้งว่าแผ่นดิน แลภูเขา แลน้ำ แลถ้ำเถือนทั้งหลายอันมีแต่อวินิโภครูปแลหาจิตรบมิได้ดังนั้นก็ดี สิยังว่ารู้ฉิบหายแลบมิเที่ยงบมิแท้สัก

อันเลย ฯ อันว่าเขาพระสุเมรุราชอันสูงได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ใต้น้ำก็ได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ โดยหนาก็ได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ แลเขาพระสุเมรุราชนั้น แลกลมไส้โดยรอบปริมณฑลได้ ๒๕๒, ๐๐๐ โยชน์ ด้านฝ่ายตระวันออกอันเป็นฝ่ายบุพพวิเทหนั้นเทียรย่อมเงินแล ฯ ด้านหัวนอนพระสุเมรุราช อันอยู่ฝ่ายชมพูทวีปอันที่เราอยู่นี้เทียรย่อมแก้วอินทนิล ฯ ด้านตระวันตกพระสุเมรุราช ฝ่ายอมรโคยานทวีปมีพรรณเทียรย่อมแก้วผลึกรัตน ฯ ด้านตีนนอนพระสุเมรุราชฝ่ายอุตตรกุรุทวีปมีพรรณเทียรย่อมทอง แลด้านตระวันออกแลมีพรรณเทียรย่อมแต่ล้วนเงินนั้นได้ ๖๓,๐๐๐ โยชน์ มีพรรณย่อมแก้วอินทนิลอันนั้นได้ ๖๓,๐๐๐ โยชน์แล ฯ ด้านตระวันตกย่อมแก้วผลึกรัตนได้ ๖๓,๐๐๐ โยชน์แล ฯ ด้านตีนนอนมีพรรณเทียรย่อมทองได้ ๖๓,๐๐๐ โยชน์แล ฯ เหนือจอมเขาพระสุเมรุราชนั้น แลมีไพชยนตปราสาทในกลางเมืองนครไตรตรึงษ์นั้น โดยกว้าง ๑๐,๐๐๐ โยชน์แล ฯ ใต้เขาพระสุเมรุราชนั้นยังมีพิภพอสูรอยู่กว้างได้ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ แลมีเขา ๓ อันประดุจก้อนเส้าแต่งรองตีนเขาพระสุเมรุราชนั้นไว้ชื่อว่าตรีกูฏบรรพต โดยสูงเขา ๓ ยอดนั้น แลอันอื่น ๆ แล ๔,๐๐๐ โยชน์แล ฯ ใต้ตีนเขาตรีกูฏนั้น มีแผ่นดินเมืองอสูรพิภพอยู่หว่างเขานั้นแล ฯ

นอกเขาพระสุเมรุราชนั้นมีแม่น้ำกั้น ชื่อว่าสีทันดรสมุทรอยู่ล้อมรอบ โดยกว้างนั้นได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ โดยลึกไส้ได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์แล ฯ นอกแม่น้ำสีทันดรนั้นออกมาจึงมีภูเขาอันหนึ่งชื่อว่าเขายุคุนธร เขานั้นล้อมรอบพระสุเมรุราชโสด เขายุคุนธรนั้นสูงได้ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ แลจมลงใต้น้ำนั้นก็ได้ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ โดยหนาได้ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ โดยรอบเขานั้นปริมณฑลได้ ๑,๐๐๘,๐๐๐ โยชน์แล ฯ นอกเขายุคุนธรนั้นมีแม่น้ำอันหนึ่งชื่อสีทันดรสมุทรล้อมรอบ โดยกว้างน้ำนั้นได้ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ โดยลึกน้ำนั้นได้ ๔๒,๐๐๐ โยชน์แล ฯ นอกน้ำออกมามีเขาอันหนึ่งชื่อว่าอิสินธรล้อมรอบโสด แลเขานั้นโดยสูงได้ ๒๑,๐๐๐ โยชน์ แลจมลงใต้น้ำก็ได้ ๒๑,๐๐๐ โยชน์ โดยหนาก็ได้ ๒๑,๐๐๐ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบนั้นได้ ๑,๓๘๖,๐๐๐ โยชน์แล ฯ นอกเขานั้นมีแม่น้ำสีทันดรสมุทรล้อมรอบโดยกว้างไส้ได้ ๒๑,๐๐๐ โยชน์ โดยลึกน้ำนั้นได้ ๒๑,๐๐๐ โยชน์แล ฯ นอกน้ำนั้นออกมามีเขาหนึ่งชื่อว่ากรวิก โดยสูงไส้ได้ ๑๐,๕๐๐ โยชน์ จมลงใต้น้ำได้ ๑๐,๕๐๐ โยชน์แล ฯ โดยหนาก็ได้ ๑๐,๕๐๐ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบเขานั้นไส้ก็ได้ ๑,๕๗๕,๐๐๐ โยชน์ นอกเขานั้นมีแม่น้ำอันหนึ่งชื่อว่าสีทันดรสมุทรล้อมรอบ โดยกว้างน้ำนั้นได้

๑๐๕,๐๐๐ โยชน์ โดยลึกน้ำนั้นได้ ๑๐๕,๐๐๐ โยชน์ แล โดยปริมณฑลนั้นได้ ๑,๖๖๔,๕๐๐ โยชน์แล ฯ นอกน้ำนั้นออกมามีภูเขาหนึ่งชื่อว่าสุทัสน โดยสูงได้ ๕,๒๕๐ โยชน์ จมลงใต้น้ำก็ได้ ๕,๒๕๐ โยชน์ โดยหนาได้ ๕,๒๕๐ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบเขานั้นก็ได้ ๑,๖๖๙,๔๐๐ โยชน์ นอกนั้นมีแม่น้ำสีทันดรสมุทรล้อมรอบ โดยกว้างได้ ๕,๒๕๐ โยชน์ โดยลึกก็ได้ ๕,๒๕๐ โยชน์แล ฯ นอกน้ำนั้นมีภูเขาอันหนึ่งชื่อว่าเนมินทร โดยสูงได้ ๒,๖๒๕ โยชน์ จมลงใต้น้ำนั้นก็ได้ ๒,๖๒๕ โยชน์ โดยหนาก็ได้ ๒,๖๒๕ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบได้ ๑,๗๑๖,๗๕๐ โยชน์ นอกเขานั้นมีแม่น้ำสีทันดรสมุทรล้อมรอบ โดยกว้างน้ำนั้นได้ ๒,๖๒๕ โยชน์ โดยลึกได้ ๒,๖๒๕ โยชน์ โดยรอบนั้นได้ ๑,๗๕๐,๒๗๕ โยชน์แล ฯ นอกน้ำนั้นมีเขาอันหนึ่งชื่อว่าวินันตกะ โดยสูงได้ ๑,๓๒๑ โยชน์แล ๔,๐๐๐ วา จมลงในน้ำก็ได้ ๑,๓๑๒ โยชน์แล ๔,๐๐๐ วา โดยหนาได้ ๑,๓๑๒ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบเขานั้นได้ ๑๗,๔๐๓,๗๕๐ โยชน์ นอกเขานั้นมีน้ำสีทันดรสมุทรล้อมรอบ โดยกว้างน้ำนั้นก็ได้ ๑,๓๑๒ โยชน์ ๔,๐๐๐ วา โดยลึกได้ ๑,๓๑๒ โยชน์ แล ๔,๐๐๐ วา โดยรอบน้ำนั้นได้ ฯ นอกนั้นมีเขา

อันหนึ่งชื่อว่าอัสสกรรณ โดยสูงได้ ๖๕๖ โยชน์แล ๒,๐๐๐ วา จมลงใต้น้ำได้ ๖๕๖ โยชน์ ๒,๐๐๐ วาโดยหนาก็ได้ ๖๕๖ โยชน์ ๒,๐๐๐ วา โดยปริมณฑลรอบเขานั้นได้ ๑๗๕,๑๙๗ โยชน์แล ๕,๐๐๐ วาแล ฯ นอกเขานั้นเทียรย่อมน้ำสมุทร แลมีแผ่นดินใหญ่อยู่ ๔ ด้าน แลกกว้างสมุทรนั้นมีแผ่นดินเล็กอยู่รอบได้ ๒,๐๐๐ โสด น้ำรอบแผ่นดินรอบเขาทั้งหลายนั้นแลมีเขาจักรวาฬเป็นกำแพงล้อมรอบน้ำทั้งมวลนั้นแล ฯ แต่เขาอัสสกรรณออกไปเถิงกำแพงจักรวาฬ แลหว่างนั้นโดยกว้างได้ ๓๐ โยชน์แล ๖,๐๐๐ วาโสด เขากำแพงจักรวาฬโดยสูงได้ ๘๒,๐๐๐ โยชน์ จมลงใต้น้ำได้ ๘๒,๐๐๐ โยชน์ โดยหนาก็ได้ ๘๒,๐๐๐ โยชน์ แต่แดนกำแพงจักรวาฬเถิงเขายุคุนธร หว่างกลางเป็นหนทางพระอาทิตย์แลพระจันทร์แลพระนพเคราะห์ แลดารากร ทั้งหลาย แต่งเที่ยวไป มาในหนทางวิถีให้เรารู้จักว่าปีแลเดือนวันคืน แลให้รู้จักการณ์ให้ดีแลร้ายนั้น แต่แผ่นดินเรานขึ้นไปเถิงพระอาทิตย์เที่ยวโดยสูงได้ ๕๒,๐๐๐ โยชน์ ๙,๐๐๐ วาโสด แลพระจันทร์เจ้านั้นเดินต่ำกว่าพระอาทิตย์ ๙,๐๐๐ วาแล ฯ พระอาทิตย์โดยกว้างได้ ๕๐๐,๐๐๐ วา โดยปริมณฑลรอบได้ ๑๒,๐๐๐,๐๐๐ วาแล ฯ พระจันทร์โดยกว้างได้ ๓๙๒,๐๐๐ วา โดยปริมณฑลรอบได้

๑,๑๗๖,๐๐๐ วาแล แต่กำแพงเขาจักรวาฬมาเถิงแดนเขายุคุนธร แลมีหนทางอันพระอาทิตย์เดินนั้น ๓ ทาง ให้รู้จักฤดูทั้งหลายสามแล ฯ ทางหนึ่งชื่อว่าโคณวิถีแล เมื่อฤดูหนาว พระอาทิตย์เดินฝ่ายกำแพงจักรวาฬ คือในเดือน ๑๒/ ๑/ ๒/๓/ อันนี้ชื่อชัฌวิถีแล ฯ เมื่อฤดูร้อนเดินทางกลาง คือว่าเดือน ๔/ ๕/ ๖/ ๗/ ทางหนึ่งชื่อนาควิถี ฤดูฝนฝ่ายอุดรทิศคือเดือน ๘/ ๙/ ๑๐/ ๑๑/ ถ้าแลว่าพระอาทิตย์เดินในหนทางอันชื่อโคณวิถีนั้น ในหว่างทางโคณวิถีนั้นโดยกว้างได้ ๔๓๓,๗๒๕ โยชน์ แลในที่บันเบื้น ๓ ภาคย์นั้นกว้างได้ ๑๔๔,๕๗๕ โยชน์ ภาคย์ ๑ เบื้องทักษิณเราแลใกล้กำแพงจักรวาฬ ชื่อว่าพาหิรกขัณฑลภาคย์(๑) ซึ่งกลางชื่อมัชฌิมมณฑล ภาคย์หนึ่งเบื้องอุตตรทิศใกล้พระสุเมรุราชชื่ออุตตรมณฑล ฯ ผิเมื่อพระอาทิตย์เดินในโคณวิถีนั้นย่อมเดินในพาหิรกมณฑลไส้ยังเดินในมัชฌิมมณฑลนั้นในเดือน ๑๒ แต่ ๑๕ วัน เมื่อพระอาทิตย์บห่อนเดินในอุตตรสักคาบ หนทางอันชื่อว่าอัชชวิถีนั้นโดยกว้างได้ ๔๓๓,๗๒๕ โยชน์ ในที่แบ่งเป็น ๓ ภาคย์แลภาคย์ ๑๔,๕๗๕ โยชน์ ภาคย์เบื้องแต่ฝ่ายกำแพงจักรวาฬชื่อพาหิรกมณฑล ภาคย์กลางชื่อมัชฌิมมณฑล

(๑) ความ พาหิรกมณฑล

ภาคย์ชื่ออุตตรมณฑล ผิเมื่อพระอาทิตย์เดินในอัชชวิถีนั้น ย่อมเดินในมัชฌิมมณฑลทุกเมื่อยังเดินในพาหิรกมณฑล เมื่อเดิน ๑๕ วัน เมื่อพระอาทิตย์ไปในอุตตรมณฑลในเดือน ๖ สิบห้าวัน เมื่อภายหลังแต่เดือน ๗ ด้วยหนทางนาควิถีนั้น โดยกว้างไส้ได้ ๕๓๓,๗๒๕ โยชน์ ในนี้แลบันเป็น ๓ ภาคย์แลภาคย์ ๑๗๗,๕๗๕ โยชน์ ภาคย์เบื้องทักษิณชื่อพาหิรกมณฑล ภาคย์กลางชื่อมัชฌิมมณฑล ภาคย์เบื้องตนนอนชื่ออุตตรมณฑล ผิเมื่อ พระอาทิตย์ เดินนาควิถี นั้นย่อม เดินใน อุตตร มณฑล ทุกเมื่อยังเดินในมัชฌิมมณฑลในเดือนสิบ ๑๕ วันภายหลังแล เดือน ๑๑ ทั้งรอดเดือนบห่อนเดินในพาหิรกมณฑลสักคาบเลย ฯ กล่าวด้วยมณฑลฝูงนี้ ย่อมกล่าวด้วยวิถีของเองไส้บมิได้กล่าว ในวิถีอันอื่น ฯ โดยยาวแห่งหนทางทั้ง ๓ อัน ซึ่งนักษัตรทั้งหลายอยู่ได้ ๙๐๐,๐๐๐ แลหนทางแลทางนั้นมีนักษัตรอยู่แล ๙ แล ๙ เดือน นักขัตฤกษ์นั้นคืออุตตรภัทร ๑ เรวดี ๑ อัสสณี ๑ ภรณี ๑ กริตติกา ๑ โรหิณี ๑ มิคคสิร ๑ อัทร ๑ ปุนัพพสุ ๑ ดาว ๙ หมู่นี้แลอยู่ในอัชฌวิถี ฯ ปุสส ๑ อัเสลส ๑ มาฆ ๑ บุพพผัลคุณ ๑ อุตตรผัลคุณ ๑ หัสถจิต ๑ สวาสดิ ๑ ไพสาข ๑ ดาว ๙ หมู่นี้แลอยู่ในโคณวิถี ฯ อนุราธ ๑ เชษฐ ๑ มูล ๑ บุพพาสาธ ๑ อุตราสาธ ๑ สราพน ๑ ธนิษฐ ๑ สัตตพิส ๑

บุพพภัทร ๑ ดาว ๙ หมู่นี้แลอยู่ในนาควิถี ฯ หว่างดาวหมู่นั้นโดยไกลกันแลโยชน์ ฯ ดาวอันชื่ออัสสณีนั้นมีพิมานแก้ว ๕ อันอยู่เรียงกัน ฯ นักษัตรอันชื่อจรณีนั้นมีพิมานแก้ว ๓ อันชุมกันดังก้อนเส้า ฯ ดาวอันชื่อกฤตติกานั้นมีพิมานแก้ว ๗ อันชุมกันอยู่ ฯ ดาวอันชื่อโรหิณีนั้นมีพิมานแก้ว ๕ อันเรียงกันดังพนม ฯ ดาวอันชื่อมิคศิรนั้นมีพิมานแก้ว ๓ อันเรียงกันดังเรือ ฯ ดาวอันชื่ออาเสลสนั้นมีพิมานแก้ว ๕ อันอยู่ชุมกัน ฯ ดาวอันชื่ออัทรนั้นมีวิมานแก้วอันเดียว ฯ ดาวอันชื่อปุนัพพสุนั้นมีวิมานแก้ว ๕ อันอยู่เรียงกัน ฯ ดาวอันชื่อปุสสนั้นมีวิมานแก้ว ๕ อันอยู่เรียงกันดังเรือ ฯ ดาวอันชื่ออาสเลสนั้นมีวิมานแก้ว ๕ อันอยู่ ฯ ดาวอันชื่อมาฆนั้นมีวิมานแก้ว ๕ อันอยู่เรียงกัน ฯ ดาวอันชื่อปุพพผัลคุณนั้นมีวิมานแก้ว ๒ อันอยู่เรียงกัน ฯ ดาวอันชื่ออุตตรผัลคุณมีวิมานแก้ว ๒ อัน ฯ ดาวอันชื่อหัสถนั้นมีวิมานแก้ว ๕ อันอยู่ชุมกัน ฯ ดาวอันชื่อจิตรนั้นมีวิมานแก้วอันหนึ่ง ฯ ดาวอันชื่อสวาสดินั้นมีวิมานแก้วอันหนึ่ง ฯ ดาวอันชื่อไพสาขนั้นมีวิมาน ๒ อัน แก้ว ๖ อันเป็นปริมณฑล ฯ ดาวอันชื่ออนุราชนั้นมีวิมานแก้ว ๗ อันอยู่เรียงกัน ฯ ดาวอันชื่อเชษฐนั้นมีวิมานแก้วอันหนึ่ง ฯ ดาวอันชื่อมูลนั้นมีวิมานแก้ว ๕ อันอยู่เทียมกัน ฯ ดาวอันปุพพาสาธนั้นมีวิมานแก้ว ๕ อัน

อยู่ชุมกัน ฯ ดาวอันชื่ออุตตราสาธนั้นมีวิมานแก้ว ๔ อันอยู่เรียงกัน ฯ ดาวอันชื่อสาวนนั้นมีวิมานแก้ว ๓ อันเทียมกัน ฯ ดาวอันชื่ออนิษฐนั้นมีวิมานแก้ว ๔ อันชุมกันอยู่ ฯ ดาวอันชื่อสัตตพิสนั้นมีวิมานแก้วอันหนึ่ง ฯ ดาวอันชื่อบุพพภัทรนั้นมีวิมานแก้ว ๒ อันเทียม ฯ ดาวอันชื่ออุตตรภัทรนั้นมีวิมานแก้ว ๒ อันเทียมกัน ฯ ดาวอันชื่อเรวตีนั้นมีวิมานแก้ว ๔ อันชุมกัน ฯ ดาวฝูงนี้แลเรียกชื่อว่าสัตตพีสนักษัตร แลมณฑลเรียงกันได้ ๒,๗๐๐,๐๐๐ โยชน์ มณฑลพระอาทิตย์ได้ ๒,๗๐๐,๐๐๐ โยชน์ แม้นว่าเดินในวิถีใด ๆ ก็ดี มณฑลนั้นมิใหญ่มิน้อย ฯ ผิพระอาทิตย์เสด็จในอัพภันตรวิถีมณฑลชั้นในใกล้เขา พระสุเมรุราช เบื้องบุพพพิเทหทวีป เบื้องอมร โคยานทวีปไส้ พระอาทิตย์เสด็จในพาหิรกวิถีมณฑลชั้นนอกใกล้กำแพงจักรวาฬ แลในชมพูทวีปแลอุตตรกุรุทวีปไส้ พระอาทิตย์เสด็จขึ้นเทียมมณฑลในท่ามกลาง เมื่อพระอาทิตย์เสด็จนั้นในบุพพพิเทหทวีปนานค่ำพลันรุ่ง เมื่อกลางวันได้ ๑๘ นาที เมื่อกลางคืนได้ ๑๒ นาทีแล ในอมรโคยานทวีปโพ้นไส้นานรุ่งพลันค่ำ เมื่อกลางคืน ๑๘ นาที เมื่อกลางวัน ๑๒ นาทีแล ฯ อันว่าชมพูทวีปแลอุตตรกุรุทวีป กลางวันแลกลางคืนเสมอกัน เมื่อกลางวัน ๑๕ นาทีจงค่ำ เมื่อกลางคืน ๑๕ นาทีจงรุ่ง เมื่อ

พระอาทิตย์เสด็จในอัพภันตรมณฑลก็ดี ในพาหิรกมณฑลก็ดี ในแผ่นดินอุตตรกุรุทวีปก็ดี ในชมพูทวีปก็ดี อันเราอยู่นี้ดังกล่าวนั้น ในแผ่นดินบุพพพิเทหแลอมรโคยานทวีปนั้น ๆ ถ้าพระอาทิตย์เสด็จไปในหนทางโคณวิถีนานค่ำ เพราะว่าพระอาทิตย์นานก็ลับเขาพระสุเมรุราช พระอาทิตย์ไปทางคดแลพระอาทิตย์พลันลับเขาพระสุเมรุราช แลจึงพลันค่ำแลนานรุ่ง แลเพื่อดังนั้นให้พิจารณาดู ในตรีพิธมณฑลหากรู้แล เหียบว่ามีเมื่อกลางคืนมากแลนานรุ่ง เมื่อกลางวันมากแลนานค่ำเพื่อดังนั้น ๆ ลางคาบกลางวันกับกลางคืนเท่ากัน เพื่อพระอาทิตย์เดินในมณฑลฝูงนี้แล ๆ เดือน/๗/๑ เมื่อสันสงกรานต์เดือนแล้วอย่างเข้าเดือน ๗ แท้นั้น เดินในยอดเขายุคนธร ครั้นเมื่อตระวันเที่ยงเราเหยียบหัวเงาเราแล เมื่อครั้งนั้นกลางวัน ๑๗ นาที กลางคืน ๑๒ นาที ๆ อันว่านี้ในวันสงกรานต์แล้วไส้ ถอยจากเขายุคนธรวัน ๑ ในครบวัน ๑ ด้วยไกลเขายุคนธรได้ ๗,๕๐๐ โยชน์ ดูเงาเราออกจากตัวเราครึ่งนิ้วมือ ๑ ๆ ครั้นเถิง ๒ วันพระอาทิตย์ถอยจากเขายุคนธรได้ ๑๕,๐๐๐ โยชน์ เมื่อตระวันเที่ยงเราดูเงาเราคลาดออกจากตนได้นิ้วมือ ๑ ๆ ครั้นว่าเถิง ๓ วารก็ดี เคลื่อนโดยอันดับเถิง ๑๕ วาร พระอาทิตย์ขยดออกมาจากเขายุคนธร

ทุกวารโดยอันดับ ครั้นว่าเถิง ๑๕ วันไกลเขายุคนธรได้ ๑๑๒,๕๐๐ โยชน์ เมื่อตระวันเที่ยงดูเงาออกจากตัวเราได้ ๗ น้วกิง ถอยมาถ้วน ๒ วันถ้วน ๓ วัน พอเถิงเดือน ๙ ด้วยว่าไกลเขายุคุนธรได้ ๒๒๕,๐๐๐ โยชน์ ดูเงาเราออกจากตัวเราได้ผ่าตีน ๑ แล เมื่อดังนั้นกลางวัน ๑๗ นาที กลางคืน ๑๓ นาที ถ้วน ๓๐ วัน พอถ้วนพอเถิงเดือน ๑๐ พระอาทิตย์ไปไกลเขายุคุนธรได้ ๔๕๐,๐๐๐ โยชน์ พอเถิงมัชฌิมณฑล ในนาควิถีดูเงาเราคลาดออกจากตัวเราสองผ่าตีน เมื่อดังนั้นกลางวันได้ ๑๖ นาที กลางคืนได้ ๑๔ นาที ถ้วน ๓๐ วัน แล ฯ เมื่อหน้าเถิงเดือน ๗ พระอาทิตย์ถอยคืนไกลจักรวาฬฟากโพ้นได้ ๑,๑๒๖,๐๐๐ โยชน์ พอเถิงกลางอัชฌวิถีเงาเราถอยคืนยังผ่าตีน ๑ เมื่อดังนั้นกลางวันได้ ๑๗ นาที กลางคืน ๑๓ นาทีถ้วน ๓๐ วันเมื่อหน้า พอเถิงเดือน ๘ พระอาทิตย์ไปเถิงจอมเขายุคุนธรดังเก่าด้วยไกลเขาจักรวาฬฟากโพ้นได้ ๑,๓๕๐,๐๐๐ โยชน์ดูเงาเราบมิออกจากตัวเราเลยสักหยาด เมื่อดังนั้นกลางวันมีได้ ๑๘ นาที กลางคืนได้ ๑๒ นาทีแล ฯ ในวิถี ๓ อันนั้นมีราษี ๑๒ อัน อันโสดอันว่าชื่อแห่งราษี ๑๒ อัน คือว่า เมษ พฤษ เมถุน กรกฎ สิงห์ กันย์ ตุล พิจิก ธนู มังกร กุมภ์ มีน ฯ แลราษีที่นักษัตรอยู่นั้นโดยกว้างได้ ๒๒,๐๐๐ โยชน์

เท่ากัน พระอาทิตย์ไปในวิถีฝูงนั้น ๆ แลวันเคลื่อนไปในวิถีนั้นแล ๗๕,๐๐๐ โยชน์ ดูเงาเราในแผ่นดินนั้นคลาดนิ้วมือ ๑ เคลื่อนไปโดยอันดับนั้นได้ ๓๐ วัน จึงข้ามพ้นจากราษี ๑ ไกลได้ ๒๒๕,๐๐๐ โยชน์ ดูเงาในแผ่นดินนั้นคลาดได้ผ่าตีน ๑ เคลื่อนไปได้ ๑๒๐ วันโดยไกลได้ ๙๐๐,๐๐๐ โยชน์ จึงพ้นวิถีแลอันดังนั้นว่าพ้นฤดู ๑ แล ฯ อันว่าฤดูนั้นมี ๓ ฤดู หนึ่งมีฤดูหนาว หนึ่งฤดูร้อน หนึ่งฤดูฝน แลฤดูนั้นมี ๔ เดือนทั้ง ๓ ฤดูด้วยกันเป็นมี ๑ แล ฯ ถ้าว่าพระอาทิตย์ไปในโคณวิถีเบื้องทักษิณเราเมื่อนั้นว่าเป็นหนาว แลในโคณวิถีนั้นมี ๔ เดือน ๑๒ / ๑ / ๒ / ๓ / แลถ้าพระอาทิตย์ข้ามพ้นโคณวิถีวันใดพ้นฤดูหนาวนั้นแล ฯ ผิสงกรานต์เข้าเดือน ๔ วัน ๑ พระอาทิตย์ถอยจากกำแพงจักรวาฬในวันนั้น ฯ ถ้าแลพระอาทิตย์เดินในอัชฌวิถีซึ่งเห็นหัวเรา เมื่อนั้นเมื่อร้อนแลในอัชฌวิถีนั้นมี ๔ เดือน คือเดือน ๔ / ๕ / ๖ / ๗ / นั้นแล ฯ ผิพระอาทิตย์ข้ามพ้นอัชฌวิถีวันใดว่าพ้นเมื่อวันร้อนนั้นแล ฯ พระอาทิตย์ไปในนาควิถี ผิเบื้องอุดรเราเมื่อนั้นว่าเมื่อฝนแลในนาควิถีนั้น ๔ เดือนคือ เดือน ๘ / ๙ / ๑๐ / ๑๑ / นั้นแล ฯ ผิพระอาทิตย์ข้ามพ้นนาควิถี คือว่าจากดุล แลมาในพิจิกนั้นเถิงเดือน ๑๒ อันใดว่าพ้นเมื่อฝนวันแล ฯ สงกรานต์เข้าเดือน ๘

วัน ๑ พระอาทิตย์ถอยจากเขายุคนธรคืนมาวันนั้นแล ฯ พระอาทิตย์ดังนั้นรอบเขาพระเมรุราชพอได้ขวบปี ๑ จึงครบที่เก่าแล เหยียมว่ามีเมื่อหนาวเมื่อร้อนเมื่อฝนเมื่อพระอาทิตย์ใส ฯ เหยียมว่าเมื่อไปโคณวิถีนั้นหนาว แลยังมีเมื่อร้อนบ้างเพื่อว่าวันมักร้อนมีเมื่อมักเย็น ฯ เหยียมว่าไปอัชฌวิถีร้อนเพื่อแพะบมีมักน้ำสักคาบย่อมร้อนแล ฯ เหยียมว่าไปในนาควิถีนั้นมีฝนเพื่อนาคมักน้ำ ฯ พระอาทิตย์อยู่ในวิมานแก้วผลึกรัตนรัสมีพระอาทิตย์ประดุจดังวิมาน แลร้อนยิ่งร้อนเพื่อดังนั้นแล ฯ พระจันทร์อยู่ในวิมานเงินแลวิมานแก้วมณีรัตนแลยิ่งเย็นเพราะดังนั้นแล ฯ พระอาทิตย์ให้เห็นสองทวีปแท้ ในทวีป ๑ ยังเห็นสน้อยได้ครึ่งนั้นกมด แลเห็นนั้นด้วยรัสมีพระอาทิตย์ส่องนั้นได้ ๑,๓๕๐,๐๐๐ โยชน์ ทีมดนั้นได้ ๓๐ นาทีขวางรอบรัสมีพระอาทิตย์นั้น แลฉายาที่นั้นไปได้ ๔๕,๐๐๐ โยชน์แล ฯ เมื่อตระวันออกในแผ่นดินเราอยู่นี้เป็นตระวันเที่ยง ในบุพพวิเทห แลเป็นตระวันตกแห่งอุตตรกุรุ เป็นเที่ยงคืนในอมรโคยานทวีป ฯ ถ้าตระวันออกในบุพพวิเทหเป็นตระวันเที่ยงในอุตตรกุรุ เป็นตระวันตกในอมรโคยานทวีป แลเป็นเที่ยงคืนในชมพูทวีปเราอยู่นี้แล ฯ ถ้าตระวันออกในอุตตรกุรุเป็นตระวันเที่ยงในอมรโคยานทวีปนี้เป็นตระวันตกในแผ่นดินเรา

อยู่นั้นแลเป็นเที่ยงคืนในบุพพพิเทหแล ฯ ถ้าแลตระวันออกในอมรโคยานทวีปเป็นตระวันเที่ยง แผ่นดินเราอยู่นี้เป็นตระวันตกในบุพพพิเทหเป็นเที่ยงคืนในอุตตรกุรุแล อันว่ารุ่งแลค่ำมีอยู่เป็นดังนี้แล ฯ ส่วนว่าเห็นเป็นเดือนเพ็งแลดับนั้นไส้ คือพระอาทิตย์ไปฝ่ายพระเมรุข้างหนึ่ง แลพระจันทร์อยู่ฝ่ายพระเมรุข้างหนึ่ง แลโดยไกลกันได้ ๑,๓๕๐,๐๐๐ โยชน์ ดูรัสมีเห็นแท้รอบปริมณฑลดังนั้นว่าพระจันทร์เพ็งบูรณ์แล ฯ เดือนแรมค่ำ ๑ พระอาทิตย์ขยดเข้ามาใกล้พระจันทร์ แลพระจันทร์ไปเถิงพระอาทิตย์ใกล้เข้าได้ ๑,๒๖๐,๐๐๐ โยชน์ แลรัสมีพระอาทิตย์มากกว่าพระจันทร์ แลรัสมีพระอาทิตย์พระจันทร์น้อยนั้น ฝ่ายหนาได้ ๒๖,๑๓๓ วาศอก ๑ แล ๘ นิ้ว งำวิมานพระจันทร์หากบังพระจันทร์เองจึงเห็นเป็นแหว่งแลบางฝ่ายหน้า เพื่อดังนั้นเราเห็นพระจันทร์นั้นบมิได้กลมดังเพ็งเลย ดังนั้นเรียกว่าเดือนแรมค่ำ ๑ แล ฯ ครั้นเถิง ๒ ค่ำ พระอาทิตย์ถดเข้ามาใกล้พระจันทร์ ยังไกลกันได้ ๑,๑๗๐,๐๐๐ โยชน์ แลรัสมีพระอาทิตย์มาบังพระจันทร์เหยียบแหว่งกว่าเก่าเล่าได้ ๒,๒๖๖ วากับ ๒ ศอกคืบ ๑๐ นิ้วดังนั้นว่าเดือนแรม ๒ ค่ำแล ฯ ครั้นว่าเถิง ๓ ค่ำพระอาทิตย์ถดเข้ามาใกล้พระจันทร์ยังไกลได้ ๑,๐๙๐,๐๐๐ โยชน์ รัสมีพระอาทิตย์เร่งบัง

พระจันทร์เข้ากว่าเก่าเร่งแหว่งได้ ๗๘,๓๙๙ วา ๓ ศอก ๓ นิ้ว ดังนั้นว่าเดือนแรม ๓ ค่ำแล โดยอันดับกันดังกล่าวมาแล้วนั้นไป เถิงแรม ๑๕ ค่ำพระอาทิตย์ถดเข้ามาจะใกล้ทันพระจันทร์ ยังไกลได้ ๙๐,๐๐๐ โยชน์ ไส้เงาพระอาทิตย์เร่งมาบังพระจันทร์ก็ยังเห็นแต่น้อย ๑ พระจันทร์น้อยผ่ายตระวันออกดังนั้นเรียกว่าเดือนแรม ๑๕ ค่ำแล ฯ ครั้นเถิง ๑๕ วันพระอาทิตย์จึงทันพระจันทร์ รัสมีพระอาทิตย์เงาพระจันทร์แลบมิได้เห็นพระจันทร์เลยดังนั้นเรียกว่าเดือนดับแล ฯ เมื่อเดือนออกใหม่ขึ้นค่ำ ๑ พระอาทิตย์คลาดพระจันทร์ไปที่ดับนั้นไกลออกได้ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ พระจันทร์ถดไปได้ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ เห็นพระจันทร์น้อย ๑ ภายตระวันตกใหญ่ ๒๖,๑๓๓ วาศอก ๗ นิ้ว ดังนั้นจากเดือนแลเห็นเดือนออก ๒ วัน พระอาทิตย์ไปไกลพระจันทร์ได้ ๒๐๐,๐๐๐ โยชน์ พระจันทร์ก็ถดไปได้ ๒๐,๐๐๐ โยชน์ เห็นพระจันทร์เร่งใหญ่โดยอันดับนั้นดังกล่าวก่อนนั้นแล ฯ เดือนออก ๓ วันพระอาทิตย์ไปพ้นพระจันทร์ได้ ๓๐๐,๐๐๐ โยชน์ พระจันทร์ถดไปได้ ๓๐,๐๐๐ โยชน์ เดือนเร่งใหญ่โดยอันดับดังนั้นไปเถิง ๑๔ วัน พระอาทิตย์ไปไกลพระจันทร์ได้ ๑,๓๕๐,๐๐๐ โยชน์ พอลับเขาพระสุเมรุราชอยู่ซึ่งกันดังนั้นว่าเดือนเพ็งบูรณ์แล ฯ อุปมาดังฤๅแลว่า

รัสมีไปงำดังนั้น พระจันทร์อุปมาดังประทีปอันมีน้ำมันส่วน ๑ และประทีปอันมีน้ำมันอันน้อยตามไปหนทางอันเมื่อเดือนมืด ก็เรืองรัสมีเห็นปริมณฑลพระอาทิตย์ ๆ ไส้อุปมาดังประทีปใหญ่ แลมีน้ำมันได้พันส่วนไส้ประทีปก็ได้พัน ๑ แลตามในที่ตระหลาดด้วยไปกลางหนทาง แลประทีปอันใหญ่ไปทั่วประทีปอันน้อยนั้นแล ฯ ทันเถิงใดรัสมีอันน้อยก็หายแต่นั้นดังพระจันทร์อันงามพรรณดังนั้นบ้างแล ฯ ผิว่าประทีปใหญ่กับด้วยประทีบเล็กอยู่ด้วยกันเมื่อใด แลว่ารัสมีประทีปที่เล็กนั้นบห่อนเห็นเลยก็กลายเป็นรัสมีประทีปใหญ่นั้นไปสิ้นแล ฯ อนึ่งดูพระจันทร์กับพระอาทิตย์ไปไกลกันนั้นแล ฯ เหยียมว่าพระอาทิตย์เร็วกว่าพระจันทร์ไส้ เมื่อมาโดยทักษิณาวรรตทั้งสัตตวีสนักษัตร์อันอยู่ในทวาทศราษีไปเป็นบริวารพระอาทิตย์ แลพระจันทร์เอาทั้ง ราษีวถีราษีเดือน เวียนปทักษิณ พระสุเมรุราช บห่อน คลาดกันเท่าเส้นผมเลยสักคาบเท่าแต่พระอาทิตย์พระจันทร์กับแลดาว ๖ ดวง คือดาวพระอังคารแล พระพุทธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ พระเกตุ อันเป็นนพเคราะห์หากรู้คลาดกันไส้ไปในทักษิณาวรรตนั้น พระอาทิตย์เดินไปเร็วกว่าพระจันทร์ พันพระจันทร์แลวันละ ๙๐,๐๐๐ โยชน์ ฤกษ์สัตตพิสไปเร็วกว่าพระอาทิตย์แลวันละ ๗,๕๐๐ โยชน์ ฝูงสัตว์อยู่ใน ๔ ทวีปอัน

มีในจักรวาพน้ยอมอาศัยแก่พระอาทิตย์น้ อาศัยแก่พระอาทิตย์พระจันทร์น้แล จึงรู้จักว่าวันแลคืนปีแลเดือน ฯ ฝูงมนุษย์อยู่ใน ๓ ทวีปโพ้นย่อมเอาหัวนอนไปสู่จักรวาพ แลเอาตีนมาสู่พระสุเมรุราชดังเราน้บ้างแล ฯ เพื่อดังฤๅแลไปดุจกันดังนั้นเหียมว่าดังน้ เมื่อพระอาทิตย์พ้งขึ้นใสฝูงคนแลดูพระอาทิตย์เมื่อยกมือขวาขึ้นชื่อว่าทักษิณหัตถ์อยู่ฝ่ายจักรวาพ มือซ้ายชื่ออุตตรหัตถ์อยู่ฝ่ายเขาพระสุเมรุราชดังนั้น เหียมว่าเอาหัวไปสู่จักรวาพ แลเอาตีนมาอยู่พระสุเมรุราชดังนั้นเพื่อดังด้วยประการนั้นแล ฯ แผ่นดิน ๔ อันน้อยู่ ๔ ด้านพระสุเมรุราช แผ่นดิน บุพพพิเทห อยู่ใต้ออก พระสุเมรุราชโดย กว้างได้ ๗,๐๐๐ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบ ๒๑๐,๐๐๐ โยชน์ แผ่นดินอุตตรกุรุทวีป อยู่เบื้องตีนพระสุเมรุราชโดยกว้างได้ ๗,๐๐๐ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบได้ ๓๒,๐๐๐ โยชน์เป็น ๔ มุมแล ฯ แผ่นดินอมรโคยานทวีปอยู่เบื้องตระวันตกพระสุเมรุราช โดยกว้างได้ ๗,๐๐๐ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบได้ ๒,๒๕๐ โยชน์ เพื่อเป็นอัฒจันทร์แล ฯ แผ่นดินชมพูทวีปอยู่เบื้องหัวนอนอันเราอยู่น้โดยกว้างได้ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบได้ ๓๐,๐๐๐ โยชน์ เมื่อบน ฯ แผ่นดินใหญ่ทั้ง ๔ อันน้ แลมีแผ่นดินเล็กล้อมรอบ แลแผ่นดินใหญ่ แลแผ่นดินเล็กแล

๕๐๐ โยชน์ แลแผ่นดินเล็ก ๔ อันซึ่งอยู่หว่างกว้างทวีปใหญ่ ๔ อันนี้เรียกว่ายุปรทวีป โดยกว้างแลอันละ ๑,๐๐๐ โยชน์ โดยปริมณฑลรอบได้ ๓,๐๐๐ เป็นเมืองแห่งพระญาครุฑอยู่ แผ่นดินชมพูทวีปอันได้ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ แลเป็นที่ของมนุษย์เราอยู่นี้ได้ ๓,๐๐๐ โยชน์แล แต่น้ำท่วมเป็นทะเลเสียนั้นไปได้ ๔,๐๐๐ โยชน์ แต่เป็นที่บ่าเสียคือบ่าพระหิมพานต์ได้ ๓,๐๐๐ โยชน์ แลในบ่าพระหิมพานต์นั้นสนุกนักหนา แลอันว่าเขาพระหิมพานต์นั้นโดยสูงได้ ๕๐ โยชน์ โดยใหญ่ได้ ๒,๕๐๐ โยชน์ แลยอดได้ ๙๔,๐๐๐ ยอด แลในตีนเขาพระหิมพานต์นั้น มีไม้หว้าต้นหนึ่งใหญ่ เป็นที่ในฝั่งน้ำชื่อสีทานที โดยใหญ่ต้นหว้านั้นล้อมรอบได้ ๑๕ โยชน์ แต่ดินขึ้นไปเถิงค่าคบสูงได้ ๕๐ โยชน์ แต่ค่าคบขึ้นไปเถิงยอด ๕๐ โยชน์ แลค่าคบตระวันออกมาเถิงข้างตระวันตก โดยไกลได้ ๑,๐๐๐ โยชน์ แต่ปลายค่าคบฝ่ายตีนนอนไปเถิงค่าคบฝ่ายหัวนอนได้ ๙๐๐,๐๐๐ วา แต่รอบได้ ๒,๔๐๐,๐๐๐ วา แลดอกหว้านั้นงามนักหนา แลมีกลิ่นหอมนักแล ลูกหว้านั้นโดยใหญ่แลกินหวานดังน้ำผึ้ง อันว่าลูกหว้านั้นถ้าว่าตกถูกตัว ๆ นั้นหอมดังหอมน้ำตระคันดังแก่นจันทน์นั้น ถ้ายืนมือล้วงเข้าไปในเนื้อหว้าพอสุดแขนจึงถึงเล็ดในหว้า แลฝูงนกกินลูกไม้หว้านั้นนก

ลางตัวใหญ่เท่าช้างสาร ลางตัวใหญ่เท่าเรือน ลูกหว้านั้นหล่นตกลงทั่วทั้งรอบต้นนั้น ฯ ส่วนว่าลูกอันเป็นในค่าเบื้องตีนนอนนั้น แลตกลงใน ท่านที ก็เป็นเหยื่อแก่ฝูงปลาในน้ำนั้น ยางลูกหว้าอันตกลงนั้นกลายเป็นทองสุกชื่อว่าชมพูนุท ฯ ลำบ่าไม้หว้านั้นไปเบื้องหน้ามีมะขามป้อมลูกใหญ่นักแลกินมีรสดีนัก ฯ ลำบ่ามะขามป้อมไปเบื้องหน้ามีบ่าสมอ แลลูกสมอนั้นกินหวานดังน้ำผึ้ง ฯ ลำบ่าสมอนั้นไปเบื้องหน้ามีแม่น้ำใหญ่ ๗ อัน ถัดนั้นไปเบื้องหน้ามีบ่าไม้หว้าสาหว่านดังน้ำผึ้งแล ฯ หมู่ไม้นั้นโดยกว้างได้แล ๕,๐๐๐ วา ถัดนั้นไปมีบ่าไม้นารีผลแลว่าลูกไม้นั้นงามนักดังสาวอันพึงใหญ่ได้ ๑๖ ปี แลฝูงผู้ชายได้เห็นก็มีใจรักนัก ครั้นว่าหล่อนตกลงฝูงนกกลุ้มกินดังหมักินผึ้ง แลบ่าไม้ฝูงนั้นเบื้องตระวันออกรี่ไปถึงแม่น้ำสมุทร เบื้องตระวันตกนั้นรี่ไปถึงแม่น้ำใหญ่ ๗ อันนั้นแล โดยกว้างได้แล ๑๐๐,๐๐๐ วา ถัดแม่น้ำในเบื้องหน้ามีบ่า ๖ อัน ๆ หนึ่งชื่อกุรุภ บ่าอันหนึ่งชื่อโกรภ บ่าอันหนึ่งชื่อมหาพิเทห บ่าอันหนึ่งชื่อตปันทละ บ่าอันหนึ่งชื่อโสโมโล บ่าอันหนึ่งชื่อไชเยต แลว่าบ่าฝูงนี้เทียรย่อมคนผู้นักธรรมอยู่ไส้ ปลาเนื้ออันหากตายเองเขาจึงกินแล บ่าอันนั้นมีทรายจามรีอยู่มากนัก ฝูงคนที่อยู่แห่งนั้นเขาเทียรย่อมหางจามรีมามุงเรือนอยู่แล ฯ แล

ว่าฝูงคนที่อยู่แห่งนั้นเขาบห่อนรู้ทำไร่ไถนากินเลย อันว่าข้าวแลถั่วหากเบื้นเองบมียากใจเขาเลย ข้าวแลถั่วนั้นกินหวานดังน้ำผึ้ง ฯ ถัดป่านั้นเข้าไปมีป่าไม้มะขวิด แต่พรรณไม้อันมีในหิมพานต์นั้นกินหวานแลมีรสทุกอัน ฯ ในพระหิมพานต์นั้นมีแม่น้ำใหญ่ ๗ อัน (๑) ๆ หนึ่งชื่ออัณพดาบส อันหนึ่งชื่อกันอบันอสระ อันหนึ่งชื่อรัตนกะสระ อันหนึ่งชื่อกุนาละสระ อันหนึ่งชื่ออันวากินีสระ อันหนึ่งชื่อพลิปปาสระ แลว่าน้ำ ๗ อันนี้เท่ากัน โดยกว้างกด ลึกกด มณฑลรอบกดเท่ากันทุกอัน แลโดยกว้างได้ ๔๓๒,๐๐๐ วา โดยลึกได้ ๔๓๒,๐๐๐ วา โดยมณฑลรอบได้ ๑,๒๙๖,๐๐๐ วา แลน้ำอันชื่ออัณพดาบศนั้นมีภูเขา ๕ อันล้อมรอบ เขาอันหนึ่งชื่อสุทัสสนกูฏ เขาอันหนึ่งชื่อจิตรกูฏ เขาอันหนึ่งชื่อกาลกูฏ เขาอันหนึ่งชื่อคันธมาทนกูฏ เขาอันหนึ่งชื่อไกรลาศ แลเขาทั้ง ๕ อันนี้ โดยสูงแลอันแลอันได้ ๒๐๐ โยชน์ แลเขาอันหนึ่งชื่อว่าสุทัสสนกูฏนั้น เทียรย่อมทอง แลล้อมอัณพดาบศอยู่ดังกำแพง โดยหนาได้ ๔๐๐,๐๐๐ วา ค้อมมาในสระดังปากกา และเขาอันชื่อจิตรกูฏนั้นเทียรย่อมแก้วสัตตพิธรัตนะ แลเขาอันชื่อกาลกูฏนั้นเขียวดังดอกอัญชัญ แล

(๑) ในอภิธานว่า อโนตัต์โต, กัณ์ณมุณ์โฑ, รถการโก, ฉัท์ทัน์โต, กณาโล, มัน์ทากิณี. สีหั์ปปาโต, (เอเตสัต์ตมหาสรา)

เขาอันชื่อคันธมาทนกูฏนั้นเทียรย่อมแก้ว อันชื่อมสาลรัตนะกลวงในเขานั้นดังถ้วสะแตกแลราชมาษ พรรณไม้ที่เกิดในเขานั้น ลางต้นรากหอม ลางต้นแก่นหอม ลางต้นยอดหอม ลางต้นเปลือกหอม ลางต้นลำหอม ลางต้นดอกหอม ลางต้นลูกหอม ลางต้นใบหอม ลางต้นยางหอม แลว่าไม้ในเขานั้นหอม ๑๐ สิ่งดังกล่าวนแล ไม้ทั้งหลายนั้นเทียรย่อมเป็นยา แลว่าเชือกเขาเถาวัลย์อันมีในเขานั้นเทียรย่อมมีทุกสิ่ง แลเทียรย่อมอยู่ทุกเมื่อมิร้วายรสเลย จึงเรียกว่าคันธมาทนะเพื่อดังนั้นแล เขานั้นเมื่อเดือนดับแลรุ่งเรืองชัชวาลอยู่ดังถ่านเพลิง ถ้าเมื่อเดือนเพ็งเรืองอยู่ดังไฟไหม้บ่าแลไหม้เมือง แลภูเขานั้นมีถ้ำหาเทียรย่อมเป็นที่อยู่แห่งพระปัจเตยกโพธิเจ้าทั้งหลาย ที่ปากประตูคูหาทองนั้นมีไม้ต้นหนึ่ง ชื่อมกุสัพพตนะ โดยสูงได้ ๖ โยชน์ โดยใหญ่ได้โยชน์ ๑ ดอกไม้อันมีในน้ำกัด บนบกกัดย่อมมาในหน้าใบนั้น เมื่อพระปัจเตยกพุทธเจ้าไปอยู่ในคูหานั้นเมื่อใดไส้ แลมีลมอันหนึ่งชื่อสหรวาต แลพัดดอกไม้นั้นเข้ามารอบเหนือแท่นแก้วอันมีในคูหานั้น แลเป็นเครื่องบูชาพระปัจเตยกโพธิเจ้า แลครั้นว่าดอกไม้เหี่ยวจึงมีลม อันหนึ่งชื่อสจชนวาตพัดเอาดอกไม้นั้นไปเสียให้สิ้น แลลมอันชื่อว่าสหรวาตพัดมารอบดังเก่า เป็น

เครื่องบูชาพระปัเตยกโพธิเจ้า ดังนั้นทุกคาบฯ เขาอันชื่อไกรลาศนั้นเทียรย่อมเงินแลเขาฝูงนั้น โดยใหญ่แลสูงเท่ากันทุกอัน แลเขาทั้งหลายนั้นย่อมค้อมไปในอัณพดาปสระนั้นอยู่ด้วยอำนาจอานุภาพแห่งนาคราช แลฝูงเทพยดาให้ฝนตกแห่งนั้นทั้งแม่น้ำใหญ่ แลแม่น้ำเล็กอยู่แต่ห้วยแต่เขาไปอยู่อัณพดาปสระนั้นบ่ห่อนรู้บกเลยสักคาบ อันว่าพระอาทิตย์พระจันทร์ไปล่วงชายเงายังแห่งอัณพดาปสระนั้น ผิไปล่วงกดกมิได้ส่องอัณพดาปสระนั้นเลย น้ำนั้นใสนักหนาก็มาเรียกชื่ออัณพดาปสระเพื่อดังนั้น แลอัณพดาปสระนั้นมีท่า ๔ อัน แลในท่าที่ลงอาบน้ำมีบันไดทองประดับนด้วยแก้วแลมีขดานศิลาแก้วรองข้างใต้ รอบเกลี้ยงเพียงงาม แลน้ำนั้นใสนักหนาเห็นเงาปลา แลใต้น้ำนั้นใสงามดังแก้วผลึกรัตน แลท่าหนึ่งฝูงเทพยดาผู้ชายลงอาบ ท่าหนึ่งฝูงเทพยดาผู้หญิงลงอาบ ท่าหนึ่งพระปัเตยกโพธิเจ้าลงอาบ ท่าหนึ่งฤาษีสิทธิวิชาธรทั้งหลายลงอาบฯ นอกเขาอันอยู่ฝ่ายอัณพดาปสระมี ๔ ทิศโดยทิศใหญ่ทิศ ๑ ดังหน้าสิงห์ ทิศ ๑ ดังหน้าช้าง ทิศ ๑ ดังหน้าม้า ทิศ ๑ ดังหน้าวัวฯ แลว่าน้ำอัณพดาปสระไหลออกข้างปากวัวไส้ น้ำนั้นมีวัวมาก น้ำอันไหลออกมานั้นไปเบื้องตระวันตกออก ไหลเวียนรอบอัณพดาปสระล้อมรอบแล้ว น้ำนั้นจึงไหลไปข้างอีสานตกเบื้องต้นสมุทรฯ

น้ำอันไหลออกเบื้องตีนนอนไหลเวียนรอบอัณพดาปสระ ๓ รอบ แล้วไหลไปหน้าจึงมาคบกันดังกล่าวก่อนนี้แล จึงไหลไปข้างพายัพออกไปเถิงน้ำสมุทร ฯ น้ำอันไหลออกเบื้องตระวันตกไหลเวียนรอบอัณพดาปสระ ๓ รอบแล้ว จึงไหลไปในหรดีออกแม่น้ำสมุทร ฯ น้ำอันไหลเบื้องหัวนอนไหลเวียนรอบอัณพดาปสระ ๓ รอบ ชื่ออาวัฏคงคาโดยกว้างได้ ๕,๐๐๐ วา ไหลไปเบื้องหัวนอนไปโดยไกลได้ ๕๘๐,๐๐๐ วา ชื่อกนหคงคาไปต้องภูเขาอันหนึ่งก็พลุ่งขึ้นเบื้องบนได้ ๖๐ โยชน์ โดยกลมได้ ๖,๐๐๐ วา ชื่ออากาสคงคาตกลงเหนือศิลา อนึ่งชื่อติยคันธปาสาณเป็นสระใหญ่ อนึ่งแห่งนั้น โดยใหญ่ได้ ๕๒ โยชน์ ชื่อติยังคโบกขรณี น้ำหักฝั่งน้ำติยังคคันธโบกขรณีนั้นไปแต่ศิลาโดยไกลได ๕๘๐,๐๐๐ วา ชื่อพหันธคงคาน้ำนั้นจึงไหลตกศิลาไปไกลได้ ๕๘๐,๐๐๐ วา ชื่ออุมังคคงคาแลไหลไปต้องภูเขาอัน ๑ ชื่อพิชนติรธารณบัพพตะ น้ำนั้นจึงพุ่งขึ้นเหนือแผ่นดินขึ้นเป็นแม่น้ำ ๕ อันดังนวมอ ชื่อบัญจมหานที อนึ่งชื่อคงคา อนึ่งชื่อยมนา อนึ่งชื่ออจิรวดี อนึ่งชื่อมหี อนึ่งชื่อสรภู น้ำนั้นไหลมาในเมืองคนแลออกแม่น้ำสมุทร ฯ ห่างกว้างแม่น้ำฝูงนั้นมีสระใหญ่แลอันแลอัน โดยกว้างสระนั้นได้ ๔,๒๓๒,๐๐๐ วา ในห่างสระฝูงนั้นแต่บ่มิโสด บ่มิ

แห้ง แลน้ำใสงามโดยกว้างได้ ๒๐๐,๐๐๐ วา นอกน้ำนั้นมีบัวขาวโดยกว้าง แลนอกบัวขาวนั้นมามีบัวแดงนั้นโดยกว้างได้ ๔๐,๐๐๐ เท่ากันกับบัวขาว ฯ นอกบัวแดงนั้นมีดอกกระมุทรขาวโดยกว้างได้ ๔๐๐,๐๐๐ วา นอกสมุทรขาวนั้นมีป่ากระมุทรแดงโดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกกระมุทรแดงนั้นมีป่าอุบลขาวโดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกอุบลขาวนั้นมีอุบลเขียวกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่าอุบลเขียวนั้นมีป่าข้าวสาลีขาวโดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่าข้าวสาลีขาวนั้นมีป่าข้าวสาลีแดงกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกข้าวสาลีแดงนั้นมีป่าแตงขแลมีลูกโตเท่าไหใหญ่โดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่าแตงขแลนั้นมีป่าน้ำเต้ากว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่าน้ำเต้านั้นมีป่าแตงมิงโดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่าแตงมิงนั้นมีป่าอ้อยลำเท่าต้นหมากโดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่าอ้อยนั้นมีป่ากล้วยแลมีลูกเท่างาช้างสาร โดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่ากล้วยนั้นมีป่าขนุนลูกใหญ่เท่าตุ่มอันจุน้ำได้ ๖๐ กลออมโดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่าขนุนนั้นมีป่ามะม่วงโดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา นอกป่ามะม่วงนั้นมีป่ามะขวิดโดยกว้างได้ ๔,๐๐๐ วา แลสารพลูกไม้ใหญ่น้อยย่อมมีรสดีหนักหนาทุกสิ่งแล ฯ อันว่าฉัททันตสระนั้นมีภูเขา ๗ อันล้อมรอบ แลเขา

อันึ่งเทียรย่อมทอง เขาอันึ่งเทียรย่อมแก้ว เขาอันึ่งเทียรย่อม
เขียวดังดอกอัญชัญ เขาอันึ่งเทียรย่อมผลึกรัตน เขาหนึ่ง
เทียรย่อมชาติหิงคุ เขาหนึ่งเทียรย่อมแก้วมรกตแลฤทธิแห่ง
พระฉัททันตสระคชราชโพธิสัตว์เกิดนั้นแล แผ่นดินแห่งนั้น
เทียรย่อมทองแลที่นั้นมีขดานแก้วไพฑูรย์แผ่นดินนั้น โดยสูงได้
๕ ศอก โดยกว้างได้ ๕๐ ศอก มีสระพังทอง ๒ อัน ๆ หนึ่ง
น้ำนั้นใสแลหอมที่อันนั้นยังมีอยู่ต่อเท่าบัดนี้แล ผิว่าช้างตัวใด
เกิดในตระกูล แลช้างตัวนั้นเป็นพระญาช้างในที่นั้นใหญ่สูง
แลยาวขาวงามนักหนา อุปมาดังสังข์อันท่านขัดให้งามทั้งหัว
แลหางตางามนักทั้ง ๔ ขาเถิงผ่าตีนแดงงามดังชาติหิงคุแลน้ำ
ครั่ง ช้างนั้นครั้นว่าใหญ่ขึ้นเป็นสารแรงนักหนาหาตัวเสมอ
มิได้ โดยใหญ่ได้ ๙๙ ศอก โดยยาวได้ ๑๒๐ ศอก งวงช้าง
นั้นขาวใสดังแกนกล้วย โดยรีได้ ๕๗ ศอก งามงอมดุจปล้อง
เงินอันท่านใส่ปล้องทองแห่งลำงา โดยหนาได้ ๑๙ ศอก
โดยยาวได้ ๓๐ ศอก มีพรรณออก ๖ สิ่ง มีสีเหลืองดัง
ทองคำ แลมีที่ดำ ดำดังปีกแมลงทับ มีที่แดง แดงดังชาติหิงคุ
แลน้ำครั่ง มีที่ขาว ขาวดังเงิน มีที่หม่น หม่นดังเงินแลดอก
อินทนิล แลแสง ๖ สิ่งนั้นเทียรย่อมพรายฉายฉวัดเฉวียนรอบ
ตัวพระญาช้าง นั้นบ่มิเออน บ่มิร้ายเลยสักคาบ แลช้างตัวนั้น

มีอานุภาพอาจเหาะไปโดยอากาศ ด้วยฝูงบริวารทั้งหลาย เป็น พระญา แก่ ช้าง สาร ทั้ง หลายได้ ๘,๐๐๐ สาร อยู่ แทบ ตีนเขาพระหิมพานต์แลเหนือขดานแก้วไพฑูรย์ อันมีเหนือแท่นทองแลมีอยู่แทบฉัททันตสระนั้น ฝูงช้างเป็นบริวารนั้นก็ย่อมใหญ่สูงแลงามนักหนา แลฉัททันตสระนั้นโดยปริมณฑลมีดังกล่าวก่อนนั้นแล เป็นที่อาบน้ำเป็นที่เล่นแก่พระญาช้างนั้นแล ฯ ในกลางฉัททันตสระนั้นมีน้ำใสงามบ่มิรู้เสาบ่มิรู้แห้ง ด้วยปริมณฑลรอบ ได้ ๖,๐๐๐,๐๐๐ วา แลถัดน้ำนั้นมานอกมีป่าผักตบเป็นอยู่เวียนรอบขอบหน้าได้ ๘,๐๐๐ วา ถัดป่าผักตบนั้นมา ชั้นนอกมีป่านิลลุบลแลมีดอกอันงามอยู่รอบสระนั้นได้ ๘,๐๐๐ วา ถัดป่านิลลุบลมาชั้นนอกมีดอกรัตตุบลเป็นอยู่รอบกว้างได้ ๘,๐๐๐ วา ถัดป่ารัตตุบลมาชั้นนอกมีป่าดอกเสตุบลอยู่รอบโดยกว้างได้ ๘,๐๐๐ วา ถัดป่าจงกลณีออกมามีป่าดอกบัวแดงอยู่รอบโดยกว้าง ๘,๐๐๐ วา ถัดป่าบัวแดงออกมามีดอกบัวขาวอยู่รอบโดยกว้าง ๘,๐๐๐ วา ถัด ป่า บัวขาว ออก มา นอก มีดอก กระมุท ร เป็น อยู่ รอบ กว้างได้ ๘,๐๐๐ วา แลดอกบัวทั้ง ๗ สิ่งนั้นจดกันอยู่ชิดอันสดดอกผักตบเป็นหมู่ดูงามนัก ถัดดอก ๗ สิ่งนั้นมานอกมี

ดอกผักตบเป็นรอบโสด โดยหนาโดยกว้างได้ ๘,๐๐๐ วา ถัดป่าผักตบมานอกแทบขอบฝั่งน้ำเพียงท้องช้าง น้ำนั้นใสงามบ่มิเหม็น ข้าวสาลีบ่มิพักปลูกพักฝังมีต้น ๆ ก็ตามงวงงามนักหนาโดยกว้างได้ ๘,๐๐๐ วา ถัดข้าวสาลีออกมานอกมีฝูงไม้ใหญ่ทั้งหลาย งอกเคียงเรียงรายฉัททันตสระนั้น แลเป็นลูกงามนักหนา แลถัดป่าไม้ฝูงนั้นออกมามีถั่วหลายสิ่งเกี่ยวพันลำใบขึ้นไป ถัดป่าถั่วนั้นจึงมีป่าพักแฟงแตงเต้าลูกเท่าไหหาม ถัดนั้นมีป่าอ้อยหลายสิ่งหลายพรรณใหญ่เท่าลำหมาก ถัดป่าอ้อยนั้นจึงมีป่ากล้วยมากหลายพรรณลูกใหญ่เท่างาช้างมีรสหอมหวาน ถัดป่ากล้วยแล้วมีป่าไม้รังมีดอกสระภูดูล้นกิ่งค่า ถัดป่ารังแลมีป่าขนุนลูกเท่ากลองใหญ่ ถัดป่าขนุนจึงมีป่ามะขาม แลกินหวานดังน้ำผึ้งแลน้ำตาล ถัดป่ามะขามมีมะขวิด ถัดป่ามะขวิดมีป่าใหญ่ก็ใหญ่แลประดับด้วยไม้หลายพรรณ ถัดป่านั้นมีไม้ข้างไม้ทั้งหลายฝูงนั้น เป็นเครื่องประดับฉัททันตสระแลภูเขา ๗ อันล้อมรอบชั้น ๑ ชื่อสุวรรณทัณบรรพตโดยสูงได้ ๕๖,๐๐๐ วา ชั้นหนึ่ง ชื่อสัพพณาบรรพตสูงได้ ๔๘,๐๐๐ วา ชั้น ๑ ชื่อปุลสุวรรณรัตนบรรพตสูงได้ ๔,๐๐๐ วา ชั้น ๑ ชื่อมหาอุทกบรรพตสูงได้ ๑๒,๐๐๐ วา ชั้น ๑ ชื่อปุ-อุทกบรรพตสูงได้ ๒๔,๐๐๐ วา ชั้น ๑ ชื่อมหากาลบรรพต

สูงได้ ๑๖,๐๐๐ วา ชั้น ๑ ชื่อจุลกาลบรรพตสูงได้ ๘,๐๐๐ วา เขาอันหนึ่งชื่อสุวรรณรัตนบรรพตนั้นอยู่ ในทั้งหลายฝ่ายเขานั้นเป็นเรืองในไส้เรืองงามดังทอง แลเงารัศมีเขานั้นจรดในฉัททันตสระนั้นดูเรืองงามดัง พระอาทิตย์แรกขึ้นเมื่อเดือน ๕ เดือน ๕ ช้างทั้งหลายเหียรย่อมบ่ายหน้าไปอาบน้ำในสระฉัททันตสระ อันมีในป่าหิมพานต์นั้น โดยอีสานทิศ มีไม้มะค่าต้น ๑ อยู่ในนั้น แลมีร่มเย็นสนุกนักหนาไม้ต้นนั้นใหญ่ได้ ๕,๐๐๐ วา โดยสูงแต่ดินเถิงค่าคบได้ ๕๖,๐๐๐ วา แต่ค่าคบเถิงปลายยอดสุดได้ ๘๕,๐๐๐ วา แลมีค่าคบใหญ่ ๕ อัน โดยทิศใหญ่แลค่าได้ ๕๘,๐๐๐ วา โดยปริมณฑลรอบกิ่งค่าไม้นั้นได้ ๒๘๘,๐๐๐ วา แลว่าพระญาช้างนั้นอยู่เล่นในร่มต้นไม้ประดำนั้น ด้วยฝูงช้างทั้งหลายแลมีบริวาร ครั้นว่าเถิงเพลา พระญาช้างนั้น ลงอาบน้ำ แลฟูม เล่นใน ฉัททันตสระนั้น อันว่าฝูงนางช้างทั้งหลายก็มาขัดสีเนื้อตัวหน้าตาให้แก่พระญาช้างนั้น แลมีมลทินหมดใสขาวผ่องดังสังข์นั้น แล้วจึงขึ้นไปอยู่ที่ร่มไม้ประดำต้นนั้นดุจเก่าแล้ว จึงฝูงช้างทั้งหลายจึงค่อยลงอาบเมื่อภายหลัง แลพ่นน้ำเล่นโดยซ้ายแลขวาบ้างเอางาแทงดินเล่นบ้างก็ดำหัวเล่นตามสบาย ครั้นว่าช้างนั้นอาบน้ำแล้วลางตัวก็เอารากบัว ลางตัวก็เอาฝักบัว ลางตัวก็เอา

ดอกบัว ลางตัวก็เอาข้าวสารชาติสาลี ลางตัวก็เอาแตงเต้าลูกเท่าไหหาม ลางพวกเอาอ้อยลำงามเท่าลำหมาก ลางพวกเอาเครือกล้วยลูกใหญ่เท่างาช้างสาร ลางพวกเอาขนุนลูกใหญ่เท่ากลอง ลางพวกเอามะขวิด ลางพวกเอามะม่วง ลางพวกเอามะขาม ลางพวกเอาดอกรังสะพรั่ง ทั้งกิ่งค่าหักถือมาเทียรย่อมชูเหนือหัวเอาไปเผ้าไปคัลพระญาช้างทุกวาร ฯ ที่บ่านั้นสนุกนั้นดังกล่าวมานั้นแล ฯ ในเหมเขาไกรลาศนั้นแล ว่ามีเมืองอันหนึ่งเทียรย่อมเงินแลทองแลมีฝูงกินรอยู่แห่งนั้น บ้านเมืองแห่งนั้นสนุกนักหนาดังเมืองไตรตรึงษาสวรรค์ แลเมืองนั้นพระปรเมศวรธอยู่นั้นแล ฯ เขาอันชื่อว่าจิตรกูฏนั้นมีคูหาทองคำ เมื่อพระ โพธิสัตว์เจ้า เป็นพระญา หงส์ธตรฐราช เป็น พระยา หงส์ ทอง ได้ ๙ หมื่นก็อยู่ในคูหานั้น และฝูงหงส์ทั้งหลายย่อมอยู่บำเรอแก่พระญาหงส์ทองนั้นดังข้างสารฝูงได้ ๘๐,๐๐๐ แลบำเรอแก่พระญาช้างอันชื่อพระญาฉัททันต์นั้นแล ฯ แผ่นดินชมพูทวีปอันเราอยู่นั้นแล มีน้ำท่วมอยู่ได้ ๓ โกฏิ ๒ ล้านวาแลแต่เบื้องบ่าแลเขาพระหิมพานต์นั้นได้ ๒๕,๐๐๐,๐๐๐ วา แต่ฝูงมนุษย์อยู่แจกเป็น ๒ ส่วน ๆ หนึ่งชื่อมัชฌิมประเทศ ส่วนหนึ่งชื่อปัจจันตประเทศแล แดนอันชื่อว่ามัชฌิมประเทศนั้นมีทิศเมือง

ตระวันออกแลมีบ้าน บ้านใหญ่อันชื่อคล(๑) เบื้องตระวันออกแลว่าบ้านนั้นมีไม้รังต้น ๑ ภายนอกไม้รังนั้นชื่อว่าปัจจันตประเทศภายในไม้รังนั้นเรียกชื่อว่ามัชฌิมประเทศแล ฯ เบื้องอาคเนย์แลมีแม่น้ำอันหนึ่งชื่อสลิลภาติ(๒) ภายนอกน้ำนั้นชื่อปัจจันตประเทศฝ่ายหัวนอนแลว่ามีบ้านอันหนึ่งชื่อเสวตัตรนิกะ(๓) ภายนอกบ้านนั้นชื่อปัจจันตประเทศ ภายในบ้านนั้นชื่อมัชฌิมประเทศแล ฯ เบื้องตระวันตกนั้นแลมีบ้านพราหมณ์อันหนึ่งชื่อตุสคาม(๔) ภายนอกบ้านพราหมณ์นั้นชื่อปัจจันตประเทศ ภายในบ้านพราหมณ์นั้นชื่อมัชฌิมประเทศแล ฯ เบื้องตีนนอนแลมีภูเขาอันหนึ่งชื่ออุสณัชช (๕) ภายนอกเขานั้นชื่อปัจจันตประเทศ ภายในเขานั้นชื่อมัชฌิมประเทศแล ฯ แต่มัชฌิมประเทศโดยรีไปได้ ๓,๐๐๐ โยชน์ แลโดยกว้างนั้นได้ ๒๕ โยชน์ โดยปริมลฑลรอบคอบนั้นได้ ๑๔,๐๐๐ โยชน์แล ฯ แต่ในมัชฌิมประเทศนั้นแลมีเมืองใหญ่ได้ ๑๖ เมือง แลพระพรหมทั้งหลายก็ดี เทพยดาทั้งหลายก็ดี ถ้าว่าสัตว์อายุย่อมลงมาเกิดในมัชฌิมประเทศนี้แล ฯ พระพุทธเจ้าก็ดี พระปัจเจกโพธิเจ้าก็ดี พระอรหันตขีณาสพเจ้าก็ดี พระญาจักรวัตติราชนั้นก็ดี พราหมณ์

มังคลัฏฐกถาปนีว่า (๑) กชังคล (๒) สัลลวตี (๓) เสตกัณณิก (๔) ถูน (๕) อุสุรธช

แลฤาษีเศรษฐีผู้มีบุญเทียรย่อมมาบังเกิดแห่งมัชฌิมประเทศนั้นแล ฯ อันว่าแผ่นดินชมพูทวีปนั้นได้ ๑๐,๐๐๐ โยชน์แล ฯ อันว่าเบื้องตะวันออกกดีตระวันตกกดีดุจดังธูปเกวียนนั้นแล จึงว่าฝูงคนทั้งหลายอันเกิดในแผ่นดินนี้แลมีหน้านั้นดังแผ่นดินนั้นแล ฯ อันว่าแผ่นดินอุตตรกุรุทวีปเบื้อง ๔ เหลี่ยมโดยรีแลกว้างได้เท่ากันได้ ๙,๐๐๐ โยชน์ ฝูงคนอันเกิดในแผ่นดินนั้นมีหน้าดังแผ่นดินนั้นแล ฯ อันว่าแผ่นดินในบุพพวิเทหทวีปโดยกว้างได้ ๘,๐๐๐ โยชน์แลกลมดังเดือนเพ็งบูรณ์ ฝูงคนอันเกิดในแผ่นดินนั้นแล มีหน้าดังแผ่นดินนั้นแล ฯ อันว่าแผ่นดินกดี แม่น้ำกดีภูเขากดี ฝูงไม้ไผ่อันมีพรรณใหญ่แลสูงงามดังกล่าวมานั้นแล ฯ อันว่าหาจิตรแลหาชีวิตบมิได้ดังนักดีเท่าว่ามีแต่อวินโภครูป ๙ อัน คือปถวีอาปเตชวายุวัณณคันธรสโอชา ก็ยังว่าเถิงที่อันรู้ฉิบหาย บห่อน ตั้งอยู่มั่นคงตรงเที่ยงได้เลย อย่าว่าแต่ฝูงสัตว์อันมีจิตรแลว่าจะตั้งอยู่มั่นคงตรงเที่ยงได้เลยแล ดูกรสัปบุรุษทั้งหลายเร่งพิจารณาเห็นซึ่งอนิจสังขารสุภาพนั้นแล ระลึกตรึกเอาใจใส่เร่งกระทำบุญให้ทานรักษาศีลเมตตาภาวนาเอาอาตนาไปสู่อมตยมหานครนิพพานนั้น อันปราศจากทุกข์ ปราศจากโศก ปราศจากโรคแลภัยบมิใช้บมิ

เจ็บ แลบมิรู้เฒ่าบมิรู้แก่มมิรู้ตายบมิรู้ฉิบหาย ความสบายรอดได้จอดที่นิพพานอันสนุกนิสุขศานต์ยืนยงมั่นคงตรงเที่ยงแต่สถานนิพพานนี้หลีทุกเมื่อแล ฯ กล่าวเถิงอวินิพโภครูปอันเป็นนวมกัณฑ์โดยสังเขปเท่านี้แล ฯ

แต่ฝงอันมีจิตรแลมีชีวิตอันเกิดในภูมิทั้ง ๓๑ ชั้นทั้งนมิเที่ยง ย่อมฉิบหายด้วยมัตยุราชหากกระทำให้หายไส้ ฯ อันว่าสิ่งทั้งหลายอันที่มีแต่รูปแลว่าหาจิตรมิได้อันมีในภูมิ ๑๒ ชั้นแห่งนี้เท่าเว้นไว้แต่อสัญญีสัตว์ขึ้นไปเบื้องบนแล ฯ อันว่าที่ต่ำแต่อสัญญีสัตว์ลงมาหาเรานี้มีอาทิคือพระสุเมรุราช ย่อมรู้ฉิบหายด้วยไฟด้วยน้ำด้วยลมหากกระทำให้ฉิบหายเสียได้แล ฯ เมื่อว่าไปจะมาไหม้กัลปนี้แลมีดังฤๅบ้างสิ้น ฯ อันว่าไหม้แลล้างให้ฉิบหายเสียนั้นมี ๓ จำพวก แลจำพวก ๑ เพื่อไฟ จำพวก ๑ เพื่อน้ำ จำพวก ๑ เพื่อลม แลไฟ หากมาล้างมากกว่าน้ำแลลม ไฟมล้าง ๗ คาบเล่า น้ำจึงมล้างคาบ ๑ เล่า ไฟมล้าง ๗ คาบ ลมจึงมาล้างคาบ ๑ โดยอันดับดังนั้น แต่ไฟมล้าง ๑๖ คาบ แต่น้ำมล้าง ๙ คาบทั้งนั้นเป็น ๖๕ คาบ ลมจึงมล้างคาบ ๑ เมื่อว่าไฟมล้างมากกว่าน้ำ ๆ มล้างมากกว่าลมเพื่อดังนั้น ฯ

สัต์ตสัต์ตัค์คินาวารา อัฏ์ฐเมอัฏ์ฐมาทกา
จตุสัฏ์ฐิยทาปุณ์ณา เอโกวาโยวาโรสิยา
อัค์คิวาภัส์สราเหฏ์ฐา อาเปนสุภกิณ์หโต
เวหัปผลาโตวาเตน เอวัโลโกวินาส์สติ ฯ

เมื่อว่าไฟมล้างกามภูมิทั้ง ๑๑ ชั้นแลล้างรูปภูมิ เมื่อพรหมอันเป็นปฐมฌาณ ๓ ชั้น คือว่าชั้นพรหมปาริสัชชาแลพรหมปโรหิตาแลมหาพรหมาจึงผสมภูมิอันไฟไหม้ได้ ๑๔ ชั้น ไฟจึงไหม้ ฯ เมื่อว่าน้ำมล้างนั้นเล่ามล้างกามภูมิ ๑๑ ชั้นมล้างภูมิพรหมอันเป็นปฐมฌาน ๓ ชั้นแล มล้างรูปภูมิพรหมอันเป็นทุติยฌาณ ๓ ชั้น คือปริตตพาแลอัปปมาณาภาแลอาภัสราผสมภูมิอันน้ำท่วมได้ ๑๗ ชั้นจึงอย่า ฯ เมื่อว่าลมแลมล้างกามภูมิทั้ง ๑๑ ชั้นมล้างรูปภูมิเมืองพรหมอันเป็นปฐมฌาน ๓ มล้างรูปภูมิเมืองพรหมอันเป็นทุติยฌาน ๓ ชั้น มล้างรูปภูมิเมืองพรหมนั้นคือตติยฌาน ๓ ชั้น คือปริตตสุภา แลอัปปมาณสุภา แลสุภกิณหกาลมจึงอย่าพักแล ฯ แต่นั้นบ่มิอาจพัดเถิงจตุตถฌานภูมิได้ ผสมแต่ลมมล้างได้ ๒๐ ชั้น เมื่อมล้างมี ๓ ประการ เพื่อดังนี้แล ฯ เมื่อว่าไฟแลไหม้กัลปฝูงคนทั้งหลายผู้กระทำบาปด้วยกาย ผู้กระทำบาปด้วยปาก ผู้กระทำบาปด้วยใจแลมิรู้บุญแลธรรมเลยสักอัน แลมิรู้จักบิดามารดา แลมิรู้จักสมณพราหมณ์

แลมิรู้จักท่านผู้ทรงธรรม แลมิรู้จักว่าพี่น้องแลญาติมิตรสหาย แลเห็นกัน ดังกวางแลทราย ดังเบ็ดแลไก่ ดังหมูแลหมา ดังช้างแลม้า ย่อมไล่ฆ่าไล่พันกันนั้นด้วยบาปกรรมอันเขาได้ทำบาปดังนี้แล เกิดอุบัติบังเกิดทั่วทั้งจักรวาฬทุกแห่งแล ฯ คนทั้งหลายผู้กระทำไร่ไถนากินทุกแห่ง ครั้นว่าหว่านข้าว ๆ นั้นงอกขึ้น พอวัวกัดได้แล้วฝนฟ้าก็มิได้ตกสักแห่งเลย แลมีแต่เสียงฟ้าร้อง ส่วนว่าฝนมิได้ตกเลยสักเล็ด ทั้งข้าวกล้า ผักกล้าน้ำก็ดี ตายแห้งดังท่านเอาไฟลน ฝูงคนทั้งหลายยินร้ายทุกแห่งแล ฯ ท่านผู้มีพระปัญญานั้น ครั้นว่าท่านเห็นนิมิตรดังนี้เป็นดาลใจใสสัทธา เร่งกระทำบุญธรรมแล้วลำเยงพ่อแลแม่ผู้เฒ่าผู้แก่สมณพราหมณ์ ครั้นว่าตายไปได้ไปเกิดเทวโลกย์ ตายจากเทวโลกย์ก็ได้ไปเกิดในพรหมโลกย์ที่ไฟไหม้มิเถิงนั้นแล ฯ คนผู้หาปัญญาบมิได้แลมิได้กระทำบุญทำธรรม ครั้นว่าตายก็ได้ไปเกิด ในนรก อันมีใน จักรวาฬ อันอื่น อันไฟ ไหม้มิเถิง นั้นแล ฯ อันว่าแค่แลผ่าปลาจระเข้ทั้งหลายนั้นต่างแห้งตายเหือดไป ดังท่าน แสร้ง ตากไว้แล เห็นกลาด ไปทั่ว แผ่นดิน ทุกแห่ง แล ตระบัดแลเห็น พระอาทิตย์ ขึ้นมาสองดวง ดังหน้าผีเสื้อ แลผีพราย ดังจะคาบคั้นเอาฝูงคนทั้งหลายอันไปมิทันตายนั้น ครั้นตระวันดวงหนึ่งตก แล้วตระวัน ดวงหนึ่ง ขึ้นมา แลผ่อน กันอยู่ บนอากาศร้อน

นักหนาแล ฯ ดูเรืองอยู่ทุกแห่งหากลางคืนมิได้เลย เมื่อดังนั้น คนทั้งหลายอันยังมิตายนั้นก็กอดคอกันร้องไห้ แลเช็ดน้ำตาเสีย จึงคำนึงเถิงบุญธรรมเมตตาภาวนา ครั้นตายไปเกิดในเทวโลกย์ แล ฯ พระอาทิตย์สองดวงร้อนดังนี้ทั้งแม่น้ำเล็กแลแม่น้ำใหญ่ อีกห้วยหนองคลองบึงบางบ่อแลสระบกพร่องแห้งสิ้นแลอยู่มา บหึ่ง ตระบัดเป็นตระวันขึ้นมาดวงหนึ่ง อีกเล่าเป็น ๓ ดวง แล ตระวันหนึ่งตกไป ตระวันหนึ่งเที่ยง ตระวันหนึ่งขึ้นมาเร่งร้อนยิ่งกว่าเก่าหนักหนา แลว่าแม่น้ำใหญ่ ๕ แถวแห้งสิ้นแลอยู่บมิหึ่งตระบัดเกิดเป็นตระวัน ๔ ดวงขึ้นมา จึงแม่น้ำใหญ่ทั้ง ๗ อัน ๆ หนึ่งชื่อฉัททันตสระ อนึ่งชื่อมันฑากินีสระ อนึ่งชื่อสีหปาตสระ อนึ่งชื่อกุนปัณฑะ(๑) สระ อนึ่งชื่อรัตนกาละสระ (๒) อนึ่งชื่อกุนาละสระ แลว่าสระ ๗ อันนี้แห้งสิ้นในเมื่อมีตระวัน ๔ ดวงนั้นแล ฯ ทั้งฝูงมังกรภิมทองแลจรเข้ตายสิ้นแล ฯ อันดับนั้นมาบมิหึ่งตระบัดบังเกิดตระวัน ๕ ดวง น้ำสมุทรแห้งสิ้นยังอยู่แต่ข้อมือเดียวจึงเห็นเงินแลทองแก้วสัตตพิธรัตนะแล ฯ อยู่บหึ่งตระบัดบังเกิดเป็นตระวัน ๖ ดวง แลร้อนเร่าเผาทั้งจักรวาพแลเห็นเป็นตระวันลุกอยู่เต็มทั่วจักรวาพดังท่านเผาหม้อ แลร้อนเร่าระงมอยู่ในเตาหม้อนั้น ฯ อยู่บมิหึ่งตระบัดเกิดเป็น

อภิธานว่า (๑) กัณณมุณฑ (๒) รถการก

ตะวันขึ้น ๗ ดวงแลร้อนสัตว์ใหญ่ ๗ ตัว อันอยู่สีทันดรสมุทร ทั้ง ๗ นั้น อันอยู่ในหว่างเขาสัตตปริภัณฑ์อันล้อมเขาพระสุเมรุราชนั้นไว้ แลสัตว์อยู่ในฉัททันตสระสมุทรนั้น แลสัตว์ทั้งหลายอันมีในสีทันดรสมุทร อันอยู่ในสมุทรนั้นย่อมมาไหว้มานบคำรพปลาตัวใหญ่อันเป็นพระญาปลานั้นแล แลว่าปลาทั้ง ๗ ตัว(๑) นั้นอยู่ในสีทันดรสมุทร ๗ ชั้นนั้นปลา ชั้นนอกนั้นชื่อติมิรมหามัจฉา แลปลาอันดับนั้นเป็นพระญาปลาชื่ออุมันธมหามัจฉจ ตัวอันดับนั้นชื่ออนมิมิฉรมหามัจฉา ตัวหนึ่งชื่อชนาโรห แลพระญาปลา ๗ ตัวนั้น โดยใหญ่เท่ากันทั้ง ๗ ตัวย่อมรีได้แล ๔,๐๐๐,๐๐๐ วา เมื่อตระวันขึ้น ๒ ดวงร้อนนักหนา พระญาปลา ๗ ตัว เชื่อมแลไหลเป็นน้ำมันไหม้เขาอัสสกรรณ แลแผ่นดินชมพูทวีปที่เราอยู่นี้ก่อนทุกแห่งแล ฯ ไหม้ทั้งเขาพระหิมพานต์ ๗ อัน แลมียอดได้ ๘๔,๐๐๐ นั้น แล้วเลื่อนไหม้ทั้งแผ่นดินเล็ก ๒,๐๐๐ ไหม้ไปชั้นอันชันนั้นเนือง ๆ ไหม้ทั้งบุพพวิเทห แลอุตตรกุรุ แลอมรโค ยานทวีป ทั้งเมืองครุฑ ราชไหม้ทั้ง ๔ แผ่นดินใหญ่ ดังว่า ไหม้ป่า แลไหม้นรกทั้งหลาย ตระหลอดไปเถิงมหาอเวจีนรกแล้ว ไหม้อบายภูมิทั้ง ๔ ไหม้เขาพินาศไปเนือง ๆ แลไหม้พิมานเทวดาอันมีในยอดเขานั้น ไหม้เขา

อภิธานว่า(๑)ติมิ, ติมิมงคล, ติมิรปิงคล, อานนท์, ติมินท์, อัชฌาโรห, มหาติมิ.

เนรมินธร แลไหม้วิมานเทวดาทั้งหลายดังก่อนนั้น แลถัดนั้นไหม้เขาสุทัสสน แลไหม้เขากตวิกแล้วไหม้เขาอิสินธร แลไหม้วิมานแก้วฝูงเทพยดา อันอยู่เหนือจอมเขานั้นสิ้น เปลวไฟหุ้มเขาพระสุเมรุราช ได้ลงไปไหม้อสุรภพแล้วไหม้เมืองพระอินทร์ ไหม้เขาพระสุเมรุ พัง ๗๐๐ โยชน์ ๘๐๐ โยชน์ ไหม้แลคาบ ๙๐๐ โยชน์ ๑,๐๐๐ โยชน์ ไหม้ต้นปาริกชาต ไหม้สวนอุทยาน ไหม้สระโบกขรณี ไหม้ยามสวรรค์ ไหม้วิมานเทวดา อันมีในชั้นฟ้านั้นแล ถัดนั้นจึงไหม้ดุสิตสวรรค์ถัดนั้นจึงไหม้นิมมานรดี ถัดนั้นไหม้ปรนิมมิตวสวัสดีสวรรค์เมืองพระญามารแล้ว ไหม้รัตนปราสาทฝูงเทวดาสิ้นไหม้แผ่นดินต่ำ(๑) ของเทพยดาสิ้น เปลวไฟจึงพลุ่งขึ้นไปเมืองพรหมชื่อพรหมปาริสัชชนาภูมิ ถัดนั้นไหม้พรหมปโรหิตาภูมิ ถัดนั้นจึงไหม้มหาพรหมภูมิ พรหม ๓ ชั้นใต้อาภัสสรภูมิ ไหม้พรหมอันเป็นทุติยฌานนั้นไหม้ จึงดับแต่ชั้นนั้นแลชั้นนั้นจึงรอดแลภายต่ำเถิงอวีจีนรกหาเท่าบมิได้สักหยาด ดังท่านตามประทีปแลบ่เท่าในลาประทีปนั้น แต่ไหม้ดังนั้นได้หึงนานได้อสงไขย ๑ แต่นั้นชื่อสวัตตได้อสงไขยกัลปแล ฯ เมื่อไฟ

---

(๑) ความเป็น แผ่นพื้นต่ำ หรือแผ่นดินต่ำไม่แน่

ไหม้ดังนั้นฝูงเทพยดาแลพรหมทั้งหลายเที่ยรย่อมหนีขึ้นไปสู่ขั้นบนที่ไฟไหม้บ่มิเถิง แลเที่ยรย่อมเบียดเสียดกันอยู่ดุจดังแป้งยัดขนานนั้นแล ฯ อยู่หึงนานนักตระบัดฝนจึงตก เมื่ออาทิแรกตกเม็ดหนึ่งเท่าดินอุ อยู่หึงนานแล้วจึงตกเม็ดหนึ่งเท่าพรรณผักกาด อยู่หึงนานเล่าจึงตกเท่าเมล็ดถั่ว อยู่น้อยหนึ่งจึงตกเท่าลูกมะขามป้อมแล้วเท่าลูกมะขวิด แลเท่าตัวควายแล้วเท่าตัวช้างแล้วเท่าเสาเรือน แลเม็ดฝนโดยใหญ่ได้อุศุภ ๑ แต่อุศุภ ๑ โดยใหญ่ได้ ๓๕ วา อยู่บัดแบงใหญ่ได้ ๒,๐๐๐ วา อยู่หึงนานแล้วตก เล็ด ๑ ใหญ่ได้โยชน์หนึ่ง อยู่ได้ ๒ โยชน์ ๓ โยชน์ ๔ โยชน์ ๕ โยชน์ ๖ โยชน์ ๗ โยชน์ ๘ โยชน์ ๙ โยชน์ ๑๐ โยชน์ อยู่หึงนานได้ ๑๐๐ โยชน์ ๑,๐๐๐ โยชน์ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ อยู่หึงนานเท่าจักรวาฬ ว่างลงดังท่านหลั่งน้ำตกจากกลอยมแลตุ่มโผล่อันเดียว แลตระบัดน้ำท่วมเมืองดินนี้ บัดแบงจึงท่วมจาตุมหาราชิกาทิพย์เมืองพระจตุโลกบาล แล้วจึกท่วมไตรตรึงษ์อันเป็นเมืองพระอินทร์ แล้วจึงท่วมยามา แล้วจึงท่วมดุสิดา แล้วจึงท่วมนิมมานรดี แล้วจึงท่วมปรนิมมิตวสวัสดีสวรรค์ แลน้ำเร่งท่วมเถิงเมืองพรหม ๓ ชั้นอันชื่อพรหมปาริสัชชา พรหม

ปโรหิตา มหาพรหมา ฝนบมิได้ตกน้ำจึงเที่ยงอยู่ แต่นั้นจึงบมีฝนแล ฯ โจทก์ว่ามีน้ำอันเต็มแต่ตำนขนไปเถิงบนพรหมโลกย์ดังนั้นเป็นใด แลล้นจักรวาฬเพื่อประการดังใด จึงอาจารย์ผู้เฉลยนั้นว่าฉันนี้ ว่ายังมีลมอันหนึ่งชื่ออุปเกฏปุวาตแลลมนั้นพัดเวียนรอบเป็นสรกน้ำนั้น แลมิให้น้ำนั้นล้นบากออกได้เป็นธรรมดาน้ำขนดังธรรมกรก แลบมีฉานตกออกนอกได้ เหยียมว่าน้ำนั้นจึงบมิล้นเพื่อดังนั้นแล ฯ จะกล่าวเถิงพรหมตนชื่อว่ามหาพรหมามีราชลงมาดูน้ำนั้น ถ้าแลเห็นดอกบัวดอก ๑ พรหมนั้นจึงทำนายว่าในกัลปนี้มีพระพุทธเจ้าอุบัติพระองค์ ๑ แล ฯ ถ้าแลดอกบัว ๒ ดอกจึงทำนายว่ามีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์แล ฯ (ถ้ามีเถิง ๓ ดอกทำนายว่าพระเจ้าอุบัติเถิง ๓ พระองค์แล ฯ) ถ้ามีเถิง ๔ ดอกทำนายว่าพระเจ้าอุบัติเถิง ๔ พระองค์แล ฯ (ถ้ามีเถิง ๕ ดอกทำนายว่าพระเจ้าจะอุบัติเถิง ๕ พระองค์แล) ฯ ถ้าแลว่าหาดอกบัวบมิได้ทำนายว่าในกัลปนี้จะหาพระพุทธเจ้ามิได้แล ฯ ถ้าแลมีดอกบัวดอก ๑ กัลปนั้นชื่อสารกัลปแล ฯ กัลปใดแลมีบัว ๒ ดอกกัลปนั้นชื่อมัณฑกัลปแล ฯ กัลปใดแลมีดอกบัว ๓ ดอกกัลปนั้นชื่อวรกัลปแล ฯ กัลปใดแลมีดอกบัว ๔ ดอกกัลปนั้นชื่อสารมัณฑกัลป ฯ กัลปใดแลมีดอกบัว ๕ ดอกกัลปนั้นชื่อภัททกัลป ฯ แลกัลปใดแลหาดอกมิได้กัลป

(—) ในวงเล็บเติมคำลงใหม่ให้ครบที่ขาด

นั้นชื่อว่าสุญกัลปแล ฯ ในดอกบัวนั้นมีอัฏฐบริขาร มหาพรหมย่อมเอาอัฏฐบริขารขึ้นไปไว้ในพรหมโลกย์ เมื่อใดต่อพระโพธิสัตว์เจ้าออกบวชแลตรัสเป็นพระพุทธเจ้าไส้ มหาพรหมจึงเอาลงมาถวายในวันออกบวชนั้นแล ฯ

ติจีวรัญจปัตโตจ วาสีสูจิจพันธนำ
ปริสาวนมัฏเฐเต ยุตตโยคัสสภิกขุโน ฯ

กัลปอันมีพระพุทธเจ้าพระองค์ ๑ อันชื่อสารกัลปนั้นมีครา ๑ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพระนาม ชื่อพระพุทธโกณฑัญญนั้นแล ฯ ในบัณฑกัลปนั้นครา ๑ มีพระพุทธเจ้าองค์ ๑ ชื่อติสสสัมมาสัมพุทธเจ้าแล ฯ พระพุทธปุสส(๑) เจ้าตรัสในวรกัลปนั้น ๓ พระองค์นั้นครา ๑ คือพระพุทธอโนมทัสสี พระธรรมทัสสี พระปิยทัสสี ฯ ในสารมัณฑกัลปพระเจ้าตรัส ๔ พระองค์ มีครา ๑ คือพระตัณหังกร พระเมธังกร พระสรณังกร พระทีปังกร ฯ ในภัทรกัลปพระเจ้าตรัส ๕ องค์ในกัลปเราท่านอยู่บัดนี้ พระพุทธกกุสนธ พระพุทธโกนาคมน์ พระพุทธกัสสป พระพุทธโคดม พระพุทธศรีอาริเมตไตรย ฯ แต่ฝนตกลงแลน้ำท่วมเถิงพรหมโลกย์ได้อสงไขย ๑ ชื่อสังวัฏฏฐายีอสงไขยกัลปแล ฯ บัดแบงลม ๔ อันจึงพัดหวังให้เป็นภูมิดังเก่าขึ้นนั้น

---

(๑) คำว่า (ปุสส) จะเกินอยู่

ลมอันหนึ่งชื่อปรจิตตวาต ลมอันหนึ่งชื่อภัทรวาต ลมอันหนึ่งชื่อจักราวาต ลมอันหนึ่งพัดไปมาเป็นระลอก กลายเป็นแผ่นดังบุ่มเบื้อกสุดเป็นแผ่นกลายเป็นกลลดังน้ำข้าว สุดเป็นกลลกลายเป็นอัมพุชดังข้าวเบียก สุดอัมพุชกลลนายเป็นเปสิขเป็นก้อน สุดเป็นเบื้อกกลายเป็นภูมิดังเก่า ก็ดูแพ่งพรายงามนักเป็นดังที่อยู่เมื่อก่อนเกิดเป็นรัตนทั้วทุกแห่งดังเก่า ชั้นนั้นชื่อมหาพรหมภูมิ ฝูงพรหมลงมาอยู่ในชั้นนั้นดังเก่าน้ำเร่งแห้งลงลมทั้ง ๔ อันเร่งพัดดังกล่าวก่อนนั้นแล ฯ ลมพัดน้ำเป็นระลอกกลายเป็นเผณุ สุดเผณุกลายเป็นกลลดังน้ำข้าว สุดเป็นกลลกลายเป็นอัมพุชดังข้าวเปลือก สุดอัมพุชกลายเปสิเป็นกัลลอันสุดเป็นเปสิกลายเป็นแผ่นภูมิดังกล่าว ดูพรั้อยงามนักหนาเป็นต้นที่อยู่ก่อนเกิดเป็นรัตนปราสาททุกแห่งดังก่อนนั้น พรหมปโรหิตาภูมิ ฝูงพรหมมาอยู่ในชั้นนั้นดังเก่าน้ำเร่งแห้งลงเนือง ๆ ลม ๔ อันพัดเป็นเผณุ สุดเผณุเป็นกลล สุดกลลเป็นอัมพุชกลายเป็นสีเป็นขันสุดเป็นขันเป็นแผ่นภูมิเท่าดังเก่าแล ดูพรหมงามนักหนาเป็นที่อยู่ดังเมื่อก่อนเป็นรัตนปราสาททั้วทุกแห่ง ชั้นนั้นชื่อพรหมปาริสัชชาภูมิ ฝูงพรหมลงมาอยู่ในชั้นนั้นดังเก่า น้ำเร่งลงแห้งลงเนือง ๆ ลม ๔ อันพัดเป็นเผณุเป็นกลลกลายเป็นสี สุดกลายเป็นขัน สุดเป็นแผ่นภูมิเท่าดังเก่าแล ดูพรายงามงามนัก-

หนาเป็นรัตนปราสาททุกแห่งดังเก่า ชั้นนั้นชื่อปรนิมมิตวสวัสดี สวรรค์ ฝูงเทพยดาลงมาอยู่ดังเก่า แต่ชั้นนี้ลงมาเรียกว่ากามภูมิ แลว่าน้ำก็เร่งแห้งลงเนือง ๆ ลม ๔ อันเร่งพัดกว่าก่อนขึ้นเป็นแผ่นดินทองเกิดเป็นปราสาทแก้วทั่วทุกแห่งดังนี้อยู่เหมือนก่อนชั้นนี้ชื่อนิมมานรดี ฝูงเทพยดาลงมาเต็มวิมานอยู่ดังเก่า น้ำเร่งแห้งลงเนือง ๆ แลลม ๔ อันเร่งพัดมาดังกล่าวก่อนนั้นขึ้นเป็นแผ่นดินทอง ดูพลายงามดังเก่าเกิดเป็นปราสาทแก้วแลวิมาน ฝูงเทพยดาทั้งหลายดังชั้นนี้ชื่อดุสิดา ฝูงเทพยดาลงมาแต่บนมาอยู่ดังเก่าน้ำเร่งแห้งลงเนือง ๆ ลม ๓ อันพัดดังกล่าวก่อนนั้น น้ำขึ้นเป็นแผ่นดินทองดูพรายงามดังเก่าเกิดเป็นวิมานแก้ว เทพยดาดังเก่าชั้นนั้นชื่อยามา ฝูงเทพยดาลงมาแต่บนมาอยู่ดังกล่าวก่อนนั้น ๆ น้ำเร่งแห้งลงเนือง ๆ ลม ๔ อันเร่งพัดเป็นเผณุสุดเผณุเป็นกลล สุดกลลเป็นอัมพุช สุดอัมพุชเป็นสีเป็นขัน สุดเป็นแผ่นภูมิทองดังเก่า ดูพรายงามนักเป็นดังที่อยู่แต่ก่อนเกิดเป็นปราสาททั่วทุกแห่ง ชั้นนั้นชื่อดาวดึงษาภูมิ ฝูงเทพยดาลงมาอยู่ดังเก่า ๆ น้ำเร่งแห้งลงเนือง ๆ ลม ๔ อันเร่งพัดเป็นเผณุ สุดกลลเป็นอัมพุช สุดอัมพุชเป็นขันกลายเป็นแผ่นภูมิดังเก่าดูพลายงามนักเป็นดังที่อยู่ เมื่อก่อนเกิดเป็นรัตนปราสาททั่วทุกแห่ง เกิดเป็นเขาพระสุเมรุราชโดยใหญ่โดยสูง

เท่าเก่าเกิดเป็นสัตตปริภัณฑ์ แลสีทันดรสมุทรล้อมรอบเกิดเป็นจตุรมหาทวีปแลปริตตทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ล้อมรอบดังเก่าเกิดเป็นป่าพระหิมพานต์แล เกิดสัตตมหาสรก เกิดเป็นปัญจมหานที เกิดเป็นจักรวาฬรอบทั้งหลายทั้งที่เป็นฉันใดไส้ ก็เกิดเป็นดุจเดียวนั้นชั่นสันแล ฯ เกิดเป็นดาวดึงษาภูมิเมืองพระอินทร์ เกิดเป็นจาตุมหาราชิกาภูมิเมืองพระจตุโลกบาล เกิดเป็นมนุษย์ เกิดเป็นนรก เกิดเป็นเปรตวิสัย เกิดเป็นดิรัจฉานภูมิ เกิดเป็นอสุรกายภูมิที่ได้มีเมื่อก่อนก็เกิดมีดังก่อนนั้นแล ฯ ใหญ่สูงใดเมื่อก่อนไส้ก็เกิดใหญ่สูงเท่านั้นแล ฯ บมิได้หลากแต่ก่อนนั้นสักแห่งเลย ฯ เมื่อลมพัดก็เป็นปุ่มเบือกน้ำซัดไปมาที่ต่ำมีที่สูงมีที่ราบมีที่เพียงที่ใดต่ำนักกลายเป็นแม่น้ำ ที่ใดสูงกลายเป็นภูเขา ที่ใดราบเพียงกลายเป็นที่ไร่ที่นาเป็นป่าในแผ่นดินชมภูทวีป อันเราอยู่นี้เกิดเป็นพระมหาโพธิก่อน ผ่ายว่าไฟไหม้ก็ไหม้สุดทั้งหลายสถานที่นั้นเป็นสถานที่พระพุทธเจ้าตรัสทุกพระองค์แล ว่าที่นั้นเฉพาะกลายเป็นชมพูทวีปแล ฯ พื้นแห่งนั้นสูงแลกว้างทั้งหลายเมื่อดอกบัว เมื่อจะเราจะกันก็เกิดที่นั้นขึ้นพรหมโลกย์แล ฯ เมื่อน้ำแห้งแลฝนดีในแผ่นดินนี้ มีพรหมคนทรัสส์(๑) โอชารส

สารสังคหะว่า (๑) สุรภิคันธ

อร่อยนักหนาดังอันจไม้ทกปายาไส(๑) เมื่อนั้นฝูงพรหมอันอยู่ในอาภัสสรพรหมสิ้นบุญจุติจากอาภัสสรลงมาเกิดเป็นมนุษย์เกิดตัวอุปปาติก ฯ คนฝูงนั้นบมิเป็นผู้หญิงเป็นผู้ชายเป็นดังฝูงพรหมทั้งหลายแล มีรัสมีรุ่งเรืองงามแลมีฤทธาพิธีอาจไปโดยอากาศบห่อนรู้กินอาหารสิ่งใดแล แต่ปีติสุขนั้นเป็นอาหารต่างข้าวแลน้ำแล ฯ เมื่อนั้นอายุเขาได้อสงไขยหนึ่งแล ฯ อยู่จำเนียรกาลดับนั้นแลจัดให้เป็นผู้หญิงผู้ชายดังเมื่อก่อนนั้น ฯ ฝูงพรหมทั้งหลายเห็นดังนั้น ต่างคนต่างชิมรสปถพีนั้นทุกคนต่างข้าวแลน้ำทุกวันเหตุดังนั้นดำริ ๓ วันเป็นอกุศลเกิดแก่เขาดังนั้น อันว่ารัสมีในตัวเขาก็หายไปสิ้นแล แต่นั้นมืดทั่งเมืองดินนี้ทุกแห่งแลมิได้เห็นกันสักแห่งเลย ฯ เขาเห็นว่ามืดดังนั้นก็กล่าวทุกคนเขาจึงรำพึงดังนี้ แลว่าเราจะกระทำฉันใด แลว่าเราจะเห็นหนดังนี้ เมื่อดังนั้นด้วยอำนาจเพื่อบุญฝูงสัตว์อันเกิดนั้น จึงเป็นเดือนเป็นตระวันเป็นดินดังเก่าอีก อำนาจอธิษฐานนั้นจึงเกิดเป็นตระวันดวงหนึ่งใหญ่สูงได้ ๕๐ โยชน์ โดยมณฑลได้ ๑๕๐ โยชน์ให้คนทั้งหลายเห็นหน เมื่อนั้นฝูงคนทั้งหลายเห็นกันเรืองดังนั้นแลยินดีถูกเนื้อพึงใจนักหนา จึงว่าดังนี้เทพบุตรตนนี้อาจบรรเทาอันมืดนั้นกล่าวได้ ฯ ควรเรียกชื่อว่าพระสุริย

สารสังคหะว่า (๑) นิรุทกปายาส

แล ฯ เมื่อนั้นอาทิตย์ให้รุ่งเรืองสันกลางวันดังนั้น ฯ จึงประทักษิณพระสุเมรุราชไป ครั้นว่าลับเขาพระสุเมรุราชฝ่ายหนึ่งกลับมืดเข้าเล่าแล ฝูงคนทั้งหลายยังกลัวขนเล่าโสด ฯ จึงว่าดังนี้ เทพบุตรอันเกิดให้รุ่งเรืองดีนักหนาแล้ว แต่ว่ายังมีเมืองมืดดังนี้ ฯ จึงเทพบุตรอาจให้รุ่งเรืองเมือกลางคืนนี้ ดังเทพบุตรลับไปนั้น ด้วยอำนาจให้ฝูงคนทั้งหลายใฝ่ใคร่แลอธิษฐานดังนี้ ฯ จึงเกิดเป็นเดือนอันหนึ่งใหญ่แลงามนักแต่ว่านอยกว่าตระวันโยชน์ ๑ เป็นดังใจฝูงคนทั้งหลายอธิษฐานนั้นแล ฯ ทั้งเดือนแลตระวันย่อมมาแต่พรหมโลกย์ เพื่อจักให้เห็นแก่ฝูงคนทั้งหลายในโลกย์นี้แล ฯ เมื่อเขาเห็นเดือนดังนั้นเขายินดีนักหนายิ่งกว่าเก่าเขาจึงว่าดังนี้ เทพบุตรตนนี้อาจให้เราเห็นหนดังใจเราปรารถนาดังนี้ดุจรู้ใจเราแลเกิดเป็นควรเราเรียกชื่อว่าจักรเทพบุตรแล ฯ เมื่อเกิดมีพระอาทิตย์พระจันทร์แล้วดังนั้นแล้ว จึงเกิดเป็นสัปตพีสนักษัตรแลดาวดารากรทั้งหลายภายหลัง แต่นั้นจึงมีวันแลคืนปีแลเดือนทั้งหลายฤดูอาสทั้งหลายแต่นั้นมาแล ฯ แต่จักให้แผ่นดินแลเรืองเป็นฟ้า เป็นดินรอด เป็นปี เป็นเดือน เป็นตระวันดังนั้น โดยอสงไขยหนึ่งเรียกชื่ออนันต์ได้อสงไขยกัลปแล ฯ เมื่อวันแรกมีพระอาทิตย์พระจันทร์แลฝูงสัตว์แลดาวดารากรทั้งหลาย จักแรกให้รู้จักปีเดือนวันคืนนั้น พอในเดือน ๔

เพ็งบูรณ์มีวันอาทิตย์เสร็จในราษีเสวยฤกษ์อุตตรภัทร์ พระจันทร์แรกเสร็จในกัญราษีเสวยฤกษ์อุตตรผคุณ พอเมื่อดังนั้นเห็นหนทั้ง ๒ ทวีป (๑) คาบเดียวสิ้น พระอาทิตย์ให้เห็นหนทั้ง ๒ ทวีป พระจันทร์พอให้เห็นหน ๒ ทวีปเท่ากันนั้น ครั้นพระอาทิตย์เกิดขึ้นในแผ่นดินเรานี้ไส้ เห็นทั้งแผ่นดินบุรพวิเทห ๒ แผ่นดินเห็นเพื่อพระอาทิตย์แล ฯ ครั้นว่าเดือนตกในแผ่นดินเรานี้ เห็นรัสมีพระจันทร์ในอุตตรกุรุแล อมรโคยานีทวีปนี้คาบเดียว ๒ ทวีปเห็นหนเมื่อรัสมีพระจันทร์แล ฯ แต่นั้นมาเป็นต่อเท่าฝูงดังคนทั้งหลายอยู่ในแผ่นดินแล ฯ เถิงว่าใหม่กัลปเล่าโสดเรียกชื่อว่าวินตถายี (๒) อสังเขยยกัลปแล ฯ ทั้ง ๔ อสงไขยนี้ชื่อมหากัลปแล ฯ ในปีหนึ่งมีฤดู ๓ อัน ๆ หนึ่งชื่อคิมหันตฤดู อนึ่งชื่อวัสสันตฤดู อนึ่งชื่อเหมันตฤดู แลฤดู ๓ อันว่าคิมหันตฤดูเป็นก่อนมี ๔ เดือน แต่เดือน ๔ แลเดือน ๔ แรมค่ำ ๑ เถิงเดือน ๗ เพ็งบูรณ์เป็น ๔ เดือนแลเป็นคิมหันตฤดูแล แต่เดือน ๗ แรมค่ำ ๑ ไปเถิงเดือน ๑๒ เพ็งบูรณ์ เป็น ๔ เดือนชื่อวัสสันตฤดูแล ฯ นับแต่เดือน ๑๒ แรมค่ำ ๑ ไปเถิงเดือน ๔ เพ็งบูรณ์เป็น ๔ เดือนชื่อเหมันตฤดูแล ฯ อนึ่งเล่าแลฤดูนั้น

---

(๑) อีก ๒ ฉบับว่า ๔ ทวีป

(๒) ความตรง วิวัฏฏัฏฐายี

มีสองกาลทั้ง ๓ ฤดูนั้นเป็น ๖ กาลแล แต่เดือน ๕ แรมค่ำ ๑ ไปเถิงเดือน ๖ เพ็งชื่อวัสสันตฤดู เมื่อนั้นน้ำหากกระทำโทษแก่คนทั้งหลาย ฯ แต่เดือน ๖ แรมค่ำ ๑ เถิงเดือน ๗ เพ็งชื่อคิมหันตฤดูกาล เมื่อนั้นมีกำลังลมแลกำลังไฟในคนทั้งหลาย แต่เดือน ๗ แรมค่ำ ๑ ไปเถิงเดือน ๑๐ เพ็งชื่อวัสสันตฤดูกาลเมื่อนั้นลมแลไฟทำโทษแก่คนทั้งหลาย ฯ แต่เมื่อเดือน ๑๐ แรมค่ำ ๑ ไปเถิงเดือน ๑๒ เพ็งชื่อสรทกาล เมื่อนั้นหนาวลมแลน้ำให้โทษแล ฯ แต่เดือน ๑๒ แรมค่ำ ๑ เถิงเดือนยี่เพ็งชื่อเหมันตฤดู เมื่อดังนั้นไฟแลน้ำหากทำโทษ ฯ แต่เดือนยี่แรมค่ำ ๑ เถิงเดือน ๔ เพ็งชื่อสิสิรกาล เมื่อดังนั้นน้ำกระทำโทษแล ฯ ในกาล ๖ อันนี้อันที่พระษนกาลนั้นหากเป็นก่อน แลเป็นก่อนทั้งหลาย ฝูงคนอันเกิด ในแผ่นดินนี้ กินโอชารสปถพีด้วยฤดูฝูงนี้แล ฯ เหตุว่าฝูงชนทั้งหลายประมาทลืมตนกาลอันจะเป็นกุศลบุญธรรม อันว่าโอชารสปถพีอันคนทั้งหลายกินนั้นก็จมลงไปใต้ดินจึงพูนขึ้นในกิลปดิน(๑) ดังดวงเห็ดอันตุนั้นก็จมลงหายในแผ่นดินแล ฯ จึงพูนเกิดเข้าอีกชื่อภัทธาลดา(๒) ประดุจดังผักบุ้ง แลมีโอชารสอันดีนักหนา ชนทั้งหลายจึงกินเชือกเขา

สารสังคหว่า (๑) ภูมิบ๎ป๎ปฏโก (๒) ปทาลตา

นั้นต่างข้าวทุกวารแล ฯ อยู่จำเนียรกาลคนทั้งหลายประมาทในบุญธรรมนั้นนักหนา จึงเชือกเขาภัทธาลดานั้นดานหายไป จึงพูนเกิดเป็นข้าวอันชื่อชาติสาลี อันหาแกลบแลรำบมิได้แลมิพักตำหากขาวเองแล้ว กลายเป็นต้นเป็นหน่อเป็นตอเกิดเป็นข้าวสารอยู่เอง แลมิพักตำมิพักตากมิพักผัดสักอัน ครั้นว่าเอาข้าวสารนั้นใส่หม้อแล้ว ดังตั้งขึ้นเหนือก้อนเส้าอันชื่อโชติกปาสาณฉันนั้น อันว่าเพลิงในก้อนเส้าหากลุกขึ้นเอง ถ้าแลมีใจจะใคร่กินกับไส้หากเกิดมีกับข้าวทุกสิ่งแล ฯ ครั้นว่าคนทั้งหลายกินข้าวดังนั้นจึงเกิดมีลามกอาจม จึงร้ายดีนร้ายมือเป็นลามกอาจมเป็นปรกติมนุษย์แล ฯ เป็นแต่นั้นต่อเท่าบัดนี้แล ฯ แต่เมื่อเขากินโอชารสปถพีนั้นก็ดี แลเขากินกลับดินก็ดี อันดังดวงตมนั้นก็ดี เมื่อกินเชือกเขาภัทธาลดานั้นก็ดี อันจะเป็นลามกอาจมหาบมิได้ดังฝูงเทพยดาทั้งหลาย อันเสวยข้าวทิพย์ชื่อสุทธาโภชน์นั้น แม้นว่ากินเท่าใด ๆ ก็ดี บมิรู้เป็นลามกอาจมเลย ครั้นว่ากินอาหารนั้นไป ถ้วนเอ็นอันได้ ๗ พันแล้ว ไปต้องเตโชธาตุอาหารฝูงนั้นก็ละลายแหลกหายไป ในตัวสัน เมื่อใดได้กินข้าวไส้แลอาหารนั้นแวนมาก จึงกลายเกิดเป็นลามกอาจมเพื่อดังนั้น ฯ เมื่อกาลได้กินข้าวนั้น อันว่ากำหนัดแก่ราคคดีโลกย์คดีธรรมแก่ฝูงหญิงชาย แลคนทั้งหลายก็มีแต่นั้นแล ฯ ผู้ใดแลโลภแก่

ดำกฤษณานั้นมากนักฝูงนั้นกลายเป็นผู้หญิงไปแล ฯ ผู้ใดโลภแต่ดำกฤษณาแต่พอบังควรไส้ก็เป็นบุรุษภาวอยู่แล ฯ อันว่าเกิดเป็นบุรุษภาวแลอิตถีภาวไส้ เป็นแต่นั้นมาต่อเท่าบัดนี้แล ฯ ครั้นว่าเกิดมีฝูงหญิงฝูงชายแล้วดังนั้น ครั้นเขาเห็นกันก็มีใจปฏิพัทธ์แก่กัน แล้วจึงเกิดมีเมถุนด้วยกันโดยธรรมดาโลกย์ก็มีมาแต่กัลปก่อนโพ้นแล ฯ แต่นั้นเขาจึงรู้หาที่เรือนแลที่อยู่เพื่อจักบังควรความอายอันเป็นอกุศลสภาวนั้นแล ฯ ครั้นว่าเขาเป็นคู่คำรบผัวเมียกันแล้วแลเขาทำเหย้าเรือนอยู่ดังนั้น เขาจึงไปเอาข้าวอันชื่อว่าชาติสาลีมาไว้ให้มากเพื่อสนใจไว้ว่าจะกินหลายวันแล ฯ กาลนั้นอันว่าชาติข้าวสาลีนั้นก็กลายเป็นเปลือกเป็นแกลบเป็นรำไปดังข้าวเปลือกเราบัดนี้แล ฯ อันว่าสถานที่ข้าวเคยงอกแลแตกเป็นข้าวสารนั้นก็มิได้งอกขึ้นเป็นดังเก่าเลย ฯ จึงคนทั้งหลายเห็นหลากมหัศจรรย์ดังนั้น แล้วเขาจึงชุมนุมปรึกษาเจรจาฉันนี้ แลว่าเมื่อก่อนเรากระทำความอันชอบธรรม เราปรารถนาอันใดก็ได้ดังเราปรารถนาแต่ก่อนไส้ เรามิได้กินอาหารก็ดีเราก็อิ่มอยู่แล เราจะไปแห่งใดก็ไปโดยอากาศ อนึ่งเราไส้มีที่นอนที่อยู่ก็เป็นสุขสำราญ ตัวเราก็มีรัศมีอันรุ่งเรืองทั่วทั้งจักรวาฬ ทั้งโอชารสแผ่นดินก็ขึ้นมาปนเพื่อประโยชน์แก่

เราๆ ชวนกันโลภอาหารเรากินโอชารสแผ่นดิน อันว่ารัสมีในตัวเราที่รุ่งเรืองนั้นก็หายไปสิ้น ก็บันดาลให้มืดแก่เราๆ จึงปรารถนาหาสีอันรุ่งเรืองนั้นเล่าฯ จึงเกิดพระอาทิตย์พระจันทร์ให้รุ่งเรืองแก่เราๆ กระทำซึ่งสภาวผิดธรรม อันว่าโอชารสแผ่นดินนั้นก็หายไป แล้วจึงกลายเป็นดอกเห็ดอันตูมนั้นขึ้นมาในกลีบดินให้เราได้กินต่างข้าวเราได้ เร่งกระทำความอันมิชอบธรรมเล่า อันว่ากลีบดินดังดอกเห็ดตูมนั้นก็หายไป จึงกลายเป็นเชือกเขา อันชื่อภัทธาลดามาขึ้นมาให้เราได้กินต่างอาหารเล่า เราก็เร่งกระทำความมิชอบซ้ำอีกเล่า อันว่าเชือกเขาภัทธาลดานั้นก็หายไปสิ้น จึงกลายเป็นข้าวสัญชาติสาลีอันมิได้ปลูก หากเป็นข้าวสารมาเองเป็นอาหารเราๆ ได้กินเป็นอาหาร แลว่าข้าวสัญชาติสาลีนั้นที่ใดเราเอาเมื่อตะวันเย็นนั้นครั้นว่ารุ่งขึ้นเช้า เราเห็นข้าวนั้นเป็นอยู่ในที่นั้นดังเก่าเล่าแลฯ ที่ใดอันเราไปเอาเมื่อเช้าไส้ ครั้นว่าตะวันเย็นก็เห็นข้าวนั้นเต็มงามอยู่ในที่นั้นดังกล่าวเล่า อันว่าทรอยเราเกี่ยวเอานั้นก็หามิได้ บัดนี้ไส้เราเร่งกระทำความผิดธรรมยิ่งกว่าเก่าอีกแลฯ อันว่าข้าวสาลีนั้นก็ดานเป็นข้าวเปลือกไป แลว่าที่เกี่ยวข้าว ข้าวนั้นก็หายไปเห็นแต่ซังแลฟางเปล่า แลจะเป็นรวงข้าวคืนมาเหมือน

เก่านั้น หาบมิได้แก่เราแล้วแล ฯ แต่นั้นไปเบื้องหน้าเราท่านทั้งหลาย ควรบันที แบ่งแดนกัน ต่างอันจะ ปลูกแลผังกินจึงจะชอบแล ฯ เขาจึงบันที่ไร่ที่นาให้แก่กันแล ฯ เมื่อนั้นแลบางคนโลภแลใจร้าย ไปชิงเอาที่ผู้อื่นเขาผู้อื่นก็ขัดใจไล่ตี ไล่ด่ากันไปมาเบื้น ๒ ครั้ง ๓ ครั้งไปเล่า ฯ ที่นั้นเขาจึงชุมนุมปรึกษาเจรจาด้วยกันว่าฉันนี้ ฯ ว่าบัดนี้เรานี้เป็นโจกเจกโว้เว้นักเพราะว่าเราหาที่กล่าวบมิได้ แลควรเราท่านทั้งหลายตั้งไว้ท่านผู้หนึ่งให้เบื้นใหญ่เบื้นเจ้าเบื้นจอมเราเถิด เราทั้งหลายผิดชอบสิ่งใดให้ท่านแต่ง บังคับ ถ้อย ความ อันผิด แล ชอบ แก่เรา ให้แต่ง บันที บันแดนให้แก่เราแล ฯ แลเราจะให้ที่ไร่ที่นาแก่ท่านผู้นั้นมากกว่าเราทั้งหลาย ครั้นว่าเขาชุมนุมกันแล้วเจรจาด้วยกันฉันนี้ เขาจึงไปไหว้พระโพธิสัตว์เจ้าขอ ให้ท่านผู้เป็นเจ้าเบื้นจอมแก่ผู้ข้า ฯ เขาจึงอภิเษกพระโพธิสัตว์เจ้าให้เบื้นพระยา ด้วยชื่อ ๓ ชื่อ ๆ หนึ่งมหาสมมติราช อันงชื่อขัตติย อันงชื่อราชา ฯ อันเรียกชื่อว่ามหาสมมติราชนั้นไส้ เพราะว่าคนทั้งหลายยอมตั้งให้ท่านเบื้นใหญ่แล ฯ อันเรียกชื่อขัตติยนั้นไส้ เพราะว่าคนทั้งหลายแบ่งบันไร่นาข้าวน้ำแก่คนทั้งหลายแล ฯ อันเรียกชื่อว่าราชานั้น เพราะท่านนั้นถูกเนื้อพึงใจคนทั้งหลายแล ฯ จึงเรียกว่าราชา

เพื่อดังนั้นแล ฯ พระโพธิสัตว์เจ้าหากเป็นผู้ชายทั้งหลายแล ฯ คนทั้งหลายย่อมยอท่านให้เป็นพระญาใส้ เพราะเขาเห็นท่านนั้นมีรูปโฉมอันงามกว่าคนทั้งหลาย แลรู้กว่าคนทั้งหลายแลใจงาม ใจดีกว่าทั้งหลาย ใจซื่อ ใจตรง ใจบุญ ยิ่งกว่าคนทั้งหลาย เขาเห็นดังนั้นเขาจึงตั้งให้เป็นพระญา เป็นเจ้าเป็นจอมเขา เพื่อดังนั้นแล ฯ พึงสอนเรียกชอขัตติยนั้น กสิบสันดานมาต่อเท่าบัดนี้แล ฯ คนลางจำพวกเห็นอนิจจังสังสารการนั้นยิ่งเป็นอกุศลยิ่งสังเวชแก่ใจ จึงออกไปหาเป็นกุฏิแลศาลาที่สงัด แล้วจำศีลภาวนาแลย่อมไปปรกษาหารการบิณฑบาตเลี้ยงตนแล้วตัดความโลภเสีย ฯ คนหมู่กระทำบูชายัญพ่อพราหมณ์ทั้งหลายมาต่อเท่ากาลบัดนี้แล ฯ คนจำพวกหนึ่งท่านแจกไร่แจกนาที่แดนให้แก่คนทั้งหลายเขาเอาเท่านั้น เขาคอยรักษาความชอบค้าขายด้วยความชอบมา คนจำพวกนั้นเป็นพราหมณเพศลับสันดานมาต่อเท่าบัดนี้แล ฯ คนลางหมู่กระทำสิ่งใดย่อมทำด้วยสามารถ มันฆ่าสิงสัตว์เนื้อแลปลาทั้งหลายเที่ยรย่อมเลี้ยงตน เป็นพรานแลสูทร์สืบสันดานมาต่อเท่าบัดนี้แล ฯ ฝูงคนทั้งหลายกระทำสิ่งใดด้วยกรรมอันยากเย็นจึงได้มาเลี้ยงตนใส้แลมิได้กินด้วยง่ายเป็นสุขดุจก่อนเลย ฯ คนทั้ง

หลายอันเกิดแต่อาทิกัลปนั้นอายุเขายืนได้อสงไขย ๑ แล ฯ อยู่นานมาอายุเขาก็ถอยลงมาเนือง ๆ เมื่อนานมาเถิงอายุคนทั้งหลายแต่ ๑๐ ปีตายแล ฯ ชนมาพิธีปีเดือนคนทั้งหลายถอยลงเพื่อใด เพราะว่าฝูงคนทั้งหลายอันมาภายหลังแรงกระทำความโลภโทสโมหมากกว่าเก่าแล จึงอายุเขาทั้งหลายเร่งน้อยลงมาเพื่อดังนั้นแล ฯ ฝูงคนทั้งหลายกระทำบาปนักหนา เมื่อใดฝูงเทพยดาทั้งหลายอันอยู่ในเมืองฟ้าก็ดี อยู่ในต้นไม้ก็ดีมีคนเกรงทั้งพระอาทิตย์ก็ดีพระจันทร์ก็ดีนพเคราะห์ก็ดี แลฤกษ์นักษัตรทั้งหลายอันดีบมิเสร็จในราษีอันดี ดังเก่าทั้งฤดู ๓ อันก็ดีทั้งกาล ๖ อันก็ดี ก็หลากสันบมิเป็นปรกติดังเก่า ทั้งฝนแลลมทั้งแดดก็หลากทั้งไม้ไล่ในแผ่นดินนั้น อันเป็นยานั้นก็บมิเป็นยาดังเก่าเพื่อฤดูกาลนั้นหลากไปแล ฯ ฝูงคนทั้งหลายเร่งถอยอายุเพื่อดังนั้นแล ฯ ถ้าแลเมื่อใดฝูงคนทั้งหลายมิได้กระทำบาปแลบันดาลไมตรีไส้ ฝูงเทพยดาทั้งหลายก็รักษาพยาบาลทั้งพระอาทิตย์ แลพระจันทร์ นพเคราะห์แลนักษัตรทั้งหลายเสร็จในราษีแลมีบมิหลากเลย ฯ ทั้งลมแลฝนแดดนั้นก็ชอบด้วยฤดูปีเดือนวันคืนไม้ไล่อันเป็นหยูกยานั้นก็ดี คืนนั้นชนมาพิธีคนทั้งหลายก็เร่งยืนขึ้นไปเบื้องหน้าคนเล่า อันว่าฝูงคน

ทั้งหลายในโลกย์นี้บมิเที่ยงบมิแท้แลแปรปรวนไปมาดังกล่าวมานี้แล ฯ ลางปางเป็นดีแล้วเป็นร้าย ๆ แล้วเป็นดี บห่อนเที่ยงสักคาบแล ฯ อันว่าคนในโลกย์นี้บมิเที่ยงเลย ฯ คนผู้มีปัญญาควรเอาอาการดังนี้ใส่ใจแลรำพึงเถิงอนิจจ์ สงสาร แลเร่งกระทำบุญแลธรรมจงหนักให้พ้นจากสงสารอันบมิเที่ยงแล ฯ ให้พ้นพลันเถิงสมบัติคือมหานครนิพพาน อันนั้นอันบมิไหวบมิรู้ฉิบหายบมิตายบมิรู้จากที่ ลางที่ดียิ่งกว่าสมบัติทั้งหลายอันมีในไตรโลกย์นี้แล ฯ กล่าวเถิงโอกาสมหากัลปสุญญตาอันเป็นทสกกัณฑ์โดยสังเขปเท่านี้แล ฯ อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกนี้สุขเกษมนักหนาหาที่จะปานบมิได้เลย ฯ สมบัติอินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วยสมบัตินิพพานนั้นประดุจหิ่งห้อยเปรียบด้วยพระจันทร์ ถ้ามิดังนั้นดุจน้ำอันติดอยู่ปลายผมแล มาเปรียบด้วยน้ำมหาสมุทรอันลึกได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ผิบมิดังนั้นดุจเอาดินธุลีนั้นมาเปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ จักรรัตนวรอันประเสริฐแห่งนิพพานนั้นบมิถ้วนเลย ฯ สมบัติในนิพพานนั้นสุขจะพ้นประมาณแลว่าหาอันจะเปรียบ บมิได้ บมิรู้เป็นอาพาธพยาธิสิ่งใดบมิรู้เฒ่าบมิรู้แก่บมิรู้ตายบมิรู้ฉิบหาย บมิรู้พลัดพรากจากกันสักอัน สมบัติยิ่งมนุษย์โลกย์แลเทวโลกย์พรหมโลกย์ ฯ อันว่านิพพานนั้นไส้มีสองจำพวก ฝูงอันผเด็จกิเลสทั้งพันทั้งร้อย

สันแลได้นิพพานมีสองจำพวก ๆ หนึ่งชื่ออุปาทิเสสนิพพานธาตุแล ฯ จำพวกหนึ่งชื่ออนปาทิเสสนิพพานธาตุได้แก่พระอรหัตตผลนั้นว่าได้เถิงแก่สมบัติ อนึ่งชื่ออนุปาทิเสสนิพพานธาตุแล ฯ เมื่อจากบัญจสกลธันนั้นว่าเถิงอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ฯ เมื่อพระพุทธเจ้าเรานิพพาน ๓ อัน อนึ่งชื่อกิเลสนิพพาน อนึ่งชื่อสกลธนิพพาน อนึ่งชื่อธาตุนิพพาน ฯ เมื่อพระพุทธเจ้าเราได้ตรัสแก่สัพพัญญุตญาณใต้ต้นพระรัตนมหาโพธินั้น ในปีวอกเดือน ๖ เพ็งบูรณมีวันพุธยามจะใกล้รุ่งขึ้นวันพฤหัสบดีวันไทย ลาวว่าวันเตายีไนอนุราธฤกษ์ ฯ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสวันนั้นพระจันทร์เสวยในมิกราษีเสวยฤกษ์ไพศาขในกลางคืนวันพุธนั้น พระอังคารพุทธเกตุ แลพระอาทิตย์เสวยด้วยราษีเดียวในพฤษภราษี พระศุกร์เสวยในเมถุนราษี พระเสาร์เสวยในกรกฎราษี พระพฤหัสบดีออกก่อน ฯ เมื่อพระพุทธเจ้าเสวยเข้าสู่นิพพานนั้นในปีมะเส็งเดือน ๖ เพ็งบูรณ์ วันอังคารวันไทย ลาวว่าวันกาบยียามจะใกล้รุ่งเสวยฤกษ์ไพศาข พระอังคารเกตุแล พระอาทิตย์เสวยในฤกษ์ราษี พระพฤหัสบดีแลพระจันทร์เสวยในพฤศจิกราษี พุธแลศุกร์เสวยในเมถุนราษี พระเสาร์เสวยในมังกรราษีออกก่อนพระอาทิตย์ ฯ เมื่อการณ์ดังนั้นชื่อสกลธนิพพานเถิงแก่พระพุทธเจ้าเราแล ฯ เมื่อพระธาตุทั้งหลาย

ทั้งมวลจะมามูลกันในใต้ต้นพระมหาโพธิ แลจะเกิดเป็นองค์พระพุทธเจ้าคืนแล จะตรัสเทศนาธรรมโปรดเทพามนุษย์ทั้งหลายแล้ว พระเจ้าจึงเสร็จเข้านิพพานนั้นในปีชวดเดือน ๖ เพ็งบูรณ์ได้ฤกษ์ไพศาขไทยว่ายสัน พระอาทิตย์พระพฤหัสบดี พระเกตุเสร็จในาราษี พระพฤษราษี พระศุกร์เสร็จในเมถุนราษี พระพุทธเสร็จในกรกฎราศี พระเสาร์เสร็จในสิงหราษี พระอังคารเสร็จในมีนราษี พระจันทร์เสร็จในพฤศจิกราษี ฯ เมื่อดังนั้นชื่ออาตุนิพพานเถิงแก่พระพุทธเจ้าแล ฯ อันว่านิพพานมี ๓ ชื่อโสด ฯ อนึ่งชื่อสุญญูนิพพาน อนึ่งชื่ออมิตรนิพพาน อนึ่งชื่ออุปปนิปาตนิพพาน ทางหนอันจะไปสู่นิพพานนั้นมี ๗ อัน ฯ คือโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล ฯ หนทาง ๗ อันนี้ผู้ใดแลควรได้ได้ไปสิ้น ฯ ผู้ใดบำบัดกิเลส ๓๐๐ ในนี้จำพวก ๑ จึงจักได้โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล คือรูปกิเลส ๑๙ อรูปกิเลส ๕๓ อากาศกิเลส ๓ ผสมได้ ๗๕ ในนี้แลอันมีแล ฯ อนึ่งชื่อติกกิเลส อนึ่งชื่อพาหิรกิเลสเป็น ๑๕๐ จำพวกในนี้แล อนึ่งมีสอง อนึ่งชื่ออัสสกายทิฏฐิกิเลส อนึ่งชื่อวิจิกิจฉากิเลสเป็น ๓๐๐ กิเลส ๓๐๐ นี้ผู้ใดเถิงแก่โสดาปัตติมรรคแลโสดาปัตติผลหากบำบัดเสียแล ฯ ผู้ใดให้บางกิเลส ๔๕๐ ได้อีกกิเลส ๓๐๐ ก่อนนั้นจึงได้เถิงหนทาง

๒ อัน อนึ่งชื่อสกิทาคามิผลกิเลสอันใดสิ้นนั้นสิ้นกิเลสอันได้ ๑๕๐ นั้นแล มีอันมี ๒ อนึ่งชื่อว่าราคกิเลสโมหกิเลสได้ ๕๕๐ สกิทาคามิบำบัดแล ฯ ฝูงอันบำบัดกิเลส ๕๕๐ นี้สิ้นอีกกิเลส ๓๐๐ ก่อนนั้นจึงจะได้เถิงที่นั้นหนทางสวรรค์อันชื่ออนาคามิ-มรรค แลอนาคามิผลมิกว่าในอนาคามิผลในอุโบสถ แลโมหออกเอาข้ามกิเลสแลพยาบาทกิเลสเข้าแทนผสมได้ ๗๕ จำพวก ผู้เถิงแก่อนาคามิมรรคแลอนาคามิผลหากบำบัดเสียแล ฯ ฝูงนั้นบำบัดกิเลสได้ ๗๕๐ อีก กิเลสได้ ๗๕๐ ก่อนเป็น ๑๕,๐๐ จำพวกดังนั้นจึงจะเถิงหนทางสองอัน ๆ ชื่ออรหัตตมรรค อรหัตตผล กิเลสอันใดสิ้นสิ้นคือกิเลสอันได้ ๑๕๐ นั้นแล อันมีแล ๕ แล ๕ จำพวก อนึ่งชื่อรูปราคกิเลส แลจำพวก ๑ ชื่ออรูปราคกิเลส จำพวก ๑ มานกิเลส จำพวก ๑ ชื่ออุทัจจกิเลส จำพวก ๑ ชื่ออวิชชากิเลสผสมได้ ๗๕๐ เอาอีกกิเลสอันก่อนเป็น ๑๕๐ จำพวก อนึ่งบำบัดกิเลสฝูงนี้สิ้นจากตนจึงจะได้นิพพาน จำพวกหนึ่งไส้ว่าจะได้เถิงนิพพานนั้นยากเพื่อดังนั้น ฯ เมื่อฝูงจักภาวนาโลกุตรฌาน อันเป็นต้นแก่นิพพานจักเลงดูในภพจักรนี้แลจะดูในนิพพานเป็นที่เสร็จโสดจะดูในอดีต อนาคต ปัจจุบันคือกาลอันพ้นไปแล้ว แลอันจะมาภายหลังอันยังบัดนี้ จึงภาวนาด้วยกสิณ ๑๐ อัน ด้วยอุกฤษฐ์จึงจะได้ฌาน ๕ สิ่ง

อัฏฐสมาบัติ ๘ สิ่ง ฉพภิญญา ๖ แม้ผิผู้เด็จสิ้นแล้วก็ดีแลไป บมิได้เถิงแก่อรรมฝูงนี้ไปมิเห็นนิพพานได้ อันว่านิพพานนี้เลือกผู้จะรู้จักเห็นได้ อันว่าฌานสมาบัติอันไปสิ้น คือ ปัญจฌานอันเป็นแดนโลกุตร ครั้นได้ปัญจฌานนั้นอาจดำดินบินบนไปได้ทุกแห่งแล ฯ ครั้นว่าได้อัฏฐสมาบัติ ๘ อันได้สิ้น อนึ่งชื่อปถมฌานสมาบัติ อนึ่งชื่อทุติยฌานสมาบัติ อนึ่งชื่อ อากิญจัญญายตนสมาบัติอนึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ฯ อนึ่งชื่ออัฏฐสมาบัติ ครั้นว่าได้อัฏฐสมาบัติ ๘ อันนี้ แล้วเห็นทั้งชั้นฟ้าดินสิ้น แลเห็นทั้งความสุขอันมีในชั้นฟ้าแลชั้นดิน ชั้นอินทร์แลพรหมทั้งหลาย เห็นมาอยู่ในผ่ามือดังผลมะขามป้อมอันอยู่ในใจมือนั้นแล ฯ อันว่าได้ฉพภิญญา ๖ อันนั้นอันไปสิ้นอนึ่งนั้นชื่ออิทธิวิชชา อนึ่งชื่อทิพพจักษุญาน อนึ่งชื่อทิพพโสตญาณ อนึ่งชื่อเจโตปริยญาณ อนึ่งชื่อปุพเพ-นิวาสานุสสติญาณ อนึ่งชื่ออาสวยญาณ อันว่าได้อิทธิวิชชานั้นไส้ อาจกระทำฤทธิได้ทุกอัน ผิจะยกเอาแผ่นดินนี้ขึ้นไว้ในกลางผ่ามือก็ได้ เอาเขาพระสุเมรุออกจากที่ก็ได้ จะกระทำสิ่งใดก็ได้ทุกประการบมียากสักอัน เพราะว่าได้อิทธิวิชชานั้นแล เกิดเป็นตาทิพย์ ถ้าจะแลดูแห่งใดก็ดีหาอันใดมากำบังบมิได้เลย เห็นไปเบื้องบนเถิงพรหมโลกย์ ถ้าแลดูเบื้องต่ำเห็น

ไปเถิงนรกเถิงใต้น้ำแลลม ถ้าจะแลดูอันพ้นไปแล้วก็ดียังจะมา
กดเพื่อว่าได้ทิพพจักษุญาณ ฯ ครั้นว่าได้ทิพพโสตญาณไส้ คือ
ให้หูทิพย์อันยินแท้ อย่าว่าเสียงเจรจาเถิงฝูงเทพยดาอินทร์
พรหมในเมืองฟ้าก็ดี แลฝูงสัตว์อันอยู่ในนรก ปลาแลเนื้อแล
นกสัตว์อันใดก็ดี ถ้าเจรจาก็ได้ยินแท้แล ฯ ดังมาอันใกล้รู้ข้าม
เขาทุกอันทุกคนโสด หาอันจะขัดบมิได้เลย เพื่อได้ทิพพโสต-
ญาณแล ฯ ครั้นว่าอภิญญาณอันเป็นเจโตปริยญาณ นั้นเกิดใจ
ทิพย์อาจรู้จักใจคนทั้งหลายหาจะกำบังบมิได้เลย ฯ ผิฝูงเทพยดา
อินทร์แลพรหมแต่จิงรู้ คือ ช้าง ม้า วัว ควาย ปลา เนื้อ นก มาก
หมดหรืออันใดมีในไตรภูมินี้แล ฯ ครั้นว่าเขาคำนึงอันใดก็ดี
เอาเจโตปริยญาณนั้นไส้ มีที่ติดแลที่ต่อสัตว์ทั้งหลายอันหลาย
อันจะเที่ยงแลมิเที่ยงอาจรู้สิ้นหาอันจะกำบังบมิได้ เบื้องหน้า
เบื้องหลังบมิรู้กร้อยกลับ อาจรู้ที่อันเกิดจักหายได้รู้แท้ ดังผล
มะขามป้อมอยู่ในผ่ามือ ครั้นว่าได้อภิญญานอันชื่ออาสวักขย
นั้นไส้ ใจอันท่องเที่ยวไปมาในสงสารนั้น ขาดแล้วสิ้นน้าวเอา
ใจต่อนิพพานเดียวไส้ อภิญญาณอาจบำบัดรูปสกนธ์ ๒๕
เพทนาสกนธ์ ๕ อัน สัญญาสกนธ์ ๒๐ สังขารสกนธ์
๔ วิญญาณสกนธ์ ๑๒ ห้าจำพวกนี้ชื่อปัญจสกนธ์แล ฯ
อภิญญาณอันชื่ออาสวักขัยญาณ หากบำบัดมลทินทั้งหลาย

แลพาไปสู่ที่มหานครนิพพานที่ประเสริฐแล ฯ เมื่อจะได้ญาณ
ฝูงนี้พยายามภาวนาด้วยนักหนาจึงได้ไส้ จักกล่าวให้รู้แท้
ยากนักหนาจึงกล่าวแต่โดยสังเขปแล ฯ เมื่อเดิมภาวนาเอา
นิมิตปฐมญาณไส้เป็นอารมณ์นั้นชื่อปริกรรมนิมิต ภาวนา
ดังนั้นชื่อปริกรรมภาวนาแล โยคาพจรถกลไปให้ลืมมือแล้วถกล
จิตรนั้นแล โยคาวจรด้วยปริกรรมสมาธิอุคคหนิมิตแลอารมณ์
นั้น เกิดภาวนาแลแล้วปริยัตบำบัดแลพ้นจากภคตูธรรมประดุจ
ดังอุคคหนิมิตแลอาศัยในใจแลอยู่สมัง เมื่อดังนั้นปฏิภาคนิมิต
เกิด ๆ แล ฯ เมื่อแล้วกำเนิดปฏิภาคนิมิตนั้นอุปจาร ภาวนา
อันจะกล่าวกามาพจร ที่นั้นบำบัดเบญจนิวรณ์อันเสมอปสัคค รู้จึง
จักเกิดบำบัดกำเนิดอุปจารภาวนานั้น อันว่ารูปาวจรปถมฌาน
นั้นจึงจักได้แก่โยคาพจรนั้น อันแลปฏิภาคนิมิตอันดีด้วยอุป-
จารสมาธิอันเป็นรูปาวจรปถมฌานนั้น โยคาพจรเอาปถมฌานนั้น
เล่า กระทำให้ลุแก่พระ (๑) สีอันชื่ออาวัชชนสมาวัชชนอฐิฏฐาน
ปัจจเวกขณโยคาวจรเสีย องค์อันเป็นต้นตำราอันมีในปถมฌาน
จึงพยายามเมื่อหน้าเพื่อหน้าจะลุแก่องค์ อันสุขุมอันเป็นต้นว่า
พิจารณาจึงลุแก่ฌานทั้งหลาย อันเป็นต้นทุติยฌานด้วยอันดับ
อันว่าปฏิภาคนิมิตนั้นเกิดในกัมฐานนั้น ๒๒ อันเป็นต้นว่า ปถม

(๑) ความตรง วสี

พกสีนั้นอันเสศกว่า ๒๒ อันได้ ๑๙ ในนี้ชื่อปรมยญาสีอัน อันปรพริตแก่ปริชัญญาบำบัด ๗ อัน ๆ ใดสั้น พุทธานุสสติ อึ่งธรรมานุสติ อึ่งสังฆานุสสติ อึ่งสีลานุสสติ อึ่งจาคานุสสติ อึ่งเทวานุสสติ อึ่งอุปสมานุสสติ อึ่งมรณานุสสติ อึ่งสมตเมตตา อึ่งกรุณา อึ่งอุเบกขา อึ่งอาหารปฏิกุลสัญญา อึ่งจตุธาตุววัฏฐาน อึ่งผสมล้วนอรูปกัมมฐาน ๔ อันผสมทั้งหลายเป็น ๑๙ อันได้ว่า ๒๒ นั้นสั้น คือกสิณ ๑๐ อัน อสุภ ๑๐ อัน โทยคตานุสสติ อึ่งอนาปาณสติ อันผสมเป็น ๑๒ แลอันใดว่าปรญาติ ๗ อัน บัญญามีปคตาญัตติ อึ่งบัญญาเน ได้บัญญัติมี ๖ จำพวก คือวิชมาชนมานบัญญัติ อึ่งวิชชมานเนนบัญชัญญัติ อึ่งวิชชมาเนนอวิชชมาบัญญัติ อึ่งวิชชมาเนนอวิชชมาบัญญัติ อึ่ง ๆ ผสมทั้งหลายเป็น ๗๐ กสิณทั้งหลาย ๙ อันเพื่อวยร–อากาสกสิณ โยคาพจรอันจะภาวนาอรูปาพจรฌานกสิณอันใดก็ดี อันเป็นต้นภาวนาได้ก่อนเลยยกออกจึงเอาอากาสานั้น อันได้ในกสิณไส้เป็นอารมณ์จึงกระทำเป็นปริกรรม เมื่อกาลอรูปาพจรอันเป็นปถมจิตรลุแก่โยคาพจรนั้นแล ฯ โยคาพจรนั้นอันใดอรูปาพจรฌานอันเป็นปถมเอาภิชัญชนอันประพฤติ ในอรูปาพจรฌานนั้นในเป็นอารมณ์ จึงกระทำบริกรรมอัตถว่าเล่าไป

เล่ามา อันว่ารูปฌานนั้นเป็นตบะใหญ่แลเกิดแก่โยคาพจรเมื่อนั้นแล ฯ โยคาพจรได้อรูปาพจรเป็นตบะสองแล ฯ จึงสุภาวอันว่าบมีในอวิชญาณเป็นประพฤติ ในอรูปาพจรฌานนั้นปถมไส้เป็นอารมณ์ จึงกระทำเล่าไปเล่ามาดังนี้ ฯ นัตถิกิญจิ–นัตถิกิญจิ ฯ เมื่อดังนั้นรูปาพจรฌานอันเป็นตบะ ๓ เกิดแก่โยคาพจรนั้นแลโยคาพจรนั้น ครั้นได้อรูปฌานอันเป็นตบะ ๓ แล้วจึงทำบริกรรมอัตถว่าเล่าไปเล่ามาดังนี้แล ฯ คติรู้สติเปตำ–ปณีตเมตำ ฯ เมื่อกาลดังนั้นอันว่ารูปฌานอันเป็นตบะเกิดแก่โยคาพจรนั้นแล ฯ อันว่าปัญจมฌานอันประพฤติด้วยสัมมตญาณโยคาพจรลุแก่ปัจมฌาน อันเป็นแต่อภิญญาณ จึงลุแก่อิสปัฏฐานแลกระทำปริกรรมถึงแก่อารมณ์ทั้งหลายอันเป็นต้นว่ารูปด้วยอันควร อาทีนวญาณ อันเห็นโทษในปัญจสกลธรณี เภทญาณอันกูรสอันเกิดยศในปัญจสกลมุญจิตุกามยญาณอันประพฤติ เพื่อจะใคร่ออกจากปัญจสกลปติสังขารญาณอันพิจารณาอุบายพ้นจากสังสาร สังขารุเบกขาญาณอันประพฤติกลายแลแก่สังสารสังขารธรรม อนุโลมญาณอันดีโดยภาคย์หน้าภาคย์หลังสืบอันชื่อทัสภิทัสนาญาณ ฯ สุญญตวิโมก์โขอันว่าสงัดจากราคาทิกิเลสอนิมิต์โตวิโมข์โข อันว่าวิโมกข์นั้นอันบมิเห็นนิมิตแก่ราคาทิกิเลส อันโดยวิโมกข์อันบมิกลราคาทิกิเลสทั้งนี้ โมกข์สาอัน

สุญญตานุปัสสน ฯ คำนึงสุภาว อันสุญญอนิมิตตานุปัสสนา คำนึงสังขารอันเปล่าจากอันเขาอันจากสุขจากตน อปนิหิตานุปัสสนา คำนึงสังขารอันหาตำฤษณาบมิได้เลย ๓ อันนี้ชื่อวิโมกขาสมุขรัสสนั้น อันชื่อปัจจุปัตถาน ฯ อนึ่งชื่อปทัตถปาณ อนึ่งชื่อทิฏฐิวิสุทธิโยค อันว่าโยคาพจรอันสลัดจากกลอันว่าปัญจนิวรณ์แลปฏิบัติแก่ตระสกล โดยอันดับวิปัสสนาแต่สมุทัยวยญาณเถิงอนุโลมญาณทั้งนั้นว่า วิปัสสนาอันใหม่อันอุทัยพยญาณ ภังคญาณ อาทีนวญาณ นิพพิทาญาณ มุญจิตุกามยตาญาณ ปฏิสังขารญาณ สังขารุเปกขาญาณ อนุโลมญาณทั้งนี้ชื่อปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ฯ โยคาพจรอันตั้งคติด้วยนิยายดังนี้จึงเถิงภิทัสสนาอันแก่โลกุดรน้ำจิตรจักเกิดแก่โยคาพจรนั้น ฯ เมื่อกาลดังนั้น อันว่าภิทัสสนาจิงสองอัน ๓ อันจะขัดแห่งอารมณ์อันใดก็ดี อันเบื้นต้นว่าอนิจจลักขณะจิงเกิดดับ อันว่าปริกรรมอุปจารอนุโลมอันดับอนุโลมภิทัสสานั้น ฯ อันว่าโคตรภูจิงเกิด ๑๗ เอานิพพานเบื้นอารมณ์ บำบัดโคตรภูอันเบื้นปรถกชนจิงเกิดโคตรภูอันเบื้นอริยคืน จิงบังเกิดโคตรภูตรจิตรนั้น ฯ อันว่าโลกุดรสหคต รู้ทุกขสัจทุกขสมุทัยสัย กระทำให้นิโรธสัจจเห็นแท้ ฯ ยมคตถาทำให้นิพพานเห็นแท้ จิงลุแก่หนทางอรหัตตผลด้วยสามารถภาวนามรรคสัจ ถัดมรรคสัจนั้นอันว่า

ละสิ่งจึงครบ ๒๓ อัน เกิดแก่โยคาพจร ฯ ถัดนั้นจึงลงคตินั้น ปัญจขันธ์อันรำพึงกิเลสอันบำบัดเผ็จภาวนานั้นคืนไส้ จึงเกิดถัดภัญญตนั้น อันว่าวัตถุปาคามินีวิปัสสนาอันเห็นด้วยอันใช่ตนนั้น อันว่ามรรคอันเกิดซึ่งสุญญตวิโมกข ฯ อันว่าวัตถุปานคามินีวิปัสสนา อันเห็นอนิมิตรหัตตอันชื่ออนิมิตรวิโมกข อันดับนิมิตรวิโมกข ด้วยสามารถอันเถิงแก่วิปัสสนา อันว่าผลโสดได้ชื่อ ๓ ชื่อ อันในหรคตวิถีด้วยสามารถลุแก่อัตตดังเก่าบ้างแล ฯ อันว่าผลอันมีในต้นมรรคนั้นแล ฯ โยคาพจรอันรำพึงอนิปานิกสนด้วยนิยายดังกล่าวก่อนแล ฯ แลได้ชื่ออันเป็นต้นว่า สุญญตวิโมกข ด้วยสามารถชื่อเถิงแก่วิปัสสนาในผลสมาบัติวิถี ฯ อันชื่อว่า ๓ อันนั้นมีต้นว่าสุญญตวิโมกขได้ดังนั้น แก่มรรคทั้งหลายด้วยสามารถอารมณ์ ด้วยสามารถประพฤติตนแลสันด้วยประการทั้งหลายดังนั้นบ้างแล ฯ อันว่าโยคาพจรเมื่อจะเข้านิโรธสมาบัติในมหรคตสมาบัติอันเป็นต้นว่า ปถมฌานด้วยอันดับลุจากสมาบัตินั้น จึงรำพึงสการธรรมนั้นอันเถิงแก่ฌานนั้นลุในฌานนั้น ลุด้วยอันดับเถิงแก่อภิญญาณต้นฌานเอาอธิฏฐานไส้เป็นประพฤติ จึงเข้าแก่เนวสัญญานาสัญญายตนฌานต้นฌาน ฯ อันว่าใจโยคาพจรนั้นขาดเพื่ออำนาจจิตรสองนั้น ฯ อันชื่อปนาบัติบมิประพฤติเมื่อหน้าเลย ฯ

เมื่อกาลดังนั้นโยคาพจรนั้นเถิงนิโรธสมาบัติแล ฯ เมื่อกาลออกจากนิโรธสมาบัตินั้นแล ฯ อนาคามิบุคคลอันว่าอนาคามิผลจิตรประพฤติคาบเดียว ฯ จึงละว่าพาคติคืนชีออรหัตต อันว่าอรหัตตผลจิตรหากประพฤติคาบเดียวจึงลงภญตคืน กล่าวเถิงภเทาผู้ใดภาวนาแลได้นิพพานด้วยสังเขปโสด ฯ ผู้มีปัญญาควรรำพึงจึงแท้หากรู้นิพพานอันประเสริฐดังนั้น ฯ ฝูงดังฤๅจึงจะอาจนำฝูงสัตว์ทั้งหลายไปเถิงแห่งหนได้ ฯ ผู้ใดสร้างสมภารบารมีแลปรารถนาเถิงแก่นิพพานทุกวันทุกคืนบมิขาดสักเมื่อเลย ฯ นานได้อสงไขยแล แสนมหากัลป กำไรโสด กระทำสมภารบารมีเท่ากันดังนั้นก็ดี บมิอาจนำฝูงสัตว์ทั้งหลายไปเถิงนิพพานได้เลย ฯ เท่าเอาแต่ตนผู้เดียวเถิงนิพพานได้ไส้ กระทำสมภารบารมีเท่าดังนั้นได้แก่พระปัจเจกโพธิเจ้าไส้ เพราะว่านำสัตว์ไปเถิงนิพพานบมิได้เพื่อดังนั้น ฯ ผู้ใดสร้างสมภารบารมีได้ ๔ อสงไขย ๘ อสงไขย ๑๖ อสงไขยกัลปแลแสนมหากัลปเป็นการไร้ไส้ ย่อมอธิฐานว่าจะนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่นิพพานทุกวันทุกคืนบมิขาดสักเมื่อดังนั้น จึงจัดได้เป็นพระแลจะนำสัตว์ซึ่งฝูงสัตว์ทั้งหลายไปเถิงนิพพานได้ไส้ ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันพระเจ้าอาจนำไปสู่นิพพานได้นั้น ฝูงสัตว์นั้นย่อมได้สร้างสมภารแสนมหากัลป พระเจ้าจึงอาจนำเอาฝูงสัตว์นั้นเถิงนิพพานได้ไส้ ฝูง

อันสร้างสมภารบารมีได้สองอสงไขยกัลป ๑ แสนมหากัลปเบื้นกำไรโสดจึงจักได้เบื้นอรหันตาขีณาสพ อาจนำฝูงสัตว์ทั้งหลายเข้านิพพานในสถานพระพุทธเจ้าแล ฯ

จตุวีสติ อสังเขย์โย สัฏฐิญ์จ เสต์ตโกฏิโย

ปาณานิ สตสหัส์สานิ เอโก พุท์โธ ปโมจโย ฯ

พระพุทธเจ้าแลพระองค์ ๆ โปรดเทพยดามนุษย์ทั้งหลายเข้าสู่นิพพาน ผิวคณนาได้ ๒๔ อสงไขยแล ๑๑๖๐ โกฏิก์มี มิก ๑๐๐,๐๐๐ คนเบื้นกำไรโสดเถิงนครนิพพานอันประเสริฐยิ่งภูมิทั้งหลาย ๓ นั้นแล ฯ ทั้งอนันตจักรวาฬอันเบื้นเอกาทสกจบโดยสังเขปแล ฯ

ผู้ใดจะเถิงแก่มหานครนิพพานนั้นบมีรู้ฉิบหาย บมิรู้แปรปรวนไปมาแลฝูงสัตว์ทั้งหลายอยู่ในไตรภูมินั้นแล ฯ กล่าวเถิงไตรภูมิกถามหานิพพานแล ฯ

แต่นี้ใส่ไตรภูมิกถาเมื่อใดไส้ บีรกาสักราชได้ ๒๓ ได้ในเดือน ๑๐ เพงวันพฤหัสบดีมฤคเสียรนักษัตร ผู้ใดรังไส้ พระญาลิทัยผู้เบื้นหลานปู่พระญาลิทัยผู้เสวยราชในเมืองศรีสัชชนาลัยแลสุกโขทัย ผู้เบื้นหลานแก่พระรามราชอันเบื้นสุริยพงษ เพื่อได้กินเมืองศรีสัชชนาลัยอยู่ได้หกเข้า จึงไส้เพื่อความไภรอรักพระอภิธรรม แลจะใคร่เทสนาเฉพาะแก่แม้เอาคนหีนจักใคร่จำเริญพระธรรมโสดธรรมไตรภูมิกถานี้เอาออกแต่คัมภีร์ปางสิ้น อันว่าไตรภูมิกถานี้เอาออกแต่อัฏฐกถาฎีกาพระจตุลมรรคนั้นสเลกสน้อย ฯ อัฏฐกถาฎีกาพระอภิธรรมาวตาร อัฏฐกถาพระอภิธรรมมัตถสงเคราะห์ ในคัมภีร์ฝูงนี้พระมังคลวิลาสินีพระ

ปปัญจสทนี พระสารัตถปกาสินี พระมโนรถปูรนี พระนีลมาลัตถปกาสินี อัฏฐกถาฎีกาพระวินัยปิฎก พระธัมมมหารถกถา พระธัมมรัตถวิลาสินี พระธาเตการตกถา พระชินาลังกา พระโพธิวงษ พระสารสังคห พระอภิธัมมัตถสังคห พระอภิธัมมาวตาร พระมิลินท พระธัมมหทัย พระมหานิทาน พระพุทธวงษ พระอนาคตวงษ พระจริยาปิฎก พระธัมมบท พระโลกบัญญัติ พระมหากัลป พระอรุณวดีสูตร พระสปนปาสาทิกา พระวิสุทธิมรรคาพรลักขณภิธรรม พระอนุปติกา พระโลกุบัตติ พระสาริริกพินิสย ฯ พระธรรมฝูงนี้เอาออกแต่ละอันละน้อยมาผสมกัน จึงชื่อไตรภูมิ กว่าพระธรรมนี้พระเจ้าลิทัยเป็นกษัตริย์พงษ์ หากเป็นครูเรียนในสำนักนี้พระมหาเถรอโนมทัสสี เรียนในพระมหาเถรธัมมบาล เรียนในพระมหาเถรสริทศ เรียนในพระมหาเถรมณีวงษ เรียนในจรจชญาณทัสสเถร เรียนในอุปเสนราชบัณฑิตย์ เรียนแต่ไกลด้วยสารภิชัยในมหาเถรพุทธโฆสาจาริย์ผู้อยู่ในเมืองหริภุญชัยผู้ใดจะปารถนาเถิงทิพยสมบัติบัตถโมกขนิพพาน ให้สดับน์ฟังพระไตรภูมิกถานี้ด้วยทำนุอำรุงด้วยใจสัทธาอย่าได้ประมาทสักอันไส้ จะได้พบได้ไหว้ได้ฟังธรรม แต่พระศรีอาริยเจ้าอันเสร็จอุบัติในอนาคตกาลนั้นแล ฯ พรรณนาไตรภูมิกถาจบเสร็จโดยพระสรรเพชญ์เจ้าบัณฑูรเท่านี้แล ฯ ทุกขัง สัคคโสกัมปา อนิจจัง อัฏฐาร อิเม อนัตตา วีสติกัมปาภาวนาสังสา อิเม ฯ พระมหาช่วยจานพระไตรภูมิกถาที่วัดปากน้ำชื่อวัดกลาง แล้วแต่ในเดือน ๔ ปีจอ วันอาทิตย์เมื่อเวลาตะวันบ่าย ๓ โมงเศษ เมื่อพระพุทธศักราชล่วงไปได้แล้ว ๒๓๒๑ พระวรรษา เศษสังขยาเดือนได้ ๙ เดือน วัน ๒๖ วัน เป็นสำเร็จแล้วแล นิพานปัจจโย ฯ

NATIONAL LIBRARY